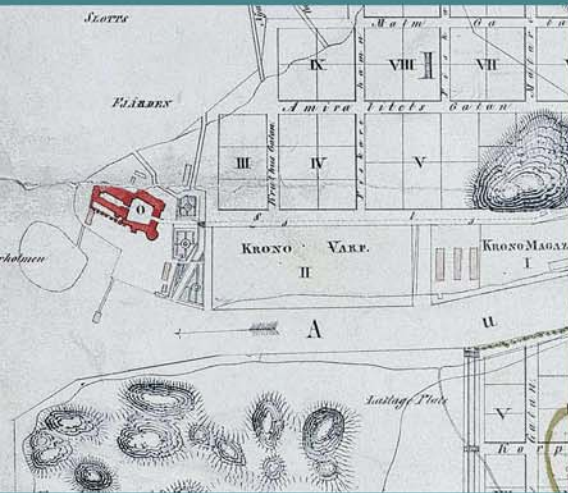
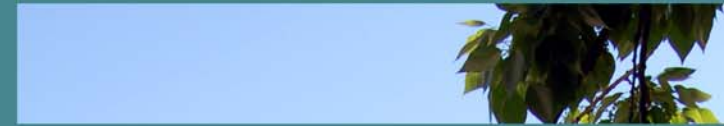

TURUN KANSALLINEN KAUPUNKIPIUISTO PERUSTAMISSELVITYS

TURUN KANSALLINEN KAUPUNKIPUISTO

PERUSTAMISSELVITYS

toimittanut Samuli Saarinen

Työryhmä

Soilikki Franssila
Kari Karhu
Anna-Kaisa Kaukola
Sanna Kupila
Kaarin Kurri
Lauri Laine
Ritva Nummiora
Andrei Panschin
Risto Rauhala
Mika Rajala
Samuli Saarinen
Kimmo Savonen
Tuuli Vesanto
Timo Vuorisalo

Ulkoasu ja kuvitus: Samuli Saarinen

TURUN KAUPUNGIN
YMPÄRISTÖ- JA KAAVOITUSVIRASTO
YLEISKAAVATOIMISTO

Turku 28.2.2007

ESIPUHE

Ajatus kansallisen kaupunkipuiston perustamisesta Turkuun tuli esille jo 1990-luvun puolivälissä, jolloin paikallinen luonnonsuojeluyhdistys ehdotti, että Ruissalon saaresta muodostettaisiin ”kaupunkikansallispuisto” Ruotsin *Ekoparkenin* esimerkin mukaan. Samoihin aikoihin Suomessa oli meneillään mm. valtakunnallisesti arvokkaita kulttuuriympäristöjä koskeva lainsäädännön uudistus, johon oli kaavailtu sisällytettävän kansallisia kaupunkipuistoja ja niiden perustamista koskevat säädökset. Nämä säädökset sisältävä maankäyttö- ja rakennuslaki tuli voimaan 1.1.2000. Puiston perustamisen edellytyksiksi kirjattiin mm. alueen luonnon- ja kulttuurimaiseman kauneuteen ja historiallisiin ominaispiirteisiin liittyvät erityiset arvot ja niiden säilyttämis- ja hoitomahdollisuuksien huomioiminen paikallisissa maankäytöratkaisuissa.

Uuden lain tarkoittaman kaupunkipuiston lähtökohdaksi tulivat kaupunkikeskeisyys ja toiminnallisuus. Varsinais-Suomen luonnonsuojelupiiri ehdotti tällöin kaupunkipuiston jatkamista Aurajokea pitkin Koroistenniemelle, paikalle josta Turku on saanut alkunsa. Samoihin aikoihin kaupunginhallituksen asettama kulttuurikomitea kirjasi Turun kulttuuripoliittista strategiaa koskevaan mietintöönsä esityksen Liedon Nautelankoskelle asti ulottuvasta kaupunkipuistosta, jolla voitaisiin elävöittää ja hoitaa Aurajoen arvokasta ja vaihtelevaa kulttuurimaisemaa.

Kansallisen kaupunkipuiston perustamisen valmistelu vauhdittui Turun kaupungin päätettyä hakea kulttuuripääkaupunki 2011 -statusta. Hakemuksen valmisteluun liittyen ympäristö- ja kaavoitustoimi käynnisti useita projekteja, muun muassa arkkitehtuuripoliittisen ohjelman valmistelun. Ohjelman yhdeksi kärkihankkeeksi nostettiin kansallinen kaupunkipuisto, jonka katsottiin nivovan yhteen Turun monikerroksellisen vuosisataisen rakennustaiteen ja ainutkertaisen monimuotoisen luonnonympäristön. Kaupunkipuiston perustamistyö sitoo yhteen myös monet eri toimialat, niiden historian ja päivittäisen toiminnan.

Tämän perustamisselvityksen tuloksena kaupunkipuiston tarkoitus ja perustamisen edellytykset ovat tulleet yhä selvemmiksi, kun paikallisia tavoitteita ja vahvuuksia on tarkasteltu maankäyttö- ja rakennuslain tarkoittaman kansallisen kaupunkipuiston kriteerejä vasten. Raportti on kattava selvitys niistä monista perusteista, joilla hakemus puiston perustamisesta voidaan tehdä.

Markku Toivonen

kaavoitustoimenjohtaja

Turun kaupunki
ympäristö- ja kaavoitusvirasto

Lounais-Suomen ympäristökeskus on ollut mukana selvitystä valmistelleessa työryhmässä koko vuoden 2006 ajan. Kaupunkipuiston alueen rajaaminen kaupungin rakenteen sisään on ollut erityisen haastava työ. Toisaalta edellytykset ja syyt kaupunkipuiston perustamiselle Turkuun ovat valmiina olemassa ja helposti löydettävissä. Rajausta tehtäessä on ollut kyse lähinnä valinnoista ja painotuksista, eikä niinkään perusteluiden etsimisestä.

Suuresta mullistuksesta ei kaupunkipuistoksi nimeämisessä ole kyse. Alueen arvot ovat olemassa olevia ja niiden vaaliminen on jo muutoinkin alueen suunnittelussa ja käytössä huomioitava. Kansallisen kaupunkipuisto osoittaa halua vaalia kaupunkiympäristöä yhteistyössä eri tahojen kesken. Tarkoituksena on antaa kaupungille väline hoitaa ja kehittää kaupunkikulttuurin ja virkistykseen kannalta arvokkaita alueitaan.

Turun kansallisen kaupunkipuiston merkitystä Suomen muiden kaupunkipuistojen joukossa korostaa kaupungin merkittävä historia ja rakennetun ympäristön kerroksellisuus. Nämä ovat myös tässä raportissa painopisteinä. Kansallinen kaupunkipuisto voidaan nähdä elävänä kertomuksena kaupungin synnystä ja kehityksestä nykypäivään.

Merellisyys on läsnä kaupungissa ja yhteys mereen on ratkaissut Turun synnyn ja kehityksen edellytykset. Vaurautta ja menestystä ovat tuoneet myös joen tarjoamat tärkeät yhteydet sisämaan maaseutuun. Aurajoen yli poikittain kulkevat yhteydet ovat rikastuttava lisä muuten jokikeskeisessä kaupunkipuistossa. Vanhojen puistojen arkkitehtuuri sekä alueen luonnon monimuotoisuus tuovat kaupunkipuistoon mukaan urbaanin vihreyden, ekologiset käytävät ja kaupunkiluonnon erityispiirteet. Kaupunkikeskeisyys on Turun kansallisen kaupunkipuiston leimaa-antava piirre. Suuri osa kaupunkilaisista kulkee päivittäin kaupunkipuiston kautta. Tämä raportti toimiikin siksi päätehtävänsä lisäksi myös erinomaisena kulttuuriympäristön lukukirjana, jonka soisi olevan mahdollisimman monen luettavissa.

Risto Rauhala

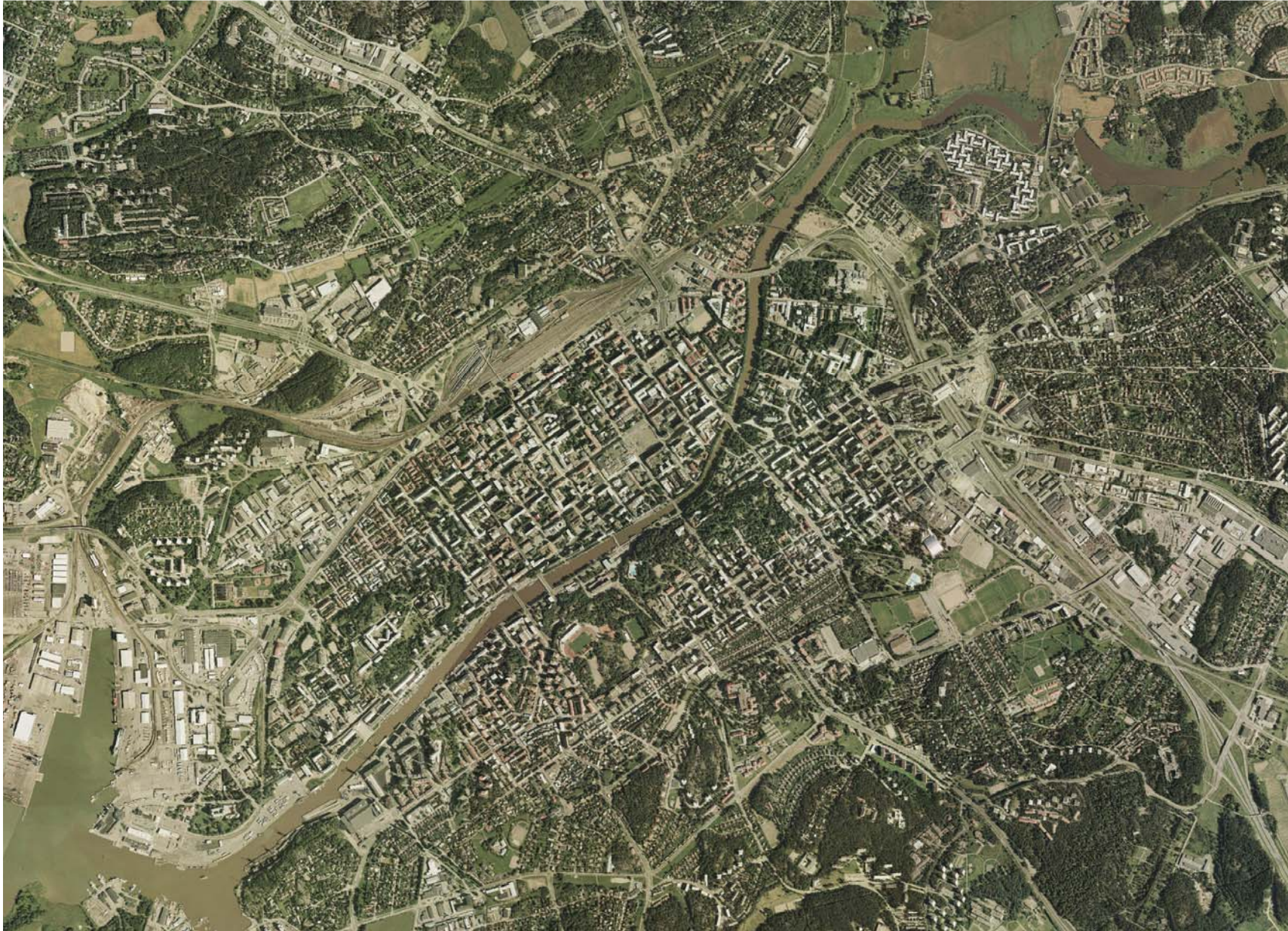
ylitarkastaja

Lounais-Suomen ympäristökeskus
yhdyskuntaosasto

SISÄLLYS

<i>Samuli Saarinen</i>	Johdanto	
	Perustamisselvitys	5
	Mikä on kansallinen kaupunkipuisto?	6
	Kansallisen kaupunkipuiston vaikutukset	8
	Turun rooli valtakunnallisessa kaupunkipuistoverkostossa	10
	1. Turun erityismerkitykset ja valtakunnalliset arvot	
<i>Kaarin Kurri</i>	1.1 Turku, Aurajoen kaupunki	12
	1.2 Turun kaupunkipuistojen historiaa	20
<i>Timo Vuorisalo</i>	1.3 Kaupunkiekologia ja kansallinen kaupunkipuisto	25
<i>Kimmo Savonen</i>	1.4 Ruissalon luonnonolot	27
	2. Kansallinen kaupunkipuisto ja maankäytön suunnittelu	
<i>Tuuli Vesanto</i>	2.1 Kansallinen kaupunkipuisto on Turun viherverkoston ydin	30
<i>Anna-Kaisa Kaukola</i>	2.2 Viheralueohjelma 2006–2015 vuorovaikutuksen työkaluna	33
	2.3 Historiallisten puistojen käyttö ja hoito	34
<i>Ritva Nummiora</i>	2.4 Viheralueiden ja kaupunkimiljöön kehittämistavoitteita	35
<i>Samuli Saarinen</i>	2.5 Kaupunki arvoalueiden maanomistajana	39
	3. Rajausluonnos ja osa-aluekuvaukset	
<i>Samuli Saarinen</i>	3.1 Rajausluonnos	43
	3.2 Osa-alueet	44

Turku. Ilmakuva TKAO.

Samuli Saarinen

JOHDANTO

Perustamisselvitys

Tämän raportin tehtävänä on esittää vuoden 2006 aikana tehdyn, Turun kansallista kaupunkipuistoa koskevan perustamisselvitystyön tulokset. Raportti on pääasiassa osoitettu kaupungin käyttöön, mutta työssä on kautta linjan huomioitu statuksen myöntävän ympäristöministeriön kansalliselle kaupunkipuistolle asettamat kriteerit. Näin ollen raportti voi toimia hakemukseen liitettävänä kattavana selvitysasiakirjana. Samalla se on kaupungin keskeisiä alueita koskeva kulttuuriympäristöraportti.

Koska kansallinen kaupunkipuisto on (Suomessa) maankäyttö- ja rakennuslain (MRL) alainen suunnittelun väline, raportissa on olemassa olevan tilanteen tutkimisen lisäksi painotettu suunnittelun ja kehittämisen näkökulmia. Perustamisselvitystyö on käsittänyt laajan otoksen kaupunkipuistoon mahdollisesti sopivia alueita. Raportissa esitetty rajausluonnos on synteesi tutkimuksessa sopiviksi osoittautuneista alueista, jotka yhdessä muodostavat kriteerien mukaisen kansallisen kaupunkipuiston.

Raportin ensimmäisen luvun tarkoitus on esitellä Turkua kansallisesti merkittävänä kaupunkiympäristönä. Luku vastaa kysymykseen, millä sisällöllisillä edellytyksillä Turkuun on mahdollista perustaa kansallinen kaupunkipuisto. Toisessa pääluvussa tarkastellaan kaupungin arvoalueiden suunnittelutilannetta ja kehittämisenäkymiä yleisellä tasolla. Osa-

aluekohtainen suunnittelutilanne kuvaillaan viimeisessä, selvitystyön kannalta tärkeimmässä luvussa 3. *Rajausluonnos ja osa-aluekuvaukset*. Samassa luvussa perehdytään kunkin osa-alueen merkitykseen ja rooliin osana kaupunkipuiston kokonaisuutta.

Kaupunkipuiston perustamishanke on toteutettu pääasiassa Turun kaupungin ympäristö- ja kaavoitusviraston yleiskaavatoimiston voimin, päävastuu projektista on ollut kaavoitusarkkitehti Soilikki Franssilalla. Selvitystyön tekemisestä ja sen toimittamisesta raportiksi on vastannut maisemantutkimuksen ja kulttuuriperinnön tutkimuksen opiskelija HuK Samuli Saarinen. Maisema-arkkitehti Tuuli Vesanto on tehnyt Turun keskustan osayleiskaavan maisemaselvityksen osana kaupunkipuistohankkeeseen liittyvää taustatyötä (Maisemaselvitys Turun keskustan osa-yleiskaava-alueelle 6.5.2003). Kiinteistötalouden opiskelija Andrei Panschin on koornut tutkitun alueen kiinteistötiedot.

Työryhmässä ovat olleet myös ympäristönsuojelusuunnittelija Kari Karhu ja projektipäällikkö Kimmo Savonen Turun kaupungin ympäristönsuojelutoimistosta, maisema-arkkitehti Ritva Nummiora suunnittelutoimistosta, tutkijat Sanna Kupila ja Kaarin Kurri Turun maakuntamuseosta sekä projektipäällikkö Anna-Kaisa Kaukola, viheraluepäällikkö Lauri Laine ja arkkitehti Mika Rajala kiinteistölaitokselta. Kaupungin ulkopuolelta mukana ovat olleet ylitarkastaja Risto Rauhala Lounais-Suomen ympäristökeskuksen yhdyskuntaosastolta sekä dosentti Timo Vuorisalo Turun yliopiston biologian laitokselta. Kaikkien työryhmäläisten työ näkyy tässä raportissa joko suoraan puheenvuoroina tai välillisesti yhteistyön tuloksina. Merkittävänä apuna on ollut myös ympäristöministeriön alueidenkäytön osaston ylitarkastaja Jukka-Pekka Flander, joka on seurannut projektin etenemistä alusta alkaen ja tukenut hanketta asiantuntijuudellaan.

Mikä on kansallinen kaupunkipuisto?

Suomalaisen kansallisen kaupunkipuistosovelluksen kehittämisen taustalla on vaikuttanut kansainvälinen, kaupunkiympäristöjen lähitulevaisuuden näkymiä käsittelevä keskustelu, johon liittyy kaupunkirakenteen tiivistymisestä johtuva huoli viheryhteyksien katkeamisesta sekä luonto- ja kulttuuriarvojen kannalta merkittävien kokonaisuuksien pirstoutumisesta. On tullut tarve luoda kaupunkiin asti ulottuva, konkreettisia ohjeita tarjoava, kestävä kehitystä tukeva ja paikalliset erityispiirteet huomioiva ympäristönhoitonormisto:

MRL 68 §; kansalliset kaupunkipuistot:

Kaupunkimaiseen ympäristöön kuuluvan alueen kulttuuri- tai luonnonmaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden tai siihen liittyvien kaupunkikuvallisten, sosiaalisten, virkistysellisten tai muiden erityisten arvojen säilyttämiseksi ja hoitamiseksi voidaan perustaa kansallinen kaupunkipuisto.

Kansalliseen kaupunkipuistoon voidaan osoittaa alueita, jotka tämän lain mukaisessa kaavassa on osoitettu puistoksi, virkistys- tai suojelualueeksi, arvokkaaksi maisema-alueeksi tai muuhun kansallisen kaupunkipuiston tarkoituksen kannalta sopivaan käyttöön.

Kansallinen kaupunkipuisto kertoo, että statuksen saaneen kaupungin luonto- ja kulttuuriarvot ovat valtakunnallisesti erityislaatuaisia. Se on myös merkki siitä, että kaupunki haluaa kehittyä ja rakentaa uusia arvoympäristöjä, toteuttaa laadukasta ja kokonaisvaltaista kaupunkisuunnittelua. Suomen ensimmäinen kansallinen kaupunkipuisto perustettiin Hämeenlinnaan vuonna 2001. Seuravana vuonna statuksen saivat Heinola ja Pori. Perustamistyö on vireillä useissa kaupungeissa.

Maailman ensimmäinen kansallinen kaupunkipuisto perustettiin Ruotsin valtiopäivien päätöksellä 1995 Tukholmaan. Siellä kaupunkipuiston perustaminen edellytti lisäpykälän kirjaamista luonnonvaralakiin (nykyinen ympäristökaari, ks. miljöbalk 4 kapitlet, 7 §). Meillä taas kansalliset kaupunkipuistot ovat vuonna 2000 voimaantulleen maankäyttö- ja rakennuslain (MRL) alaisia. Kansallisen kaupunkipuiston kautta voidaan paikallisesti toteuttaa lain yleistä tarkoitusta: *luoda edellytykset hyvälle elinympäristölle sekä edistää ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä kehitystä* (MRL 1 §).

Kansallinen kaupunkipuisto saattaa kuulostaa ylevältä arvonimeltä, mutta sen syvempänä merkityksenä voidaan ajatella olevan pyrkimys tuottaa uusia näkökulmia kaupunkisuunnitteluun. Kaupungissa kulttuuriympäristön ja luonnon monimuotoisuus sekä ekologisten käytävien olemassaolo ovat korostuneesti riippuvaisia maankäyttöratkaisuista, erityisesti rakentamisen kohdentamisesta. Viheralueiden kehittäminen ehjänä verkostona on jäänyt toistaiseksi suunnitelmien tasolle, vaikka viheryhteyksien merkitys niin sosiaalisen kuin biologisen ympäristön kannalta on hyvin tiedossa. Kaupunkirakennetta tiivistettäessä lähivirkistysalueet tulevat yhä tärkeämmiksi, mutta samassa yhteydessä piilee riski menettää kokonaisuuden kannalta oleellisia osia. Kaupunkipuiston on tarkoitus koota eri tavoin arvokkaat osat yhteen, jotta kokonaisuus hahmottuisi entistä paremmin.

Suomalainen kaupunkipuistosovellus poikkeaa ruotsalaisesta mm. siinä, että se pyrkii aktiiviseen ongelman ratkaisuun, kestävään kehittämiseen ja uusien arvojen luomiseen. Ruotsalainen konsepti on staattisempi, järjestelmän lähtökohta on suojelullinen (vrt. Suomen luonnonsuojelulain *kansallispuisto*). Suomen kansallisia kaupunkipuistoja koskeva järjestelmä on myös periaatteiltaan säilymistä edistävä, mutta ennen kaikkea se on suunnittelun ja kehittämisen instrumentti. Se on keskeisiä alueita koskeva ympäristöohjelma, jossa luonto- ja kulttuuriympäristöjen arvot sekä kaupungin kehittyminen asettuvat samalle viivalle. Ruotsissa kaupunkipuisto esittelee kuninkaallisia ympäristöjä ja uljasta luontoa. Suomessa mukaan mahtuvat myös pikkukaupungit tehtaineen ja kansanpuistoineen.

Ympäristöministeriön kriteerit kansalliselle kaupunkipuistolle

1. Sisällön kriteeri

Kansallisen kaupunkipuiston tulee sisältää kaupunkiluonnon monimuotoisuuden säilyttämisen kannalta tärkeitä luonnonalueita, kansallisen historian tai kaupungin omien kehitysvaiheiden ymmärtämisen kannalta merkittäviä kulttuuriympäristöjä rakennuksineen sekä puistoarkkitehtonisesti tai esteettisesti merkittäviä puistoja ja viheralueita.

2. Laajuuden ja eheyden kriteeri

Kansallisen kaupunkipuiston tulee olla puisto- ja viherympäristönä riittävän laaja ja häiriötön sekä viherrakenteeltaan niin yhtenäinen, että sitä pitkin on mahdollista siirtyä kaupunginosasta toiseen.

3. Ekologisuuden ja jatkuvuuden kriteeri

Ekologisessa mielessä on tärkeää, että alueelle muodostuu lajiston siirtymisen ja vuorovaikutuksen mahdollistavia ekologisia käytäviä ja että se on jatkuva eli liittyy välittömästi kaupungin ulkopuolisiin luonnonalueisiin tai sitä ympäröivään maaseutuun.

4. Kaupunkikeskeisyyden kriteeri

Kansallinen kaupunkipuisto on osa kaupunkirakennetta. Olennaista on, että se alkaa kaupungin ydinkeskustasta tai sen välittömästä läheisyydestä.

Perustaminen

Kansallisen kaupunkipuiston perustamisen tarkoituksena on, että kaupunki arvioi omat vahvuutensa ja kehittymismahdollisuutensa ympäristöasioissa. Puiston perustamiseen ei ole olemassa tiettyä kaavaa. Maankäyttö- ja rakennuslain mukaan *puisto voidaan perustaa kunnan hakemuksesta tai jos kunta sitä lausunnossaan puoltaa* (MRL 69 §). Perustamispäätöksen tekee ympäristöministeriö. Kansalliseen kaupunkipuistoon liitettävät alueet ovat etupäässä rakennettuja viherympäristöjä, urbaania rakennusperintöä sekä luontokohteita. Periaatteena on, että pääosa alueista on julkisten yhteisöjen omistamia. Yksityisiä kiinteistöjäkin voidaan liittää kaupunkipuistoon omistajan suostumuksella.

Puiston perustamisen yhteydessä ministeriö voi antaa puistoa koskevia, tarpeelliseksi katsomiaan määräyksiä, jotka on huomioitava kaupunkipuistoalueen suunnittelussa. Mikäli alueen kaavoitus on sopusoinnussa kansallisen kaupunkipuiston tavoitteiden kanssa, erillisiä määräyksiä ei tarvita (ks. esim. Porin kansallisen kaupunkipuiston perustaminen, päätös 6.5.2002). Maanomistajatkin voivat esittää kiinteistöjään koskevia toivomuksia ja erityisehtoja. Esimerkiksi Porin hakemukseen (3.10.2001) kiinteistönomistajat kirjasivat toimintaedellytyksiään koskevia huomioita sekä toiveita tontteihinsa liittyvien julkisten alueiden kunnossapidon kehittämisestä.

Uusi maankäyttö- ja rakennuslaki on ollut testattavana jo muutamia vuosia, ja on mahdollista, että kaupunkipuistoon liitettävien alueiden suostumusten keräämistyötä ollaan keventämässä. Esimerkiksi asema-kaavalla tai rakennussuojelulailla suojellun kiinteistön omistajan voidaan katsoa sitoutuneen ympäristön arvon edellyttämään toimintaan jo suojeluprosessissa. Tällöin ei kansallisen kaupunkipuiston perustaminen edellyttäisi enää toista samansisältöistä paperityötä. Jukka-Pekka Flander on esittänyt ympäristöministeriön toivovan, että kaupungit olisivat aloitteellisia lakimuutoksen edistämisessä.

Hoito- ja käyttösuunnitelma

Kansallisen kaupunkipuiston perustaminen edellyttää hoito- ja käyttösuunnitelman laatimista. Suunnitelma tehdään yhdessä kaupungin ja alueellisen ympäristökeskuksen kanssa ja sen vahvistaa ympäristöministeriö. Hoito- ja käyttösuunnitelma voidaan valmistella hakemusvaiheessa tai vasta perustamisen jälkeen. Suunnitelma voi olla luonteeltaan yleispiirteinen, tasapuolista hoitoa ja kehittämistä palveleva periaateohjelma (ks. esim. Hämeenlinnan kansallinen kaupunkipuisto, hoito- ja käyttösuunnitelma 2002). Yksityiskohtaisia käytännön hoitotoimia ohjaavat edelleen aiemmat alue- tai omistajakohtaiset hoito- ja käyttösuunnitelmat ja ajantasainen kaavoitus. Ne eivät kuitenkaan saa olla ristiriidassa kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelmassa määritettyjen periaatteiden kanssa.

Hoito- ja käyttösuunnitelma antaa kaupungille mahdollisuuden osoittaa kykynsä huolehtia valtakunnallisesti arvokkaasta tai sellaiseksi suunniteltavasta ympäristöstä, vaikka kyseisiä alueita koskeva kaavoitus olisikin osittain puutteellista (esim. vanhentuneet kaavat).

Kustannukset

Suunnitteluun ja tutkimukseen liittyviä kustannuksia lukuun ottamatta kansallisen kaupunkipuiston perustamisesta ei koidu menoja. Alueitaan kaupunki hoitaa suunnitelmien mukaisesti, taloudellisten voimavarojen puitteissa. Kaupunkipuisto on ympäristöohjelma, jolla on selvä tavoite ja konkreettinen raja. Tämän vuoksi kaupungilla on hyvät edellytykset hankkia valtion tai EU:n rahoittamaa tukea ympäristönsä hoitoon, kehittämiseen ja tutkimukseen. Välillisiä tuloja kaupunki saa esimerkiksi turismista.

Kansallisen kaupunkipuiston vaikutukset

Rakentaminen

Kaupunkipuiston perustamisen lähtökohtana ovat kuntien omat maankäyttöratkaisut, ja rakentamista koskevat päätökset tehdään normaalin käytännön mukaan kansallisen kaupunkipuiston perustamisen jälkeenkin. Alueiden liittäminen ehtonahan on, että ne sopivat lainvoimaisen kaavoituksen puolesta osaksi kansallista kaupunkipuistoa. Esimerkiksi väärin toteutettu yhdyskuntarakenteen tiivistäminen tai epäonnistunut täydennysrakentaminen kansallisen kaupunkipuiston alueella voi johtaa siihen, että alueen arvo oleellisesti vähenee, jolloin järjestelmä voidaan purkaa tai rajausta muuttaa (MRL 71 §). Muussa tapauksessa kansallisen kaupunkipuiston arvonimi on pysyvä.

Uuden pääkirjaston suunnittelussa lähtökohdaksi otettiin olemassa oleva rakenne. Hyvin toteutettu, mittava uudisrakennus paransi koko korttelin arvoa kokoamalla eri aikakausien rakennukset tilallisesti yhteen.

Kansallinen kaupunkipuisto ei ole ympäristön tilan pysäyttämistä johonkin tiettyyn tilaan. Oikeanlainen kehittyminen ja eheyttävä suunnittelu ovat sekä kaupunkisuunnittelun että kansallisen kaupunkipuiston yhteisiä tavoitteita. Kaupunkipuistossa tulee rakentamisen tapahtua alueen arvojen edellyttämällä tavalla. Näinhän pitäisi toimia muutenkin, sillä visuaalisesti hahmotettavan ympäristön huono taso on ympäristöongelma siinä missä saasteet tai melu. Jälkimmäiset voidaan helposti mitata, maiseman subjektiivisesti käsitettävien arvojen mittaaminen on ongelmallista, mutta sitäkin on uskallettava tehdä (esim.

kaupunkikuva- ja tila-analyysi). Kaupunkipuisto on konkreettinen esitys kaupungin keskeisistä arvoista ja visio alueen kestävästä kehittämisestä, mikä helpottaa suunnittelua.

Ympäristöministeriön asettamien kriteerien mukaan *kansallisen kaupunkipuiston tulee olla puisto- ja viherympäristönä riittävän laaja ja häiriötön sekä viherrakenteeltaan niin yhtenäinen että sitä pitkin on mahdollista siirtyä kaupunginosasta toiseen*. Hoito- ja käyttösuunnitelmassa voidaan esittää ne suunniteltavat rakenteet, jotka toteutuessaan parantavat puutteellisia yhteyksiä. Kyse ei ole pelkästään kaupunkipuiston kriteerien täyttämisestä, vaan myös kaupunkikuvan kehittämisestä, hyvän ympäristön toteuttamisesta. Kyse ei myöskään ole ainoastaan viherrakentamisesta: hyvä julkinen rakentaminen voi nostaa epämääräiseltä tuntuvan miljöön taso huomattavasti. Moottoriliikennettä varten tehdyt, tasokkaasti toteutetut rakenteetkin voivat parantaa ympäristöä esimerkiksi suuntaamalla liikennettä ja pysäköintiä entistä paremmin.

Identiteetti

Kansallisen kaupunkipuiston vaikutuksia voidaan tarkastella käänteisesti: mitä kaupunki olisi ilman perustamisselvityksessä tutkittuja alueita? Puistoon ehdotetut alueet sisältävät kaupunki-identiteetin kannalta kaikkein tärkeimmät piirteet, ne seikat jotka muodostavat ns. paikan hengen (genius loci). Ilman näitä osia kaupunki olisi tyhjä toiminnallinen kaupunki (talouden kaupunki), vailla niitä syvempiä merkityksiä, joita erityiset paikat ovat ajan kuluessa luoneet (humaani kaupunki). Irralliset tai merkityksettömät kohteet eivät voi luoda samanlaista paikkaan ja yhteisöön kuulumisen tunnetta, minkä ymmärrettävä kokonaisuus voi välittää.

Toisiinsa liittyvistä osista muodostuvalla kokonaisuudella on myös konkreettisempi ulottuvuus: käyttö ja toiminnallisuus. Yhtenäinen tai eheyttävä virkistysverkko merkitsee todellista arvoa kaupungissa liikkujille: työmatkalaisille, kuntoilijoille, matkailijoille. Kansallinen kaupunkipuisto osoittaa, että kaupungin jokaisella paikalla on oma merkityksensä. Kokonaisuus on kertomus siitä, että kaupunki on inhimillinen ja ymmärrettävä konstruktio, jolla on menneisyys, nykyisyys ja – ennen muuta – mielekäs tulevaisuus.

Informaatio

Turkuun liittyy lukemattomia ympäristöarvoja. Nämä arvot myös tunnetaan. Laajasti käsitetyn ympäristötieto sijaitsee tai sitä käsitellään erillään. Maa-kuntamuseon tiedot koskevat kulttuuriperintöä ja kaupungin historiaa, ympäristönsuojelutoimiston erityisalana ovat luonnonarvot ja biologia, kaavoitus työskentelee kaupungin suunnittelun ja kehittämisen parissa, kiinteistölaitos puolestaan näkee alueet taloudellisina pienyksikköinä, kiinteistöinä. Kaikkien työn kohteena on yhteinen ympäristömme, mutta ympäristön arvot priorisoituvat eri tavoin, mikä altistaa maankäyttöön liittyville konfliktitilanteille.

Tämän selvitystyön kuluessa eri ympäristönäkökulmien edustajista koostunut työryhmä on pohtinut ympäristön merkitystä ja maankäytön kysymyksiä paikallisessa kontekstissa, yhden pöydän ympärillä. Ristiriidoilta ei ole välttytty eikä yhtä oikeaa, kaikkien mielestä sopivaa kaupunkipuistoehdotusta ole pystytty esittämään. Pyrkimyksenä onkin ollut tuoda esiin keskeiset päätöksentekoon vaikuttavat tiedot. Jokaiselle työryhmäläiselle on tarjottu mahdollisuus tuoda edustamansa näkökulma esiin.

Kansallisen kaupunkipuiston etuna on, että sen kautta ympäristö nähdään kokonaisuutena, jossa arvomaailmaa pyritään katsomaan useasta rinnakkaisesta perspektiivistä. Riittävän kattavana perustettava kaupunkipuisto avaa uudenlaisen, 2000-luvulle ominaisen kokonaisvaltaisen näkökulman ympäristöön. Kansallinen kaupunkipuisto tuo jokaisen saataville monipuolista tietoa Turusta, sen kulttuurista, luonnosta ja mahdollisuuksista. Tieto, oman ympäristönsä ja siihen vaikuttavien toimintojen tunteminen auttaa sitoutumaan paikkaan toimimaan sen hyväksi. Tämä koskee niin nykyisiä ja tulevia kaupunkilaisia kuin päättäjiä ja suunnittelijoitakin.

Imago

Kansallisen kaupunkipuiston vaikutukset ymmärretään etupäässä imagollisiksi. Kaupungin imagon tulisi näkyä suunnittelussa ja kaupunkikuvassa. Turun ongelma tässä tapauksessa on, että kaupungilla ei ole selvää, määriteltyä ja miljööstä suoraan luettavissa olevaa imagoa. 2000-luvulla kaupunkiin liittyvillä mielikuvilla ja ympäristöstrategioilla on entistä vahvempi vaikutus yrityselämän sijoittumiseen sekä kilpailuun uusista ja vanhoista asukkaista.

Kansallinen kaupunkipuisto edellyttää kaupungin roolin ja erityismerkityksen arvioimista, mikä auttaa muotoilemaan kaupungille sopivaa imagoa. Sen sijaan se, miten järjestelmää sovelletaan eheyttävän ja kestäväen suunnittelun välineenä, riippuu kaupungin omasta maankäyttöpolitiikasta. Kokonaisuudet unohtava suunnittelu ja rakentamisen pitkäaikaisten vaikutusten arvioinnin puuttuminen näkyvät sirpaloituvana kaupunkikuvana sekä yksipuolisia ja lyhytkestoisia arvoja palvelevina maankäyttöratkaisuuina.

Kansallisen kaupunkipuiston tarkoitus on, että kaupunki arvioi omat vahvuutensa ja kehittymismahdollisuutensa ympäristöasioissa. Riittävän laajana toteutettu kaupunkipuisto on osoitus siitä, että laadukkaan ympäristön säilyttäminen tai sellaisen toteuttaminen nähdään tärkeänä tehtävänä, josta ollaan halukkaita olemaan vastuussa. Kaupunkipuisto on julkinen omavalvontajärjestelmä ja ympäristösertifikaatti: saavutettujen arvojen säilymistä edistetään ja uusia arvoja pyritään aktiivisesti luomaan.

Turun rooli valtakunnallisessa kaupunkipuistoverkostossa

Turun identiteetti ja kaupunkikuva perustuvat alueen pitkään historiaan hallinnollisena ja kirkollisena keskuksena sekä Turun asemaan kansainvälisenä Itämeren alueen kauppakaupunkina. Satamalla ja teollisuudella, erityisesti telakkateollisuudella, on ollut merkittävä vaikutus ympäristöön ja kaupungin identiteettiin. Turun kansallinen kaupunkipuisto voidaan monella tapaa perustella maamme tärkeimmäksi, monipuolisimmaksi ja edustavimmaksi maisemakokonaisuudeksi. Maamme vanhimman kaupungin kaupunkipuisto on edustava ja kattava katsaus maamme

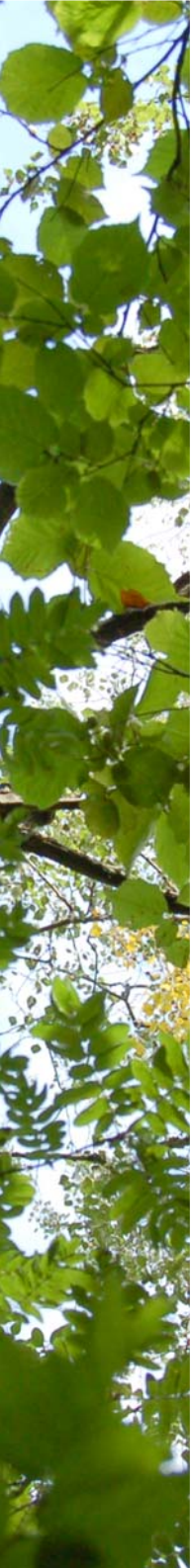
kulttuurin, kaupankäynnin, sivistyksen sekä maallisen ja kirkollisen hallinnon vaiheisiin. Alue sisältää vahvan keskittymän muinaismuistoja, arvokkaita kulttuuriympäristöjä, luontokohteita, eri aikakausien puistoja, virkistysalueita ja matkailunähtävyyksiä, jotka Aurajoki sekä sen poikkaitselinjat, Aurakatu ja Puistokatu, sitovat toisiinsa.

Jo Zacharias Topelius (1818–1898) korosti Turun seudun maiseman merkitystä osana kansallista historiaa ja identiteettiä. Kansallinen mieli liitettiin vapaaseen luontoon, mutta kansakunnan sivistykselliset ja taloudelliset saavutukset kiteytyivät urbaaniympäristöissä ja historiallisissa miljöissä, joista Turku ympäristöineen nostettiin etusijalle. Helsingistä tuli tsaarin käskystä uusi hallinnollinen keskus vuonna 1812, mutta merkityksensä suomalaisena suurkaupunkina se saavutti vasta myöhemmin.

Topeliuksen *Finland framstäldt i teckningar* (1845, suom. *Vanha kaunis Suomi*) oli ensimmäinen suomalaiselle yleisölle suunnattu kokonaisesitys isänmaan maisemista. Teoksen ensimmäisillä sivuilla kuvataan juuri Turun linnan ja Naantalien kirkon ohella Varsinais-Suomen vaurasta maaseutua sekä kaunista saaristoa. Turun seutu esitettiin maamme urbaanin kulttuuriperinnön ja kultivoidun luonnon ensimmäisenä ja tärkeimpänä maisemana. Kansallinen kaupunkipuisto palauttaisi kyseisen alueen jälleen maamme kärkimaisemaksi, maisemaikoniksi eurooppalaiselle satamakaupunkiseudulle, jolla on vankka kulttuurinen juuri ja upea luonto.

Ensimmäinen virallinen kansallinen kaupunkipuisto perustettiin Tukholmaan, entisen emämaan pääkaupunkiin. Ruotsin hallintoajan suomalaisen pääkaupunkiin, Turkuun perustettava kansallinen kaupunkipuisto on luonnollinen pari esikuvalleen, mikä nostaa alueen profiilia kansainvälisissä yhteyksissä. Turun tarina ja monin osin koko kansallinen historiamme kiinnittyy ruotsalaiseen hallintoon ja kulttuurivaikutukseen. Merellinen yhteys vanhaa kuninkaanreittiä, Suurta Rantatietä pitkin Ruotsiin, antaa kaupunkipuistollemme uusia tulkintamahdollisuuksia ja matkailuun liittyviä arvomääreitä, mikä helpottaa molempien kaupunkipuistojen tuotteistamista.

Turun kansallisen kaupunkipuiston rooli nojaa kolmipolviseen *teemaan Kruunu – Kirkko – Kulttuuri*, joka luonnehtii kirkollisen ja hallinnollisen elämän järjestystä sekä kuvaa sivistyksen korkeaa tasoa Aurajoen kaupungissa – Turussa – kansallisen historian merkittävimmissä keskuksessa.

Kruunu merkitsee valtion hallintoa ja julkista valtaa. Sen monumentit ovat linnat: Turun linna ja kruunun käskystä rakennettu Kakolan vankila. Kruunu viittaa myös kuninkaaseen kansallisena instituutona ja vahvana kulttuurivaikuttajana. Turku sai muotonsa Ruotsin itämaan tärkeimpänä keskuksena, merkittävänä Itämeren kauppapaikkana. Venäjän kruunun käskyvalta puolestaan erottuu edelleen empirekauden kulttuuriperintönä Turun rakennetusta maisemasta. Kruunun kannalta merkittävimmät osa-alueet ovat Linnanaukko ja kuninkaankartanona ja kuninkaallisena kaurispuistona toiminut Ruissalo sekä Vanha Turku, suurvaltakauden hallinnollinen keskusta.

Kirkko kuuluu kaupunkiin. Kirkko on perinteisesti ollut yhteisölle erityisen tärkeä keskuslaitos: henkisen elämän huoltajan roolin lisäksi se on ollut tärkeä osa kunnallista hallintoa, se on ollut opetusinstituutio sekä merkittävä tiedottaja, aikansa mediakeskus. Kirkkojen lähiympäristöt ovat olleet aikanaan ensimmäisiä julkisia viheralueita, joten ne edustavat myös varhaista kaupunkipuistoa. Kansallisen kaupunkipuiston kolme keskiaikaista kirkollista merkkipaalua sijaitsevat joen varressa, lähellä toisiaan historiallisen Koroistenniemen tuntumassa: Tuomiokirkko, Kaarinan (Pyhän Katariinan) kirkko ja Maarian kirkko. Nämä rakennukset kuvaavat kansakunnan pysyvyyttä ja kaupunkien välisiä suhteita keskiajalta nykyhetkeen. Koroisten kirkko ja piispanlinnan rakennukset ovat hävinneet, mutta muinaismuistoalue kantaa keskiaikaisen hallintokeskuksen perintöä.

Kulttuuri, koulutus ja korkea sivistys ovat merkinneet Turun alueen vahvaa asemaa kautta aikojen. Turku on maamme vanhin yliopisto-kaupunki. Vaikka Turun akatemia siirrettiin palon jälkeen uuteen pääkaupunkiin, laitos näkyy edelleen osana kansallista kaupunkipuistoa ennen muuta akatemian ajan rakennettuna ympäristönä ja kansallisen historian merkkihenkilöiden muistomerkkeinä (mm. Porthan). Nykypäivän huippukoulutusta tarjoavat Åbo Akademi ja Turun yliopisto, maamme ensimmäinen suomenkielinen yliopisto sekä Turun kauppakorkeakoulu. Sivistykseen liittyvän kulttuurin tärkein osa-alue on laaja ja yhtenäinen yliopistoalue, ”Akateeminen Turku”. Kulttuuri merkitsee myös kansanelämää. Turku on kohtaamisen ja kanssakäymisen paikka, kaupungin nimikin tarkoittaa toria. Suomen Turku (Suomenniemen päätori) on ollut maamme tärkein kauppaja- ja markkinakeskus, merkittävien teiden alkua ja päätepiste.

Lähteet

Ahonen, Riitta: Kansallinen kaupunkipuisto säilyttää maisemallisia arvoja. *Ympäristö 6/1999*. Ympäristöministeriö, Helsinki 1999.

Flander, Jukka-Pekka: The Finnish National Urban Park (NUP). Concept as Part of Sustainable Urban Planning. Veltheim & Pajari (toim.): *Forest Landscape Restoration in Central and Northern Europe* (139–144). EFI Proceedings No. 53, 2005. European Forest Institute (EFI), Joensuu 2005.

Hämeenlinnan kansallinen kaupunkipuisto. <<http://centuri.htk.fi/kkp/>> Hämeenlinnan kaupunki, Hämeenlinna. Päivitetty 2.10.2003.

Hämeenlinnan kansallinen kaupunkipuisto. Hoito- ja käyttösuunnitelma. Hämeenlinnan kaupunki, Hämeenlinna 2002.

Kansalliset kaupunkipuistot. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. <<http://www.ymparisto.fi>> Ympäristöministeriö 2006.

Kunnaskari, Mia: Kansallinen kaupunkipuisto. Kertomus vai kokemus? Haapala, Arto & Kunnaskari, Mia (toim.): *Paradokseja paratiiseissa. Näkökulmia urbaanin luonnon kysymyksiin* (159–173). Kansainvälisen soveltavan estetiikan instituutin raportteja n:o 4. KSEI, Lahti 2006.

Maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL). 5.2.1999/132. Tullut voimaan 1.1.2000. Ympäristöministeriö, Helsinki 1999.

Miljöbalk. SFS 1998:808. Tullut voimaan 1.1.1999. Riksdagen <<http://www.riksdagen.se>>. Sveriges riksdag, miljö- och samhällsbyggnadsdepartementet, Stockholm 1998.

Porin kansallinen kansallisen kaupunkipuiston perustaminen, hakemus. Kaavoitusosaston kirje 3.10.2001. Porin kaupunki, kaavoitusosasto, Pori 2001.

Porin kansallinen kansallisen kaupunkipuiston perustaminen, päätös (n:o 3/5541/2001). Ympäristöministeriön päätös 6.5.2002. Ympäristöministeriö, Helsinki 2002.

Raunio, Mika: *Kansallisen kaupunkipuiston vaikutuksia Hämeenlinnassa. Kaupunkilaisten odotuksia ja kaupungin mahdollisuuksia*. Ympäristöosaston julkaisuja 5. Hämeenlinnan kaupungin suunnittelu- ja kehittämisosasto; Hämeenlinnan seudun kansanterveystyön kuntayhtymän ympäristöosasto; Hämeen liitto, Hämeenlinna 1998.

Städernas grönområden. Vad kan vi lära av nationalstadsparker i Sverige och Finland? Kungl. Vetenskapsakademien (KVA), Stockholm 2004.

Topelius, Zacharias: *Vanha kaunis Suomi*. (Finland framställt i teckningar 1845). Suom. Valpola, Aarne. Karisto, Hämeenlinna 2000.

Utzon-Frank, Tine & Fischmann, Mette (toim.): *Bynatur i Norden*. TemaNord 1998:561. Nordisk Ministerråd, København 1998.

Väre, Seija & Krisp, Jukka: *Ekologinen verkosto ja kaupunkien maankäytön suunnittelu*. Suomen ympäristö 780. Ympäristöministeriö, Helsinki 2005.

1. Turun erityismerkitykset ja valtakunnalliset arvot

Kaarin Kurri

1.1 Turku, Aurajoen kaupunki

Aurajoen alajuoksulla levittäytyvä Turku on Suomen vanhin kaupunki, jonka mittaamattoman arvokas kulttuuriperintö peilaa koko maan historiaa. Aurajoki on kaupungin valtasuoni ja symbolinen ajan virta: yläjuoksulla sijaitsevat esihistorialliset ja varhaiskristilliset puolustuslinnoitukset ja kirkkomaat – Liedon Vanhalinna ja Sauvalan Ristinpelto sekä varhainen piispanistuin Koroistenniemi – ympärillään talonpoikainen maaseutu. Keski-ajalla ja suurvaltakaudesta rakennetun kaupungin ytimessä on käsityöläisten ja porvareiden kivistä rakennettu markkinakaupunki toreineen ja laivalaitureineen sekä alhaalla jokisuussa teollisen vallankumouksen muovaamat teollisuuden ja laivanrakennustoimen miljööt sekä Turun linna. Historiallisesti monikerroksista kaupunkikuvaa dominoivat keskiajalla rakennetun Tuomiokirkon ja rinnan asutuksen laajenemisen kanssa 1900-luvulla rakennettujen Mikaelinkirkon ja Martinkirkon taivaaseen kurottelevat tornit. Turun moniulotteinen kaupunkirakenne – ruutukaava vanhoine rakennuksineen, puistokadut ja tonttien palokujat suurine lehtipuineen sekä keskustaa ympäröivät mäkipuistot ja maastoa mukailevat pien- ja kerrostaloalueet, varhaiset lähiöt – kertoo eri aikakausien elinkeinoelämästä, ihanteista ja tavoitteista. Niiden kautta välittyy myös tarina Suomen historiasta ja mitä moninai-simpien innovaatioiden leviämisestä.

Keskiajalta suurpaloon Turun varhaisin kaupunkialue kattoi Aurajoen itäpuolisen alueen Tuomiokirkolta Kaskenmäen rinteeseen, jossa sijaitsi Pyhän Olavin dominikaaniluostari. Maallinen valta raatihuoneineen keskittyi Suurtorin ympäristöön ja kirkollinen Tuomiokirkkoon, jonka ympärysmuurissa sijaitsivat tuomiokapituli ja koulurakennukset. Kruunun hallinto sijaitsi aina 1600-luvun lopulle saakka linnassa. Vaihe vaiheelta rakennettu linna saavutti nykyiset mittasuhteensa 1500-luvulla, jolloin se oli myös loisteliaan hovielämän keskus. Suurtori oli Suomen tärkeiden liikenneväylien ja teiden solmukohta. Sinne keskittyi kauppa ja sen rantamat muodostivat kaupungin sisäsataman. Ensimmäinen maininta Aurajoen ylittävistä sillasta on vuodelta 1414. Joen länsirannalle muodostui kaupungin ”pieni puoli”. Pääosa sen asutuksesta sijoittui Aninkaisten kortteliin sillan tuntumaan ja Satakuntaan vievän tien varteen. Suurtorin kohdalla sijainnut silta oli kaupunkialueen ainoa kiinteä yhteys yli joen aina vuoden 1827 suurpaloon saakka.

Aurajoen itärantaa vuonna 1794. Vasemmalla Suurtorin kohdalla joen ylittänyt silta, sillan vasemmalla puolella taustalla näkyy Tuomiokirkko ja heti oikealla kaupungintalo. Itärannan talojen tontit ulottuivat jokeen saakka, rantapenkereet oli tuettu kivimuurilla. Suurtorin kohdalle oli lastausta helpottavat portaat. Tussilaveeraus C. P. Hällström, 1790-luku. Nordiska Museet / TMM; KD93743.

Kaupunki laajeni tasaisesti 1500–1600-luvuilla. Turusta tuli 1600-luvun alussa Suomen tärkein tapulikaupunki, joka hallitsi maaseudun markkinoita ja ulkomaankauppaa. Kaupungin ympärille rakennettiin kivinen tulliaitaus ja kaikki sisääntuloväylät – päätiet ja Aurajoen ala- ja yläjuoksu – varustettiin tullipuumilla ja tullihuoneella verottamisen järjestämiseksi. Kaupunkikuvaa muokkasivat tiheästi toistuvien tulipalojen ohella asemakaavan uudistamiseen tähtäävät toimenpiteet ja asutetun alueen laajennukset. Merkittävin uudistus toteutettiin 1600-luvun puolivälissä kenraalikuvernööri Pietari Brahen määräyksestä. Tällöin joen länsipuolinen kaupunkialue sai säännöllisen ruutuasemakaavan. Sillalta linnaan vedettiin suora pääkatu – Kuningattarenkatu (nykyinen Linnankatu). Sen ja Aurajoenjoen väliin jäävistä kaupunginpuoleisista kortteleista muodostettiin uusi hienostokaupunginosa, ”Herrainkulma”. Nykyisen kauppatorin paikkeille tuli ”Uusi tori”. Uudistukset toteutettiin radikaalisti: Brahenkatu vedettiin yli 1500-luvulla rakennetun Pyhän Hengen kirkon ja suurella puolella uusi pääkatu oikaistiin läpi vanhojen kortteleiden Hämeentullista Luostarinkorttelin eteläpuolelle päättyväksi Hämeenkaduksi/Kuninkaankaduksi.

Turku oli 1600- ja 1700-luvuilla vauras kauppakaupunki ja vuonna 1640 perustetun Turun akatemian ansiosta sivistyksen ja kulttuurielämän työssija. Vuodesta 1620 lähtien se oli Suomen kenraalikuvernöörin asuinpaikka eli maan pääkaupunki. Akatemian tilat rakennettiin Tuomiokirkon viereen. Kenraalikuvernöörin ja maaherran virka-asunnot sijaitsivat Turun linnassa. Varakas väestö asui vanhoissa kaupunginosissa ja Herrainkulmalla. Vuonna 1623 perustettu hovioikeus sijoitettiin vuosisadan jälkipuoliskolla Suurtorin varrelle ja hovioikeudenpresidentin virkatalo joen vastakkaiselle puolelle.

Turun väestö lisääntyi huomattavasti 1700-luvun jälkipuoliskolla, ja asutus täytti 1800-luvun vaihteeseen tultaessa koko tullipuomin sisäpuolisen alueen. Kaupungin reunamille rakensivat talojaan ja verstaitaan etupäässä käsityöläiset ja vähävaraiset. Varhaiset teollisuuslaitokset, tupakka-, sokeri- ja verkamanufaktuurit ja veneveistämöt sijoittuivat Aurajokivarteen, joka oli tärkein tavaroiden ja tuotteiden kuljetusväylä. Sokeritehtaan komea rakennus pystytettiin 1760-luvulla keskeiselle paikalla Herrainkulman ja Maaherran virkatalon väliin. Kaupungin julkisesta rakentamisesta vastasivat muurarimestarit ja vuodesta 1736 kaupunginarkkitehti. Ensimmäisenä virkaan nimettiin Samuel Berner ja vuonna 1756 Christian Friedrich Schröder. Suomen liittäminen Venäjän keisarikuntaan vuonna 1809 vahvisti vähäksi aikaa Turun asemaa, mutta jo vuonna 1812 nimettiin Helsinki pääkaupungiksi. Ensin lähtivät keskeiset virastot virkamiehiin ja vuonna 1827 tapahtuneen suurpalon myötä myös yliopisto.

Suomen hiippakunnan ensimmäinen kaupunki ja maan kirkollinen keskus

Kristinusko levisi Suomeen vaiheittain usean vuosisadan kuluessa. Lähetysorganisaatiota tehostettiin 1100-luvun puolivälissä ja lähetyssaarnaajien ohella maahan saapui ensimmäinen korkea kirkollinen pappismies – sittemmin maan kansallispyhimys – piispa Henrik, jonka kerrotaan kastaneen ensimmäiset suomalaiset Kupittaa lähteellä. Vuoden 1229 jälkeen, piispa Tuomaan aikana, piispanistuin siirrettiin Nousiaisista paremmaksi katsottuun paikkaan Aurajoen varteen Räntämäen (Maarian) Koroisiin. Tuomaan johdolla toteutettiin kirkollinen alueorganisaatio, pitäjänjako, jossa asutetun Suomen keskusalueet jaettiin 40 seurakuntaan eli pitäjään, joiden keskuksina toimivat kirkko ja pappila. Kirkollisen organisaation myötä Suomi liitettiin kiinteästi osaksi Ruotsin valtakuntaa.

Aurajokilaaksossa oli piispanistuimen siirron aikaan jo vakiintunut, esihistorialliselta ajalta katkeamattomana jatkunut asutus. Koroistenniemellä yhtyvät Aurajokilaakso ja Vähäjokilaakso muodostivat todennäköisesti

eräänlaiset muinaispitäjät, jolla oli oma Moisio (suurmiehentalo), Hiisi (uhrilehto), puolustuslinna sekä Käräjäloue. Lähetyskauden ensimmäisessä vaiheessa Turun keskikaupungin alueella ei ilmeisestikään ollut taloja tai niitä oli hyvin vähän. Asutusta oli Aurajokea ylöspäin Nummen kylästä noin 15 km:n päähän. Vähäjokivarren alimmat kylät sijaitsivat Koroisissa ja Virusmäessä ja ylin – Maarian Saramäki – noin 5 km:n päässä. Aurajokisuus oli merkittävä kauppapaikka, josta oli hyvät vesitieyhteydet ulkomaille ja oman maan muihin asuttuihin alueisiin. Jo esihistoriallisen ajan lopulla Turun seudulla oli myös hyvä tieverkko ja Aurajoen suusta johtivat kesä- ja talvitiet Satakuntaan, Hämeeseen ja Uudellemaalle.

Aura- ja Vähäjokilaakson asutus lisääntyi huomattavasti 1100-luvun jälkipuoliskolla ja 1200-luvulla. Syynä oli kehittyneen maatalouden tuoman vaurauden ohella kristinusko, joka kielsi aiemmin tapana olleen vastasyntyneiden heitteillejätön. Väestön painopiste alkoi siirtyä kohti Aurajoen alajuoksuksi kaventuvaan merenlahtea. Aurajokilaakso jaettiin viimeistään 1230-luvulla Kaarinan ja Liedon kirkkopitäjiksi ja Vähäjokilaaksosta muodostettiin Maaria. Kristillisten pyhimysten mukaan nimettyjen pitäjien kirkot pappiloineen ja kirkkomaineen rakennettiin mäenkumpareille, joita jo pakanallisella ajalla oli käytetty Nummen ja Räntämäen kylien kalmistoina. Koroisten asema liikenteellisenä, kaupallisena ja hallinnollisena keskuksena vakiintui viimeistään piispanistuimen siirron myötä. Niemelle rakennettiin vallitusten suojaama puinen piispankirkko ja piispanalo. Koroisista muodostui 1200-luvun alkupuolella myös Aurajokisuun satama ja tärkein kauppapaikka. Vedenpinta oli nykyistä 6-8 metriä korkeammalla, joten joen syvyys riitti hyvin sen aikaisille aluksille, mutta maankohoamisen seurauksena paljastunut Halistenkoski katkaisi kulkuyhteyden yläjuoksulle.

Turun perustaminen 1200-luvun lopulla liittyi mitä ilmeisimmin tarpeeseen luoda hiippakunnalle ja piispanistuimelle arvokas keskuspaikka, kaupunki. Koroisten niemi oli kaupunkia ajatellen ahdas ja maan kohoaminen esti jo 1200-luvun lopulla suurten alusten nousemisen piispankirkon rantaan. Kaupunkisuunnitelman takana lienee olleet piispa ja tuomiokapituli, kruunu sekä dominikaanijärjestö, joka jo 1240-luvulla oli alkanut käyttää Koroisten piispankirkkoa tukikohtanaan. Kaupungin rakentaminen alkoi 1280–1290-luvulla: sen koillispäähän kohosi kirkollinen keskus, vuonna 1300 vihitty Tuomiokirkko ja piispankartano, keskelle maallisen vallan työssija raatihuone edessä avautuvine kauppatoreineen ja aivan kaupunkialueen lounaispään ulkopuolelle rakennettiin Pyhän Olavin dominikaanikonventti kappeleineen. Turun linna, jota samaan aikaan alettiin rakentaa jokisuuhun, oli kaukana kaupunkialueen ulkopuolella. Varhaiset kaupunkitalot olivat pääasiassa puisia, samoin dominikaanikonventti kappeleineen. Vasta vuonna 1429 tapahtuneen kaupunkipalon jälkeen niitä alettiin korvata kivisillä rakennuksilla.

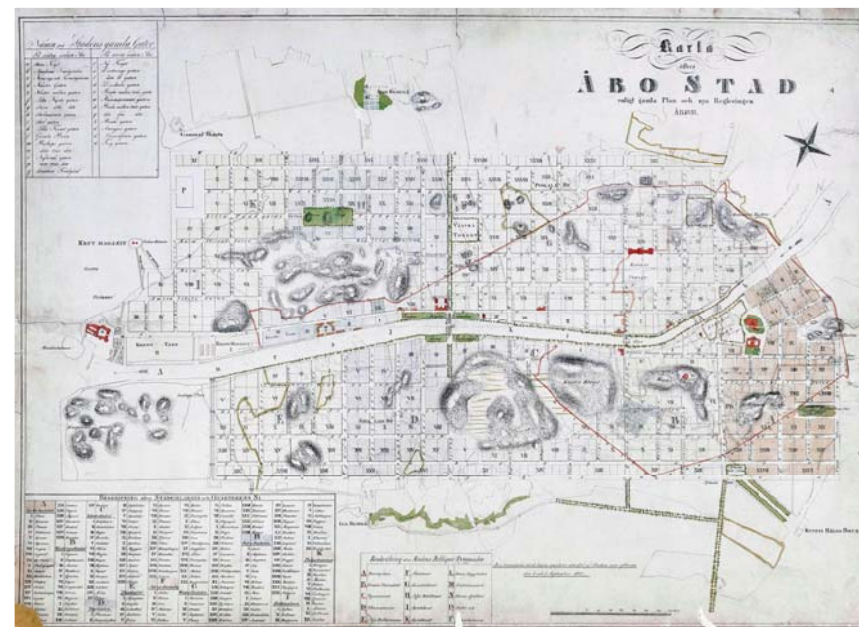
Suomen yhteiskunta kiinteytyi ja vaurastui voimakkaasti 1300-luvun lopulla ja 1400-luvun alussa. Kirkko tuki kruunun pyrkimyksiä Itämaan olojen kehittämisessä vakiinnuttaen samalla asemansa yhteiskunnan johtavana voimana. Näkyvä merkki muutoksesta on vanhojen puisten pitäjänkirkkojen korvaaminen kivikirkkoilla; Kaarinan ja Maarian kivikirkot rakennettiin 1440-luvulla. Tuomiokirkkoa laajennettiin useaan otteeseen ja 1460-luvulla se ympäröitiin kivisellä aidalla, jonka yhteyteen muurattiin kapitulintalo, erillinen kellotapuli ja koulutalo. Tuomiokirkon ohella kaupungissa oli useita muita kirkollisia yhtymiä tai laitoksia, joista osalla oli kirkko tai kappeli. Ruotsissa 1520–1590-luvulla toteutetun reformaation myötä kuninkaan valta lujittui ja kirkon asema heikkeni tuntuvasti. Kuningas Kustaa Vaasa takavarikoi kirkon omaisuutta ja kirkko menetti verotusoikeuttaan valtion hyväksi. Vaille käyttöä jääneet luostari- ja kappelikirkot purettiin.

Suomi liitettiin Venäjään vuonna 1809 ja uusi hallitsija toi kaupunkiin runsaslukuisen ortodoksisen virka- ja sotilaskunnan. Arkkitehti Carl Ludvig Engelin suunnittelema kreikkalaiskatolinen kirkko valmistui kauppatorin yläreunaan 1840-luvulla. Vuosisadan vaihde oli uskonnollisten herätysliikkeiden aikaa. Turkuun nousi lukuisia yhdistysten rakentamia ja ylläpitämiä kappeleita ja rukoushuoneita, mm: Rouvasväen rukoushuone (F. A. Sjöström 1886), vapaakirkollinen Immanuel-kappeli (K. V. Reinius 1891), Turun lähetyshdistyksen (Hannula-lähetyksen) Betel-kirkko (F. Strandell 1906), Turun kaupunkilähetyksen Betanian kirkko (A. Nyström 1908) ja metodistien Beetlehem (W. Hülphers ja A. Krook 1912). Näistä ainoastaan Betel-kirkon vanha rakennus on säilynyt. Juutalaisten pienehkö seurakunta sai oman synagogan vasta vuonna 1912 (A. Krook ja J. E. Hindersson).

Evangelisluterilainen Turun tuomikirkkoseurakunta jaettiin vuonna 1921 yhteen ruotsinkieliseen ja kolmeen suomenkieliseen seurakuntaan. Jo aiemmin – vuonna 1905 – Tuomiokirkko oli saanut rinnalleen arkkitehti Lars Sonckin suunnitteleman Mikaelinkirkon, joka palveli lähinnä suomenkielisiä. Marttiseurakunta käytti alkuun Betanian kirkkoa ja vuonna 1933 – Martti Lutherin syntymän 450-vuotisjuhlavuonna – valmistui oma, arkkitehtien Totti Soraa ja Gunnar H:son Wahlroosin suunnittelema kirkko.

Koroinen – jonka merkityksestä muistuttaa enää 1900-luvun alussa nimelle pystytetty risti – menetti keskeisen asemansa jo 1300-luvun kuluessa. Koroisten kirkkoa lienee käytetty piispan yksityiskirkkona aina 1300-luvun lopulle, jolloin se tuhoutui viraaliviruksen hyökkäyksessä. 1700-luvun lopulla niemellä oli jäljellä enää Koroisten talo, joka sijaitsi samalla paikalla kuin nykyisin, sekä vallituksia ja kivistä muuratun piispantalon rauniot. Maarian ja Kaarinan (Pyhän Katariinan) kirkot menettivät itsenäisen pitäjänkirkkoasemansa Turun alueliitosten myötä. Maarian kunta liitettiin Turkuun vuonna 1944 ja keskeiset osat vanhaa Kaarinaa vuonna 1939.

Engelin vuonna 1828 laatimassa kartassa näkyy päällekkäin vanha kaupunkirakenne (huom. vanhat puutarhat), suurpalon rajat (punainen viiva) ja uusi asemakaavasuunnitelma aukioineen ja puuistutukseen. TMM / P. Kujanpää.

Ruutukaavaan kahlehdittu Aurajoki

Vuonna 1827 kaupungin tulevaisuus näytti surulliselta. Koko keskusta oli palon jäljiltä raunioina ja Turku oli menettänyt erityisasemansa hallinnollisesti tärkeimpänä kaupunkina. Raivaustöihin tartuttiin vitkastelematta ja hämmästyttävällä vauhdilla uusi kaupunki nousi tuhasta. Uuden asemakaavan laatiminen annettiin intendenttikonttorin päällikön C. L. Engelin tehtäväksi, mutta sen toteutuksessa kuultiin niin kenraalikuvernööri Arseni Zakrevskia kuin kaupungin porvareitakin. Suunnittelun tärkein lähtökohta oli paloturvallisuus, ja asemakaavauudistus ulotettiin koskemaan myös palossa säästyneitä alueita. Kaavoitettu kaupunkialue laajeni huomattavasti. Kymmenen kaupunginosan toisiaan vasten kohtisuoraan vedetyt, ennennäkemättömän leveät kadut ja säännölliset korttelit taipuivat vain vähän luonnonolojen edessä. Vanhoista kaduista vain Linnankatu, Läntinen Rantakatu ja Hämeenkatu noudattivat palontakaisia linjojaan. Läntisen Rantakadun vastapainoksi avattiin Itäinen Rantakatu.

Palossa vaurioituneet monumentaalirakennukset, Tuomiokirkko ja Akate-
miatalo (C. C. Gjörvell 1802), turvattiin uudessa asemakaavassa avaamalla
niiden ympäristö istutuksilla ympäröidyiksi aukioiksi. Uudeksi hallinnolli-
seksi keskuksiksi nostettiin Raatihuoneentori (nyk. Kauppatori), jonka
viereiset korttelit varattiin kaupungintalolle, hovioikeudentalolle ja läänin-
hallituksentalolle. Keskeisille alueille – Raatihuoneentorin, kahden uuden
sillan (Aura- ja Tuomiokirkkosillan) väliselle alueelle ja Tuomiokirkon
ympäristöön – sallittiin rakentaa vain kivitaloja, ”mikä ei ainoastaan lisäisi
kaupungin ulkoista arvokkuutta ja näyttävyyttä vaan myös estäisi vähäva-
raisia hankkimasta näiltä paikoilta rakennustontteja”.

Jälleenrakennustyön aikana luovuttiin monista tavoitteista: Raatihuoneento-
ri muuttui Aleksanterintoriksi, sillä raatihuoneelle varatulle paikalle pysty-
tettiin uusi kreikkalaiskatolinen kirkko (Engel 1834–38) ja maaherran resi-
denssin tontille Ruotsalainen teatteri (P. J. Gylich / Engel 1832–39). Kau-
pungin hallinto ja virastot sijoitettiin entisille sijoilleen Suurtorin varren
uudelleenrakennettuihin taloihin. Aleksanterintorin tonteista monet päätyi-
vät kauppiaiden ja käsityöläisten haltuun, ja vähitellen alueesta kasvoi kau-
pan ja liike-elämän keskus, jonka tuntumaan 1800-luvun taloudellisen nou-
sun myötä syntyneet mannermaiseen suurkaupunkityyliin rakennetut raha-
laitokset, kaupunkikerrostalot ja uuden liiketoiminnan myymälät sijoittuvat.

Itäinen ja Läntinen Rantakatu puuistutuksineen ja kivisine kaupunkitaloi-
neen oli yksi merkittävimpiä tekijöitä, jonka ansiosta Engel näki Turun
tuhkasta noustuaan olevan ”epäilemättä yksi Pohjolan kauneimmista kau-
pungeista”. Edustavien kivitalojen suunnittelusta vastasivat kaupungin
parhaat arkkitehdit, Akateмиatalon rakentamista johtamaan saapui inten-
denttikonttorin ensimmäinen päällikkö Carlo Bassi, kaupunginarkkitehti P.
J. Gylich ja luonnollisesti Engel itse. Ruotsalaisvaikutteisen klassismin
aika oli ohi, ja uusi keisarityyli, *empire*, leimasi kivi- ja puutalojen muoto-
kielen ja julkisia rakenteita. Rantatöyräät kivettiin ja varustettiin puurivein,
puistoaukiot tasattiin ja niiden ja katujen väliset korkeuserot toteutettiin
kiviterassein, joita hyödynnettiin taloudellisesti ja kaupunkirakennustaiteel-
lisesti. Nikolaintorin (Brahenuisto) kalasataman töyräs tuettiin doorilaisel-
la pylväikköllä (nyk. ”Pinellan pylväikkö”), jonka suojiin sijoitettiin kauppa-
huoneita, ja Tullihuoneentorin (Runeberginpuiston) töyräaseen istutettiin
keittohuone, jossa satamissa yöpyvien alusten miehistö sai laittaa ruokaa.

Turku koettiin 1800-luvun vaihteessa etenkin kesäaikana tukalaksi ja epä-
terveelliseksi asuinpaikaksi, josta varakas väestö hakeutui kaupungin ulko-
puolelle rakennettuihin puutarhojen ympäröimiin maakartanoihin. Tällaisia
muodostui mm. Uudenmaantullin ulkopuolelle, mistä kaupunki alkoi vuoka-
rata vuonna 1821-luvun alussa perustetun Puunistutusseuran aloitteesta
palstoja halukkaille edellyttäen, että niille istutetaan puita ja että niille pys-

tytetyt rakennukset kaunistaisivat kaupunkia. Uutta porvarillista elämänta-
paa edustavat kesähuvilat rakennettiin 1840-luvulta lähtien meren rannalle,
ensin Ruissaloon ja vähitellen kaikkialle, minne säännöllinen matkustaja-
alusliikenne ulottui. Porvariston huvi- ja kulttuurielämä keskittyi talvikau-
teen. 1700-luvun suosituin juhlahuoneen Seipelin salin syrjäytti 1800-luvun
alussa Seurahuone. Hotellien juhlahuoneistoissa järjestettiin viikoittaisten
tanssiaisten ohella musiikkiesityksiä. Åbo Svenska Teater sai uuden toimi-
talon jo vuonna 1839 (Engel & Gylich 1832) ja suomenkielinen teatteri
vuonna 1928 valmistuneesta Maalaistentalosta (A. Aalto). Elävien kuvien
teatterit valloittivat turkulaiset 1910–1920-luvulla.

*Nikolaintorin rantaa Tuomiokirkkosillalta alajuoksulle vuonna 1855. Puiden
keskellä kohoaa puistokahvila Pinellan telttamainen katto paikalla, jolle
1860-luvulla pystytettiin Porthanin patsas. TMM.*

Vuoden 1828 asemakaava ja uusi rakennusjärjestys olivat ohjanneet palo-
herkät laitokset ja muut ympäristölle haittaa tuottavat pajat ja verstaat kau-
pungin reuna-alueille. Aurajoen alajuoksulle oli syntynyt jo 1700-luvun
puolivälissä tuotantolaitoksia ja 1840-luvulla käyttöön tullut höyryvoima
mahdollisti sellaistenkin teollisuuslaitoksen sijoittumisen kaupunkiin, joi-
den käyttövoimaksi ei hiljaa virtaava vesi ollut aiemmin riittänyt. 1800-lu-

vun jälkipuoliskolla teollisuus lisääntyi voimakkaasti ja tehtaat valtasivat jokisuun lisäksi Piispanpellon, Multavierun ja Kairisten alueet. Joen alajuoksulle sijoittuivat mm. Crichtonin konepaja, josta myöhemmin kasvoi Wärtsilän suurteollisuus, Manilla, Kaakelitehdas, Auran panimo, Barkerin puuvillakehräämö, Korkkitehdas, Buldaanitehdas ja Sokeritehdas. Niiden edustavat tuotantolaitokset hallitsivat ympäristöä aina 1960-luvulle saakka, jolloin tehtaat yksi toisensa jälkeen siirtyivät pois täyteen rakennetusta keskustasta.

Kaupungin vanha telakka ja Kakolanmäelle juuri valmistunut vankila. Jokisuussa rakennettiin kruunulle laivoja jo 1540-luvulla ja 1730-luvulla perustettiin ensimmäinen varsinainen telakkayritys. Vuonna 1800 Suuresta eli Vanhasta Laivaveistämästä tuli osakeyhtiö, joka sittemmin siirtyi W:m Crichton & Co/Ab:n ja sitä kautta Wärtsilän omistukseen. Nykyisin paikalla on Turun konservatorio ja Sigyn-sali. Litografia J. J. Reinberg 1852–1853, Vyer af Åbo. TMM / P. Kujanpää.

Teollisuuden myötä kaupungin väkimäärä lisääntyi, ja työväestön asuntokysymyksestä tuli vuosikymmeniä kestänyt sosiaalipoliittinen ongelma, jonka ratkaisutavat näkyvät yhä edelleen Turun kaupunkikuvassa. Jo 1800-luvun puolivälissä alkoivat teollisuuslaitokset rakentaa asuntoja työntekijöilleen, mutta suurin osa hakeutui nk. villoille esikaupunkialueille Raunistulaan,

Vähä-Heikkilään ja Nummenmäelle. 1880-luvulla rakennettiin ensimmäiset työläisten asunto-osakeyhtiöiden omistamat talot (Rettigin fabriikkitalot) ja 1900-luvun vaihteessa kaavoitettiin ensimmäinen kokonainen työväestölle tarkoitettu kaupunginosa, Port Arthur eli Portsa.

Suomessa omakotiliike ja puutarhakaupunki-idealismi kytkeytyivät yhteen. Omakotirakentaminen, joka tänä päivänä on leimallista ruutukaava-alueita kiertäville asuinvyöhykkeille, lähti liikkeelle porvarillisina huvilakaupunginosahankkeina ja työväestölle tarkoitettuna, sosiaalisesti kestäväksi katsottuna asuinmuotona. Villa-alueita kaavailtiin 1900-luvun alussa mm. kukkuloiden kupeisiin Ryssänmäelle, Vartiovuorelle palon takaisten hökkeliin sijaan sekä Samppalinnanmäen rinteille ja Kupittaalle. Virkamiehet ja porvarit halusivat kuitenkin asua vanhoissa kaupunginosissa keskustassa, ja vasta 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin demokraattinen kerrostalorakentaminen hävitti sosiaalisesti eriytyneen aluerakenteen, alkoi varakas väestö hakeutua uusille omakotialueille.

Turun palolta säilynyt kortteli Luostarimäellä suunniteltiin purettavan ajan ihanteen mukaisen huvilakaupungin tieltä. J. E. Hinderssonin vuonna 1921 laatima järjestelyehdotus hyväksyttiin asemakaavaksi. TKMO.

Kaupungin henkinen elämä koki kovan kolauksen Akatemian siirron myötä ja kesti lähes sata vuotta, ennen kuin korkeakoulut palasivat: Åbo akademi perustettiin 1918 ja se oli Helsingin yliopiston lisäksi maamme toinen yliopisto. Ensimmäinen suomenkielinen yliopisto perustettiin kaksi vuotta myöhemmin vanhimpaan yliopistokaupunkiimme Turkuun. Turun yliopisto toimi aluksi Kauppatorin laidalla, jossa Yliopistonkatu muistuttaa akatemian paikasta, vaikka upea yliopistorakennus purettiinkin 1950-luvun lopulla uusien tilojen valmistuttua nykyiselle Yliopistonmäelle (aik. Ryssänmäki).

Aurajoki satamatoimen tyyssijana

Aurajoen rantamille halki vuosisatojen leimansa antaneen satamatoimen iäksi lasketaan jo runsaat 850 vuotta. Vanhin maininta Aurajoen satama-kaupungista on Palermossa toimineen arabialaisen oppineen Al-Idrisin vuonna 1154 Pohjolan rannikoista ja rannikoilla sijainneista satamista laatimassa karttaselostuksessa, jossa mainitaan Finmarkin Abuwa-niminen kaupunki. Satamatoimi valloitti Turun kaupungin rantamat rinnan asutuksen laajenemisen kanssa. Keskiajalta 1600-luvun puoliväliin kauppalaiivat kiinnittyivät Suurtorin rantaan tai kauppiaiden rantamakasiinien luokse. Suurin makasiinirykelmä sijaitsi Samppalinnanmäen rantakaistaleella, mutta vähitellen ne valtasivat molemmat jokirannat. Satamatoimen vaatimat tulli- ja vaakahuone sijaitsivat Suurtorilla. 1600-luvun jälkipuoliskolla lastaustoiminta alkoi mm. maankohoamisen vuoksi siirtyä joen länsirannalle alajuoksulle päin. Turku oli Suomen merkittävin vientisatama – portti länteen.

Talvinen näkymä Auransillalta alajuoksulle. Samppalinnanmäen rinteessä näkyvä ravintola pysytettiin ruotsilaivojen matkustajapaviljongiksi (C. J. von Heideken 1865) ja aivan oikealla on C. Bassin suunnittelema Seurahuone, joka muutettiin 1880-luvulla kaupungintaloksi. Öljymaalaukseen J.J. Reinberg n. 1880. TMM / P. Kujanpää.

Suurtorin rantaa käytettiin kaupungin sisäsatamana aina vuoden 1827 suuraloon saakka. Tosin suuret purjealukset olivat jo kauan jääneet redille Pikisaaren edustalle tai kiinnittyneet Herrainkulmalle. Suurtorin lastauslaituria käyttivät 1700-luvun lopulla enää saaristolaisveneet. Vuoden 1828 asemakaava järjesteli satamatoimen uudelleen, ja satama jaettiin virallisesti sisä- ja ulkosatamaan. Höyrylaivaliikenteelle osoitettiin satama kivisillan (Auransillan) alapuolelle. Sieltä alkoi säännöllinen matkustajalaivaliikenne Tukholmaan ja Helsinkiin 1830-luvun lopulla. Kalasataman paikka osoitettiin kartassa Kanavaniemeltä, joka lainehti todellisuudessa merenä. Vuonna 1837 vaadittiin, että kalastajien tuli nousta Suurtorille, ja 1840-luvun alussa heidän aluksilleen rakennettiin uusi kivilaituri Nikolaintorin kohdalle (Pinnellan laituri). Lastausta helpottavat luiskat eli apparellit tehtiin vastarannalle ja Tuomiokirkkosillan yläpuolelle. Puutavaran purkamiselle ja lastaukselle eli halkosatamalle osoitettiin paikka jokisuusta itärannalta, mutta sekin sijoitettiin sisemmäs kaupunkiin joen länsirannalle. Aurajokivarren eroosiolle alttiit rannat oli tuettu kivisin rantamuurein jo 1700-luvulla, ja 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuoliskolla laitureiden rakentaminen ja rantakatuja korottaminen sekä leventäminen toteutettiin rinta rinnan mm. satamatoimen uudelleenjärjestelyjen yhteydessä.

Vaihe vaiheelta satamatoiminnot siirtyivät Aurajoen alajuoksulle ja Kanavaniemelle, joka syntyi 1730-luvulla aloitetun ruoppauksen seurauksena. Laivaväylältä ruopattu massa läjitettiin Turun linnan edustalle, ja vähitellen se kasvatti niemen, vanhan Multasaaren ja Kalastajasaaren eli Ruutisaaren yhtenäiseksi kentäksi. 1880-luvulla rakennettiin uusi höyrylaivasatama varastomakasiineineen Läntisen Esplanadin kohdalle ja Engelin alun perin yliopiston Kliiniselle instituutilla suunnittelema, sittemmin kasarmiina ja lääninsairaalaana käytetty, rakennus muutettiin tulli- ja pakkahuoneeksi (A. Kajanus). 1920- ja 1930-luvulla tehtiin sisäsatamassa lukuisia uudelleenjärjestelyjä, ja kun vuonna 1939 valmistunut Martinsilta sulki isohkojen laivojen etenemisen, vapautuivat vanhat venepaikat huviveneilijöiden käyttöön. Saaristoliikenne siirtyi Martinsillan alapuolelle ja halkosatama alemmas jokisuulle.

Lopullisen sysäyksen Kanavaniemen sataman rakentaminen sai rautatien tulon myötä 1870-luvun puolivälissä. Kaupunki rakensi syvällä kulkeville aluksille 500 jalkaa pitkän kivilaiturin ja hankki sinne kaksi nosturia. Vuonna 1898 sieltä alkoi säännöllinen talvimatkustajaliikenne ja vuonna 1901 ulkomaanmatkustajalaivaliikenne siirtyi kokonaisuudessaan Kanavaniemelle. Ensimmäinen Turun ja Tukholman välinen Silja-varustamon autolautta Skandia aloitti liikennöinnin vuonna 1961.

Moderni Turku, muuttuva kaupunkikulttuuri

Engelin vuonna 1828 laatima ruutuasemakaava rakenteellisine ja kaupunkikuvallisine ihanteineen muodostaa yhä tänäkin päivänä selkärangan Turun vehreälle kaupunkirakenteelle. ”Maailman sofistikoituneimmaksi ruutukaa-vaksi” luonnehdittu asemakaava loi normatiivisen pohjan koko Suomen empire-ajan asemakaavoitukselle. Ruutuasemakaavan mukaisesti rakennettiin vanhan keskusta-alueen empirekivitalot, oikaistiin ja tuettiin kivimuurin jokirannat sekä istutettiin puistokatujen, puistojen ja palokujanteiden jalot lehtipuut. Kukkulat, jotka nykyisin muodostavat suurimmat viheralueet, istutettiin puistoiksi 1800-luvun jälkipuoliskolla ja 1900-luvun alussa.

Vaikka Engelin asemakaava uudisti Turun kaupunkirakenteen, säilyi siinä sisäänrakennettuna viesti menneestä: Suurtorin ja vastarannan talojen pysyyn jääneet rakenteet hyödynnettiin jälleenrakentamisessa ja vanhat katulinjat säilytettiin. Uusi kaava mahdollisti myös katastrofilta säästyneen Herrainkulman kehittämisen ilman radikaaleja uudistuksia, minkä ansiosta siellä on säilynyt esimerkkejä 1600- ja 1700-lukujen kaupunkitaloista. Herrainkulmassa sijaitsevat myös harvat Aurajokivarren jugendtalot, sillä 1900-luvun alussa uusiin kukkuluopuistoihin rajoittuvat tontit nähtiin jokivartta houkuttelevimmiksi. Nykyinen kaupunginkanslia (Kristiinankatu 1) oli alun perin Kaupunkien palovakuutusyhtiön toimi- ja asuintalo (ark. tsto. Knut Wasastjerna ja G. A. Lindberg 1906–09). Vielä kiinnostavampi menneisyys on Läntinen Rantakatu 27:ssä sijaitsevalla jugendvaikutteisella taloryhmällä, joista kivitalo oli alun perin vuonna 1778 pystytetty suolamakaasiini ja puutalossa toimi mm. vuosina 1758–84 Suomen ensimmäinen sairaala. Nykyasunsa ne saivat vasta 1900-luvun alussa, jolloin asialla oli ajan suosituin turkulainen arkkitehti F. Strandell.

Sotien jälkeinen rakentaminen kohdistui ensi sijassa Martin kaupunginosaan, joka oli tuhoutunut pommituksissa. Jälleenrakentamiskauden arvanormien mukaisesti rakennettujen asuinkerrostalojen suunnittelusta vastasivat mm. Aarne Ervi, Tapio Niiranen ja Aulis Blomstedt sekä turkulaiset Totti Sora, A. S. Sandelin, Viljo Laitsalmi ja Aarne Ehojoki. Erik Bryggmanin piirustusten mukaan vuosina 1949–51 Aurajokivarteen rakennettu aravatalo (Läntinen Rantakatu 21) oli avaus Herrainkulman vanhojen kortteleiden saneeraamiselle asuin- ja liikekäyttöön. Katseet kohdistuivat myös vastarannan varastoalueeseen, jonka tilalle kaavoitettiin uusi monumentaalikeskusta. Itsenäisyyden aukion ympärille kohosivat kaupunginteatteri (R. V. Luukkonen, Helmer Stenros 1959–62, kilpailu 1955), valtion virastotalo (Luukkonen, Stenros 1962–67 ja Wäinö Aaltonen Museo (Irma ja Matti Aaltonen 1965). Bryggmanin suunnittelema yliopiston kirjasto jäi rakentamatta, ja siitä jäi muistoksi kalliioon louhittu ”Hämähäkki-luola” (Outi Sar-

jakoski "Network" 1995). Teollisuuden väistymisen myötä suhtautuminen Aurajokeen muuttui, ja myös alajuoksun rannoista tuli erittäin haluttuja asuinpaikkoja, joiden suunnittelusta vastasivat arvostetut arkkitehdit – mm. Pekka Pitkänen ja Aarne Ehojoki. Barkerin tehtaat purettiin ja tilalle raivattiin puisto.

Aurajoen rantamia on 1970-luvulta lähtien kehitetty tietoisesti virkistystä ja vapaa-ajan viettoa palvelevaan suuntaan. Jokivarren ensimmäinen ulkoilma-ravintola avattiin vuonna 1976 Gylichin pylväikköön ja vähitellen vanhat satamalaiturit täyttyivät ravintolakäyttöön muutetuista aluksista. Silakkamarkkinat palasivat jokasyksyiseksi tapahtumaksi. Suomen vanhin kaupunkifestivaali DBTL (Down By The Laituri, 1988) kerää vuosittain valtaisan määrän nuorisoa jokivarsiin levittäytyviin musiikkitapahtumiin ja Suomen vanhin rock-festivaali (1970) Ruissaloon. Suurtorilla pidettävät keski-ajan markkinat houkuttaa kaikki, vauvasta vaariin, eläytymään historiallisiin tunnelmiin. Myös suuret purjealukset nousevat jälleen Aurajoelle säännöllisin väliajoin järjestettävien tapahtumien yhteydessä. Näistä merkittävien on ensimmäisen kerran vuonna 1996 pidetty Tall Ships Race.

Aurajoen virkistyskäyttöä 1800-luvulla. J.J. Reinbergin öljymaalaus 1880-luvulta. TMM / M. Puhakka.

Tuomiokirkon ympäristön ja Piispankadun alueen arvokkaan empire-rakennuskannan pelasti niihin 1910-luvun lopulla sijoittunut Åbo Akademi. Kotimaista sivistystä ja modernia kaupunkia symboloivat suomenkielisen yliopiston laitosrakennukset pystytettiin Tuomiokirkon taakse Ryssänmäelle (Arne Ervi) 1950-luvulla. Läheinen, 1880-luvulla rakennettu kasarmialue siirtyi 1980-luvulla Turun yliopiston käyttöön. Åbo Akademi on laajentanut toimintaansa yliopistonmäen ympäristön vanhoihin teollisuusrakennuksiin, mm. Asa-taloon (1939 Thor Lagerros/1942–48 Hugo Purila) ja Turun Rautatehtaaseen (1858–1915, nyk. Arken). Vanhan suurtorin rakennusten kunnostaminen Kulttuurikeskukseksi aloitettiin 1980-luvun alussa. Asuin- ja kulttuurikäyttö on ollut luonnollinen ratkaisu Aurajokisuun vanhojen teollisuusrakennusten säilyttämisessä. Kruunun vanhassa viljamakasiinissa (Helge Rancken 1894) toimii Merimuseo Forum Marinum, Wärtsilän peltivers-tashallit (1928–29) ja köysitehdas (Arkkitehtitoimisto C. H:son Wahlroos 1934–35) on korjattu konservatorion ja taide-akatemian käyttöön ja mm. Kaakelitehdas (1874/1897 Helge Rancken) opiskelija-asunnoiksi.

Turkulaiset rakastavat ja ovat aina rakastaneet kaunista kaupunkiaan, mutta kukin aikakausi on halunnut tehdä sen omalla tavallaan vielä paremmaksi. Arkkitehdit ja taiteilijat nousivat 1900-luvun alussa puolustamaan Turun palossa säästyneitä puutaloja empiretaloja, jotka tuolloin olivat väistymis-vuorossa. Kauppaneuvos Fredrik von Rettig halusi kaupungille lahjoittamansa kirjaston arkkitehtuurilla palauttaa vanhaan kaupunkiin palossa tuhoutuneen suurvaltakauden tyylin, ja vuonna 1910 kunnallisneuvos G. A. Petrelius testamenttasi huomattavan summan rahaa kaupungin kaunistamiseen, mikä sai taiteilijat unelmoimaan ”Pohjolan Pariisista” siltoineen ja rantakaduille ja puistoihin levittäytyvine taideteoksineen. Sama unelma synnytti jälleen 1990-luvun alussa Turun kaupungin ympäristötaidehankkeen, ja yritysten tuella jokivarteen nousikin joukko moderneja taideteoksia (esim. Mario Merz ”Fibonacci Sequence” 1994, Mariella Bettineschi ”Carro Celeste” 1995, Jan-Erik Andersson ”Turun Linnantontun ja Valpuri Innanmaan kohtaaminen Teatterisillalla” 1997).

”Alhaalla virtasi Aurajoki hiljaisena kuin unelma. Sen saviset aallot olivat yöllä peilikirkkaat ja kuvastivat pallasen kuulasta taivasta ohikiitävine poutapilvineen, kuvastivat rantojen mahtavia, ylhäisiä puurivejä ja rakennusten valkoisia seinämiä. Joka Kirkkosillalta katselee Auran laaksoa Samppalinnaa vastaan, hän tajuaa, miten kaunis Turku on. Ja joka kulkee etelärannan puistojen varjoamaa käytävää Kirkkosillalta Kivisillalle, hän huomaa sen vielä paremmin.”

Aarne Mustasalo 1929

1.2 Turun kaupunkipuistojen historiaa

Turun ensimmäiset kaupunkipuistot olivat yksityisiä puutarhoja, ja ne liittyivät säätyläisten huvielämään ja puutarhataiteen harrastukseen. Kuningas Juhana III:lla oli jo herttuakaudellaan kivimuurin ympäröimä ryytitarha linnan kupeessa ja suuri puutarha linnan vievän tien ja Aurajoen välissä alueella, nykyisen Turun konservatorio tienoilla. Herttua yritti innostaa kaupungin porvareita perustamaan puutarhoja ja istuttamaan niihin erilaisia ”satoisia puita”. Kruunu jatkoi linnan puutarhan viljelyä 1700-luvun lopulle saakka. 1600-luvulla puutarhakulttuurin edistäjäksi kohosi Pietari Brahe, jonka käskystä kaupungille laadittiin uusi asemakaava. Herrainkulman suurille tonteille muodostettiin kauniita puutarhoja ja Kuningattarenkadun (nyk. Linnankatu) varteen istutettiin puurivit. Vanhoissa kaupunginosissakin oli jo lähes joka tontilla pieniä keittiö- ja koristekasvitilkkuja. Yksi merkittävimpiä tienraivaajia oli kasvitieteellisen puutarhan perustanut Turun akatemian lääketieteen professori Elias Tillandtz sekä maaherrat, joiden Turun linnassa sijaitsevaan virka-asuntoon kuului vallihaudan sisäpuolelle rakennettu puutarha.

Luonnonkaunis Kupittaaan kenttä oli suosittu retkikohde ja kaupunkipuisto:

”Muiden muassa on olemassa Kupittaa (Kupis) niminen ravintola, joka on eriomaisen oivallinen terveyslähteensä vuoksi, josta lähtevä oja tuo vettä kaupunkiin. Tämä erinomaisen viehättävä seutu tarjoaa myöskin Turkulaisille tilaisuutta miellyttävään kävelyyn; samaa huvia he harjoittavat muuallakin ympäristössä.”

Daniel Juslenius, Vanha ja uusi Turku 1700

Hyödyn ajalla puutarhaharrastus lisääntyi nopeasti. Mannermaisten esikuvien mukaiset julkiset kaupunki-istutukset ja puistot saivat uudenlaisen merkityksen. Niitä perusteltiin sekä kauneudella että terveellisyydellä. Huomattavimmat yksityiset puutarhat kuuluivat Turun Akatemialle, professoreille sekä kaupungissa toimiville apteekkareille. Pietari Kalmin perustama Akatemian kasvitieteellinen puutarha sijaitsi Kirkkokorttelissa, akatemian professori Pehr Adrian Gaddin puutarha Kakolanmäen kupeessa ja kemian professori Johan Gadolinin puutarha Vartiovuoren rinteessä.

Venäläisten sotilastopografien 1741–43 laatimassa kartassa näkyy Turun vehreys. Puutarhat on merkitty tiheällä sinisellä vinoviivituksella. TMM / P. Kujanpää.

Puutarhat sommiteltiin renessanssiajalta periytyvän ruutujaon mukaisesti, ja niiden varustukseen kuuluivat niin kasvihuoneet ja -lavat, huvimajat kuin ruutanalammikot. Gaddin puutarhassa kasvoi monenlaisien hyötykasvien ohella jopa mulperipuita. Akatemian puutarhan esikuvana oli Linnén Uppsalassa sijaitseva puutarha.

Akatemian puutarha oli yleisölle avoinna, ja Puolalanmäen kupeessa sijaitseva kaupungin humalisto suunniteltiin muutettavan yleiseksi puistiksi, missä ”käytätymistaitoinen kansa voisi tavata toisensa ja seurustella” maksamalla pienen sisäänpääsymaksun. Maaherra Rappen ajama hanke jäi toteutumatta, mutta sellaisia syntyi yksityishenkilöiden toimesta. Amiraali von Stedink rakensi 1790-luvulla Linnankentälle ”säädyllisen kävelypaikan”, jossa satojen hedelmäpuiden välissä kiemurtelivat hiekkakäytävät ja keskellä kohosi Ruotsinsalmen taitelun muistoksi pystytetty obeliski. Stedinkin puisto oli mitä ilmeisimmin ensimmäinen englantilaistyylinen maisemapuutarha Turussa. Kupittaaan kaivohuoneelle johtava puistopromenadi istutettiin jo 1760-luvulla, ja vuonna 1819 muutettiin Gadolinin puutarha *Surutoin*-huvipuistiksi. Suurtorille ja isolle

Kirkkokadulle istutettiin puurivit 1750-luvun alussa, Hämeenkatu sai muutamaa vuotta myöhemmin puurivit molemmille puolilleen ja Piispankadulle ensimmäiset istutukset tehtiin 1760-luvulla. Kuningattaren Jokikadun (Läntinen Rantakatu) puurivistö istutettiin 1780-luvun alussa.

Aurajokivarren kivilaiturit rakennettiin pääosin 1700-luvun jälkipuoliskolla. Puuistutusten myötä Kuningattaren Jokikadusta (Läntinen Rantakatu) muodostui ensimmäinen klassismin kaupunki-ideologian mukainen nk. artikuloitu rantakatu Suomessa. Silkivarjostin 1780-luvulta. TMM / M. Puhakka.

Vehreä ruutukaava ja mesenaattien kukkulapuistot

Turun palo ja etenkin palon jälkeen laadittu uusi asemakaava hävittivät vanhat puutarhat, mutta loivat uudenlaiset edellytykset vehreälle kaupunkirakenteelle ja asemakaavoituksella muodostetuille julkisille puistoille. C. L. Engelin vuonna 1828 laatimassa asemakaavassa ja uudessa rakennusjärjestyksessä tärkein lähtökohta oli paloturvallisuus. Kaikki tontit erotettiin toisistaan lehtipuistuksilla varustetuilla palokujilla. Aurajoen kummallekin rannalle muodostettiin rantabulevardit. Puuistutuksin varustettu Puistokatu jakoi kaupungin poikittais-suunnassa kahteen osaan, ja sen ja rantakatuja liittymäkohtiin muodostettiin Esplanadit (Västra och Östra Esplanaden). Uusi päätori (Raatihuoneentori, nyk. Kauppatori) oli ainoa aukio, jolle Engel ei merkinnyt istutuksia, vaan hahmotteli toria ympäröivien mallikortteleiden sisäosiin muotopuutarhat. Puutarhakadun aukiosta Engel suunnitteli englantilaisen puiston, muut aukiot – Nikolaintorin, Tullihuoneentorin, Heinätorin ja Läntisen torin – hän merkitsi

asemakaavan puuistutusten reunustamiksi avoimiksi paikoiksi ja toreiksi. Kukkulat merkittiin asemakaavaan rakentamattomiksi, vaikka porvaristo halusi, että ne varattaisiin puistoille ja puutarhoille. Kaupungin sisääntuloväylyistä nykyinen Uudenmaantie ja Kaskenkatu sekä niitä yhdistävä Vähä-Heikkilään johtanut tie (Kunnallissairaalan tie) muodostettiin puistokäytäviksi.

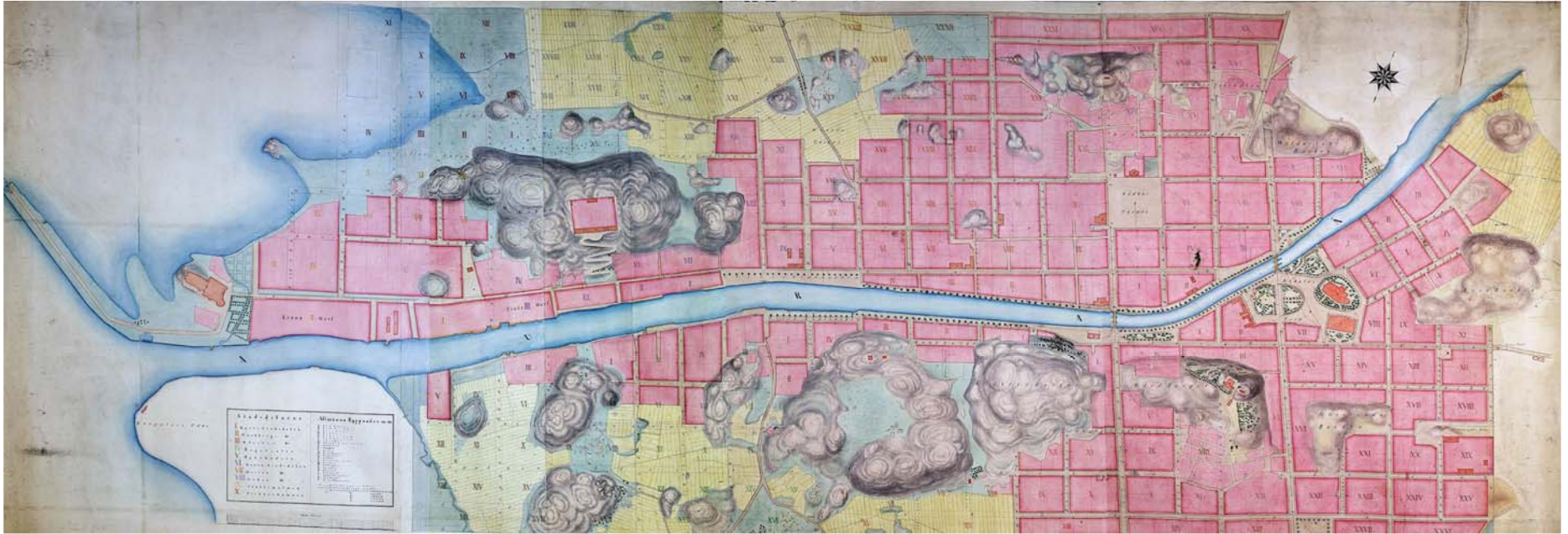
Nikolaintorin (Tuomiokirkkopuisto, Brahenpuisto, Porthaninpuisto), Heinätorin (Lönnrotinpuisto) ja Tullihuoneentorin (Runeberginpuisto) puistikot ja rantakatuja sekä Esplanadien lehmukset, vaahterat ja jalavat istutettiin 1830- ja 1840-luvulla. Nikolaintorin jäsentelyn katu- ja istutusalueisiin laati kaupunginarkkitehti P. J. Gylich. Läntinen tori ja Puutarhakadun puisto jäivät toteuttamatta. Ne muutettiin 1870-luvun lopulla asuintonteiksi ja kallioiset, Engelin kaavassa asuinkäyttöön osoitetut korttelit varattiin puistoiksi. Niistä toiselle rakennettiin Mikaelinkirkko (1905) ja toisesta tuli Kirkkopuisto (1942 Mannerheiminpuisto). Puistokatu sai istutukset 1800-luvun jälkipuoliskolla ja Kirkkopuisto toteutettiin vasta 1920–30 luvulla mukailen Lars Sonckin (1914) Mikaelinkirkon ympäristölle laatimaa asemakaavaa.

Turun korkeiden kukkuloiden muuttuminen reheviksi puistoiksi oli erikoislaatuinen yhdistelmä yksityisten aloitteesta rakennettuja kaupunkipuistoja ja kaupungin julkista viherrakentamista. Karuja, kivenlouhintaan hyödynnettyjä mäkiä pidettiin kaupunkikuvaa rumentavina. Ensimmäisenä katseet kohdistuivat Vartiovuoreen, jonka kaupunginpuoleisille rinteille turkulaisporvarit alkoivat jo 1840-luvulla istuttaa puita ilman erityistä suunnitelmaa. Vuonna 1862 puutarha-arkkitehti Knut Forsberg laati Suomen talousseuran palkkaamana suunnitelman Vartiovuoren puistoksi. Suurin osa mäkeä pysyi kuitenkin puuttomana 1870-luvun alkuun saakka, jolloin hovioikeudenviskaali G. A. Åkerman testamenttasi tarkoitukseen 50 000 markkaa. Vuorta jouduttiin räjäyttämään ja sinne kuskattiin valtaiset määrät maata, jotta puutarhuri Märten Gabriel Steniuksen vuonna 1872 laatimaan puistosuunnitelmaan kuuluvat kiemurtelevat puistokäytävät, lammikot ja istutukset saatiin toteutettua.

Itäisen Rantakadun, Runeberginpuiston ja Vartiovuorenmäen istutukset 1860. W. af Grubbens, Pinellon muistoalbumi. TMM / P. Kujanpää.

D. W. af Grubbensin vuonna 1863 laatimasta Turun kartasta näkyy hyvin, kuinka kaupungin rakentaminen oli edennyt ja kuinka vähälukuiset julkiset istutukset keskittyivät joen tuntumaan. Kartta osoittaa myös miltä osin vuoden 1828 kaavan viheralueet toteutettiin. TMM / P. Kujanpää.

Seuraavana oli vuorossa Samppalinnanmäki, jonka istutustyöt oli aloitettu 1860-luvun puolivälissä rakennetun ruotsinlaivojen matkustuspaviljonki Rettikan (Samppalinnan ravintola) ympäristössä. K. Forsberg laati istutussuunnitelman P. C. Rettigille. Varsinainen puisto rakennettiin vähittäiskauppa- ja anniskeluyhtiön voittovaroista myönnetyllä summalla sekä kunnallisneuvos G. A. Petreliuksen vuonna 1894 lahjoittamilla rahoilla. Ensimmäisenä "kaunistettiin" mäen pohjoisrinne (puutarhuri A. F. Rydberg) ja vähitellen istutustyöt ulotettiin kukkulan laelle asti. Vuonna 1900 päätettiin laajentaa puistoa kaupunginpuutarhuri M. Hammarbergin suunnitelman mukaan. Vuoren luonteenomainen muoto haluttiin säilyttää niin koskemattomana kuin mahdollista, mutta jotta istutuksille saatiin riittävän paljon maata, jouduttiin mäestä peittämään suurin osa.

Puolalanmäen rakentamiseen puistoksi käytettiin osittain kauppias Per Itähaemuksen jälkisäädöksellä lahjoittaman rahaston korkotuloja, jotka oli tarkoitettu "kaupungin kaunistamiseen erittäinkin istuttamalla puita kukkuloille". Puutarhuri R. Gauffin laati puistolle istutussuunnitelman vuonna 1897. Kukkulapuistojen rakentaminen nosti ympäristön tonttien arvoa, ja niistä tuli 1900-luvun alussa sangen haluttuja kaupunkivillojen rakennuspaikkoja.

Samppalinnanvuoren lounaisenpuoleisen ylänneen kaupunginvaltuusto osoitti urheilukäyttöön. Se vuokrattiin vuonna 1893 Åbo Idrottsvänner – Turun Urheilun ystävät -nimiselle yhdistykselle ja puistoa alettiin rakentaa ripeästi. Varoja hankittiin arpajaisten, kansanjuhlien, teatterijuhlien yms. avulla. Suurimpana lahjoittajana oli kunnallisneuvos C. Fr. Junnelius, mutta myös monet muut yksityiset henkilöt, liikelaitokset sekä Turun kaupunki tukivat toimintaa. Suurin osa puiston poluista ja istutuksista toteutettiin vuosina 1893-95 puutarhuri Gauffinin suunnitelman mukaan, ja samanaikaisesti valmistuivat juoksuradat ja eri urheilulajien suorituspaikat. Urheilupuisto siirtyi kaupungin haltuun vuonna 1943.

Puolalanpuiston arkkitehtuurissa tavoiteltiin suomalaista metsäpuistoa. Istutettavat puut valittiin jugend-tyylin aikakaudella ihaillusta kotimaisesta luonnosta. Postikortti 1900-luvun alusta. TMM.

Julkista huolenpitoa ja veistoksia

Julkiset kaupunkipuistot rakennettiin 1800-luvulla viihtyisyyttä, virkistystä ja huvittelua varten. Niihin liittyi ravintoloita musiikkipaviljonkeineen ja rauhallisia levähdyspaikkoja penkkeineen ja kukkaistutuksineen. Myös julkiset rakennukset saivat ajan kaupunkisuunnitteluideologian mukaiset edustuspuistonsa. Akatemiatalon edusta muotoiltiin yksityisluonteiseksi puistoksi 1830-luvulla, Kakolanmäen päälle vuonna 1853 valmistuneen vankilarakennuksen kaupunginpuoleinen rinne rakennettiin serpentiinitien puistoksi (Lohrman/Chievitz) ja uuden päärautatieaseman (1876) edustan asuinkortteli muutettiin puistoksi. 1900-luvun alun kaupunkisuunnitteluperiaatteet vierastivat yksinäisiä monumentaalirakennuksia, ja ne pyrittiin kytkemään osaksi kaupunkirakennetta istutettujen aukoiden välityksellä. Yhtenäiset puisto- ja vihervyöhykkeet miellettiin kaupungin keuhkoksi, ja mannermaisten esikuvien mukaisesti ympäristöä likaavat teollisuusalueet haluttiin erottaa puistolla asutuksesta (esim. vuonna 1916 suunniteltu Itäharjun teollisuus- ja omakotialue).

Pietari Brahen patsas pystytettiin vuonna 1888 paikalle, jossa 1600-luvun jälkipuoliskolla oli professori Tillandzin yksityinen puutarha. Samalla laajennettiin Nikolaintorin keskimmäistä osaa ja se nimettiin Brahenpuistoksi. TMM / Turun Sanomat, Herman Holmberg 1900-luvun alku.

Vuonna 1903 valmistuneen kirjaston edustan pieni hauenkuono muotoiltiin puistoaukioksi, ja sen keskelle sijoitettiin vuonna 1924 Petreliuksen Turun kaupunginkaanistamiseen testamenttaamalla varoilla toteutettu leijonasuihku-kaivo (Gunnar Finne). Puolalanmäen laelle rakennetun Taidemuseon monumentaalisuutta korostamaan päätettiin vuonna 1909 Aurakadun varsille istuttaa muotoon leikatut puurivit. Uudet sairaalat ja vanhainkodit sijoitettiin kaupungin reunamien kukkuloille ja niiden ympäristöt muokattiin puistoksi. Turun linnan ympäristölle laadittiin vuonna 1901 puistosuunnitelma (M. Hammarberg), johon liittyi ulkoilmamuseo. Samalla ilmeisesti hävitettiin 1600-luvulta periytyneet maaherran puutarhan säännölliset korttelit, jotka näkyvät vielä vuoden 1863 kartassa.

Jo 1700-luvulla kaupunki huolehti katujen ja aukoiden istutustöistä ja ilmeisesti myös puiden huollosta. Turun palon jälkeen puuistutukset toteutettiin riipeässä tahdissa pääosin kaupungin kustannuksella. Tonttien omistajat velvoitettiin istuttamaan puita palokujuille, mutta he osallistuivat myös katuosuuksiensa istutusten hankintaan. Nikolaintorin puistikoiden hoito annettiin 1830-luvulla puutarhuri Gustaf Adolf Mandellille, joka sitoutui korvausta vastaan pitämään käytävät ruohottomina ja korvaamaan kuolleet puut uusilla. Ilmeisesti

sopimukseen kuului myös puiden leikkaaminen muotoon, sillä Turun vanhoille lehtipuille on ominaista monihaavaisuus, joka on perua varhaisiän radikaaleista typistyksistä. Sopimuskäytäntö jatkui 1800-luvun lopulle, jolloin perustettiin kaupunginpuutarhurin virka. 1860-luvulla maistraatti teki sopimuksen istutusten hoidosta puutarhuri Johann Ferdinand Lückin kanssa ja vuonna 1878 Oskar Rudolf Gauffinin kanssa. Sekä Lück että Gauffin toimivat Kupittaan puutarhakoulun johtajina. Gauffin uudisti yli kaksikymmentä vuotta kestäneen virkauransa aikana lähes kaikki Turun vanhat puistot sekä suunnitteli uudet.

Lapset piirileikin pyörteissä Kupittaan puistossa. TMM / Turun Sanomat 1937.

Turun ensimmäiseksi kaupunginpuutarhuriksi valittiin vuonna 1898 Lars Mauritz F. Hammarberg, ja hänen jälkeensä 1907 Harald Söderberg. Kaupungin nk. varapuutarha sijaitsi Aninkaistentullin ulkopuolella Raunistulassa. 10 tynnyrin alan suuruiseen kompleksiin kuului puutarhurin asunnon lisäksi kahdeksanosainen kasvihuone, taimilavat, pannuhuone ja varasto. Ajanmukainen kasvihuoneteknologian avulla kyettiin tuottamaan puistoihin ennenäkemätön kesäkukkien väriloisto.

Turun kaupunkipuistojen historia heijastelee kunkin aikakauden puistoarkkitehtonisia ihanteita ja arvostuksia. Tyypillinen 1800-luvulla ja 1900-luvun vaihteessa rakennettu turkulainen kaupunkipuisto on luonnonmukaisuutta jäljittelevä englantilaisen maisemapuisto. Nykyisin puistoissa yleiset julkiset veistokset ja lasten leikkipaikat ovat nuorehkoja tulokkaita. Suomen ensimmäinen julkinen veistos, Hebrik Gabriel Porthanin patsas (kuvanveistäjä Carl Eneas Sjöstrand) sijoitettiin vuonna 1864 Nikolaintorin puistoon, ja vasta parikymmentä vuotta myöhemmin seuraava, Pietari Brahe (Walter Runeberg

1888). Vuonna 1914 kaupunki pystytti kunnallisneuvos G. A. Petreliuksen monumentin (Felix Nylund) Samppalinnanvuoren ylärinteeseen, ja vähitellen julkiset veistokset valloittivat lähes kaikki Turun kaupunkipuistot. Niiden myötä puistoja laajennettiin ja uudistettiin sekä nimettiin uudelleen. Brahenpuiston puistokäytäviä oikaistiin muodostamaan monumentaaliset näkymät sekä Porthanin että Brahen patsaan suuntaan. 1900-luvun alkupuoliskolla muotiin palasi barokkipuiston aksiaalisuus ja muotoon leikatut puut sekä pensasaidat (esim. Kirkkopuisto, Kurjenkaivonkenttä).

Lasten leikkipaikkojen tulo puistoihin liittyy 1900-luvun vaihteessa tapahtuneeseen liikuntakulttuurin muutokseen. Kupittaan puiston laajentamisen yhteydessä (1907) sinne rakennettiin uima-altaat miehille ja naisille, ja lähes joka puistoon muodostettiin avoin kenttä lasten leikkejä varten. Viimeistään 1930-luvulla puistoihin tulivat pienten lasten kahluaaltoita, keinut ja hiekkalaatikat.

Lapsia Kirkkopuiston (Mannerheimipuisto) kahluaaltaalla. TMM / Turun Sanomat 1936.

1. 3 Kaupunkiekologia ja kansallinen kaupunkipuisto

Maankäyttö- ja rakennuslain 68 §:n mukaan kansallinen kaupunkipuisto voidaan perustaa, kun halutaan säilyttää kaupunkimaiseen ympäristöön kuuluvan alueen erityiset arvot. Kaupunkiin liittyvillä luonnonympäristöilläkin on siten oltava *erityistä arvoa*, jotta ne osaltaan puoltaisivat kansallisen kaupunkipuiston perustamista. Ympäristöministeriö ottaa perustamispäätöstä tehdessään huomioon ehdotetun alueen sisällön (mukaan lukien kaupunkiluonnon monimuotoisuus), laajuuden ja eheyden, ekologisuuden ja jatkuvuuden sekä kaupunkikeskeisyyden. Ekologisuuden ja jatkuvuuden katsotaan toteutuvan, kun alueella on lajiston siirtymistä ja vuorovaikutusta mahdollistavia ekologisia käytäviä, ja kun alue liittyy ilman selvää rajaa kaupungin ulkopuolisiin luonnonalueisiin ja ympäröivään maaseutuun.

Ehdotettuun kaupunkipuistorajaukseen sisältyy luonoltaan Suomen oloissa ainutlaatuinen Ruissalon saari, Aurajokivarsi Koroisiin ja Kuralaan asti, jonnekin verran rakennettuja kaupunkialueita, kaupungin kaikki mäkipuistot ja eräitä muita viheralueita. Jätän tarkasteluni ulkopuolelle Ruissalon, jonka luonnonoloja käsitellään erikseen seuraavassa Kimmo Savosen osuudessa. Keskityn tarkastelemaan rajaukseen sisältyvän jokivarren ja muiden kaupunkialueiden luontoa kaupunkiekologian ja erityisesti kansalliselta kaupunkipuistolta vaadittavien kriteerien näkökulmasta.

Rajaukseen sisältyvistä Ruissalon ulkopuolisista alueista luonoltaan monipuolisimpia ovat hoidetut puistot, jokivarsibiotoopit ja luonoltaan jo selvästi maaseutumainen Koroisten – Halisten – Kuralan alue. Viimeksi mainitun alueen ansiosta kaupunkipuiston voidaan todeta liittyvän ilman selvää rajaa ympäröivään maaseutuun, tässä tapauksessa pitkälle sisämaahan ulottuvaan Aurajokilaaksoon, yhteen maamme 27 kansallismaisemasta. Alueella tavataan useita lintu- ja nisäkäslajeja, jotka lajista riippuen saattavat säännöllisesti tai satunnaisesti siirtyä jokivarren ekologista käytävää pitkin kaupungin rakennettujen osien viheralueille.

Tällainen laji on esimerkiksi kettu, jota tavataan mm. Koroistenniemessä, Ylioppilaskylän alueella ja Halisissa. Kettuja tavataan melko usein myös kaupungin keskustassa, etenkin jokivarren läheisyydessä, ja osa näistä vierailijoista on epäilemättä lähtöisin joen yläjuoksulta. Halistenkosken luona tavat-

tiin helmikuussa 1998 saukon liukumisjäljet. Saukot ovat viime vuosina selvästi runsastuneet Turun seudulla, ja ne liikkuvat nykyään melko säännöllisesti. Myös kaupungin rakennetussa ympäristössä erittäin harvoin vieraillevat metsäjänikset voivat olla osaksi peräisin tältä alueelta. Esimerkiksi Ylioppilaskylässä havaittiin metsäjänis tammikuussa 1996. Muualla rajauksen sisäpuolella metsäjäniksiä on tavattu ainakin Turun linnan varastomakasiineilla, Puolalanpuistossa sekä Samppalinnan ja Vartiovuorenmäen tuntumassa.

Aurajoki on kansallisen kaupunkipuiston tärkein ekologinen käytävä. Etualalla Koroistenniemi, ja Aurajoesta haarautuva, pohjoiseen kulkeva Vähäjoki. Vasemmalla ylioppilaskylän vanhempaa osaa. TKAO.

Aluerajaukseen sisältyy ainakin kaksi selvästi erottuvaa ekologista käytävää. Kuten jo mainittiin, keskustan kaupunkiluonnolle tärkeä ekologinen käytävä kulkee Aurajokivartta Halisilta Lonttisten kautta aivan keskustan tuntumaan. Joen rantakasvillisuus on lähes hoitamaton ja paikoin miltei luonnontilaista suunnilleen Tehtaankadun kohdalle asti, ja siitäkin eteenpäin kasvillisuus jatkuu yhtenäisenä, joskin pääasiassa hoidettuna puistona Tuomiokirkkosillan kupeeseen. Tätä käytävää pitkin esimerkiksi nisäkkäiden on melko helppo siirtyä Aurajokivarren maaseudulta tuomiokirkon läheisille puistoalueille ja näiden kautta edelleen mäkipuistoihin. Aurajokivarren luonnon monimuotoisuudesta Piispankadun ja vanhan kasarmialueen kohdilla kertoo alueen monivuotinen käyttö opetuskohteena Turun yliopiston ekologian kenttäkursseilla.

Alueen toinen varsin selkeä ekologinen käytävä kulkee Vasaramäen – Itäharjun väljästi rakennetuilta alueilta Kupittaaanpuiston kautta toisaalta Kunnallsairaalan tien ja Kupittaaankadun väliselle omakotitalovyöhykkeelle (jossa on toisinaan tavattu kaupunkiin tulleita hirviä) ja toisaalta Sirkkalan korttelin kautta suoraan Vartiovuorenmäkeen. Jälkimmäisen reitin tosin katkaisee vilkasliikenteinen Itäinen Pitkätie. Näitä reittejä käyttävät varsin näkyvästi hyväkseen ainakin kaupungin rusakot, joita ovat alueen kortteleissa hyvin tavallisia.

Joen pohjoispuolella selkeitä ekologisia käytäviä on vaikeampi tunnistaa, eikä niitä näytä rajaukseen sisältyvän. Kansallisen kaupunkipuistohankkeen toivottavasti toteutuessa olisi suotavaa, että kaupunkisuunnittelussa turvattaisiin eläinten kulkureittejä radanvarren, ratapiha-alueen ja Raunistulan suunnista Kakolanmäkeen ja Puolalanpuistoon.

Kaupunkialueelle sekä maisemallisesti että luonnoltaan tärkeitä ovat mäkipuistot, joiden lajisto varsinkin joen eteläpuolisten puistojen osalta tunnetaan hyvin. Vartiovuorenpuistossa havaittiin vuonna 1987 pesivinä 25 lintulajia, mukaan lukien kultarinta ja kolme kerttulajia. Mäkipuistojen runsain pikkunisäkäslaji on koepyyntien perusteella metsähiiri. Nisäkkäistä näkyvimpiä ovat kuitenkin kaupunkilaisten hyvin tuntemat siili, orava ja rusakko. Hirvi on tavattu vierailijana ainakin Kakolanmäellä ja Neitsytpolulla Urheilupuiston ja Sappalinnan välissä. Elo-syyskuussa 2004 Urheilupuiston Neitsytpolun puoleisen reunan ja Vartiovuorenmäen välisellä alueella liikkui ainakin kaksi ihmisiin pelottomasti suhtautunutta kaupunkikettua, jotka viihtyivät erityisen hyvin Käsityöläismuseon pihapiireissä.

Mäkipuistojen kaupunkiluonnon tärkeimpiä osia ovat todennäköisesti jyrkät rinnealueet, joiden kasvillisuutta ei hoideta ja joilla ihmisiä liikkuu vähän. Näitä alueita on etenkin Vartiovuorenmäen, Sappalinnan ja Urheilupuiston pohjoisreunoissa. Nämä alueet tulisi jatkossakin säilyttää mahdollisimman luonnontilaisina.

Turussa tavataan säännöllisesti yli 30 nisäkäslajia, joista lähes kaikkia voidaan tavata esitetyn kaupunkipuistorajauksen sisällä. Varsinaisella kaupunkialueella pesiviä lintulajeja on lähes 60; tässä eivät ole mukana kaikki Ruissalossa pesivät lajit. Turun kaupunkiluonto on siten lajistoltaankin varsin monimuotoinen. Alueen kaupunkiluonnon omaleimaisuutta lisäävät meneillään olevat uusien lajien kaupunkilaistumisprosessit. Viimeisten 10 vuoden aikana esimerkiksi sepelkyyhky ja nokkavarpunen ovat vakiintuneet mäkipuistojen ja rajauksen muidenkin viheralueiden säännöllisiksi pesimälinnuiksi. Suomen ensimmäinen keskieuropalaistyypinen sepelkyyhkyn puistopesintä todettiin vuonna 2000 Urheilupuistossa. Kaupunkipuistorajaukseen sisältyvät viheralueet ja muut kaupunkibiotoopit ovat Turun yliopiston biologian laitoksen kaupunkiekologisten tutkimushankkeiden tärkein tutkimuskohde.

Ekologisten seikkojen ohella on toki syytä painottaa rajaukseen sisältyvien alueiden arvoa nähtävyyksinä ja virkistysalueina. Niin kaupunkiekologisten kuin muutkin syyt tukevat hyvin kansallisen kaupunkipuiston perustamista Turkuun.

Ekologiset ja kulttuuriset käytävät ovat jokilaaksossa päällekkäisiä. Kuvassa Vähäjoen ylittävä uusi kevyenliikenteen silta Koroisissa. Kuva Kari Karhu.

Kimmo Savonen

1. 4 Ruissalon luonnonolot

Ruissalon saari sijaitsee välittömästi Aurajoen suulla ja sen erottaa pohjoispuolella mantereesta melko kapea Pohjoissalmi ja eteläpuolella suurehkoista Hirvensalon saaresta Pukinsalmi. Vaikka Ruissalo on pinnanmuodoiltaan suhteellisen tasainen, poiketen läheisten suurten saarten topografiasta, sen maisemakuvaa monipuolistavat metsäalueita pilkkovat pellot ja niityt. Rehevällä ja ilmastollisesti edullisella saarella sijaitsevat maamme laajimmat ja arvokkaimmat tammimetsiköt. Ne muodostavat maassamme ainutlaatuisen kokonaisuuden, joka kuuluu Suomen etelärannikkoa kapeana vyönä reunustavaan hemiboreaaliseen kasvillisuusvyöhykkeeseen.

Lampaaita Ruissalon kartanon rantaniityllä, taustalla kansallisen kaupunkipuiston urbaaniosuuden aloittava Linnanaukko. Kuva Eeva Punju.

Alueella tavataan erityyppisiä lehtoja kosteista saniaisvaltaisista ja läheteikköisistä painanteista tuoreisiin, reheviin tammi-lehmus tai tammi-pähkinämetsiin ja kuiviin, aluskasvillisuudeltaan vaatimattomiin tammea kasvaviin rinnelehtoihin. Saaren savipohjaisia rantoja ja merenlahtia reunustavat tiheät ruovikkovyöt, jotka katkeavat vain saaren länsiosassa Airiston merenselkään rajautuvilla kallio- ja somerikkorannoilla. Ruovikkovyöhykkeen taustalla kasvavat multavapohjaiset rantojen tervaleppälehdot. Ruissalon rantatien varrella oleva niitty on ainoa hyvin säilynyt sisäsaariston merenrantaniitty Turussa.

Krottilan hakamaata. Kuva Eeva Punju.

Ruissalon itäosa on saaren rehevintä aluetta ja tammi muodostaa siellä yhtenäisiäkin metsiköitä. Saaren länsiosassa maaperä on karumpaa ja tammi kasvaa pääosin sekapuuna havupuiden joukossa. Kasvillisuudeltaan rehevän tammi-pähkinämetsikkötyypin erikoispiirre on puuvartisten lajien runsaus. Näillä alueilla esiintyvät tammen ja pähkinän lisäksi lehmus, vaahtera, lehtokuusama, koiranheisi, kalliotuhkapensas, taikinamarja ja iharuusu. Osassa lehtomaisia metsiköitä on kuusi saavuttanut vallitsevan aseman ja kenttäkerroksessa ovat tyypikasveina mm. käenkaali, kieli ja metsätähti. Erillinen laajahko kuusi-tammi-vaahtera-sekametsä on Krottilanlahden ja Härkälänlahden välisellä niemellä.

Pääosa Ruissalon nykyisten luonnonsuojelualueiden tammikoista on tammi-lehmusmetsiköitä. Tätä tyyppiä esiintyy myös kasvitieteellisen puutarhan pohjoispuolisten mäkien rinteillä. Näiltä alueilta löytyvät Ruissalon komeimmat tammet. Kasvupaikkavaatimustensa suhteen sopeutuvana lajina tammi muodostaa sekapuuna ja aluspuuna myös mänty-tammikangasmetsiä.

Saaren länsiosassa on melko laajoja puolukkatyyppin ja pienempialaisia kanervatyyppin metsäkasvillisuuskuvioita. Mänty-tammikankaiden sekapuuna tavataan yleisesti koivua ja haapaa. Ruissalon kallionalusmetsiköissä tavataan niissä tyyppillisesti esiintyvän lehmuksen ohella myös tammea ja vaahteraa. Reheviä kallionalustammikoita esiintyy kasvitieteellisen puutarhan ja Hiiriluodon välisellä rinnealueella, Kansanpuistossa sekä Ruissalon kartanon tienhaaran tuntumassa amfiboliitti- ja graniitti-alueiden kontaktivyöhykkeessä. Karut kallionalustammikot sijaitsevat graniitti-alueilla Marjaniemessä sekä Krottilanlahden ympäristössä ja Tammimäen alueilla.

Lehtojen kasvillisuus on monipuolinen. Vaateliasta lajistoa edustavat mm. imikkä, tesmayrtti, hammasjuuri, kotkansiipi ja pystykiurunkannus. Saaren harvinaisiin ja uhanalaisiin putkilokasveihin kuuluvat mm. kynäjalava, isotakiainen ja tähkämaitikka. Arvokkaaseen sammallajistoon kuuluu mm. katkokynsisammal ja jäkälälajistoon harmaaneulajäkälä, härmähuhmarjäkälä ja sirorustojäkälä. Ruissalossa kasvaa useita sienilajeja, joita ei muualla tavata tai ne ovat hyvin harvinaisia. Lajistoon kuuluvat mm. lutikkarousku, heloseitikki, kuusenneulasmaljakas, lohkonahakka ja isorusokas. Lahovikaisilla puiden rungoilla kasvavia harvinaisia kääpäsieniä ovat tammenkääpä, koppelokääpä, isokarvakääpä ja häränkieli.

Alueelta on tavattu lukuisa joukko uhanalaisia ja harvinaisia selkärangattomia eläimiä, joista monet ovat tammeen tai muihin jalopuihin sitoutuneita. Alueen kotilolajistoon kuuluvat mm. piikkikotilo ja leveäkierrekiiltokeilto. Monimuotoiseen uhanalaiseen lajistoon kuuluvat myös lounaanvarpuhämähäkki, jättirapuhämähäkki, isojuoksujalkainen ja hyönteisistä mm. pitkäsiipikirvalude. Suojelupainotteisen metsienhoidon tuloksena saaren metsissä on runsaasti lahoppuustoa, joka on turvannut uhanalaiselle kovakuoriaislajistolle soveliaan elinympäristön. Monimuotoisen lajiston suurimpana harvinaisuutena voidaan pitää äärimmäisen uhanalaista erakokuoriaista, jonka Ruissalon esiintymä on maassamme ainoa.

Ruissalon lounainen sijainti ja sen metsien rehevyys luovat edellytykset monipuoliselle linnustolle. Linnuston tiheys on erittäin korkea ja suuressa osassa saaren itäosaa metsien lintutiheys on tasaisesti yli tuhat paria neliökilometrillä. Ilmeisesti missään muualla Suomessa tämä raja ei ylity yhtä laajalla alueella. Saaren pesimälinnustolle ovat leimaa-antavia iäkääsiin ja reheviin ranta- ja lehtometsiin sitoutuneet lajit, kuten uuttukyyhky, harmaapäätikka, pikkutikka, lehtopöllö ja kultarinta. Vesi- ja rantalinnuston merkittävimmät pesimäalueet ovat Ruissalon ruovikkoiset lahdet ja niihin liittyvät rantaniityt, joiden säilymistä turvataan laiduntamalla. Ruissalon itäosaa ympäröi lukuisa joukko pikku saaria ja luotoja (mm. Äijäkari, Kukkarokivi, Pöllönkari, Kaletto ja Rautakari), joilla on suuri merkitys Airiston pohjoisosan merilinnustolle. Ruissalon lintuluodoilla on valkuposkihanhella, lapintiirolla, selkälökilla ja naurulökilla vahvat pesimäkoloniat, joiden suojissa myös sorsalintujen pesintä onnistuu.

Ruissalon pääsaaren lisäksi alueen maisemaa leimaavat Pukinsalmen suuret saaret Iso-Pukki ja Pikku-Pukki. Rantojen huvilarakentamisesta huolimatta saarten sisäosat ovat säilyneet varsin luonnontilaisina. Näiden saarten kuusivaltaiset ja kallioiden lakiosilta mäntyvaltaiset kangasmetsät edustavat Ruissalon alueen vanhimpia luonnonmetsiä.

Metsäjäniksen kaupunkilaisserkkuun, rusakkoon voi parhaiten tutustua suuntaamalla aamuiseen Ruissaloon. Kuva Kari Karhu.

TURUN KANSALLINEN KAUPUNKIPIISTO

2. Kansallinen kaupunkipuisto ja maankäytön suunnittelu

Tuuli Vesanto

2.1 Kansallinen kaupunkipuisto on Turun viherverkoston ydin

Mitä olisi kaupunki ilman vehreyttä...

Kun on joskus kulkenut suurkaupungissa ja etsinyt puistoa - edes pientä - sitä löytämättä, on tajunnut, miltä kaupunki oikein tuntuisi ja näyttäisi ilman vehreyttä: ei paikkaa, missä levähtää, istuksia kiireettä, rauhoittua luonnon äänistä ja kauniista näkymistä nauttien. Miltä näyttäisi kotikatu ilman lehteviä puita, miltä tuntuisi lenkkeily ilman lähimetsää? Minne silloin voisi lähteä piknikille, minne koiran kanssa? Missä lapset leikkisivät? Viheralueet ovat kaupungin elinehto. Ei ole niin urbaania ympäristöä, ettei puistoja tarvittaisi.

Ruissalo ja Pukinsalmi huvilarantoinen kuuluvat valtakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen. Kuva Soilikki Franssila.

Viihtyisä elinympäristö houkuttelee muuttajia, sitoo ihmiset asuinpaikkaansa ja saa asukkaat kantamaan siitä vastuuta; viheralueiden vaaliminen on kaikkien kaupunkilaisten etu. Silti viheralueet ovat monessa tapauksessa jääneet kaupunkien kaavoituksessa muita maankäyttömuotoja vähemmälle huomiolle. Maankäytön suunnittelu on kuitenkin hyvä väline viheralueiden turvaamisessa ja kehittämisessä, kunhan niiden arvo tiedostetaan.

Joki toimii kulkuväylänä niin kesällä kuin talvellakin. Kuva Tuuli Vesanto.

...ja mitä Turku ilman jokea?

Kun turkulaisilta kysyttiin Turun viheralueiden aarteista, ylitse muiden nousivat Ruissalo, Aurajokivarsi ja keskustan suuret puistot – kaikki kansalliseen kaupunkipuistoon ehdotettuja alueita. Aurajoen rannat ovat turkulaisten yhteistä olohuonetta, mäkipuistot toimivat monien tapahtumien näyttämönä, ja Ruissalo on ainutlaatuisen monipuolinen ja arvoiltaan rikas ulkoilualue aivan kaupungin kyljessä. Yhdessä nämä kaikkien tuntemat aarteet muodostavat kokonaisuuden, jolla on paikkansa kaupunkilaisten arjessa ja juhlassa. Kansalliseen kaupunkipuistoon ehdotetut alueet ovat siis itseoikeutetusti Turun viherverkoston ydin.

Aurajoki sitä seurailevine ulkoilureitteineen mahdollistaa luontevan siirtymisen ydinkeskustasta esikaupunkiin ja aina ympäröivälle maaseudulle saakka, kulki sitten jalan, pyörällä tai kanootilla. Linnanaukon suunnalla joki avautuu Pukinsalmeksi, jota pitkin moni kaupunkilainen suuntaa saaristoon. Kansallisen kaupunkipuiston kokonaisuus tarjoaa erinomaiset mahdollisuudet virkistyskäytön kehittämiseksi.

Aurajokivarso kulttuuri-, maisema- ja luonnonarvoineen on kansallisen kaupunkipuiston luontainen selkäranka.

Viherkaava arvojen turvaajana

Maankäyttö ja rakennuslain mukaan kansalliseen kaupunkipuistoon voidaan sisällyttää alueita, jotka lainvoimaisissa kaavoissa on osoitettu puistoksi, virkistys- tai suojelualueeksi, arvokkaaksi maisema-alueeksi tai muuhun kansallisen kaupunkipuiston tarkoituksen kannalta sopivaan käyttöön (MRL 68 §). Kaupunkipuiston rajauksessa lähtökohtina ovat siis voimassa olevat kaavat ja niiden huomioimat olemassa olevat arvot.

Alueita, joiden muuttaminen virkistysalueiksi olisi erittäin perusteltua, mutta jotka nykykäytön ja kaavatilanteen vuoksi eivät sovellu kansalliseen kaupunkipuistoon, ei tässä vaiheessa voida ottaa mukaan rajaukseen. Viherverkoston eheyttäminen ja uusien viheryhteyksien sekä virkistysreittien kehittäminen on kaavoituksen tehtävä. Kun kansallisen kaupunkipuistonkin

kannalta tavoiteltavat uudet arvot ovat toteutuneet, voidaan kaupunkipuistorajaukseen liittää ”puuttuvia palasia”. Tällaisia kohteita on esimerkiksi linnan ympäristössä ja Korppolaismäen edustalla.

Koko kaupungin käsittävää yleiskaavaa 2025 valmistellaan rinnakkain kansallisen kaupunkipuiston kanssa. Osana yleiskaavatyötä laaditaan viherverkossuunnitelma, ns. viherkaava, joka toimii asemakaavoituksen ohjeena viheralueita koskeissa asioissa. Viherkaavan tärkeimpiä tavoitteita ovat parantaa viherverkoston jatkuvuutta, vaalia viheralueiden erilaisia arvoja, turvata virkistysalueiden riittävyys ja kehittää ulkoilureitistöä. Viheralueita tarkastellaan kokonaisvaltaisesti ekologisesta, maisema- ja kaupunkikuvallisesta, kulttuurihistoriallisesta, virkistyksellisestä ja hyvinvointiin liittyvästä näkökulmasta huomioiden jatkuvuus myös kuntarajojen yli. Kansalliseen kaupunkipuistoon liittyviä yleispiirteisiä kehittämistavoitteita voidaan esittää viherkaavassa, kun taas yksityiskohtaisemmat toimenpiteet kuvataan kansallisen kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelmassa.

Kansallisen kaupunkipuiston alueella Aurajoki sekä sen sivu-uomat Vähäjoki ja Jaaninoja ovat viherverkoston luonnollinen runko. Aurajokivarren ja muiden virkistysalueiden liittäminen toisiinsa viheryhteyksin ja niitä seurailevin ulkoilureitein edistää kansallisen kaupunkipuiston virkistyskäyttöä ja tuo sen entistä useampien ulottuville. Samalla voidaan turvata ekologisten käytävien säilyminen luontokohteiden välillä.

Vuodenaikojen vaihtelu näyttäytyy kauniisti jalojen lehtipuiden hallitsemissa puistoissa.

Kaavoituksen haasteina ovat Ruissalon saaren kytkeminen toiminnallisesti ja ekologisesti muihin virkistysalueisiin sekä merenrantojen saaminen kaupunkilaisten käyttöön. Tarvittavia täydentäviä tai uusia viheryhteyksiä ulkoilureitteineen voidaan määrittellä viherkaavassa ja toteuttaa asemakaavoituksen kautta. Huomionarvoinen alue on myös Kakolanmäki, joka on avautumassa yleisölle. Tiiviin kaupunkirakenteen keskellä sijaitseva historialtaan poikkeuksellinen kukkula voi tulevaisuudessa parantaa kaupunginosan virkistysmahdollisuuksia huomattavasti. Vankila-alueella olisi edellytyksiä kehittyä koko kaupungin laajuudessa merkittäväksi kaupunkipuistoksi muiden mäkipuistojen rinnalle. Tärkeää on myös kytkeä mäki osaksi laajempaa viherverkostoa ja ulkoilureitistöä.

Kokonaiskuva Turun viheralueista

Yleiskaavaan liitettävässä viherkaavassa esitetään viheralueita koskevat yleiskaavamerkinnot ja -määräykset. Viheralueiksi lasketaan tässä paitsi virkistys- ja suojelualueet myös maa- ja metsätalousalueet, suojaviheralueet, siirtolapuutarhat ja hautausmaat. Kaavamerkinnoin on tarkoitus osoittaa myös rakennettujen ympäristöjen kulttuurihistoriallisesti tai kaupunkikuvallisesti merkittäviä istutuksia, kuten Engelin vuoden 1828 asemakaavaan pohjautuvat puurivistöt ja palokujanteet.

Viherkaavassa kuvataan esim. viheralueiden luonnetta ja hierarkiaa, tuodaan esille vaalittavia arvoja ja annetaan kaavamääräyksiä alueiden kehittämiseksi ja hoitamiseksi. Samoin esitetään tavoitteellinen ulkoilureitistö erityyppisine reitteineen. Tätä tietoa voidaan hyödyntää virkistysalueiden ja ulkoilureittien tarkemmassa suunnittelussa. Kaiken kaikkiaan viherkaava auttaa luomaan hyvää elinympäristöä koko kaupungin alueella.

Kansallinen kaupunkipuisto - valtakunnallinen aarre

Turun kansallinen kaupunkipuisto kokoa yhteen valtakunnallisesti merkittävää luonnon- ja kulttuuriperintöä, josta kaupungillamme on aihetta olla ylpeä. Samalla kansallinen kaupunkipuisto muodostaa Turun viherverkoston arvokkaan sydämen, jossa poikkeuksellinen luonto, vesistöt, muinaisjäänneket, vanhat viljelymaisemat, monipuolinen rakennusperintö ja edustava puistohistoria limittyvät hienolla tavalla.

Kansallisen kaupunkipuiston status ja laadittava hoito- ja käyttösuunnitelma tarjoavat mahdollisuuksia kehittää alueesta yhä paremmin kaupunkilaisten tarpeita ja toiveita vastaava virkistäytymisen ja elävän kaupunkikulttuurin ympäristö. Matkailuun kansallisen kaupunkipuiston status tuo lisäarvoa kertomalla, että Turkuun kannattaa tulla. Kansallisen kaupunkipuiston rajausta tuo kootusti esille kaupungin vahvuudet mutkattomasti omaksuttavassa muodossa, mikä helpottaa Turun helmien löytämistä. Hoito- ja käyttösuunnitelma antaa lähtökohтия esim. johonkin teemaan pohjautuvien retkien ja matkojen suunnittelulle.

Kansallinen kaupunkipuisto tuo Turun esiin kulttuurikaupunkina, joka välittää asukkaistaan, varjelee kaupunkiluontoaan ja arvostaa kulttuuriperintöään. Myönteinen julkisuuskuva ja tieto Turun vahvuuksista vaikuttavat varmasti monen muuttoa harkitsevan päätöksiin. Kansallisen kaupunkipuiston perustaminen antaa Turulle avaimet vaalia näitä maamme hienoimpiin kuuluvia ympäristöjä ja kehittää niitä kaupunkimme parhaaksi.

Puurujanteet ovat vaalimisen arvoinen elementti kaupunkikuvassa. Kuva Tuuli Vesanto.

2.2 Viheralueohjelma 2006–2015 vuorovaikutuksen työkaluna

Turussa on laadittu viheralueohjelma ohjaamaan kaupungin omistamien viheralueiden suunnittelua, rakentamista ja hoitoa. Viheralueohjelma 2006–2015 on laadittu laajassa vuorovaikutuksessa asukkaiden ja viheralueilla toimivien hallintokuntien kanssa. Ohjelmaa laaditaan vaihe vaiheelta ja ohjelman luomisprosessi on yksi sen tärkeimmistä osista. Asioita käsitellään laajoina kokonaisuuksina aihepiireittäin ja alueittain pyrkien luomaan laajasti hyväksytty kokonaiskuva viheralueiden tilasta ja kehittämistarpeista.

Viheralueohjelman tavoitteet ja toimenpiteet ovat realistisia. Niissä on huomioitu asukkaiden tarpeet, kokonaisvaltainen ja tasapuolinen viheralueiden kehittyminen sekä ohjelman toteuttamisen taloudelliset edellytykset.

Seikkailupuisto on lasten suunnittelema elämyspuisto. Viheralueohjelman asukaspalautteissa Kupittaaan alue äänestettiin yhdeksi Turun aarteista.

Viheralueohjelman laadinnan aikana määriteltiin Turun viheralueiden aarteet, joiden säilyminen, varjeleminen ja ylläpito ovat erityisen huolenpidon alla. Aarteet määriteltiin asukaspalautteiden pohjalta. Koko kaupungin kannalta merkittäviksi aarteiksi nousivat Aurajokirannat, keskustan puistot ja Ruissalo. Voidaan todeta, että kaupunkilaiset ovat osaltaan jo määrittäneet kansallisen kaupunkipuiston sisällön.

Viheralueohjelmia on laadittu monissa kaupungeissa. Kukin kaupunki on laatinut ohjelmat omista lähtökohdistaan. Turun ohjelman vahvuus on vuorovaikutteisuus ja sen jatkuva kehittäminen. Viheralueohjelman valmistuttua sen toteutumista seurataan säännöllisin väliajoin yhdessä asukkaiden ja eri hallintokuntien kanssa. Ohjelmassa pyritään luomaan uusia vuorovaikutuksen toimintatapoja ja pyritään tunnistamaan viheralueiden käyttäjien tarpeet, jotta pystyttäisiin kohdentamaan viheralueiden resurssit entistä paremmin asukkaita palvelevaksi.

Viheralueohjelma muodostaa osaltaan perustan kansallisen kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelmalle. Mikäli hoito- ja käyttösuunnitelman toteuttamiseen ei saada erillistä lisärahoitusta, viheralueohjelma määrittelee miten kaupunkialueen viheralueita pystytään hoitamaan.

Kansallismaisemamme, Aurajoki rantoineen, on Turun tärkeintä viheraluetta, niin kaupunkikuvallisesti kuin toiminnallisestikin.

2.3 Historiallisten puistojen käyttö ja hoito

Turun keskustan puistoja leimaa historiallisuus. Tuomiokirkon edustan puistot sekä Aurajokirannat ovat Suomen vanhimpia puistoja. Historiallisten puistojen ilmeen säilyttäminen ja nykypäivän vaatimusten yhdistäminen luo haasteita puistojen peruskorjauksille ja ylläpidolle. Historiallisten puistojen olemus on tärkeää määrittää, jotta pystytään ylläpitämään ja peruskorjaamaan puistoja niiden vaatiman arvon mukaisesti. Historiallisten puistojen kartoittamiseksi on käynnistetty inventointityö, jossa inventoidaan historialliset puistot ja luokitellaan ne tyyliuunnan ja käyttö-tarkoituksen mukaan.

Keskustan puistoja käytetään paljon ja niiden kuluminen lisää jatkuvaa peruskorjaustarvetta. Lähtökohtana on, että korjaukset perustuvat kattaviin historiaselvityksiin. Rakenteille ja kasvillisuudelle tulee omat lisävaatimuksensa, johtuen liikenteestä ja kaupungin maanlaisesta kunnallistekniikasta, myös ilkeältä on varauduttava. Puisto on jatkuvasti muuttuva kokonaisuus, kasvillisuus kasvaa ja kaupunkiympäristön tuomat paineet näkyvät puistojen ilmeessä. Seuraava suuri askel keskeisimmissä puistoissa on puuston uusiminen, joka vaikuttaa kaupunkikuvaan merkittävästi.

Turussa on runsaasti eri-ikäisiä kulttuurihistoriallisia puistoja. Sampplinnanpuistoon kuuluva maauimalan alue on 1900-luvun puolivälin liikunta-aatetta kuvaava viherympäristö.

Keskustan puistojen hoitotaso ja sen vaikutus kaupunkikuvaan on muotoutunut aikojen saatossa. Puistojen rakentamisen ja ylläpidon taso määrittelee kaupunkikuvaa. Tuomiokirkon edustan puistot huoliteltuine istutuksineen ja

nurmikoineen sekä vanhoine arvokkaine puineen luovat viimeistelyä kaupunkimaista näkymää. Toisaalta taas mäkipuistojen luonnontilaisista rinteistä on tullut olennainen osa Aurajokirannan maisemaa, ja ne muodostavat luontevan viheryhteyden läpi ydinkeskustan. Mäkipuistojen olemus ja tunnelma perustuu luonnontilaisiin rinteiden ja hoidetun alueen tasapainoon sekä puistoista avautuviin tärkeisiin kaupunkinäkymiin, jotka toisaalta voivat kärsiä hoitamattomuudesta. Kaupunkinäkymien säilyttäminen onkin haasteellinen ylläpitotyö, koska se vaatii aika-ajottain puisten poistamista ja melko suuriakin raivauksia.

Tuomiokirkon edustalla olevaa Brahenpuistoa hoidetaan edustusviheralueena.

Puistojen hoidon ja investointien taso määräytyy kaupungin taloudellisten resurssien mukaisesti. Keskustan puistojen hoitotaso on määritelty puistojen sijainnin ja olemuksen mukaan. Tuomiokirkkopuistoa sekä Porthanin- ja Brahenpuistoja hoidetaan edustusviheralueina. Suurin osa keskustan rakennetuista puistoista on käyttöviheralueita. Mäkipuistojen peruselementtejä ovat luonnontilaiset rinteet, joista osaa hoidetaan maisemaniittynä ja osaa virkistysmetsän kaltaisena alueena.

Ritva Nummiora

2. 4 Viheralueiden ja kaupunkimiljöön kehittämistavoitteita

Kansalliseksi kaupunkipuistoksi esitetty alue Turussa pitää sisällään varsin kattavan otoksen siitä, mikä on olennaista turkulaiselle identiteetille; sitä maisemaa ja historian tannerta, jonka perusteella Turusta tuli maamme tärkein keskus, *Suomen Turku*. Tällainen perintö velvoittaa. Minkälaisia toimenpiteitä kaupunki tekee, tai jättää tekemättä, ei ole yhdentekevää.

Aurajoki, Turun valtimo

Jos Turun seutu voidaan nimetä maamme urbaanin kulttuuriperinnön ja kultivoidun luonnon ensimmäiseksi ja tärkeimmäksi maisemaksi, on Aurajoki ympäristöineen tuon alueen ehdoton sydän. Näin onkin luonnollista, että myös ympäristörakentamisen ja kehittämisen painopiste kaupungissa sijoittuu näille valtakunnallisesti merkittävälle alueelle.

Veden laadun olennainen parantuminen 1980-luvulla viemäröintiratkaisujen seurauksena oli herättänyt kaupungin ja asukkaat Aurajokensa kaikinpuolisen potentiaalin ymmärtämiseen. Vuonna 1993 kaupunginjohtaja asetti laaja-alaisen työryhmän laatimaan Aurajoen kehittämisen tavoitteita ja toimenpideohjelmaa. Työryhmä määritteli joelle neljä osa-aluetta niille ominaisten erilaisten maisemallisten, historiallisten ja toiminnallisten luonteiden perusteella.

”Työn joki” on merkittävä osa urbaania kulttuurimaisemaa ja paikallista identiteettiä.

Sataman suulla oli ”Työn joki” telakoineen ja satamatoimintoineen, keskustaosuus sai ”Viihteen joki”-nimityksen teatterien, maauimalan, ravintolalajien ja muun vapaa-ajantoiminnan innoittamana. Vanhan Turun jokiosuus arvokkaana menneitä aikoja henkivänä ja pysyväksi koettuna ympäristönä taas oli selkeästi ”Rauhoittumisen joki” ja vehreiden piennarten yläjuoksu oli ”Levon ja virkistyksen joki.” Kullekin osa-alueelle ehdotettiin toimenpiteitä ja sellaisia tapahtumia, jotka tukisivat alueille olennaisten piirteiden ja arvojen säilyttämistä. Näin esim. Down by the Laituri-tyyppiset suurtapahtumat sijoittuisivat luontevammin Viihteen joki-osuuden leveille rantakaduille, pois alkuperäisiltä Vanhan Turun rauhallisilta puistoalueilta. Näin tapahtuikin ja tämä käytäntö jatkuu yhä, yhteiseksi tyytyväisyydeksi.

”Rauhoittumisen joen” varsi ihastuttaa vuoden ympäri.

Jokiosuudet ovat muodostuneet kaupunkilaisten yhteisiksi oleskelutiloiksi, erilaisten tapahtumien kotipaikoiksi, ja kaupungin rooli nähdään näiden näyttämöiden hienovaraisessa kehittämisessä niiden luontaisten edellytysten ja arvojen pohjalta.

Parhailaan on vireillä yläjuoksulla ns. ”kulttuuripolksuunnitelman” toteuttaminen. Suunnitelma kattaa merkittävän osan Aurajokivarren puuttuvaa virkistysreitistöä. Tuomiokirkkosillalta alkava, joen länsipuolta kulkeva reitti sivuaa Koroistenniemeä Vähäjoen ylittävän uuden kevyenliikenteensillan mahdollistamana ja jatkuu Halisiin ja edelleen kaupungin rajoille. Kulttuuripolksuunnitelman yhtenä keskeisenä ideana on perehdyttää kulkija Turun ja samalla koko Suomen historian kannalta merkittävien tarinoiden ja tapahtumien sisältöön tuomalla menneisyys näkyväksi oikeassa ympäristössään. Alustava suunnitelma hyväksyttiin ympäristö- ja kaavoituslautakunnassa vuonna 2003 ja työtä on tarkennettu TKK:n arkkitehtiosaston kevään 2006 dip-

lomityössä (Eeva Kaisa Berry). Työssä paneuduttiin erityisesti opasteiden sisältöön ja muotokieleen. Materiaaliksi on valikoitunut uudehko graafinen betoni, joka toimii taulun tavoin sallimalla kuvien ja tekstin toiston betonipinnassa, ollen kuitenkin kiven lailla suhteellisen huoltovapaa.

Virkistysreitistön täydentäminen jatkuu läpi Halisten vanhan kylämiljöön monimuotoisen maiseman Kuralan kylämäelle ja Jaaninojalle. Matkan varrella Aurajoen voi ylittää käsikäyttöisellä kapulalossilla, ”kampiförillä”. Valmistuessaan tämä kulttuuripolkuverkosto kuljettaa käyttäjänsä Ruissalon saarelta Aurajokivartta seuraten, läpi sataman ja kaupungin, aina Hämeen Härkätielle ja Liedon Vanhalinnaan asti.

Alajuoksulla on vireillä rantakatujen tilanjäsentelyn ja laadun parantamisen jatkaminen. Vuoden 1996 Tall Ships’ Race oli alkusysäys alajuoksun jokiympäristön konkreettiselle muutokselle. 1980-luvun lopun ideakilpailun suunnitelmat olivat johtaneet kaavamuutoksiin, joilla telakoiden ennen suljetut ranta-alueet olivat vapautuneet avoimiksi julkisiksi tiloiksi. Kaupunkilaiset olivat mielissään. Kehittämistyö jatkuu, mm. Engelin kaavan alajuoksun rantakatujen bulevardimaisuutta pyritään elvyttämään molemmille puolille jokea, Martinsillalle asti, satamatoimintojen sallimissa puitteissa.

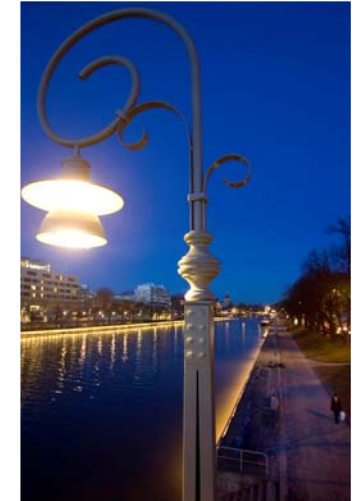
Ympäristön kehittäminen taiteen keinoin on niin ikään Aurajokiympäristölle ominaista. Kunnallisneuvos Petreliuksen testamentista v. 1910 alkanut ”Pohjolan Pariisiin” kaunistaminen taiteella jatkui 1990-luvulla Pro Cultura Säätiön johdolla ja yritysten sponsoroimana, tuottaen joen rannoille toistakymmentä merkittävää ympäristötaideteosta. Suuri osa näitä tuottaneista suomalaisista ja ulkomaisista taiteilijoista on käyttänyt innoituksen lähteenä paikan historiaa ja siitä säilyneitä muistumia menneestä, mikä onkin Suomen vanhimmalle kaupungille varsin luonnollinen ja paikallista identiteettiä tukeva lähtökohta. Näin esim. Achim Kuhnin valaanpyrstö (”Harmonia”) vierasvenesatamassa ja Micha Ullmanin uponnut laiva (”North”) Varvintorilla hyödyntävät alueen laivanrakennusteollisuuden säilyneitä fragmentteja. Kain Tapper (2000) puolestaan teki uudelleen näkyväksi suurpalossa 1827 tuhoutuneen Suurtorin, merkitsemällä keskiaikaisen torin rajauksen ”Ajanvirta” -teoksellaan.

Taiteen käyttäminen paikkojen merkitsemiseen jatkuu edelleen. Syksyllä 2005 valmistui Aurajokivarren Olavinpuistoon Veritaksen sponsoroimana Pyhän Olavin Luostarin muistomerkki (Kimmo Ojaniemi). Kaksiosainen graniitti- ja terästyö muistuttaa nykyisen puiston alla sijaitsevista luostarin raunioista. Joulukuussa 2006 paljastettiin Aurajoen keskeisellä ranta-alueella, vastapäätä Wäinö Aaltosen Museota, sponsoroitu teos ”Pilvet” (Mika Natri). Suurikokoinen interaktiivinen, vesisuihkein varustettu teräs teos merkitsee

kadun päätteen kohtaamispaikaksi, kesäiseksi keitaaksi. Lisää taiteen mesenaatteja odotetaan ilmaantuvaksi. Kulttuuripääkaupunki 2011-tavoitteiden toteuttamista parhaimmillaan!

Jokivarren vanhojen rantamuurien puupaaluisten perustusten korjaus on alkanut Aursanilla ja Tuomiokirkkosilla välisellä osuudella. Suurien korjauskustannusten ajoittamisen vuoksi korjausurakka jatkuu vielä vuosia.

Aurajoen valaistussuunnitelman toteuttamista jatketaan sekä ylä- että alajuoksulla, ranta-alueiden parannustöiden edistyessä. Meneillään on viime vuosisadan alun historiallisten ”Aaroninsauvoiksi” kutsuttujen pylväiden peruskorjaus ydinkaupungin jokirannoilla. Vaikkakaan ne eivät ole teholtaan riittäviä, haluttiin ne kaupunkikuvallisista syistä säilyttää. Yhdessä Aurajoen rantamuurien helminauha-valaistuksen kanssa kokonaisuus on kuitenkin mielekäs ja valaistuksellisesti mieleenpainuva.

Aaroninsauvat kuuluvat hämärtyvän jokirannan tunnelmaan. Valaisimet on uusittu 1920-luvun mallin mukaisesti. Kuva SLO.

...ja vanha keskusta kaupungin sydän

Suomen Turku-käsite kulminoituu Vanhan Turun sydämessä, Tuomiokirkon ja Suurtorin ympäristössä. Satojen vuosien ajan kruunun, kirkon ja kulttuurin keskipiste, tämä alue on yhä turkulaisille yksi oman identiteetin peruspylväistä. Täältä julistetaan koko Suomelle vuosittain joulun rauha, täältä on lähdetty maailmalle Aurajokea pitkin vuosisatojen ajan ja tänne taas palattu. Täältä johtivat tiet myös tulliporttien kautta muualle Suomeen.

Vireillä on useita tätä merkittävää historiaa näkyväksi tekevää hanketta. Tulliportteja, Hämeentullia, Uudenmaantullia ja Aninkaistentullia pyritään merkitsemään viitteellisesti entisille paikoilleen, joko taiteen tai valaistuksen keinoin. Turku Suomen Joulukaupunkina on tässä taustavoimana. Aurajoen rannan tulliportti, vanhan kaupunginmuurin paikalla nykyisen Multavierun-

puiston kohdalla ollaan merkitsemässä hollantilaisten sponsoroiman ympäristöaideteoksen keinoin. Porthanin- ja Brahenpuiston erottava valtaväylä, Uudenmaankatu, on suunnitelmissa kavennettu keskelle istutettavalla puurivistöllä. Näin myös näiden historiallisten puistojen kautta Tuomiokirkko ja Suurtori, Vanhan Turun ydinelementit yhdistyisivät visuaalisesti paremmin toisiinsa. Vanhojen puistojen puuston uusimisen suunnittelu ja toteutus on myös lähivuosien suuria haasteita.

Osa vanhan keskustan maisemasuunnitelmaa. Uudenmaankatu on tässä sovitettu osaksi puistomiljöötä. Kadun poikki kulkevat kiveykset ovat osa keskiaikaista katuverkostoa, joka on haluttu nostaa näkyviin, samalla kuitenkin palvellen kevyenliikenteen nykytarpeita.

Suurtorilta alkanutta keskiaikaisten katujen linjauksia osoittavia kiveyssuunnitelmia on myös jo tehty poikki Uudenmaankadun. Näin esim. entinen Suuri Kirkkokatu jatkuisi viitteellisinä merkintöinä nykyisissä katupinnoissa Suurtorilta Tuomiokirkon ovelle. Suurtorin hävinneen muodon osoittava Kain Tapperin ”Ajanvirta” on puolestaan saanut kumppanikseen mukulakivisen torin reunalla puurivistön, joka osoittaa palon jälkeisen Engelin asemakaavan rajauksen uudelle kadulle. Näin kaksi aikakautta ja kaupunkitilaa näkyy konkreettisesti samanaikaisesti.

Vanhasta Turusta pääsi aikanaan myös joen toiselle, uudelle puolelle Pennisiltaa pitkin. Tavoitteena on, että jossain vaiheessa nämä joen puolet ja kulttuurien keskukset yhdistyvät uudelleen uutta kevyenliikenteensiltaa pitkin. Sen sijaintipaikkaa arvioidessa nykyiset hienot rantamuurit apparelleineen asettavat reunaehdoja, kuten myös uuden kirjastokompleksin sijoittuminen Kauppiaskadun päähän. Muiden muassa englantilainen Robert Palmer, Turkua

kulttuuripääkaupunkihankkeessa konsultoinut piti näitä kulttuurikeskuksia yhdistävää siltaa äärimmäisen merkittävänä parannuksena ja kaupunkisuunnittelun tärkeänä tavoitteena.

Vanhan Suurtorin uudelle kiveykselle jätetty ja osin uudelleen istutettu puurivi yhdessä ”Ajanvirran” kanssa visualisoi samanaikaisesti kahden eri aikakauden asemakaavat: keskiaikaisen torin ja Engelin suunnitteleman katulinjan. Kuva Ritva Nummiora.

Menneisyys on tullut entistä näkyvämmäksi, ja historialliset miljööt ovat luontuneet uusien tapahtumien näyttämöksi. Vanhan Suurtorin ympäristö on onnistuttu hyödyntämään kulttuurituotannossa, keskiaikamarkkinat ja jokavuotiset vanhanajan joulumarkkinat ovat löytäneet paikkansa ja vankkumattoman suosionsa. Turussa riittää tarinoita, ja kaupunkikulttuurin historiasta konkreettisesti kertovia paikkoja on kaikkialla. Miljöösuunnittelu ja kansallinen kaupunkipuisto ovat avainasemassa etsittäessä keinoja, joilla saamme hyödyn ja huvin, tiedon ja tarinan yhdistettyä.

Jokivarren virkistysreitit ovat paikoin pahasti katkonaisia, mutta virkistyskäytön kannalta erittäin tärkeää aluetta kehitetään jatkuvasti. Kuvassa aikanaan lastauspaikkana palvellut rantalaituri eli apprelli Tuomiokirkkopuiston laidassa.

"Heikot lenkit" ja muita suunnitelmia

Kansallisen kaupunkipuistonkin toteuttamiseen liittyviä yleispiirteisiä kehittämistavoitteita tullaan esittämään valmisteilla olevassa viherkaavassa ja kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelmassa. Useita heikkoja lenkkejä on jo tiedostettukin ja vireillä on monia puutteiden korjauksia. Viheryhteydet ovat yksi näistä. Viheryhteyksinä voidaan pitää myös katupuustutuksia. Kriittisiä kadunosia ovat Mikaelin kirkon Aurajokeen liittävä Puistokatu, Puolalanmäen vastaavasti jokeen liittävä Aurakatu ja kaupungin itäpuolella Kupittaaanpuiston alueen Vanhaan Turkuun yhdistävä Uudenmaankatu. Puuistutusten lisäksi viireillä on näiden katuosuuksien miljöön tarkastelu kokonaisuutena.

Engelin kaavan määrittelemien puistokatujen ja rantabulevardien lisäksi myös leveät kadut ja kortteleiden sisäiset ristin muotoiset puutarhamaat, palokujat ovat edelleen leimaa antavia Turun kaupunkikuvassa. Puutarhamaille istutettiin suuriksi kasvavia lehtipuita tulevia paloja ehkäisemään. Näitä palovyöhykepuita on edelleen nähtävänä sekä tonteilla että katujen reunoilla monia satoja ja niiden säilyttäminen ja tarvittaessa uudistaminen on suuri tulevaisuuden haaste.

Puolalanpuisto eli Museonmäki. TKAO.

Luonnostellun kansallisen kaupunkipuiston rajauksen sisältämien keskustan suurien puistojen osalta Puolalanpuiston kunnostuksen yleissuunnitelma on juuri valmistunut (Kati Susi-Wolff / Virearc 2006). Kunnostuksen tavoitteena ei niinkään ole tietyn historiallisen aikakauden palautus, vaan yleinen puiston käytettävyyden parantaminen ja arvon palautus. Toimintoja sijoitetaan järkevämmin ja rakenteita uusitaan. Valaistusta parannetaan, ja valaistuksen keinoin korostetaan myös puiston erityisiä piirteitä ja kohokohtia. Kunnostussuunnitelma käsittää myös kasvillisuuden uusimista, mm. puiston yli 200 puuta ovat saaneet yksilöidyn hoitotoimenpideohjelman.

Itäisen keskustan merkittävimmissä puistossa, Kupittaaanpuistossa on edelleen käynnissä jo vuosia jatkunut kehittämistyö. Osittain EU-projekti-alkuinen kunnostustyö on poikunut monia uusia toimintoja alueelle, erityisesti lapsille ja perheille. Urheilukenttien osuudella on joutomaita ja välialueita otettu käytön ja huollon piiriin ja historiallisen puiston kokonaisuutta on elvytetty mm. entisen huvittelukulttuurin hengessä uudella Paviljonki-ravintolalla ulkoilmaesiintymislavoineen.

Itäisen keskustan alueella myös suuriin mäkipuistoihin kohdistuu monia ristiriitaisia odotuksia ja paineita. Samppalinnanpuistossa ja Vartiovuorenmäellä toivotaan kasvillisuuden hoitamista ja näkymien avaamista, toisaalta myös rinteiden jättämistä luonnontilaan.

Euroopassa vanhoja kaupunkikeskustoja on onnistuneesti elvytetty rakentamalla keskustaa erityisesti kevyenliikenteen, viihtymisen ja oleskelun ehdoilla. Kaupallisen keskustan suurin kehittämishanke on varmasti kauppatorin seudun uudistussuunnitelma. Torin alus pysäköintiratkaisusta riippumatta, pitkään kunnostamatta ollutta toria on nyt suunniteltu ehostettavan merkittävästi. Torin laidoille suunnitellut puurivit eivät ole Engelin kaavan mukaisia, mutta vehreys lisää torin viihtyisyyttä. Kävelykeskusta laajenisi torin toiselle, aurinkoiselle puolelle Kauppiaskadulle, josta se voisi myöhemmin jatkua kävelypainotteisena katuna uudelle kirjastolle ja jokirantaan, siltana yli Aurajoen Vanhan Turun sydämeen.

Kävelypainotteinen katu ympäristösuunnitelma uusittuine pintoineen, kalusteineen ja valaistuksineen, on myös tehty jokirantaan Linnankadun alkupään osalle, Auransillan ja kirjaston välille. Uuden kirjaston rakentamisen myötä tämän alueen käyttäjäkunta moninkertaistuu tulevaisuudessa ja paineet ympäristörakentamisen myötä tapahtuvaan julkisten ulkotilojen haltuunottoon ovat suuret. Vanhan kirjaston edustalla tyhjillään komeileva Petreliuksen suihkukaivokin saisi arvoisensa ympäristön – ja kulttuuripääkaupunki Turku oman Fontana d’Trevinsä.

Samuli Saarinen

2. 5 Kaupunki arvoalueiden maanomistajana

Kansalliseksi kaupunkipuistoksi sopivista alueista valtaosa on Turun kaupungin omistuksessa (ks. seuraavan sivun kartta). Suuri osa näistä alueista on julkisia, yleis- ja asemakaavan viheralueita, mutta erityisesti kaupungin ydinalueilla myös arvokkaita katu- ja korttelialueita. Muita huomattavia kiinteistönomistajia ovat valtio, seurakunnat ja säätiöt. Laajojen ja merkittävien alueiden maankäytöstä vastaavat julkiset toimijat ovat tärkeässä esimerkkiasemassa arvioitaessa kaupunkisuunnittelun kehitystä ja maankäyttöstrategioiden soveltamista.

Mukaan on ehdotettu myös yksityisomistuksessa olevia kiinteistöjä, jotta kaupunkipuistorajauksesta saadaan eheämpi. Yksityiset kiinteistöt kuuluvat suojelu- tai virkistysalueisiin tai muutoin kaavoituksessa arvokkaiksi ja säilytettäväksi tai kansallisen kaupunkipuiston ideaan sopivalla tavalla kehitettäväksi osoitetuihin alueisiin. Yksityisten kiinteistöjen omistajilta tarvitaan hakemusvaiheessa kirjallinen suostumus maidensa liittämistä kaupunkipuistoon.

Hakiessaan kansallisen kaupunkipuiston statusta määrittämälleen kriteerit täyttävälle alueelle, kaupunki sitoutuu maankäyttöratkaisuissaan kehittämään julkisia alueitaan kaupunkilaisten yhteisenä tilana ja säilyttämään arvokkaiden osien ympäristön laadukkaana. Myönnetyn arvonimen toivotaan herättävän kaupunkilaiset huomaamaan oman ympäristönsä arvoja ja vaalimaan niitä sekä osallistumaan kaupunkimiljöön kehittämiseen.

Arvokkaaksi mielletty ja hyvin hoidettu kaupunkiympäristö, josta kaupunkilaiset ovat ylpeitä, on vetovoimatekijä. Oikein käytettynä kansallinen kaupunkipuisto on erinomainen työväline lisäämään yleistä viihtyisyyttä ja kehittämään Turun imagoa kauniina, ekologisena ja kestävästi kehittyvänä kaupunkina.

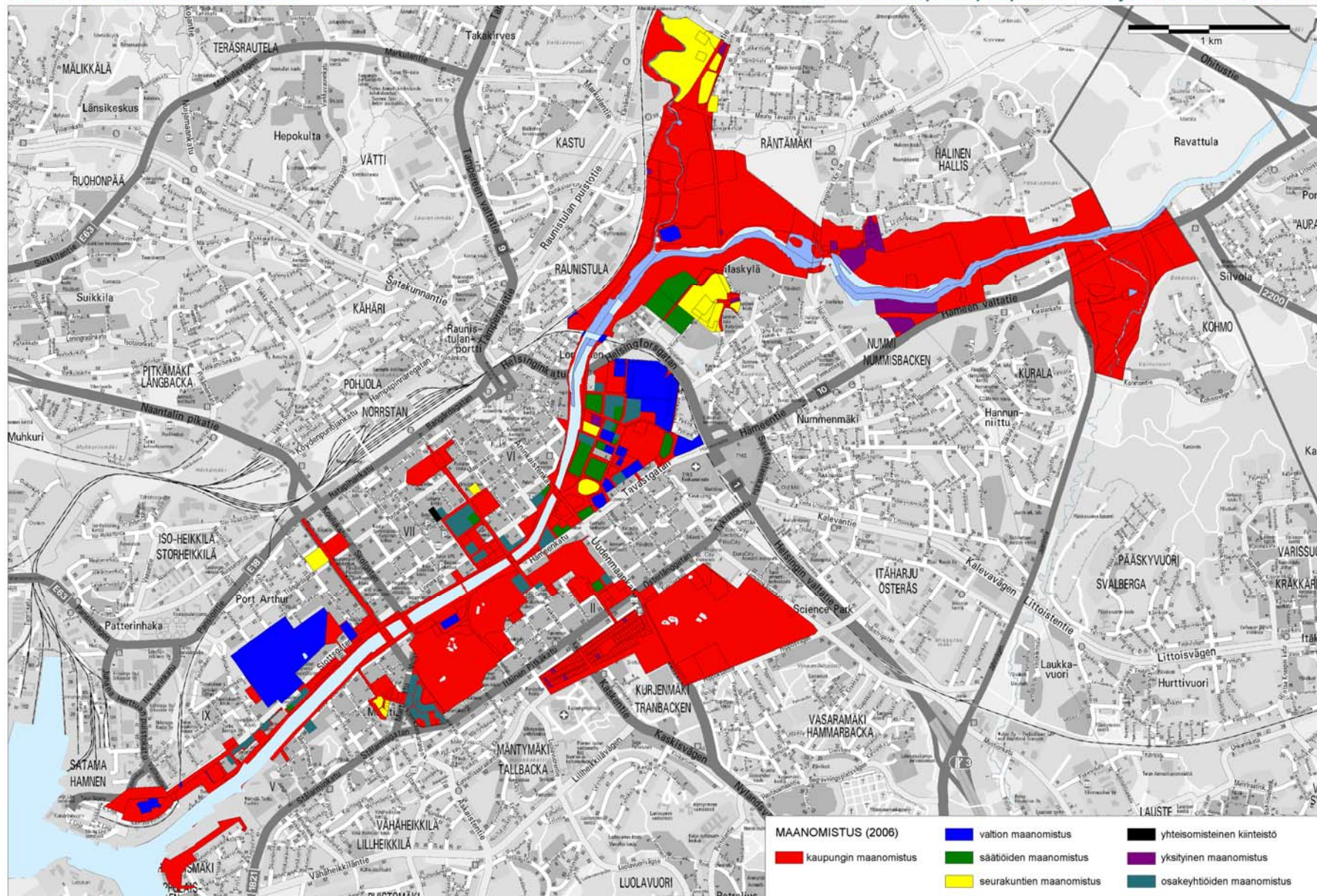

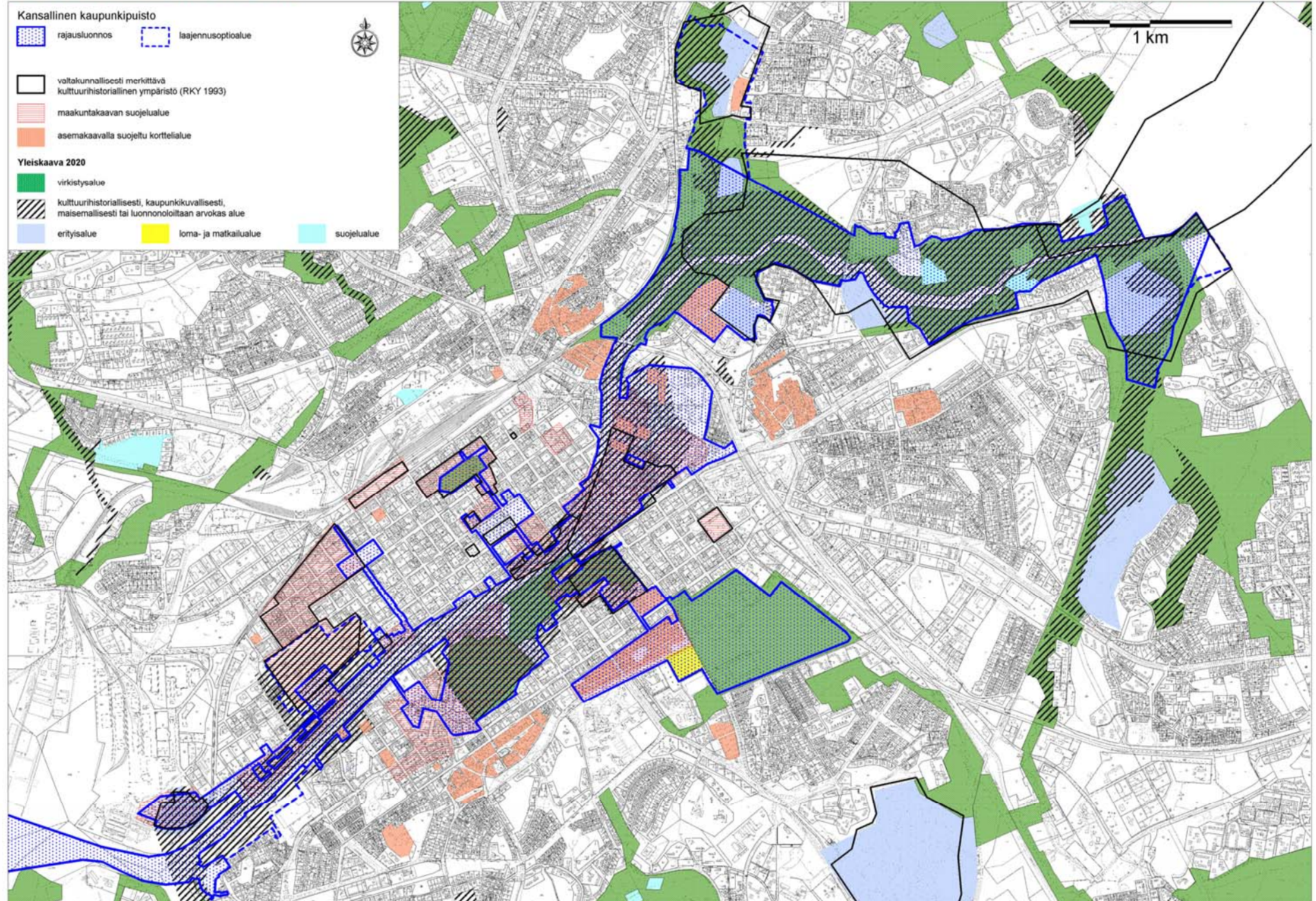
Tiivistyvän kaupungin ympäristön kehityksen suuntaviivojen määrittäminen ja erityisesti niiden noudattaminen ovat tulleet entistä tärkeämmiksi. Kaupunki merkittävänä maanomistajana ja maankäytön suunnittelijana on suurin vastuunkantaja tässä prosessissa.

Alla olevassa kartassa näkyy tämän projektin yhteydessä kesällä 2006 selvitetty maanomistustilanne, joka koskee kaupunkipuistoon soveltuvia alueita. Kaikkien seuraavassa luvussa esitettyjen osa-alueiden kiinteistötiedot on tutkittu, sen sijaan kaikkia kartan osoittamia kiinteistöjä ei ole otettu mukaan rajausluonnokseen.

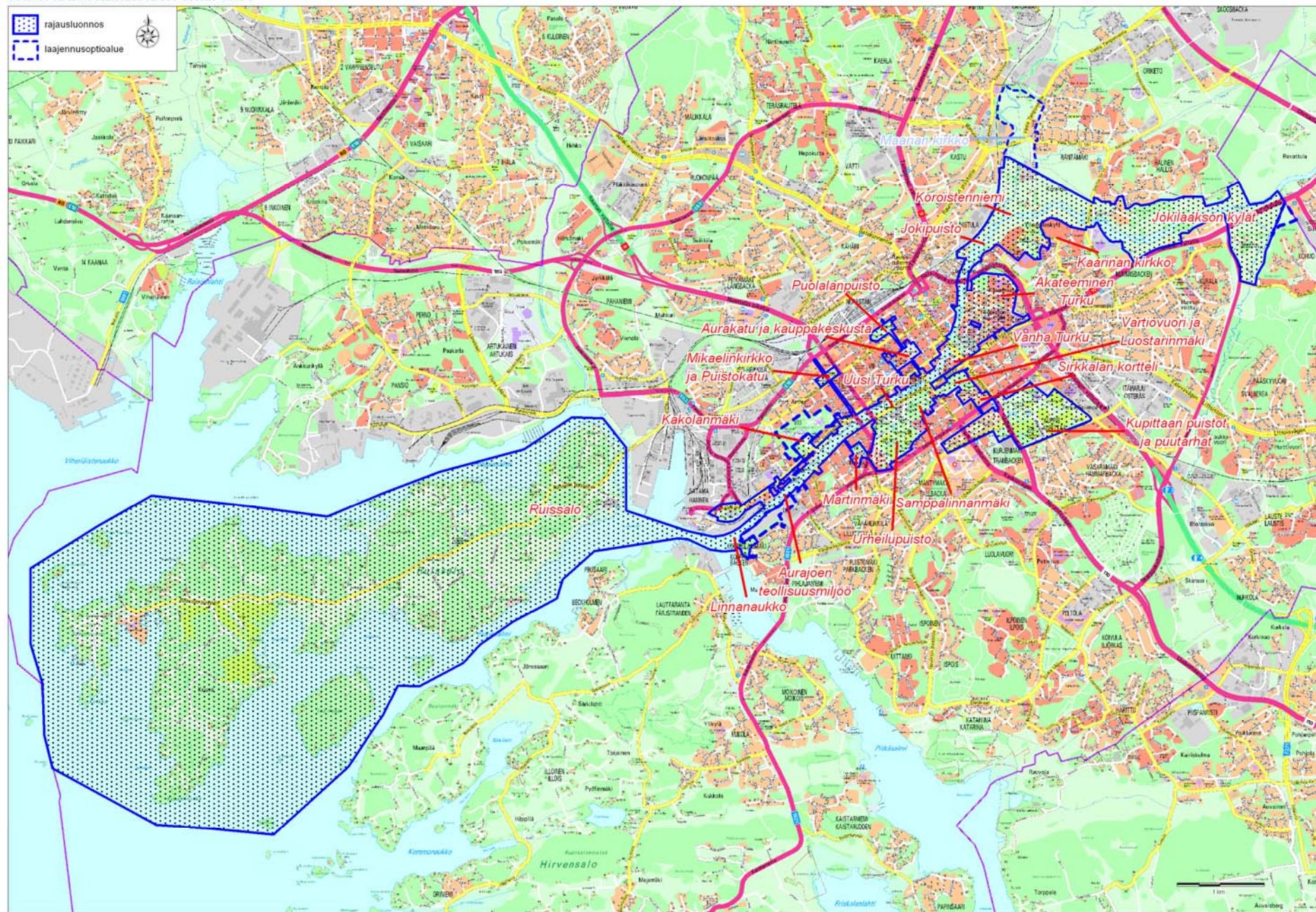
TURUN KANSALLINEN KAUPUNKIPUISTO

Perustamisselvityksen yhteydessä tutkittujen alueiden maanomistus

TURUN KANSALLINEN KAUPUNKIPIIUSTO

3. Rajausluonnos ja osa-aluekuvaukset

3.1 Rajausluonnos

Tässä selvityksessä on tutkittu Turun kansalliseen kaupunkipuistoon mahdollisesti sopivia alueita sekä niiden välisiä yhteyksiä. Tutkimuksen tuloksena on saatu aikaan alustava rajausluonnos. Rajauksen lähtökohtina ovat melko tuoreet maankäyttösuunnitelmat *yleiskaava 2020* (Turun kaupunki 2001) ja *Turun kaupunkiseudun maakuntakaava* (Varsinais-Suomen liitto 2002).

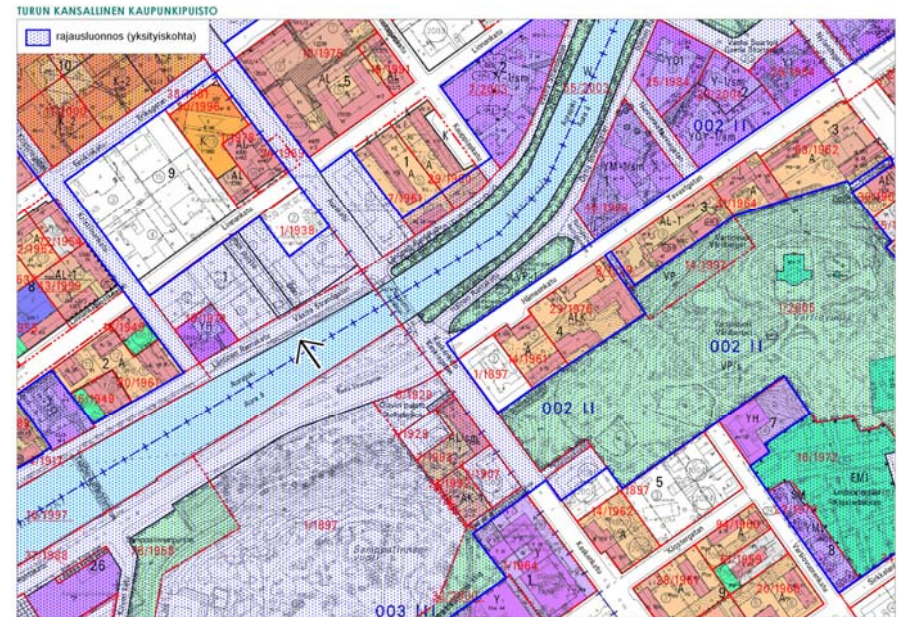
Kansallisen kaupunkipuiston perustamisen edellyttämät kaavalliset perusteet ovat pääpiirteissään olemassa. Alustava rajausluonnos (ks. Turun kansallinen kaupunkipuisto, kartta s. 42) on yhdistelmä eri kaavatasojen alumerkinnöistä, jotka tukevat kaupunkipuiston ideaa. Yleiskaavan virkistysalueisiin ja vihververkkoon on kytketty maakuntakaavan valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet ja suojelualueet (ks. arvotetut aluekokonaisuudet, kartta s.41). Kun tätä kokonaisuutta tarkastellaan kaupunkikeskeisyyden kriteerin kautta ja mukaan liitetään kaupungin ytimeen kytköksissä olevat asemakaavan mukaiset puistot, yksittäiset arvokohteet sekä kulttuuriset ja ekologiset käytävät, saadaan kansallisen kaupunkipuiston kriteerit täyttävä aluekokonaisuus.

Kansallinen kaupunkipuisto hoito- ja käyttösuunnitelmiseen on alueidenkäyttötavoitteiden saavuttamista edistävä suunnitteluväline. *Valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa* (VAT) aluetta koskevat erityisesti kulttuuriperintöön, luontoon ja virkistyskäyttöön liittyvät tavoitteet. Alueidenkäyttötavoitteiden mukaisesti on varmistettava, että valtakunnallisesti merkittävät kulttuuri- ja luonnonperinnön arvot säilyvät. Alueidenkäytöllä on myös edistettävä kulttuuriympäristön vaihtelevan luonteen sekä luonnon monimuotoisuuden säilymistä. Kansallisen kaupunkipuiston kannalta keskeisempiä lähtökohtia tässä ovat *kansallismaisemat* sekä *valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet* ja *valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt*. (Ks. Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista 2001, 12–13, 24–33; Arvokkaat maisema-alueet 1992, Kansallismaisema 1993; Rakennettu kulttuuriympäristö 1993.)

Laajennusoptiot

Laajennusoptiolla voidaan osoittaa, että alueen katsotaan olevan arvokas tai kaupunkipuiston kehittämisen kannalta tärkeä osa kokonaisuutta, vaikkei se sisällykään hakemuksessa esitettyyn rajaukseen. Tällaisia kohteita ovat esimerkiksi täydennysrakentamisalueet tai kokonaan uudelleen rakennettavat alueet; kohteet joiden arvo tulee uudelleen punnittavaksi ympäristöön merkittävästi vaikuttavan uudisrakentamisen yhteydessä. Valtakunnallisesti arvokkaaseen viheraluejärjestelmään kytkeytyvä laajennusoptio voi toimia alueidenkäyttötavoitteiden kaltaisena maankäytöllisenä suunnittelulinjauksena.

Rajausluonnos on tehty asemakaavan ja kiinteistörajojen tarkkuudella, jolloin alueen kiinteistötiedot on saatu koottua systemaattisesti (erillinen liite). Samalla on inventoitu alueen asemakaavat. Monella tontilla on voimassa vanhentuneita asemakaavoja (jopa vuodelta 1897), jotka eivät vastaa nykyajan tarpeita kaupunkiympäristön kehittämistä. Nämä alueet näkyvät ajantasa-asemakaavassa valkoisella. Esimerkiksi Apteekkimuseon (Qwenselin talo) purkamista edellyttävää, kaavan 1/1938 osoittamaa "Auranpuistoa" (nuoli) ei enää toteutettaisi edes viheryhteyksien parantamiseen nimissä. Qwensel pihapiireineen on 1700-luvulle tyypillinen, agraarin kaupunkipuiston rakennusryhmä, mutta nykymaisemassa erittäin harvinainen kokonaisuus.

3.2 Osa-alueet

Osa-aluekuvauksissa käydään tarkemmin lävitse kunkin alueen suunnittelutilanne ja erityisarvot. Kaikilla alueilla on lukuisia arvoja, eikä kaikkia tässä yhteydessä ole mahdollista käsitellä. Keskiössä ovat kaupunkipuiston perustamisen kannalta olennaisimmat seikat.

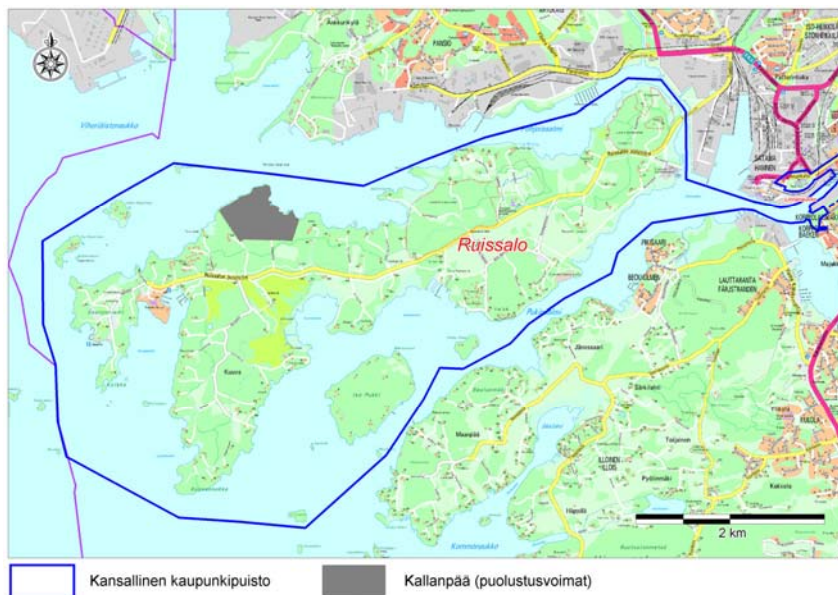
Osa-aluekuvausten tehtävänä on antaa mahdollisuus arvioida alueiden merkitystä osana kokonaisuutta, Turun kansallista kaupunkipuistoa. Tämä puolestaan ohjaa muotoilemaan lopullista rajausta, jolla kaupunkimme tavoittelee valtakunnallista kaupunkipuistostatusta. Osa-alueiden tarkoilla rajoilla ei ole puiston käytön kannalta suurta merkitystä, mutta kiinteistötietojen keruun ja käsittelyn rationalisoimisen vuoksi alueet on rajattu useimmissa tapauksissa tonttien mukaan.

Aluekuvauksiin on liitetty huomioita ympäristöllisistä epäkohdista ja kehittämistarpeista (*kehittämistarpeet ja suositukset*). Nämä alueinventoinneissa esille tulleet seikat voivat toimia evästyksenä laadittaessa kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelmaa. Osa-aluejako mahdollistaa alueiden tarkastelemisen erityyppisinä ympäristöinä, joille voidaan laatia yksilöllinen, eri arvoja korostava hoitotapa.

Osa-alueita on 17 kpl. Suurin osa niiden nimistä on vaikiintuneita paikannimiä, osalle alueista on annettu kaupunkipuiston tematiikkaan sopivia, sisältöä kuvaavia lisäotsikoita (*Kupittaaan puistot ja puutarhat, Jokilaakson kylät, Akateeminen Turku, Uusi Turku, Vanha Turku*).

Osa-alueet:

1. Ruissalo
2. Linnanaukko
3. Aurajoen teollisuusmiljö
4. Kakolanmäki
5. Martinmäki
6. Mikaelinkirkko ja Puistokatu
7. Uusi Turku
8. Samppalinnanmäki ja Urheilupuisto
9. Kauppakeskusta, Aurakatu ja Puolalanpuisto
10. Vanha Turku
11. Vartiovuori ja Sirkkalan kortteli
12. Kupittaaan puistot ja puutarhat
13. Akateeminen Turku
14. Koroistenniemi ja Jokipuisto
15. Kaarinan (Pyhän Katariinan) kirkko
16. Maarian kirkko (laajennusoptioalue)
17. Jokilaakson kylät

Kartta 1.1: Osa-alueen rajauseritys ja liittyminen muihin alueisiin.

1. Ruissalo

Arvot ja merkitys

Ekosysteemiltään Suomen oloissa poikkeuksellisissa Ruissalossa on maamme laajimmat ja arvokkaimmat jalopuumetsiköt ja tammilehdot. Osittain Natura 2000-verkoston kuuluvalla saarella elää huomattava määrä uhanalaisia eliölajeja. Saaren lukuisia luontoarvoja on käsitelty luvussa 1.4.

Kuva 1.1: Ruissalo tunnetaan tammistaan, jotka kertovat alueen poikkeuksellisista luonnonoloista ja muistuttavat paikallisesta laivanveistämöperinteestä. Tammien elintila on kaventunut ihmistoiminnan vähennyttä.

Valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi luokitellun Ruissalon kulttuurimaisemien arvo perustuu monipuoliseen rannikon ja saariston luontoon, vanhaan huvilakulttuuriin ja vauraaseen viljelymaisemaan (Arvokkaat maisema-alueet 1992, 45–46). Laajaa ja vehmasta Ruissalon saarta on pidetty turkulaisten kaupunkiasukkaiden tärkeimpänä virkistysalueena jo useiden vuosikymmenten ajan. Nykyisessä yleiskäytössä koko saari on osoitettu virkistys- tai matkailukäyttöön. Ruissalon puistokäytön historia ulottuu keskiajalle asti, jolloin Suomen herttua Juhana piti kruunun maita kuninkaallisena metsästyspuistona.

Kuva 1.2: ”Ruissalon saari on kuin maanpäällinen paratiisi” kuvailee Knut Drake (1985, 7) yhtyen siihen runolliseen perinteeseen, jolla tuota kaupunkilaisten rakastamaa saarta on kuvattu. Ruissalolla on kansallisessa vapaa-ajanhistoriassa merkittävä osa.

Kruunu antoi Ruissalon kartanon vuokralle 1600-luvulla, jolloin tilaa isännöivät mm. kenraalikuvernööri Pietari Brahe ja maamme rautateollisuuden perustaja Lorenz Creutz nuorempi. Ruissalon tila kasvoi ns. hyödyn aikakaudella merkittäväksi maatilaksi, jossa oli myös säännöllinen korttelipuutarha. Puutarhassa kasvatettiin hedelmien ja marjojen lisäksi myös koristekasveja: syreenejä ja siperianhernepuita. 1800-luvulle tultaessa Ruissalon maat lohkottiin pienemmiksi tiloiksi ja torpiksi. Vuonna 1845 Keisarillinen senaatti luovutti saaren kaupunkilaisten käyttöön tunnetun asiakirjan mukaan ”ikuisiksi ajoiksi”. Turun porvaristo anoi maita käyttöönsä, jotta saarelle voitaisiin pystyttää ”aistikkaita huviloita” kaupungin tuloväylän kaunistamiseksi. Silloin alkoi Ruissalo muuttua maatilasta huvilakulttuurin leimaamaksi herrasväen vapaa-ajan miljöökseksi. Yksi palsta varattiin yleiseen käyttöön virkistysalueeksi ja näin sai alkunsa entisen Manilla-huvipuiston tilalle perustettu Yleinen käytävä (Almänna promenad). Myöhemmin siitä tuli Ruissalon Kansanpuisto.

Kansanpuiston rannalla järjestetään vuosittain Suomen vanhin (vuodesta 1970) rock-festivaali Ruisrock. Saaren toinen suuri yleinen virkistysalue on Saaronniemessä, jonka leirintä- ja uimaranta-alue on rakentunut entisen kauppiashuvilan Villa Saaron (1850) ympärille. (Soiri-Snellman 1985, 12, 19, 40; Ruissalon hoito- ja käyttösuunnitelma 2005; Drake 1985, 7.)

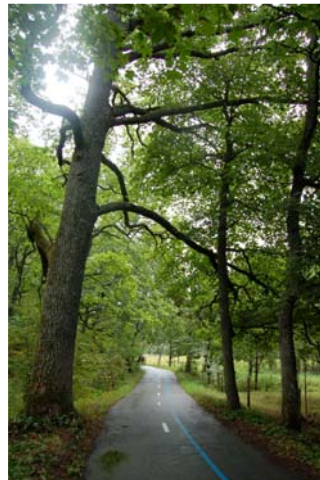

Kuva 1.3: Erstavik. Kauppaneuvos Ernst Dahlströmin 1880-luvulla rakennettu huvila kuuluu saaren komeimpiin. Huviloiden esikuvana voidaan nähdä italialainen villa suburbana, yläluokan näyttävä kesäasunto kaupungin läheisyydessä. Kuva TMM / Gardberg 1955.

Kuva 1.4: Sinisellä maalilla merkitty Paavo Nurmen maratonin reitti kulkee Ruissalon lehtojen ja laidunten lomitse.

Yhteydet

Meren ja mantereiden yhtymäkohdassa, Aurajoen suulla oleva alue on sidoksissa sekä saaristoon että joen halkomaan kaupunkiin. Ruissalon silta myöden kulkee yleiskaavan pääviherysteys mantereelle. Luonnon asettamat vesiyhteydet sekä vanhat kulttuurireitit (Suuri Rantatie, Postitie) liittävät kaupunkipuistomme Tukholmaan ja maailman ensimmäiseen kansalliseen kaupunkipuistoon.

Ruissalossa 1950-luvulta saakka toiminutta Turun yliopiston kasvitieteellistä puutarhaa voidaan pitää Pietari Kalmin ja Elias Tillandzin perustamien akateemisten puutarhojen seuraajana.

Ruissalon ja Hirvensalon saaret muodostavat suojaisen satamapaikan Aurajokisuulle. Alueen maiseman luonnontekijät ovat tärkeä osa satamakaupungin kehitystä. Osa-alue ei ole kaupunkiympäristöä, mutta alueen ominaisuuksiin kuuluvat kaupunkiin saapuminen ja kaupungin läheisyys. Vesitse etäisyyttä kauppatorille on noin neljä kilometriä. Kaupunkilaisten yhteisenä virkistys- ja ulkoilualueena saaren merkitys on verraton muihin lähiseudun viheralueisiin nähden. Myös huvilakulttuuri ja Ruissalon keskiaikainen käyttö kuninkaallisena metsästyspuistona liittävät osa-alueesta urbaaniin elämäntapaan.

Kartta 1.2: Kesähuviloihin ovat kuuluneet myös näyttävät puutarhat. 1900-luvun alkupuolellakin oli hyvin tavallista, että varakkailta perheillä oli oma puutarhuri. Yksityiskohta M. W. Gullin kartasta 1895. Keskellä Skogshyddan (palsta 36), oikealla Gustafsbergin ja Hagan palstat. Kartta TKMO / repro TMM.

Rajautuminen

Tässä esitetystä poikkeava, aiempi rajausehdotus on hyväksytty Yleiskaava 2020:ssä (*kp, ehdotus kansallisen kaupunkipuiston rajaukseksi*). Ko. aiempaan rajausehdotukseen kuuluvat Ruissalon saari kokonaisuudessaan sekä sitä ympäröivät Pohjoissalmi ja Pukinsalmi sekä Hirvensalon luoteisranta Maanpähän saakka. Rajauksen ulkopuolelle jäisi saaristolle tyyppillisiä, maisemallisesti ja luonnonoloiltaan mielenkiintoisia lähiluotoja (esim. suojellut Kukkarokivi ja Äijäkari). Hirvensalo on liitetty rajaukseen kenties sillä perusteella, että se kuuluu valtakunnallisesti arvokkaaseen Ruissalon – Hirvensalon maisema-alueeseen. Yleiskaavassa esitetystä rajauksesta eivät täyty kaupunkipuiston perustamiseen vaadittavat kriteerit. Rajausta on tämän työn tuloksena tarkistettu. Hirvensalo on kriteerien täyttymättömyyden, irrallisuuden ja maankäyttötilanteen vuoksi jätetty rajauksen ulkopuolelle. Hirvensalon rannoilla on toki maisemallisia arvoja, ja Hirvensalo onkin kaupunkipuistossa läsnä tärkeänä, Ruissalosta avautuvana näkymänä.

Tässä esitetty Ruissaloa koskeva alustava rajausluonnos on tehty Ruissalon saaren pohjois-, länsi- ja eteläosilta osayleiskaava-alueen rajan mukaisesti, jolloin mukaan saadaan Iso- ja Vähä-Kaskinen sekä Äijäkari, Kukkarokivi, Viittakari, Kaletto, Rautakari ja Pöllönkari. Kolkanniemen länsipuolella rajaus noudattaa kuntarajaa. Naantalın rajalle asti vietynä rajausluonnos ilmaisee mahdollisuutta muodostaa ylikunnallinen kaupunkipuisto yhdessä Naantalın kanssa. Kallanpää on puolustusvoimien alueena jätetty rajausehdotuksen ulkopuolelle.

Kuva 1.5: Ruissalon pastoraali-idylliä. Laitumien tuolla puolen pauhaa kaupunki.

Kuva 1.6: Ruissalon Puistotie kuljettaa kiireisenkin matkkaan läpi varsinais-suomalaisen kulttuurimaiseman.

Suunnittelutilanne

Luonto- ja kulttuuriarvojensa vuoksi Ruissalo kuuluu ympäristöministeriön luokittelemiin valtakunnallisesti arvokkaisiin maisema-alueisiin (Arvokkaat maisema-alueet 1992, 45–46). Ruissalo (Saaronniemeä lukuun ottamatta) sekä Iso-Pukin saari ovat Natura-alueita (Ruissalon lehdot, Valtioneuvoston Natura 2000-päätös), jonka käytöstä on annettu luonnonarvoja turvaava ja edistävää suojelumääräys.

Kuva 1.7: ”Ruissalon elinympäristöjen hoito vaatisi saaren luontoon ja kulttuuriin liittyvien tekijöiden rinnakkaista tarkastelua ja monien muiden arvojen kuljettamista perinteisten luonnonsuojelualueiden rinnalla”, summaa Ruissalon metsien ja maiseman muutoksia tutkiva Niina Käyhkö (21.5.2006) Turun yliopistosta. Passiivinen suojelu, rauhoittaminen voi olla arvoja laskeva tai jopa niiden menetykseen johtava päätös. Ruissalon uusi hoito- ja käyttösuunnitelma pyrkii ”vapauttamaan” ympäristön koskemattomuusihanteesta kärsineet tammet (Ruissalon hoito- ja käyttösuunnitelma 2006, 73).

Maakuntakaava

Turun kaupunkiseudun maakuntakaavassa (2002) koko Ruissalon saari on osoitettu valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi ja suojeltavaksi rakennetun ympäristön kokonaisuudeksi (SR 853043). Ruissalossa on huomattava määrä kansainvälisesti arvokkaiksi merkittyjä luontoalueita. Ruissalon saari (Saaronniemeä ja Kallanpäättä lukuun ottamatta), Iso-Pukki ja Kukkarokivi ovat luonnonsuojelualuetta (SL 853045, SL 853040). Saaronniemeä lukuun ottamatta koko ehdotettu osa-alue on maakuntakaavan virkistysaluetta. Saaronniemi on osoitettu retkeily- ja matkailutoiminnoille. Alueen läpi kulkee maakunnallisesti merkittävä ulkoilureitti ja saarta ympäröi venereitti.

Kuva 1.8: Ruissalon kartanon edustan puutarhaa ympäröi hevoslaidun.

Yleiskaava

Yleiskaava 2020 (2001) sisältää kaupunginvaltuuston (KH 26.3.2001, § 357) hyväksymän rajausehdotuksen kansalliseksi kaupunkipuistoksi (*kp, ehdotus kansallisen kaupunkipuiston rajaukseksi*). Rajausta on tämän selvityksen yhteydessä tarkennettu (ks. yllä *Rajautuminen*). Yleiskaava ei ole voimassa Ruissalon osa-yleiskaavan alueella.

Kuva 1.9: Golfkenttään on kulttuurimaisemaa. Kuvantien varren voimakkaasti hoidetut viheriöt muodostavat kontrastin saaren muuten perinteisenä säilyneen maisemakuvan kanssa. Urbaanit laiduntajat pitävät ympäristön avoimena ja valoisaana. Ruissalon terveimmät ja uljaimmat tammetsävyt kasvavat greenillä.

Osa-yleiskaava

Osa-alueetta koskeva Ruissalon osayleiskaava (17/91) on vahvistettu vuonna 1998. Valtaosa alueesta on osayleiskaavassa retkeily- ja ulkoilu-alueita, joka hoidetaan metsäpuistona tai puistometsänä (VR-1) ja retkeily- ja ulkoilu-alueita, jota hoidetaan avoimena agraarimaisemana (VR-2). Huomattava osa alueesta on merkitty luonnonsuojelualueeksi (SL), jolle tulee laatia hoito- ja käyttösuunnitelma (valmistunut 2006). Huvilaympäristöt on merkitty säilytettäväksi (a/s). Osayleiskaavassa on tiukat ehdot uudisrakentamiselle. Pieni osa alueesta on osoitettu matkailua ja virkistystä palvelevien rakennusten alueeksi (RM) sekä loma- ja matkailualueiksi (R). Kasvitieteellisen puutarhan alue on osoitettu kasvitieteellisen puutarhan toimintaan (YP; VP-1). Kylpyläalue on sosiaalitoiminta ja terveydenhuoltoa palvelevien rakennusten aluetta (YS). Kansanpuiston alue on hivi- ja viihdetarkoitusta palvelevien rakennusten

aluetta (YV). Saaren koillisosan veistämöalue on merkitty julkisten palvelu- ja hallintorakennusten alueeksi, jolla veneveistämötoimintaan liittyvä kulttuurihistoriallisesti merkittävä ympäristö tulee säilyttää (PY/s). Rantautumispaikat on merkitty satamapaikoiksi (LV-1 ja LV-2). Kukkarokivi ja Äijäkari ovat osayleiskaavan suojelukohteita (SL) ja kuuluvat Natura-verkkoon. Iso- ja Vähä-Kaskiset sekä Viittakari ovat puistomaisina hoidettavia retkeily- ja ulkoilualueita (VR-1).

Kuva 1.10: Lahoava tammi on monelle saaren uhanalaiselle lajille elinehto.

Asemakaava

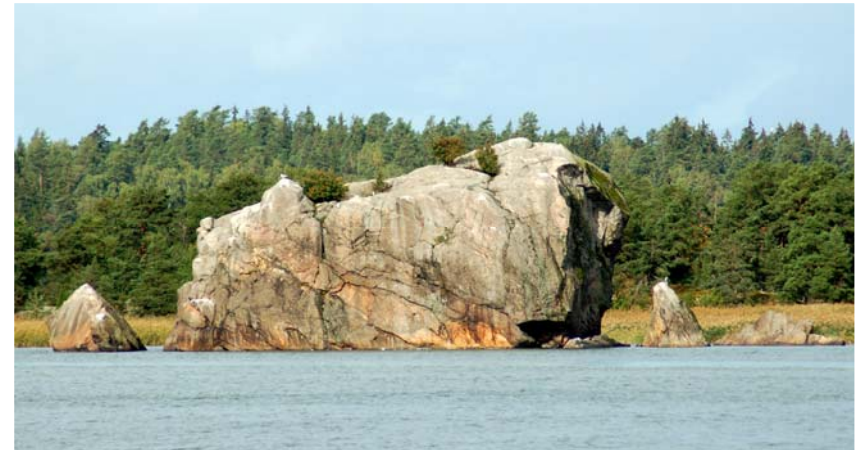
Ruissalo on Saaronniemeä lukuun ottamatta asemakaavoittamatonta aluetta. Saaronniemi on asemakaavassa uimaranta-alue (VV), uimaranta-alue, jonka ympäristö säilytetään (VV/s), retkeily- ja ulkoilualue (VR), retkeily- ja ulkoilualue, jonka ympäristö säilytetään (VR/s), vesialue (W), venesatama, matkailua ja virkistystä palvelevien rakennusten korttelialue (RM1; RM2) sekä matkailua ja virkistystä palvelevien rakennusten korttelialue, jonka ympäristö säilytetään (RM/s). Kylpylähotellin tontti on tarkoitettu sosiaalitointa, terveydenhuoltoa ja virkistystä palveleville rakennuksille (YKS).

Kehittämistarpeet ja suositukset

Ruissalon hoito- ja käyttösuunnitelma (2006) voi toimia myös kansallisen kaupunkipuiston Ruissaloa koskevana hoito- ja käyttöohjelmaksi.

Maanomistus

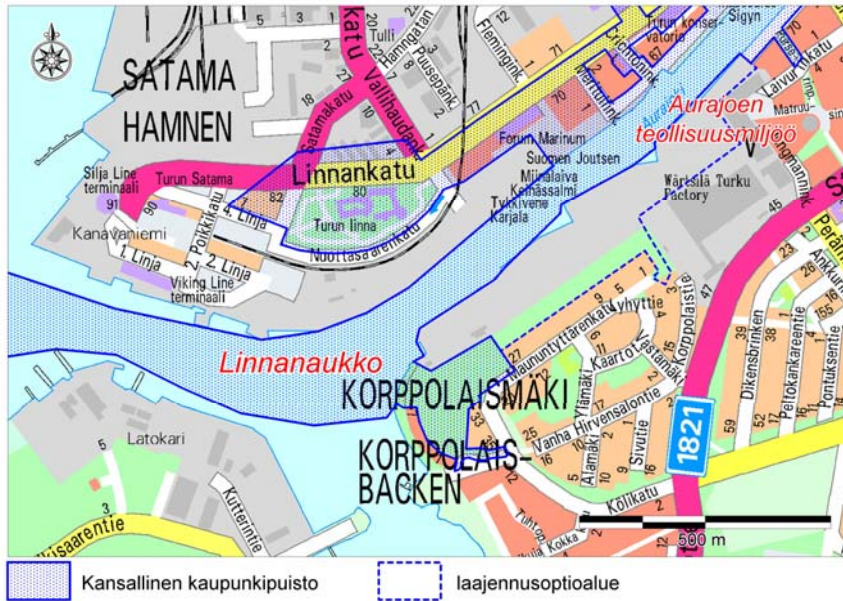
Ruissalon omistussuhteista on päästy sopimukseen. Turun kaupungin ja Suomen valtion edustajat päättivät 13.5.2006 tehdyssä sopimuksessa, että Kallanpään ja Kasvitieteellisen puutarhan alueet kuuluvat valtiolle, muutoin Ruissalon alueen omistaa Turun kaupunki.

Kuva 1.11: Kukkarokivi on rauhoitettu lintujen pesimäpaikka. Lisäksi se on varsinaissuomalaisen maisemakuvauksen klassikko ja luonnonmonumentti:

”Puoli peninkulmaa Turusta lähellä Ruissalon ranta on Raision kirkon rakentamisesta kertovassa sadussa mainittu Kukkarokivi, jonka Killi, jättiläinen sinne vihapäissään heitti. – Sen huipulla lepää väsynyt villisorsa, joka täyttää avaruuden narinallaan; kaikille seudulla purjehtiville aluksille kivi on kaukaakin varma maamerkki.”

Z. Topelius: Finland framstäldt i teckningar 1845, suom. Vanha Kaunis Suomi 2000.

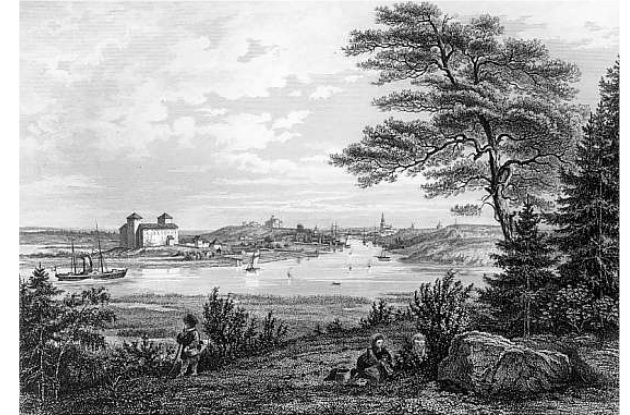
Kartta 2.1: Osa-alueen rajaustuonnos ja liittyminen muihin alueisiin.

2. Linnanaukko

Arvot ja merkitys

Linnanaukon maisema, jota Turun Linna ja tämän historiallinen ja maisemallinen pari Korppolaismäki hallitsevat, on Suomen kansallisen maisemakuvauksen tärkeimpiä tunnuskuvia. Oheinen B. Reinholdin piirros julkaistiin Zacharias Topeliuksen teoksessa *Matkustus Suomessa* vuonna 1873, jolloin Helsinki oli nuori pääkaupunki, johon ei vielä voitu liittää kansallisen menneisyyden varaan rakentuvia miellelyhtymiä samoin kuin Turkuun. Historia ja kaupunkikulttuuri kytkeytyivät Aurajoen suulta avautuviin maisemiin: ”*Silmiemme edessä on Suomenniemen muistorikkain paikka. -- Seitsemän vuosisataa on tässä edessämme näillä rannoilla*”.

Kuva 2.1: Bernhard Reinholdin kuvaama Turku Topeliuksen teoksessa *Matkustus Suomessa* (1873).

Turku castle and the mouth the River Aura

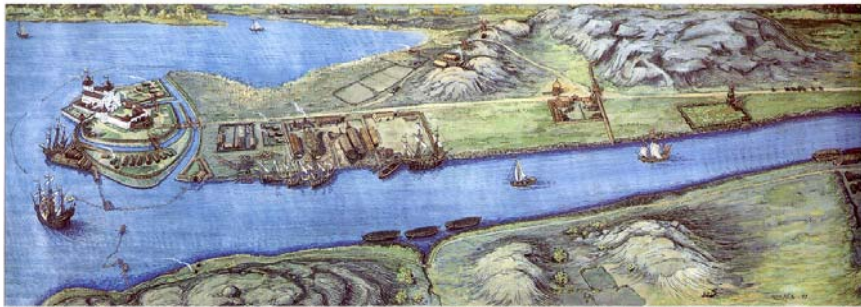
B. Reinhold, 1872

Aurajoki

Linnanaukolle laskeva Aurajoki on Varsinais-Suomen valtimo. Se on kulttuurin kokoaja, ikaikainen kanssakäymisen valtaväylä, entinen Suomen ja Lapin raja, kaupungin luonnollinen keskiakseli. Aurajoki ympäristöineen kertoo lähes kaiken Turun historiasta ja paikallisista oloista. Jokivarren miljöö kuvaa ihmisen ja luonnon vuosisataisen yhteiselon ympäristövaikutuksia. Kulttuuri – luonto yhteys näkyy jokea pitkin kauas esihistoriaan. Maankohoamisen myötä asutus ja siihen liittyvät keskuspaikat ovat siirtyneet kohti pakenevaa merenlahtea. Aurajoen ja saariston suojaaman satamansa ansiosta Turku oli liikenteen, kulttuurin, uskonnon ja talouselämän keskuspaikka satojen vuosien ajan. (Ks. lisää luku 1.1.)

Kuva 2.2: Suomenniemen muistorikkain paikka elokuussa 2006. Reinholdin kuvaamat elementit ovat edelleen poimittavissa näkymästä: lähtö ja saapumien (jokisuus, laivat), valta ja valvonta (linna, Kakola), sivistys ja kaitselmus (kirkot), sekä osaaminen ja edistys (teknologia).

Kuva 2.3: Linnanaukon maisemaa Juhana Herttuan aikana 1500-luvulla. Reino Mattilan maalaus perustuu Oscar Nikulan (1987, 415–454) tutkimuksiin. Kuvasta erottuvat erityisen hyvin linnan strateginen sijoittuminen ja Linnankadun lähes muuttumattomana nykyisyyteen säilynyt tielinja. Oikeassa yläkulmassa Kakolanmäki. Paljasta ja korkeaa kalliota kutsuttiin myös vuoreksi (kartoissa 'Kakola Berget'). Kuva Turun maakuntamuseo, Nina Lepokorpi / Reino Mattila 1993.

Turun Linna

Turun historiallinen museo sijaitsee Turun linnassa, jonka rakentamisen alkoi 1200-luvun lopulla. Silloin Ruotsin kruunun hallintolinnaksi perustettu harmaakivestä rakennettu leirikastelli sijaitsi omalla saarellaan etäällä kaupungista, vartioiden kaupunkiin saapuvaa liikennettä. Linnaa uusittiin useaan otteeseen. Merkittävimmät muutokset tehtiin Juhana Herttuan (1537–1592) aikana, jolloin linna rakennettiin nykyiseen kokoonsa. Linna restauroitiin toisen maailmansodanjälkeen Erik Bryggmanin laatimin suunnitelmin. Linnaa ympäröi edustuspuistona hoidettu maisemapuisto. (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 46; TMM 2002.)

Kuva 2.4: Keskiäikaisen kaupunkilaitoksen tunnus ja julkisen vallan monumentti, Turun linna, on kansallisen historiamme vanhin ja tärkein symboli, jonka asema maamme kuvissa on edelleen vankkumaton.

Myös kansallisen puutarhahistorian ja kaupunkipuiston varhaisvaiheina on mainittava Juhana Herttuan hovin aika, jolloin linnan yhteyteen perustettiin ryytimaan lisäksi huvipuutarha (tosin sanaa puutarha, *trädgård* ei vielä käytetty), jossa hyödyn ohella kiinnitettiin huomiota ympäristön esteettisiin ominaisuuksiin ja viihtyisyyteen. Ruissalon kuninkaankartanon mailla oli eläinpuisto, kruunun metsästyspuisto, jossa paitsi huviteltiin, myös hiottiin sotataitoja. Tätä ennekin tiedetään linnassa harjoitetun kasvinviljelystä siinä määrin, että voimme puhua maamme varhaisimmasta tunnetusta maallisesta puutarhasta, sillä keskiajalla luostarien munkit ja nunnat olivat käytännössä ainoita puutarhaviiljelyn harjoittajia Pohjolassa. (Nikula & Nikula 1987, 118–119, 444–449; Ruoff 2001, 8–25.) Turun linnan ympäristössä on säilynyt monia mielenkiintoisia kulttuurikasveja. Koirankielen alkuperäinen esiintymä katosi linnan puistosta vuosikymmeniä sitten, mutta siirtoistutus muualla Turussa rakentamisen jalkoihin jääneestä esiintymästä takaisin linnan puistoon onnistui. (Karhu 2006.)

Kuva 2.5: Koirankieli on vanha monipuolinen rohdoskasvi, joka kotiutui Turun linnan ympäristöön viimeistään 1600-luvulla. Kuva Matti Valta.

Korppolaismäki

Korppolaismäki on jyrkkäpiirteinen kallio, jolta avautuu merkittäviä näkymiä Aurajokisuulle ja lähisaaristoon. Meritse Turkuun tultaessa korkea Korppolaismäki ja linna tervehtivät saapujaa muodostaen kaupungin portin. Mäki on kulttuurihistorian kannalta merkittävää aluetta. Siitä muistuttavat 1500-, 1700- ja 1900-luvuilta peräisin olevat vallitukset, linnoitteet, tykkipatterit ja ruttohautausmaat. Jäljellä olevat telakkarakenteet muistuttavat alueen lähes kolmensadan vuoden pituisesta laivanrakennusperinteestä (ks. von Knorring 1995). Korppolaismäen ja linnan historiallisen yhteyden mukaan mäen laen viheralue

on nimetty *Maununtyttärenpuistoksi*. Korppolaismäen viheralueet ovat tärkeä osa Aurajokea seurailevaa ekologista käytävää, sillä teollisuus- ja satamatoimintojen hallitsemassa jokisuussa viheralueet ovat muuten vähäisiä. Tilallisesti alue on kuitenkin luonteeltaan suljettua jääden yksityisten asuinrakennusten ja teollisuusalueen piirittämäksi.

Kuva 2.6: Vehreä ja korkea Korppolaismäki kehystää Aurajokimaisemaa. Kukkulanjoenpuoleinen edusta on ollut vuosia käyttämättömänä ja ”kesyttämättömänä” säilyttänyt teollisen luonteensa. Telakka-alueen virkistyskäytölle on olemassa erinomaiset puitteet, joiden huomioon ottamista tulisi painottaa Telakkaranan (laajennusoptio-alue, ks. osa-alue 3) suunnittelussa. Ennen jokisuun maisemalle tyypillisistä laivanrakennusaloista on jäljellä ainoastaan yksi, ns. nelospeti tai ”Korppolaispeti”. Sliipi tulisi ehdottomasti säilyttää alueen uudisrakentamisen yhteydessä. Se on erinomaisessa kunnossa ja sopisi mainiosti tulevien asuinrakennusten käyttöön esimerkiksi lähikaupaksi, terassikahvilaksi, autotalliksi, varastotiloiksi jne.

Aluetta koskevan asemakaavamuutoksen (41/2005 ”Telakkarananta”) yhteydessä on pohdittu alueen virkistyskäytön ja viherrakenteen kehittämismahdollisuuksia ja yhteyksien luomista lähialueille. Tämän vuoksi mäkeä voidaan pitää myös laajennusoptioalueena, joka liitetään kaupunkipuistoon myöhemmin, esimerkiksi ”Telakkaranan” (vireillä oleva asemakaava 41/2005) suunnitelmien valmistuttua.

Korppolaismäen kallioita kirjoavat terassimaiset kedot. Alueella on myös avokalliota, avointa ja puoliavointa niittyä ja lehtimetsiköitäkin. Mäen melko runsaaseen ketokasvistoon kuuluu monia vanhoja kulttuurinseuralaisia kuten sikoangervo, ketoneilikka ja ahdekaura. Sikoangervon esiintymispaikat on usein

liitetty merenkulkuun ja viikinkien tukikohtiin. Rohdoskäyttönsä vuoksi sitä on myöhemmällä ajalla kasvatettu myös pappiloiden ja kartanoiden pihapiireissä. (Karhu 2006.)

Yhteydet

Linna sekä Korppolaismäki muodostavat maisemallisen kehyksen vesitse Turkuun ja Aurajoelle saapuvalla. Linnanpuisto ja Maununtyttärenpuisto ovat toistaiseksi maankäytöllisistä syistä viheralueina irrallisia ja maisemallisesti eristyksissä muuhun jokivarren viherrakenteeseen nähden. Vesiyhteys ja venereitit kuitenkin sitovat kohteet ympäröiviin ulkoilualueisiin. Osa-alue on vesitse yhteydessä paitsi muuhun kansalliseen kaupunkipuistoon, niin myös saariston ja edelleen Itämeren kulttuuriin ja ekosysteemiin.

Linnalla ja kaupunkilaitoksella on instituutioina suora kulttuurihistoriallinen side toisiinsa. Linna ja sen ympäristöön liittyvät satamatoiminnot ovat kulttuurisesti kiinnittyneinä kaupungin muihin osiin osana paikallista elinkeinoelämää ja menneisyyttä. Kansallisen kaupunkipuiston kannalta kiinnostavat yhteydet liittyvät erityisesti Ruisalon kuninkaankartanoon ja kruunun metsästyspuistoon. Jokivartta ylös kuljettaessa linna on yhteydessä edeltäjiinsä, ylempänä jokivarressa olleisiin esihistoriallisen ajan keskuksiin sekä puolustus- ja vartiointipaikkoihin (esim. Vartiovuori, Liedon Vanhalinna).

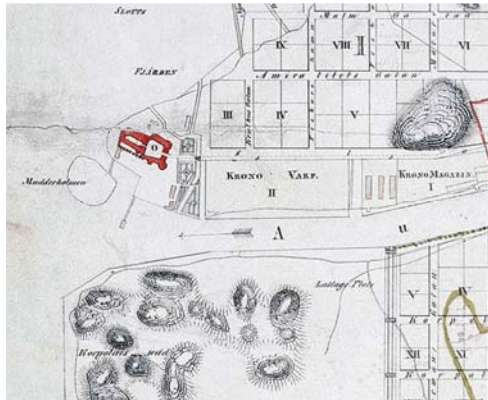

Kuva 2.7: Linnanpuistoon johdettava silta muistuttaa, että linna oli aikoinaan saaressa.

Rajautuminen

Alustavassa rajauseruonnoksessa on mukana Turun linna ympäristöineen ja Korppolaismäen eteläpää. Linnaympäristöön kuuluvat Linnanpuiston lisäksi Linnankadun pohjoispuolen hirsiset makasiinirakennukset ja satama-alueen vanha rakennuskanta Satamakadulta ja 4. Linjalta. Rajaus perustuu Turun kaupunkiseudun maakuntakaavan (2002) suojelalueen (SR 066). Linnan edustalla toimivaa olevaa satama-aluetta on hankala perustella osaksi kansallista kaupunkipuistoa ja se onkin jätetty tässä vaiheessa rajauksen ulkopuolelle samoin kuin vasta suunnitteilla oleva Korppolaismäen joenpuoleinen rantaosuus ja mäen pohjoisosat (vireillä oleva asemakaava 41/2005 ”Telakkaranta”), jotka on jätetty laajennusoptioksi osana *Aurajoen teollisuusmiljöön* -osa-alueen (ks. 3. osa-alue).

Kartta 2.2: Linnanukko vuoden 1828 asemakaavassa. Kartta osoittaa, miten lähellä linnaa merenranta oli vielä parisataa vuotta sitten. Linnan muotopuutarha sijaitsi linnan ja mannerkaupungin välissä. Kartassa näkyy myös Korppolaismäen länsipuolelle laskenut Sikaaja, joka salaojitettiin alueen myöhemmissä rakennusvaiheissa. TMM / P. Kujanpää.

Suunnittelutilanne

Turun linna puistoineen kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 46; RKY-kohde 204.) Alue on merkittävä osa Aurajokilaakson kulttuurimaisemaa, joka on yksi ympäristöministeriön valitsemista kansallismaisemista (Kansallismaisema 1993, 18–19). Muinaismuistolaki (295/1963) rauhoittaa kiinteät muinaismuistot automaattisesti.

Maakuntakaava

Turun kaupunkiseudun maakuntakaavassa (2002) linnan ympäristö on työpaikka-alue (TP) ja Korppolaismäki taajamatoimintojen aluetta (A). Osa-alue on valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta. Maakuntakaavan veneily- ja ulkoilureitit kulkevat osa-alueen lävitse. Kaavassa on osoitettu suunnittelutarve, jossa Linnanaukon ympäristö on ajateltu maakunnallisten ulkoilureittien yhdeksi solmukohdaksi. Turun linna puistoineen sekä linnan edustan vanha rakennuskanta kuuluvat maakuntakaavan rakennetun ympäristön kokonaisuuksiin (SR 066). Korppolaismäen varustukset ovat muinaismuistoaluetta (SM 853078).

Yleiskaava

Osa-alue on Yleiskaava 2020:ssä (2001) Linnan ja Linnanpuiston osalta erityisaluetta (E) sekä Satamakadun ja 4. Linjan rakennusten osalta palvelujen ja hallinnon aluetta (PK). Korppolaismäkeä ei tulkita yleiskaavassa viheralueeksi, vaan se on osoitettu kerrostalovaltaiseksi asuntoalueeksi (AK). Mantereen ja saarten väliset pääviheryttydet on suunniteltu kulkemaan Linnanaukon kautta. Rajausehdotukseen sisältyvä alue on kulttuurihistoriallisesti, *kaupunkikuvallisesti, maisemallisesti tai luonnonoloiltaan arvokasta aluetta*, jonka ominaispiirteet tulee säilyttää. Linnan ympäristön suunnittelua koskee vireillä oleva osayleiskaava 45/2003, ”Linnakaupunki”.

Asemakaava

Turun linna sijaitsee asemakaavan yleisten rakennusten korttelialueella (Y), jota ympäröi puistoalue. Linnan länsipuolella olevat Satamakadun ja 4. Linjan rakennukset ovat satamaliikennealueella (LS), jonka kaava on vuodelta 1952. Asemakaavassa on toteutumaton suunnitelma Linnankadulta Pansiontielle johtavasta puistokadusta (Juhana Herttuan Puisto), joka edellyttäisi makasiinien purkua. Makasiinit on maakuntakaavalla suojeltuja, joten asemakaavaa voidaan pitää vanhentuneena.

Korppolaismäestä rajauseruonnoksessa on mukana vain Maununtyttären puiston eteläpää, joka asemakaavan suojeltavaa lähivirkistysaluetta (VL-s). Puistossa on rauhoitettuja muinaismuistokohteita (SM). Kaavamutoksen (41/2005 ”Telakkaranta”) yhteydessä viheraluetta on esitetty laajennettavan mäen laella pohjoisrinteen suuntaan.

Lainvoimaiset asemakaavat: 68/1952, 16/1974, 36/1997, 33/2001

Vireillä oleva asemakaava: 41/2005 ”Telakkaranta”

Laajennusoptiot

Keskeisimmät laajennusalueet ovat Korppolaismäen edustalla jokimaisemaan liittyvät rantaosuudet sekä rajauksen ulkopuolelle jäävät osat mäen laella, joiden liittäminen riippuu vireillä olevan kaavan sisällöstä ja alueen tulevasta rakentamisesta. Myös linnan ympäristön kehittäminen osaksi kaupungin viherverkkoa olisi toivottavaa. Mikäli rajausehdotuksen ulkopuolelle jääneiden osien ympäristöllinen tila kohenee arvoalueen mukaisesti ja virkistysreiteillä saadaan toivottavia kevyenliikenteen yhteyksiä, voidaan kansallista kaupunkipuistoa myöhemmin eheyttää liittämällä muitakin yhdistäviä osia mukaan rajaukseen.

Kehittämistarpeet ja suositukset

Osa-alue on kansallinen edustusmaisema ja portti koko Suomeen ja sen kulttuuriin. Keskeisten sisääntuloväylien varressa olevan kansallismonumentin jääminen suurimittakaavaisten satama- ja teollisuustoimintojen puristuksiin on valtakunnallisesti tunnettu epäkohta ja imagollinen ongelma (ks. Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 46; Kansallismaisema 1993, 19).

Detaljitasolla Linnanpuisto on erittäin hyvin hoidettu, mutta kauempaa tarkasteltuna linna on koostaan huolimatta jäänyt korkeiksi ehtineiden puiden katveeseen (ks. kuvat 2.8 ja 2.9). Historiallisena puolustuslaitoksena, keskiaikaisen kaupunkilaitoksen tärkeimpänä tunnuksena ja Suomen vanhimpana kansallisymbolina sen tulisi näkyä ja hallita, valvoa ympäristöään.

Linnan ympäristöön sekä Korppolaismäen ja linnan maisemalliseen yhteyteen tulisi kiinnittää erityistä huomiota maankäytön suunnittelussa. Kevyenliikenteen yhteyksiä ympäröiville alueille olisi syytä kehittää. Osayleiskaavan reittisuunnitelmissa ja vesijoukkoliikenteen (vesibussit, lautat) kehittämisessä olisi hyvä huomioida kansallisen kaupunkipuiston käytettävyys ja keskeiset yhteydet (esim. Linna – Ruissalo).

Maanomistus

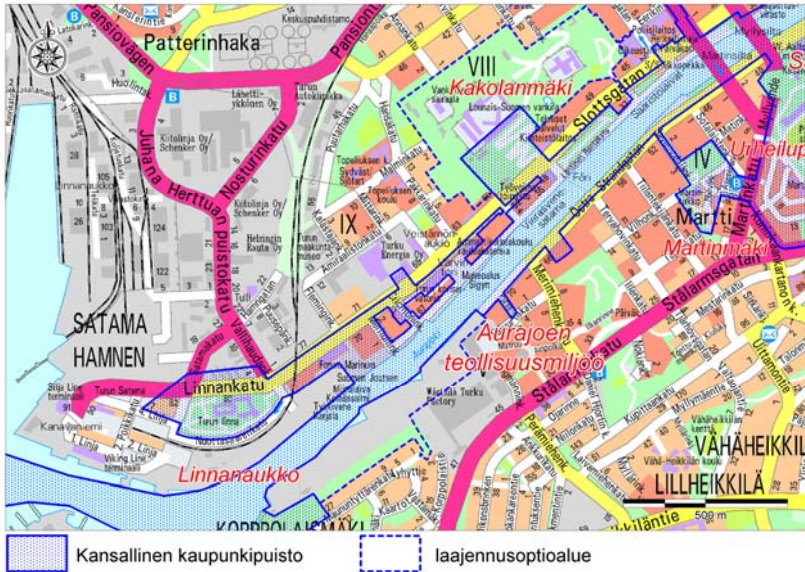
Turun linna on Suomen valtion (Museovirasto) omistama, muu osa-alue on kaupungin omistuksessa (ks. erillinen liite: kiinteistötiedot).

Kuva 2.8: Linnanaukon ympäristö on satamatoimintojen leimaamaa. Kuva läntiseltä jokirannalta Linnanaukolle. Vain tarkkaavainen katsoja huomaa kansallismonumenttimme tornin oikealla

Kuva 2.9: Näetkö nähtävyyden puilta? Kasvillisuuden hallitsematon rehevöityminen on valitettavan yleinen ympäristöongelma Turussa. Arvomaisemien kehyksiksi tarkoitettut lehtipuut peittävät ikääntyessään arvorakennuksia ja yksipuolistavat ympäristöä. Kuva Vallihaudankadun ja Linnankadun risteyksestä linnan suuntaan.

Kartta 3.1: Osa-alueen rajaustuonnos ja liittyminen muihin alueisiin.

3. Aurajoen teollisuusmiljö

Arvot ja merkitys

Aurajoen teollisuusmiljö on olennainen osa paikallista maisemaa ja erityisesti satamakaupungin identiteettiä. Joki, sen tarjoamat liikenneyhteydet ja satamapaikat ovat merkinneet tärkeiden teollisuuslaitosten sijoittumista Linnanaukon läheisyyteen jokisuulle. Osin näihin päiviin saakka jatkuneen tuotantotoiminnan vuoksi alueella on säilynyt useita eri-ikäisiä teollisuusrakennuksia esiteolliselta ajalta (köydenpunojantalo 1600–1700-luvuilta) punatiilitehtaiden aikaan (Auran panimo 1884, Åbo Kagelfabrik 1874). Pitkään Pohjoismaiden pisimpänä tunnettu rakennus, Köysitehdas (G. Wahlroos 1928, 1934) edustaa modernismin teollisuusperintöä.

Alueen arvoa lisää monien rakennusten hyvin toteutettu uusiokäyttö kulttuuri- ja opetuslaitoksina. Aurajoen länsirannan uudelleenjärjestäminen teollisuusrakenteita ja paikan henkeä hyödyntäen on tehnyt alueesta yhden nykyisen Turun arvokkaimmista julkisista tiloista (Turun kaupunkiseudun maakuntakaava 2002).

Kuva 3.1: Teollisuusmiljöä iltavalaistuksessaan.

Kaupunkilossi Förin sula-aukko on vesilintujen tärkein talvehtimispaikka Turussa. Se on myös paras talvilintujen tarkkailukohta kaupungissa. Aukossa uiskentelee lukuisia sinisorsia, joitakin isokoskeloita ja joskus yksittäinen tavi. Onpa siellä nähty myös epätavallisempia lajeja kuten pikkuiikku ja metsähanihi. Vanhojen teollisuusrakennusten pihoidella, tyhjiillä tonteilla ja rautatien varressa viihtyy joutomaille tyypillinen rikas kasvijaisto. Eräs kiinnostava, vaikkakin ulkonäöltään vaatimaton, laji on silmäläpidettäväksi luokiteltu ketotyräruoho. (Karhu 2006.)

Kuva 3.2: Gunnar Wahlroosin (1928, 1934) suunnittelema köysitehdas toimii nykyisin näyttelytilana. Varvintoria reunustavat ruukkurivistöt ovat saaneet pintaansa saman värin kuin jokirannan venetolpat, joiden värin takana on Wahlroosin aikalaiskollega, turkulainen arkkitehti Erik Bryggman.

Kuva 3.3: Pulu eli kesykyhky on ihmisen mukanaan tuoma kaupunkilainen.

Yhteydet

Valtaosaltaan puukujin ja viherkaistoin reunustettu Aurajoki ja sen julkiset ranta-alueet toimivat kulttuurisena ja ekologisena käytävänä, joka kytkee toisiinsa jokivarren tonttikokonaisuudet ja yksittäiset arvokohteet sekä liittää osa-alueen muuhun kaupunkipuistoon. Joen ja vesireittien kautta alue yhtyy saaristoon ja yläjuoksun maaseutuun.

Joen länsirantaa kulkee puistojen kehystämä kevyenliikenteen reitti aina keskustasta Turun linnalle asti. Itärantaa pitkin julkinen katutila jatkuu Purserinpolulle asti, jonka jälkeisellä osuudella ranta-alue on suljettu (Wärtsilän telakka-alue). Vireillä oleva asemakaava (41/2005 ”Telakkaranta”) parantanee toteutuessaan yleiskaavan tavoitteiden mukaisia ulkoilureittiyhteyksiä teollisesta käytöstä poistuvan Wärtsilän alueelta Korppolaismäelle. Suunnittelutavoitteiden mukainen toteutus nostaisi Wärtsilän alueen ja Korppolaismäen ympäristöllisiä arvoja sekä liittäisi itäisen jokisuun paremmin julkiseen Aurajokimiljööseen. Telakkarannan alue on ehdotettu liitettäväksi rajaukseen myöhemmin laajennusoptioalueena.

Rajautuminen

Osa-alue alkaa joen pohjoispuolella Linnankadulta jatkuen Myllysilälle, eteläpuolelta mukana on Itäisen Rantakadun osuus Purserinpolulle saakka. Jokirannan viheralueiden ja aukoiden lisäksi mukana ovat käyttönsä ja arvonsa puolesta kansalliseen kaupunkipuistoon (julkiset tai puolijulkiset rakennukset, kulttuuri- ja oppilaitokset) sopivat rakennukset

kiinteistökokonaisuuksina. Sähkölaitoksen osalta mukana on Linnankadun varressa oleva vanha tehdasrakennus. Suunnittelutilanteen vuoksi Linnankatu39–41:n tonteista mukana ovat vain asemakaavassa suojellut rakennukset (Kliinisen instituutin sisäsiipi ja -piha jäävät ulkopuolelle). Mikäli tämä kokonaisuus säilyy, voidaan rajausta tarkistaa kaavan valmistuttua. Korppolaismäen edustalla oleva Wärtsilän suljettu teollisuusalue ja vasta suunnitteilla oleva Telakkarannan asuinalue eivät kuulu rajausehdotukseen (laajennusoptio).

Laajennusoptio

Laajennusoptiona voidaan pitää ”Telakkarannan” (vireillä oleva asemakaava 41/2005) ja ”Linnanfältin” (5/2006) suunnitelmia koskevia alueita Aurajokirannassa sekä Turun linnan ja Kakolanmäen välisellä alueella. Telakkaranta on Korppolaismäen kupeella jokirannassa olevaa Wärtsilän teollisuusaluetta, jota kaavoitetaan asuinalueeksi. Linnanfältti on Turun linnan ja Kakolanmäen väliselle, teollisuus- ja varikkokäytössä olleelle alueelle suunniteltava asuinalue, joka kuuluu valtakunnalliseen *moderni puukaupunki* -projektiin. Molemmat suunnitelmat edellyttävät sijaintinsa ja ympäristönsä vuoksi valtakunnallisten arvojen huomioimista. Telakkarannan alue on avainasemassa yhteyksien kannalta, sillä se kokoaisi Itäisen Rantakadun ja Korppolaismäen virkistysalueet yhteen ja parantaisi yleisesti jokirannan itäpuolen virkistyskäyttöä. On toivottavaa, että alueiden kehittämisessä huomioidaan mahdollinen liittyminen kaupunkipuistoon.

Kuva 3.4: Läntistä Rantakatua on jatkettu julkisena katu- ja viheralueena entiselle teollisuusalueelle. Valaan pyrstöä esittävän teoksen (Achim Kühn: Hamonia, 1996) jalusta antaa viitteitä paikan teollisesta menneisyydestä. Oikealla näkyy viinatislaamonakin toiminut Oy Manillan tehdasrakennus, taustalla Martinkirkko.

Suunnittelutilanne

Wicander ja Larssonin korkkitechdas tontteineen (Linnankatu 43 – Sairashuoneenkatu 2–4) kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 46, RKY-kohde 201). Alue on osa Aurajokilaakson kulttuurimaisemaa, joka on yksi ympäristöministeriön luokittelemista 27 kansallismaisemista (Kansallismaisema 1993, 18–19).

Kuvat 3.5 ja 3.6: "Aurajoen suulla sijaitsevat vanhat telakkanosturit ovat merkittävä osa turkulaista kaupunkikuvaa. Nostureiden säilyttäminen ainakin osittain aidoilla paikoillaan on tärkeä muistutus kaupungin elinkeinohistoriasta, joka on jättänyt jälkensä koko kaupunkiin" muistuttaa kaupunginjohtaja Mikko Pukkinen ja lisää, että menneisyyden konkreettinen hahmottaminen luo perspektiiviä myös tulevaisuuteen (Pukkinen 2006, 3). Nosturin vasemmalla puolella näkyy sähkölaitoksen piippu, tärkeä jokivarren maamerkki ja teollisuuden symboli.

Maakuntakaava

Jokivarsi kuuluu Turun kaupunkiseudun maakuntakaavan (2002, 44) valtakunnallisesti arvokkaisiin ympäristöihin. Se on myös kulttuuriympäristön tai maiseman kannalta tärkeää aluetta, jota varten on annettu olemassa olevaan rakenteeseen tukeutuvaa rakentamista ja avoimen tilan säilyttämistä edellyttävä suunnittelumääräys. Aurajoen länsiranta, köysitehdas, Wärtsilän telakkahallit (1929) ja Auran panimo ympäristöineen (SR 70) sekä Linnankadun varrella oleva kliinisen instituutin, köydenpunojantalon ja oikeustalon kokonaisuus (SR 059) kuuluvat maakuntakaavan suojeltavien rakennettujen ympäristön alueisiin. Osa-alueen läpi kulkee maakuntakaavan ulkoilu- ja veneilyreitti.

Yleiskaava

Alue kuuluu yleiskaava 2020:n (2001) kulttuurihistoriallisesti, kaupunkikuvallisesti, maisemallisesti tai luonnonoloiltaan arvokkaisiin alueisiin, joiden ominaispiirteet tulee säilyttää. Alueen lävitse kulkee yleiskaavan pääviherysteys. Toiminnoiltaan alue on työpaikkojen ja asumisen aluetta (PAK). Wärtsilän alue on tuotanto- ja varastotoiminnan aluetta (T).

Asemakaava

Aurajokivarren aukiot on merkitty asemakaavoissa toreiksi. Julkisille katuosuuksille rakennetut viherkaistat ja puukujanteet on osoitettu istutettaviksi alueen osiksi. Barkerin-, Sairashuoneen- ja Borenpuistot sekä Purserinpuisto ovat asemakaavassa puistoaluetta (VP).

Forum Marinumin alue on museorakennusten korttelialuetta (YM-1), jossa on rakennusoikeutta museotoimintaa palveleville rakennuksille, joiden toteuttaminen edellyttää ympäröivän rakenteen (vanha rakennuskanta suojeltu) tarkkaa huomioimista. Vuoden 2006 lopussa vahvistetussa kaavassa on jo huomioitu alueen liittyminen kansalliseen kaupunkipuistoon (kevyenliikenteen reitit).

1990-luvulla taideoppilaitostiloiksi muutetut Köysitehdas ja Wärtsilän hallit sekä Auran Panimon ja kaakelitehtaan rakennukset on suojeltu asemakaavalla; tonttimaa on merkitty liike- ja toimistorakennusten korttelialueeksi, jolle voidaan sijoittaa myös yksityisiä ja / tai julkisia kulttuuri- ja vapaa-aikatoimintoja palvelevia tiloja (KLT ja KLT-2). Chrichtoninkadun suojeltu torpedovarikko (1935) on osoitettu kaavassa toimistokäyttöön (KT). Manillan kiinteistön alue (rakennukset suojeltu) on palvelurakennusten korttelialuetta, jolla ympäristö säilytetään (P/s-1).Linnankadun ja Puistokadun kulmassa olevas-

sa korttelissa on myös käynnissä kaavamuutos (vireillä oleva asemakaava 21/2005 ”Mars-kortteli”). Kaavaluonnoksessa (päiväty 4.11.2005) uudisrakentaminen sijoittuisi korttelin sisään. Luonnoksessa esitetty rakennus-oikeus on uhka maakuntakaavan suojelualueeseen sisältyvän (aluerajaus SR 059) retkeilymajan ja korttelin sisäpuolen aukion säilymiselle. Jo 1948 toimintansa aloittanut ja edelleen suosittu (vuoden hostelli 2006) majatalo toimii kliinisen instituutin (akateeminen opetussairaala, C. L. Engel 1827) vuonna 1889 valmistuneessa laajennusosassa (C. J. von Heideken). Em. osat on toistaiseksi jätetty pois kaupunkipuiston rajauksesta.

Lainvoimaiset asemakaavat: 1/1897, 2/1934, 2/1936, 8/1939, 68/1952, 107/1961, 70/1964, 16/1974, 1/1981, 12/1990, 4/1994, 10/1990, 29/1999, 23/2004, 8/2006

Vireillä oleva asemakaava: 21/2005 ”Mars-kortteli”, (41/2005 ”Telakkaranta”, ks. *Laajennusoptio*)

Kuva 3.7: Barkerinpuisto on ns. perhepuisto. Sen hoito on toteutettu hienosti. Puisto on avoin ja valoisa, mutta kuitenkin suojaisa. Puut eivät varjosta pohjatasoa, eivätkä peitä maisemaa

Kehittämistarpeet ja suositukset

Uudet maankäyttötavat (esim. Telakkaranta) voivat olla uhkana kulttuurihistoriallisille ja ympäristöllisille arvoille. Vaarana on taitamaton uudisrakentaminen, teollisuusmiljöön liika silottelu, olemassa olevan rakenteen tarpeeton hävittäminen ja merkittävien näkymien peittäminen. Uudet käytöt voivat toisaalta olla myös mahdollisuus luoda hyvää kaupunkikuvaa, uusia julkisia tiloja ja viheryhteyksiä. Onnistunut avoimen tilan hallinta on vaativaa, mutta parhaimmillaan se tuottaisi kaivattuja viihtyisiä julkisia tiloja alueelle, josta haalarimiehet ja tehtaantytöt ovat kaikonneet asutuksen, koulutuksen ja kulttuurin vallatessa tilaa teollisuudelta. Teollisuusalueiden uudelleen muotoilun hyvänä esimerkkinä mainittakoon Varvintori ja sen oppilaitoskäyttöön muutetut teollisuusrakennukset, huonona esimerkkinä Kaasukellon jäsentymättömäksi jäänyt, ahtaaksi tehty ympäristö.

Kuva 3.8: Kansallismaisema parkkikenttänä. Nykykäyttö ei vaatisi näin laajaa ja avointa asfalttipintaa. Kuvassa Engelin (1828) aukiosommitelmiin kuuluneen Sairashuoneenpuiston edustan ranta-alue.

Teollisuuskäytössä ollut alajuoksun maisema on yleispiirteiltään pirsteleista, jäsentymätöntä ja kovien pintojen ja uusien käyttötapojen näkökulmasta usein liian avointa, asfalttipintojen hallitsemaa. Uudisrakennusalueilla teollisuusmiljöön hahmoa on suotta hävytetty. Olisi tärkeää säilyttää myös arkisia ympäristön osia, näin vahvistetaan ja ylläpidetään paikallista identiteettiä. Oikein käsiteltyinä kulttuuri- ja ympäristöarvot ovat vetoimatekijöitä, arvoja taloudellisessa ja imagolisessa mielessä.

Erittäin aktiivisessa virkistyskäytössä oleva jokivarsi on mitä keskeisintä Turku-kuvaa, joten aukioiden ja viheralueiden jäsentelyyn ja olemassa olevan potentiaalın hyödyntämiseen tulisi suunnittelussa kiinnittää erityistä huomiota. Sijainti ja olemassa olevat puitteet mahdollistaisivat vähäeleisyydessään näyttävän promenadi-tyyppisen kokonaisuuden. Mar-

tinsillan ja Myllysilän ympäristö on osa Engelin Läntisen Esplanadin puistokorttelisuunnitelmaa (*Östra och Västra Esplanaden*), mikä on syytä huomioida avoimena säilyneen alueen kehittämisessä.

Kuva 3.9: Esittävä taide, tunnistettavat hahmot luovat epämääräiseen tilaan väliaikaisia merkityksiä. Hiekanveistokilpailut 19.–21.5.2006, taustalla C.L. Engelin suunnittelema opetussairaala, kliininen instituutti. Rakennuksen arvokkuutta häiritsevän korkean aidan merkitys jää epäselväksi. Rajaavana elementtinä voisi sen sijaan käyttää yhtenäisyyden ja näkymien kannalta paremmin ympäristöön sopivaa matalaa pensasaitaa, jolloin Suomen ensimmäinen yliopistollinen sairaalarakennus toimisi selkeänä ja rauhallisena taustana vilkasliikenteiselle katutilalle. Keskelle kevyenliikenteen väylää sijoitettu puhelinkioski poistettiin raportin laatimisen aikana.

Maanomistajat

Turun kaupunki omistaa suurimman osan alueen kiinteistöistä. Suomen valtio (Senaatti-kiinteistöt) omistaa Korkkitehtaan ja Oikeustalon kiinteistön (Linnankatu 43 – Sairashuoneenkatu 4). Kaakelitehtaan opiskelijasuuntojen kiinteistön omistaa Turun ylioppilaskyläsäätiö. Manillan kiinteistön (Itäinen Rantakatu 64) omistavat kaupungin lisäksi KOY Manilla, YH-Yhtymä Oy, ja As Oy:t Turun Itäinen Rantakatu 64 ja Turun Jokiranta. Auran panimon (Läntinen Rantakatu 53–55) omistaa KOY Turun Panimonlinna c/o Risto Toivonen Oy ja Turun ylioppilaskyläsäätiö. Tai-

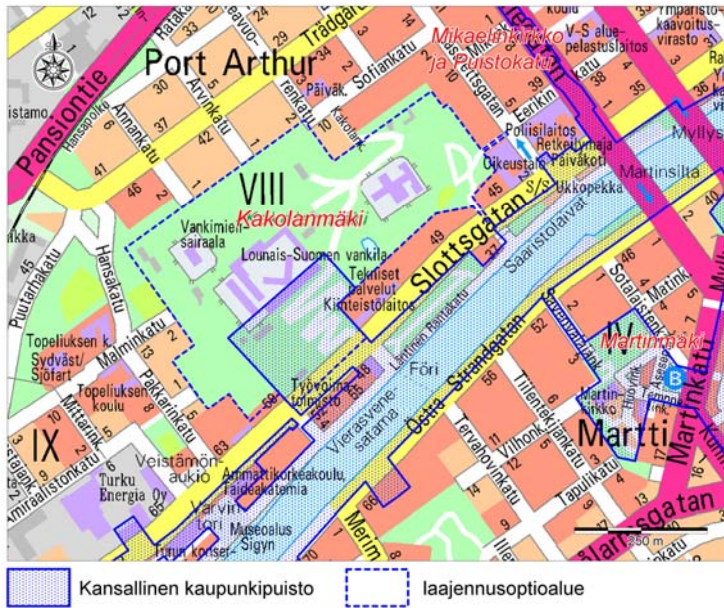
deakatemian ja Konservatorion kiinteistöt (Linnankatu 54–60) ovat KOY Turun Telakkaranta c/o Risto Toivonen Oy:n omistuksessa. Torpedohallin kiinteistön (Chrichtoninkatu 1) omistaa KOY Turun Catharina c/o Risto Toivonen Oy. Linnankadun ylittävä rataosuus kuuluu valtiolle (RHK). (Ks. erillinen liite: kiinteistötiedot.)

Kuva 3.10: Laajennusoptioksi ehdotetulla entisellä korjaustelakka-alueella on lukuisia mahdollisuuksia toteuttaa hyvää ympäristöä, jossa olemassa olevaa rakennetta käytetään hyväksi. Kallioon ammuttu väylä on muuttunut koivujen somistamaksi puistotieksi.

Kuva 3.11: Laivat sekä ”Turun ja Åbon välillä” risteilevä Föri kuuluvat Aurajoen alajuoksun teollisuus- ja satamamaisemaan.

Kartta 4.1: Osa-alueen raja-suunnos ja liittyminen muihin alueisiin.

4. Kakolanmäki

Arvot ja merkitys

Kakolanmäki on kulttuurihistoriallisesti ja ympäristöllisesti merkittävä kohde, jolla on lukuisia kaupunkikuvallisia arvoja. *Kakola* on valtakunnallisesti tunnettu kurinpitolaitos, jonka rakentaminen alkoi vuonna 1845, kruunun käsken velvoittamana. Turkulaiseen maisemaan piirtyneet kalliot ja jyhkeät palatsimaiset vankilarakennukset ovat symboloineet kaupunkiamme yhdessä Turun linnan ja Tuomiokirkon kanssa. Pitkään puuttomana ja karuna pysynyt kukkula monumentaalisine linnoineen valvoi kuria ja järjestystä jo pelkällä olemuksellaan. Ensimmäiset puut istutettiin Kakolan rinteille 1860-luvulla, jolloin entisiin työ- ja ojennuslaitoksen rakennuksiin sijoitettiin rangaistusvankila. Muutospiirustukset ja puistosuunnitelman laati lääninarkkitehti G. Th. Chiewitz. Useita rangaistuslaitoksen toimintaan liittyviä rakennuksia käsittävä alue on vankeinhoitoon liittyvän kansallisen rakennusperinnön tärkein kohdekokonaisuus. Kakolan vankilatoiminta on juuri päättymäisillään, uuden vankilan valmistuessa Saramäkeen. Alueen uutta käyttöä ja liittämistä muuhun kaupunkirakenteeseen suunnitellaan parhaillaan. (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 46; Kakola 2004.)

Kuva 4.1 1800-luvun puolivälissä valmistunut, E. B. Lohrmannin suunnittelema Kakolan linna valvoo järjestystä Aurajoen suulla. 1800-luvun lopulla kukkulalle pystytettiin kaksi sellirakennusta. Yöselliosasto tehtiin auburgilaisen vankeinhoitofilosofian mukaiseksi, päiväselliosasto oli philadelphialaisen koulukunnan vaatimusten mukainen. Kuva Johan Jacob Reinberg, ÅABS 7.8.2006.

Kakolanmäki on yksi Turun ns. seitsemästä kukkulasta. Puistomaisesti hoidettu ympäristö on monipuolinen kokoelma kaupunkiluontoa kulttuurikasveineen, avolouhoksineen ja jalopuumetsiköineen. Kakolanmäen luonto on vankilakäytön takia säilynyt pitkään melko koskemattomana. Vanhat vaahterat, saarnet, vuorijalavat, tammet ja puistolehmukset kohoavat kaupungin ylle rehevinä jalopuulehtoina sekä vanhoja teitä reunustavina kujanteina. Alueen kedoilla viihtyy monia huomionarvoisia perinneympäristöjen lajeja kuten ruoholaukka, hietaneilikka ja mäkikattara. Kukkulan perhoslajisto on monipuolinen ja alueelta on tavattu myös harvinaisuuksia kuten ruoste- ja jalavanopsasiippiä. (Karhu 2006.)

Kuva 4.2: Kakolanmäen luonnon-tilaisena säilyneessä lammikossa on asustanut näihin päiviin saakka suuri joukko vesiliskoja. Kuva Pekka Käär.

Maan laajimman historiallisen vankila-alueen ympäristö ilmentää monipuolisesti vankeinhoidon vaiheita ja laitosarkkitehtuurin kehityskulkuja. Kakolanmäki on mukana valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen inventoinnissa (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993) ja alue on maakunta- ja yleiskaavojen suojelukohde. Arkkitehtitoimisto Helin & Co:n Kakolaa varten laatimat suunnitelmat palkittiin kunniamaininnalla kansainvälisessä kiinteistöalan messutapahtumassa MIPIM:ssä.

Esitetyssä rajausluonnoksessa Kakolanmäki on mukana vain osittain (ks. kartta 4.1 ja *rajautuminen*). Koko Kakolan aluetta voidaan kuitenkin pitää tärkeänä osana kansallista kaupunkipuistoa niin paikallisesti kuin valtakunnallisestikin arvioituna, mikä on osoitettu laajennusoptiona: mikäli alueen arvot huomioivat suunnitteluvaatimukset (ks. Kakola 2004; vireillä oleva asemakaava 49/2002: OAS) toteutuvat ja näkyvät myös uudelleen rakennetussa Kakolassa, voidaan alue liittää kaupunkipuistoon myöhemmässä vaiheessa.

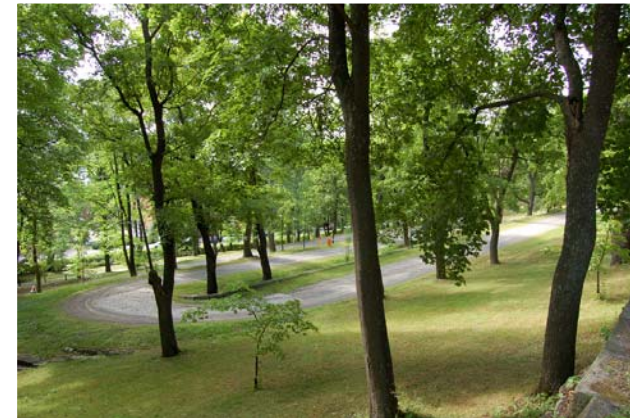

Kuva 4.3: Malminkadun puolella oleva vankimielisairaala edusti aikanaan aivan uutta laitostyyppiä. Se valmistui 1900-luvun alussa rakennusyhdistyksen arkkitehti E. A. Kranckin piirustusten mukaan.

Valtion arvokiinteistönä Kakolan alue sopii valtakunnalliseksi esimerkiksi siitä, miten valtioneuvosto toteuttaa arkkitehtuuripoliittisen ohjelmaan kirjattuja suunnittelun ja ympäristön kehittämisen periaatteita:

”Valtion kiinteistölaitoksen ja muiden kiinteistöjä hallinnoivien valtion virastojen, liikelaitosten ja valtion omistamien yritysten tulee ottaa toiminnassaan huomioon hyvän arkkitehtuurin ja ympäristön edistäminen.”

Suomen arkkitehtuuripolitiikka (1998, 9)

Kuva 4.4: Kohteen erikoisuuksista yksi on jyrkän länsirinteen nousua helpottava, Chiewitzin puistosuunnitelmiin kuuluva serpentiinitie.

Yhteydet

Kakolanmäellä ja sen monumentaalisilla rakennuksilla on keskeinen rooli Linnanaukon ja eteläisen jokivarren maisemallisena dominanttina. Länsisellin massiivinen fasadi erottuu kaupungin tunnuksena kauas saaristoon asti. Kokonaisuus on tärkeä osa turkulaista saapumisen ja lähdön miljööttä. Osa-alueita yhdistävä kulttuuri- ja luontoreittinä toimiva Aurajoki rantoineen sekä Linnanaukko yhdistävät Kakolanmäen muuhun kansalliseen kaupunkipuistoon.

Vankilan rakentamisen aikaan alue oli syrjässä, mutta nykyisin kaupunkirakennepiiri ympäröi koko mäkeä (ks. kuva 4.5). Kakolanmäki liittyy pohjoisrinteiltään Port Arthurin puutaloalueeseen. ”Portsa” on valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 46; RKY-

kohde 202), joka oli ehdolla Suomen parhaaksi asuinalueeksi vuonna 2006. Kakolasta louhittua kiviainesta, ”kakoliittia” on käytetty lähialueiden rakennusmateriaalina.

Rajautuminen

Aluetta koskevan kaavamuutoksen (ks. *suunnittelutilanne: asemakaava*) ollessa vielä vireillä ja alueen ympäristöön huomattavasti vaikuttavan uudisrakentamisen ollessa käsillä, rajausluonnokseen on liitetty Kakolanmäestä vain joelle suuntautuva itärinne, johon kuuluvat julkisivupuisto, serpentiinitie ja vankilan päärakennus. Muu osa mäestä tulisi mukaan laajennusoptiona joko kaavan vahvistamisen yhteydessä tai uudisrakentamisen päättyttyä. Rajautuminen tulee tietysti arvioida uudelleen hakemusvaiheessa vallitsevan tilanteen mukaan.

Kuva 4.5: Viistoilmakuva pohjoisesta. Kakolanmäki on yksi Turun ns. seitsemästä kukkulasta. Etualalla ristin muotoinen tutkintavankila, keskellä vankilan päärakennus ja ns. länsisellä, takalalla Linnanaukko. Oikeassa ylä laidassa häämöttää Ruissalo. TKAO.

Suunnittelutilanne

Kakolanmäki kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 46, RKY-kohde 203).

Osana kukkuloiden rajaamaa jokilaaksoa alue liittyy Aurajoen kulttuurimaisemaan, joka on yksi ympäristöministeriön valitsemista kansallismaisemista (Kansallismaisema 1993, 18–19).

Maakuntakaava

Kakolanmäki on Turun kaupunkiseudun maakuntakaavassa (2002) osa taajamatoimintojen aluetta (A). Vankila-alue on suojelukohde (SR 061). Lisäksi mäki kuuluu valtakunnallisesti arvokkaiden alueiden ryhmään ja kulttuuriympäristön tai maiseman kannalta tärkeisiin alueisiin.

Yleiskaava

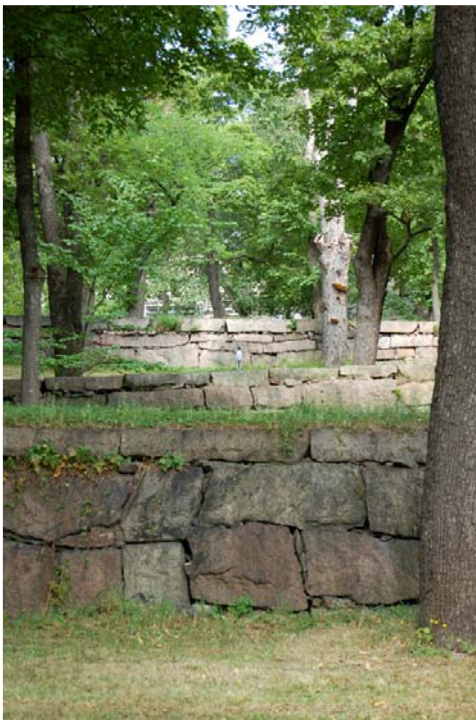
Kakolanmäki on yleiskaavassa 2020 (2001) julkisten palvelujen ja hallinnon aluetta (PY). Alue on merkitty *kulttuurihistoriallisesti, kaupunkikuvallisesti, maisemallisesti tai luonnonoloiltaan arvokkaaksi* alueeksi, jossa tapahtuvat muutokset tulee tehdä alueen ominaispiirteitä turmelematta.

Asemakaava

Kakolanmäellä on voimassa vuoden 1897 kaava (asemakaava 1/1897), jossa alue on merkitty yleiseksi mäkialueeksi ja osoitettu vankilakäyttöön (vankimielisairaala on valmistunut myöhemmin v. 1908). Kaavaan ei liity kaavamääräyksiä, suunnittelussa noudatetaan rakennusjärjestystä, jossa ei myöskään ole kohteen osalta rakennusohjeita (Turun kaupungin rakennusjärjestys 2002, liite II). Rajaukseen kuuluvat Malminpuisto ja Eerikinrinne on kaavoitettu puistoiksi (VP, asemakaavat 36/1999 ja 1/1981). Kakolanmäen alueelle on hyväksytty maanalainen asemakaava (36/1999) kallioon louhittavaa jätevedenpuhdistamoa varten. Alueelle laaditaan uutta asemakaavaa (vireillä oleva asemakaava 49/2002). Kaavamuutoksen osallistumis- ja arviointisuunnitelmassa on esitetty alueen arvot, jotka tulee suunnittelualueella säilyttää (ks. vireillä oleva asemakaava 49/2002 OAS). Museovirasto on laatinut kaavamuutosta koskevan selvityksen alueen rakennussuojelullisista tavoitteista (Härö & Sinisalo 2003).

Lainvoimaiset asemakaavat: 1/1897, 1/1981, 36/1999

Vireillä oleva asemakaava 49/2002

Kuva 4.6: Terasseille perustettu serpentiinitie johtaa jyrkkää mäkeä ylös Kakolan päärakennukselle. Varttunut puusto peittää kesäaikaan jylhän vankilafasadin kokonaan.

Kehittämistarpeet ja suositukset

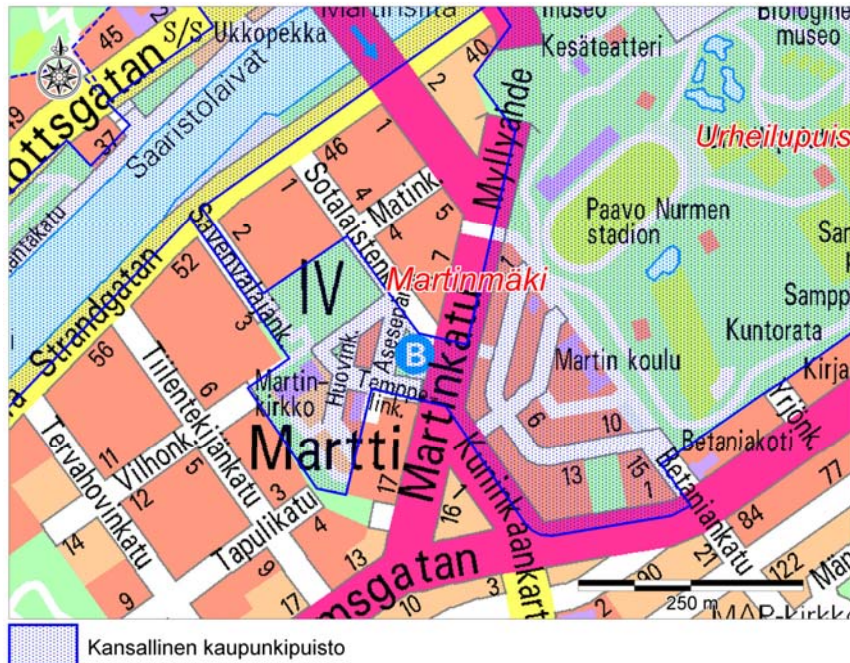
Ikääntyvien ja hoitamattomien puiden korkealle kohoavat tuuheet latvukset rokkottavat jylhän vankilafasadin maisemallista tehoa ja varjostavat arvokasta julkisivupuistoa. Samoin kaakkoisrinteelle 1960-luvulla rakennetut yhdeksänkerroksiset asuinkerrostalot pilkkovat vankilarakennusten joelle suuntautuvat julkisivut. Kasvillisuuden luomasta peitosta johtuva arvon lasku ei ole pysyvä, uudisrakentaminen sen sijaan voi aiheuttaa pysyviä ympäristövaurioita, mikä on syytä muistaa valtakunnallisesti arvokkaan miljöön tulevassa käsittelyssä.

Kakolanmäkeä tulisi kehittää kokonaisuutena, valtakunnallisesti erityisen merkittävänä valtion laitossarkkitehtuuria esittelevänä kohteena, vehreänä ja puistomaisena ympäristönä, jossa näkyvyydellä on tärkeä osa paikan identiteettiä. Puiston historiallisia ja maisemallisia arvoja kunnioittava hoitaminen lisää avoimuutta ja lisäksi näkyvyyttä, mikä on vankila-alueen luonteenomaisuuden säilymistä ajatellen toivottavaa. Arvokkaiden julkisivujen näkyminen olisi eduksi myös pirstaleisen lounaisen Turun yleisilmeen kannalta.

Kansallisesta kaupunkipuistohankkeesta riippumatta suunnittelun lähtökohtana tulisi olla rakenteiden tilallisten suhteiden riittävä säilyttäminen ja siihen liittyvä alueen aikaisemman käyttötarkoituksen ymmärtämisen mahdollistaminen.

Maanomistus

Kakolanmäen maan omistaa Suomen valtio (Senaatti-kiinteistöt), laajennusoptioon sisältyvät asemakaavan mukaiset puistot (Malminpuisto ja Eerikinrinne) ovat kaupungin omistamalla maalla (ks. erillinen liite: kiinteistötiedot).

Kartta 5.1: Osa-alueen raja-alueen luonnos ja liittyminen muihin alueisiin.

5. Martinmäki

Arvot ja merkitys

Martinmäki (Martti, Martin kaupunginosa) kukkuloineen ja rakennuksiineen on paikallisesti merkittävä maisemakokonaisuus, joka liittyy saumattomasti laajoihin Urheilupuiston ja Samppalinnanmäen muodostamiin kaupunkipuistokokonaisuuksiin.

Toisen maailmasodan aikaan pahoin tuhoutuneessa Martin kaupunginosassa, Sotalaistenmäellä, sijaitsee pommituksilta säästynyt Martinkirkko (G. Wahlroos ja T. Sora 1932–33) ja sen kupeella oleva Martin seurakuntatalo (A. Richardtson 1933). Korkealla kukkulalla oleva kirkko torneineen on eteläisen Aurajokivarren maisemaa hallitseva ylevä ja uljas, modernia Suomea kuvastava maamerkki. Kirkko ja seurakuntatalo muodostavat mielenkiintoisen italialaisvivahteista romanttista klassismia ja funktionalismia yhdistävän ympäristökokonaisuuden. Kohde on merkittävä

näköalapaikka. Rakennuksiin yhdistyvät Sotalaistenmäen puistikko ja Tempelikadun puukujanne tekevät kohteesta vehreän ja viihtyisän puistomaisen kokonaisuuden, jonka rakennushistoriallista kiinnostavuutta lisää vielä 1950-luvun rationalistista modernismia hyvin edustava Turun invalidien asunnot (Blomstedt & Suuronen 1951).

Kuva 5.1: Martinmäki liittyy kiinteästi Urheilupuistoon. Taustalla kaupunginosa maamerkit: Betaniamakadun pistetalot ja Martinkirkko.

Kirkkomiljöön itäpuolella kohoaa kaupunkikuvallisesti merkittävä Martinmäen rinne, jonka rakennettu ympäristö muodostaa rikastuttavan kontrastin valkoisen modernismin sävyttämälle Sotalaistenmäen maisemalle. Martin koulu (J. E. Hindersson & H. Smedberg 1927) edustaa 1900-luvun alkupuolen rakennusperintöä, Betaniamakadun pistetalojen (eri suunnittelijoita: Sandelin, Paatela, Laitasalmi 1945–1952) yhtenäinen kokonaisuus puolestaan kuvastaa sotien jälkeistä, vehreyteen ja ilmavuuteen perustuvaa puutarhakaupunki-ideologiaa sekä kansallisia piirteitä saanutta jälleerakentamiskauden viimeistä vaihetta.

Kuva 5.2: Betaniamakadun pistetalot muodostavat harmonisen ja vehreän 1940-lukulaisen arkiympäristön. Rationaalisuutta pehmentävät rappaukset, liuskekiveykset ja istutukset. Taustalla Martin koulu

Yhteydet

Osa-alue on välittömässä yhteydessä Aurajokeen, kansallisen kaupunkipuiston ytimeen sekä Urheilupuiston ja Sappalinnanmäen muodostamaan merkittävään puistokokonaisuuteen.

Kaupunkisuunnittelun historian kannalta alue on hyvä esimerkki suunnitteluperiaatteiden muutoksista. Martin kaupunginosa kuuluu vanhaan Engelin luomaan ruutukaavakaupungin suunnittelualueisiin, mutta se sai 1920-luvun kaavoituksen (ks. kartta 5.2: asemakaava 9/1923) ja sotien jälkeisen jälleerakentamisen yhteydessä monilta osiltaan ruutukaavaa vapamuotoisemman, modernistisen yleisilmeensä.

Kuva 5.3: Varpuset pensasaidan turvassa. Varpusten väheneminen kaupungeissa on usein laitettu varisten ja harakoiden syyksi. Martinmäen alueen väljä, puutarhakaupunkimainen rakentaminen on luonut sopivat elinolot tutulle kaupunkilinnullemme. Kuva Kari Karhu.

Suunnittelutilanne

Maakuntakaava

Mainitut Martin kaupunginosan rakennukset kuuluvat Turun kaupunkiseudun maakuntakaavan (2002) suojeltaviin rakennetun ympäristön kokonaisuuksiin (SR 853019; SR031). Mäkeen liittyvä rantaosuus on maakuntakaavan valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta, jonka varrella kulkee ulkoilureitti ja veneilyreitti.

Yleiskaava

Yleiskaava 2020:ssä (2001) alue on osoitettu kerrostalovaltaiseksi alueeksi (AK). Aurajokeen yhdistävä rantaosuus on osa pääviheryhteyttä ja kuuluu yleiskaavan *kulttuurihistoriallisesti, kaupunkikuvallisesti, maisemallisesti tai luonnonoloiltaan arvokkaisiin* alueisiin.

Kuva 5.4: Martinkirkko jokirannasta nähtynä (Savenvalajankatu).

Asemakaava

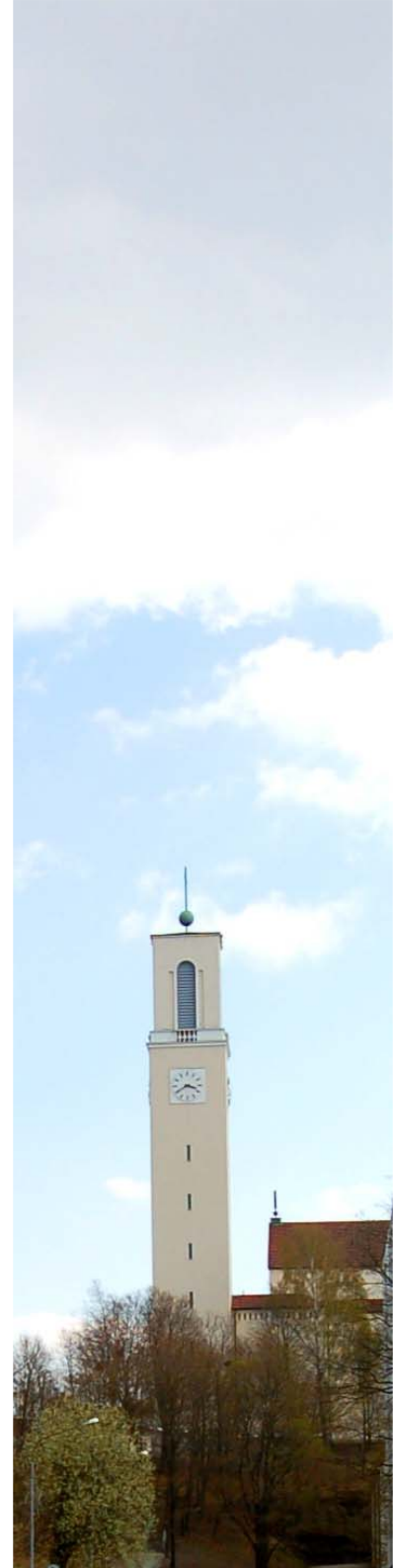
Martinkenttä ja Sotalaistenmäen viheralueet ovat asemakaavassa puistoa (VP). Temppelikadun kujanne on katualueetta, Sotalaistenaukio on kaavassakin varattu aukioksi. Martinkirkko ja Martin koulu sijaitsevat yleisten rakennusten korttelissa (Y). Muut rakennukset ovat asuin- ja liikerakennusten korttelialueella (AL).

Lainvoimaiset asemakaavat: 9/1923, 3/1931, 7/35, 11/1949, 36/1949, 52/1949, 11/1952, 20/1953, 13/1992, 1/1995

Rajautuminen

Martinmäen rajaukseen sisältyvät Sotalaistenmäen kukkula rakennuksineen (Martinkirkko, Martin srktalo ja Invalidien asunnot) sekä Urheilupuistoon rajautuva (Martinkatu, Betaniankatu, Stålarminckatu, Kuninkaankartanonkatu) rakennetun ympäristön kokonaisuus Martinkenttä-nimisine puistoinen.

Rajaus voidaan Betaniankadun ympäristön osalta toteuttaa myös tiiviimpänä, esimerkiksi Tinavalajankatua ja Kupariseppänpolkua pitkin. Tärkeinä näkyminä ja yhdistävinä reitteinä Martinmäen rajaukseen sisältyvät myös Savenvalajankatu ja Vilhonkadun itäpää (portaat). Temppelikadun nupukiveyksin ja istutuksin varustettu kujanne on mukana yhdistämässä Sotalaistenmäkeä pistetaloryhmään ja edelleen Urheilupuis-

toon. Mukaan on ehdotettu myös Sotalaistenkadun ja risteykseen ulottuvan puiston aukiomainen edusta (Sotalaistenaukio, asemakaava 9/1923), mikäli alueen virkistyskäyttöä ja alueiden välisiä yhteyksiä halutaan kehitettävän. Aukiolla toimii pieni, miehittämätön polttoineen jakeluasema.

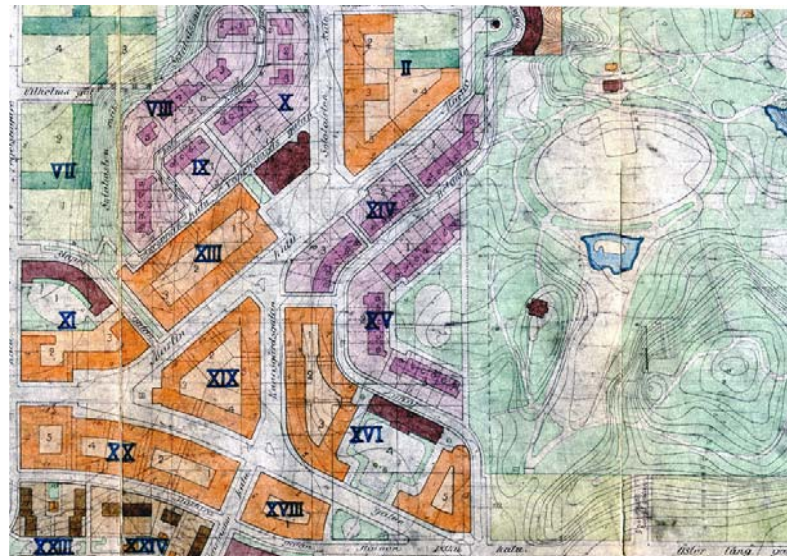
Kuva 5.5: Betanianskadun ympäristön nykyilmeeen suunnittelu alkoi 1940-luvun puolivälissä. Pistetaloista suunniteltiin aluksi nelikerroksisia. Asuntoja tarvittiin kuitenkin lisää, ja rakennukset kohosivat 7-kerroksisiksi (asemakaavat 15/1945, 1/1952). Jälleensuunnittelun yhtenäiset alueet ovat merkittävä osa kansallista ympäristöhistoriaa. Sotienjälkeisessä asuntorakentamisessa irtauduttiin monesta perinteisestä suunnittelutavasta, mm. umpikorttelista.

Osa-alueita ympäröi erittäin laaja, 1920-luvun klassismin ja modernismin edustavien, yhtenevien rakennusperintökohteiden verkosto. Kohteet on suojeltu asemakaavalla ja / tai maakuntakaavalla (SR 031 ja SR 032), joten niiden liittäminen rajaukseen on kaavallisin perustein mahdollista. Rakennukset ovat kaupunkikuvallisesti ja paikallisesti merkittäviä, mutta kansallisen kaupunkipuiston kokonaisidean kannalta ne eivät ole olennaisia. Tässä esitetyllä rajausehdotuksella voidaan kuvata puistomaisen ja väljän mäkipuistorakentamisen teemaa sekä kansainvälistä ja kansallista modernismia.

Kehittämistarpeet ja suositukset

Sotalaistenmäki, Betanianskadun kokonaisuus ja Urheilupuisto liittyvät maisemallisesti ja visuaalisesti toisiinsa, mutta vilkkaasti liikennöity Martinkatu häiritsee alueidenvälisiä virkistyskäyttöä. Sotalaistenaukion kehittäminen avoimeksi julkiseksi viherympäristöksi nostaisi alueen virkistys-

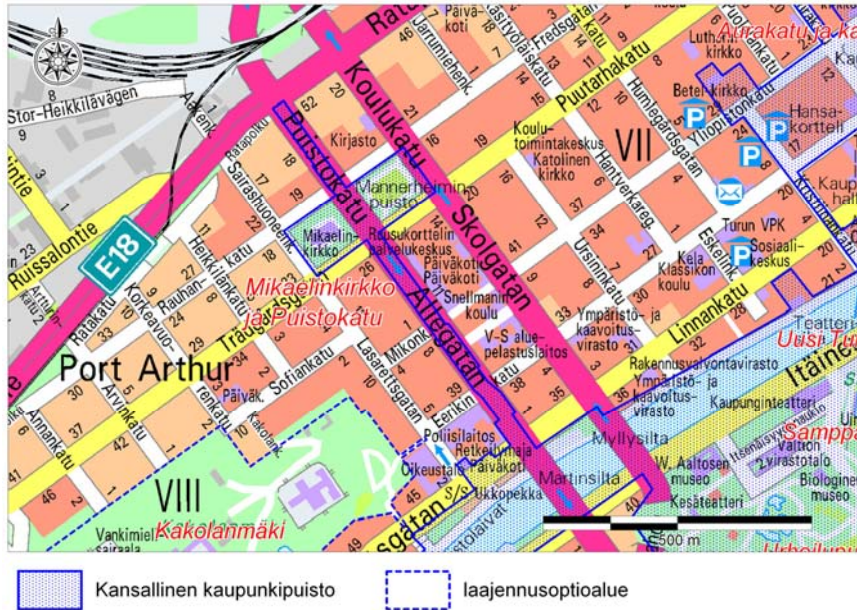
sellisiä ja maisemallisia arvoja ja toisi Martin kirkon ympäristön paremmin kaupunkilaisten ulottuville sekä saattaisi samalla parantaa alueiden välisiä yhteyksiä.

Kartta 5.2: Bertel Jungin laatima, ruutukaavan kumoava suunnitelma Martin alueesta vuodelta 1923 (asemakaava 9/1923, yksityiskohta). Kirkon (?) paikaksi on tässä osoitettu Sotalaistenaukion laita ja Martin koulu (tai mahdollisesti muu julkinen rakennus) on ajateltu sijoitettavan Martinkentän päätteeksi (kortteli XVI). Nykyisten pistetalojen paikalle (korttelit XIV ja XV) oli suunniteltu rivitaloja. Oikealla Urheilupuisto. Kaava on joiltakin osin edelleen voimassa, alueen katuverkko rakennettiin melko tarkkaan Jungin suunnitelmien mukaan, muu rakentaminen tapahtui vähin erin ja usein pienimittakaavaisempien suunnitelmien mukaan. (Ks. Jung 1923, vrt. ajantasa-asemakaava.)

Maanomistus

Turun kaupunki omistaa suurimman osan alueesta. Martin kirkon ja seurakuntatalon kiinteistöt ovat Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymän omistuksessa. Muut maanomistajat ovat kiinteistö- ja asunto-osakeyhtiöitä. (Ks. erillinen liite: kiinteistötiedot.)

Kartta 6.1: Osa-alueen raja-alueen luonnos ja liittyminen muihin alueisiin.

6. Mikaelinkirkko ja Puistokatu

Arvot ja merkitys

Mikaelinkirkko ja Mannerheiminpuisto

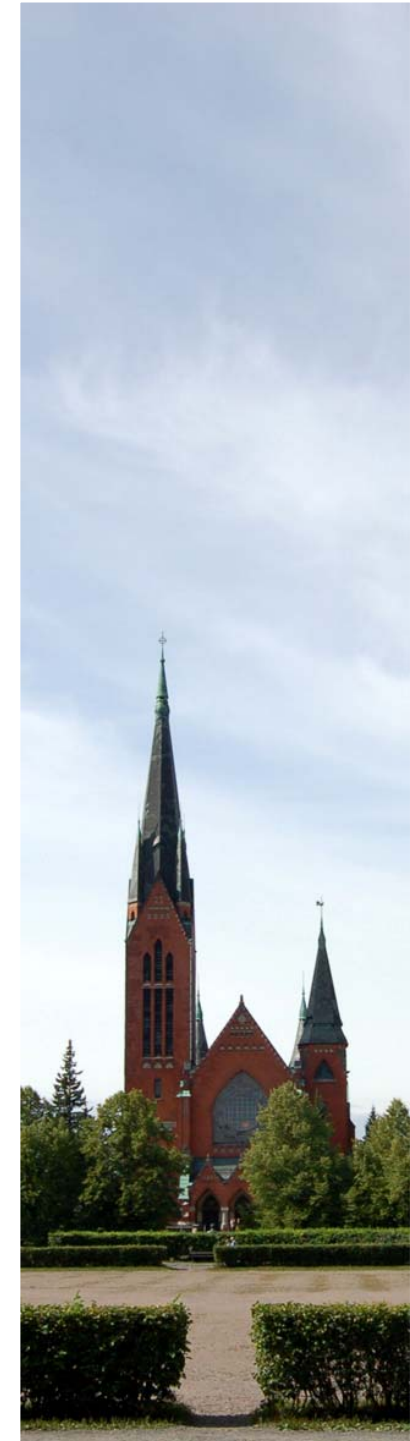
Vuonna 1888 kasvavan kaupungin tarpeisiin päätettiin pystyttää uusi pyhäkkö Tuomiokirkon rinnalle. Monien vaihtoehtojen joukosta paikaksi valittiin Puistokatu 16:ssa sijainnut, maatalouskäytössä ollut kumpu. Rakennuksen suunnittelua varten järjestettiin yleinen kilpailu, jota pidetään ensimmäisenä suomalaisena arkkitehtuurikilpailuna. Kilpailun voitti 23-vuotias, vielä opiskeleva arkkitehti Lars Sonck uusgotiikkaa myötäilevällä suunnitelmallaan. Rakennustaide alkoi kuitenkin tuossa vaiheessa kulkea kohti perinteistä irtautuvaa *art nouveauta*. Suomessa myös kansallisromantiikkana ja jugendina tunnetun tyyli suunnan vaikutteet ovat nähtävissä kirkon yksityiskohdissa ja erityisesti satumaisissa interiööreissä, joille on haettu innoitusta kotimaisesta luonnosta. Sonck laati suunnitelmat myös koko kirkkoympäristön rakennuskannalle ja barokkipuistolle. Suunnitel-

maa ei kuitenkaan sellaisenaan toteutettu, vaan kirkon lähiympäristö säilyi rakentamattomana. Kirkkopuisto toteutettiin 1920–30 -luvulla muokattujen Sonckin piirustuksia. Alue kaavoitettiin uudelleen sotien jälkeen vuonna 1945. Samassa yhteydessä koko kortteli muutettiin viheralueeksi, koulua koskeva rakennusala poistettiin ja puisto nimettiin jälleenrakennustyön hengessä *Mannerheiminpuistoksi*. Kirkkokorttelin osalta Sonckin kaava on edelleen voimassa. (Asemakaava 6/1945; Andersson 2002, 92–101; Heino 2005; ks. myös luku 1.2.)

Kuva 6.1: Mikaelinkirkko kohoaa Mannerheiminpuiston näyttävänä päättäneenä. Kirkon edustan avoin tila korostaa sakraalirakennuksen ympäristöllistä merkitystä.

Puistokatu

Empireajan kaavoituksessa oli tärkeää rakentaa leveitä, pitkiä ja suoria katuja, jotka muodostivat täsmällisen ja säännöllisen, paloturvallisen ruutukaavan rungon. Pääkadut olivat kaupungin tärkeimpiä julkisivuja aukioiden ohella. Turun palon jälkeen laaditun empireakaavan pääakseleiksi Engel määritteli Aurajoen ja joensuuntaiset suorat linjat Hämeentien ja Linnan-kadun. Rungon poikittaisakseleiksi piirrettiin kaksi pääkatua: Aurakatu ja Puistokatu, joiden merkitys tuotiin esiin leveydellä ja aukiosommitelmilla. Esplanadeiksi muotoillut Puistokatu ja Aurajokivarsi saivat puukujan-teensa, joiden tarkoitus oli toimia mahdollisen palon hidasteina ja kaupunkikuvan kohentajina. (Lilius 1990, 256–264.) Puistokadun aukioihin kuuluivat nykyisen Mannerheiminpuiston naapurikorttelin lisäksi Aurajoen ja puistokadun molemmin puolin sijoitettaviksi ajatellut ranta-aukiot, jotka yhdessä muodostaisivat neljä osaa käsittävän aukiokokonaisuuden (ks. kartta 6.2)

”Västra och Östra Esplanaden” (Karta öfver Åbo Stad 1828). Vain neljännes, Borenaukio on säilynyt avoimena. Borenaukiolla myös vanhat kujannepuut ovat jäljellä. Muille kolmelle aukio-osalle on noussut rakennuksia.

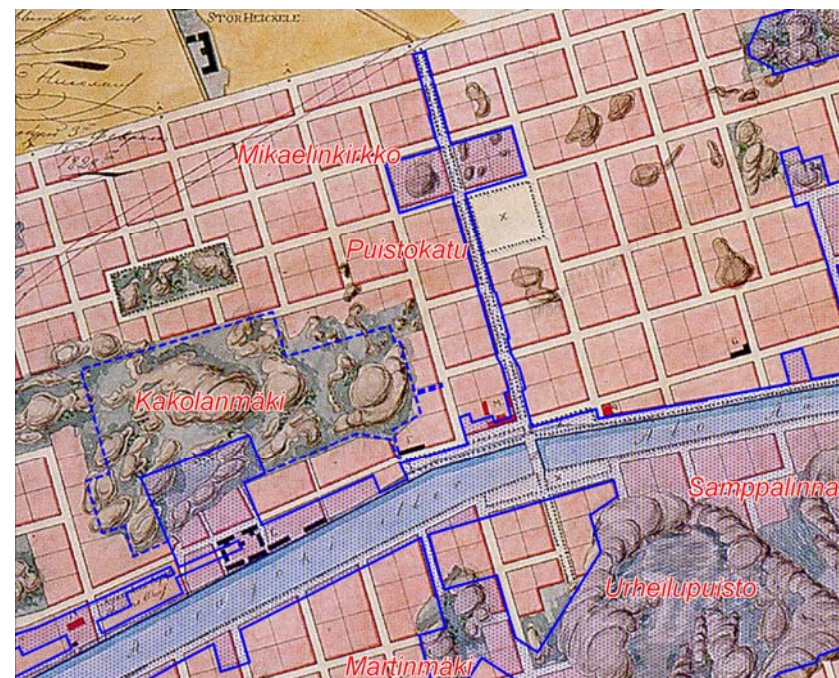
Kuva 6.2: Marsalkka vartioi Puistokadun liikennettä puistonsa edustalla.

Puistokadun arkkitehtonisen idean, akselimallin ja perspektiivin kaupunkikuvallisten merkitysten ymmärtäminen perustuu mittakaavalliseen hahmottamiseen, minkä vuoksi on tärkeää ulottaa kansallisen kaupunkipuiston rajausta koskemaan täältä osin koko katu Aurajoelta Port Arthurin kaupunginosaan saakka Ratapihankadun ja Puistokadun risteykseen. Puukaupunkiosan puutalokorttelit antavat vaikutelman 1800- ja 1900-lukujen taitteen kaupunkikuvasta, jossa Mikaelinkirkko, kukkulalla oleva monumentaalirakennus hallitsi läntistä kaupunkiympäristöä näkyvyydellään ja yleveydellään.

Yhteydet

Puistokatu on kansallisen kaupunkipuiston ytimen, Aurajoen halki kulkeva poikittaislinja, joka liittää kaupunkipuiston ranta-alueet sisäkaupunkiin. Puistokatu on myös tärkeä maakunnallisen liikenteen kokoaja. Kulttuurihistorian kannalta Puistokatu on tärkeä osa Turun Engelin perintöä. Leveä ja pitkä katu on keskeinen ruutukaavakaupungin jäsentäjä, vaikka katu ympäristön myöhemmässä suunnittelussa tätä ei ole juurikaan huomioitu (ks. kuvat 6.6 ja 6.7).

Kartta 6.2: Kansallisen kaupunkipuiston rajausluonnos Engelin (1828) asemakaavalla (yksityiskohta). Empireajan kaavan tärkeimmät kaupunkiviheralueet olivat säännölliset puistokadut ja istutettavat aukiot. Rakentamattomiksi jääneet kukkulat muutettiin vapaamuotoisiksi maisemapuistoiksi myöhemmin 1800-luvun lopulta alkaen. Engel visioi Puistokadun yhdeksi kaupungin pääkaduksi, Aurajoen poikittaisakseliksi. Kadun varrella oli paikka myös aukiolle. Aukio kuitenkin rakennettiin asuinkortteliksi, ja sen pohjoispuolella oleva kumpareinen korttelipari jätettiin tyhjäksi. 1900-luvun alussa kukkula valittiin uuden kirkkokorttelin rakennusmaaksi. Myöhemmin sen maisemalliseksi pariksi valmistui Mannerheimipuisto (aluksi Kirkkopuisto).

Rajautuminen

Osa-alueeseen on ehdotettu kuuluvan Puistokatu Ratapihankadulta Linnankadulle sekä Mikaelinkirkon ja Mannerheimipuiston muodostama korttelipari (Sairashuoneenkatu – Rauhankatu – Koulukatu – Puutarhakatu).

Kuva 6.3: Vaikka Mannerheimipuisto sijaitsee kaupungin ytimessä, voi siellä peippojen liverryksen lisäksi nykyään kuulla jopa sepelkyyhkyn huhuilua. Aiemmin vain metsissä pesinyt sepelkyyhky lisääntyy nykyään myös kaupungeissa. (Karhu 2006). Kuva Jarmo Laine.

Suunnittelutilanne

Maakuntakaava

Osa-alue on Turun kaupunkiseudun maakuntakaavassa (2002) taajamatoimintojen aluetta (A). Mikaelinkirkko ympäröivine terassirakenteineen, portaineen ja valaisimineen on maakuntakaavan suojelukohde (SR 055). Kirkkokortteli ja Puistokadun osuus kirkolta Ratapihankadulle ovat osa Port Arthurin kaupunginosaa koskevaan suojeltavan rakennetun ympäristön kokonaisuutta (SR 064).

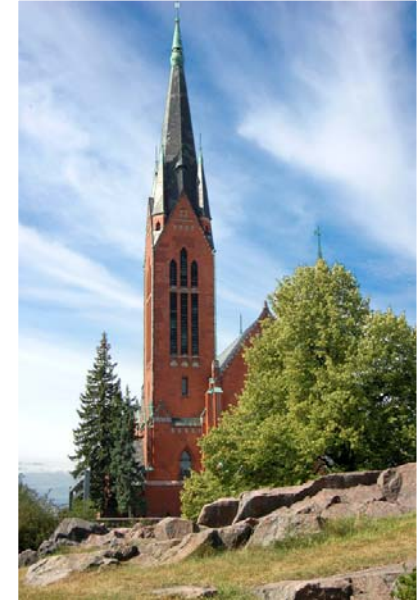

Kuva 6.4: Mikaelinkirkon yksityiskohdissa on runsaasti 1900-luvun vaihteelle tyypillisiä kansallisromanttisia tyylipiirteitä.

Yleiskaava

Yleiskaava 2020:ssa (2001) osa-alue kuuluu pääosin pääkeskustasoisten keskustatoimintojen alueisiin (C). Port Arthuriin liittyvä kirkkokortteli kuuluu pientalovaltaisiin asunto-alueisiin (AP).

Kuva 6.5: Suomessa kirkko on usein sijoitettu avoimeen ympäristöön, muuta maastoa korkeammalle paikalle. Puistokadun molemmin puolin sijaitseva, laidun- ja viljelyskäytössä ollut kukkulainen alue oli mitä sopivin paikka kirkkokorakennukselle. Avoimena ja näyttävänä säilynyt korttelipari rauhoittaa nykyisin vilkasliikenteiseksi käynnystä ja voimakkaasti rakennettua ympäristöään.

Asemakaava

Mikaelinkirkon korttelissa on voimassa vuoden 1914 asemakaava (3/1914), jossa on osoitettu paikat kirkon ympärille sijoitettaville yleisille rakennuksille. Kaava on kirkon piirtäneen arkkitehti Lars Sonckin voittoisa kilpailutyö. Korttelin mittainen Mannerheimipuisto on kauttaaltaan osoitettu puistoksi asemakaavassa 6/1945. Muilta osin osa-alue on katu (asemakaava 17/1994).

Lainvoimaiset asemakaavat 3/1914, 6/1945, 17/1994

Kehittämistarpeet ja suositukset

Puistokatu ei ole säilyttänyt asemaansa kaupunkikuvaa ryhdistävänä yhtenäisenä pääkatuna. Istutuksissa ei ole noudatettu yhtenäistä ja yhdenmukaista ilmettä. Perinteisten kaupunkikujanpuiden joukossa on koivua, pihlajaa ja pylväshaapaa, eivätkä istutukset ole linjassa toistensa kanssa. Tonttikohtaisen suunnittelun vuoksi kevyenliikenteenväylä mutkittelee tarpeettomasti ja ympäristöön sopimattomalla tavalla.

Kaupunkikuvallisten ja kulttuurihistoriallisten (erityisesti Engelin asema-kaava 1828) arvojen kannalta olisi ihanteellista, jos Puistokatua jalostettaisiin nimensä mukaiseksi. Tämän ei tarvitse merkitä vilkkaasti liikennöidyn kadun muuttamista puistoksi, vaan paljon katseltavan maiseman kokonaisuutta palvelevaa miljöösuunnittelua. Esplanadimaisuus voidaan saavuttaa pysäköinnin järjestelyllä, viherrakentamisella, kevyenliikenteen reittejä linjaamalla ja ennen kaikkea puukujanteen eheyttämisellä. Suoran ja leveän kadun perspektiivi ja siihen liittyvät maisemalliset arvot saadaan korostumaan noudattamalla yhtenevää linjaa koko katu ympäristössä.

Kuvat 6.6 ja 6.7: Puistokadun länsipuolella maiseman eheys on alkanut rakoilla, sillä suunnittelussa on unohdunut kokonaisuus. Tilajärjestelyllä ja yhteneväisillä istutuksilla voitaisiin parantaa huomasti kadun kaupunkikuvallista arvoa.

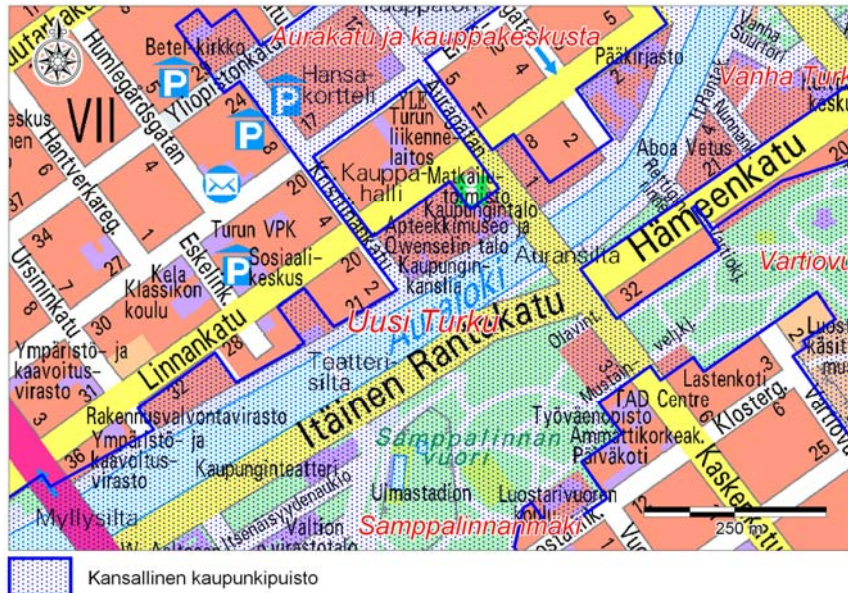

Maanomistus

Turun kaupunki omistaa osa-alueen maista katuosuedet ja Mannerheimipuiston, Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä omistaa Mikaelinkirkon korttelin (ks. erillinen liite: kiinteistötiedot.)

Kuva 6.8: Mikaelinkirkon penkissä olevan koristeaiheen on katsottu viittaavan paimenen sauvaan.

Kartta 7.1: Osa-alueen rajausten luonnos ja liittyminen muihin alueisiin.

7. Uusi Turku

Arvot ja merkitys

Palossa 1827 tuhoutunut kaupunki järjestettiin uudelleen C. L. Engelin laatiman empirekaavan (1828) mukaisesti, jolloin kaupungin painopiste siirtyi Tuomiokirkon kupeesta hieman länteen ja etelään, jättäen vanhan keskustan perinnöksi tuleville kaupunkilaisille. Engelin suunnitelmissa Kauppatori ("Raatihuoneentori", "Uusi tori") olisi muodostanut kaupungin hallinnollisen keskuksen, mutta ajan myötä keskusta järjestyi toisin. (Engel 1828, Karta öfver Åbo Stad 1828.)

Kaupungintalo (ent. seurahuone), valtion virastotalo ja kulttuuritoimintoja palvelevat julkiset rakennukset sijaitsevat tiiviisti jokirannassa muodostaen alueesta nyky-Turun kulttuurisen ja hallinnollisen edustuskeskustan. Joen molemmilla rannoilla on Engelin kaavan mukaiset jalopuurivivöt, jotka yhdessä aukoiden ja jokirannan kanssa luovat suurkaupungin tuntua. Jokirantaosuudesta onkin muodostunut merkittävä kaupunkilaisten

oleskelu- ja virkistysalue sekä kohtaamispaikka. Teatterisillan eteläpuolen jokivarsta hallitsee modernistinen kaupunkikuva. Merkittävimmät modernin ajan rakennusperintökohteet ovat Wäinö Aaltosen museo (I. ja M. Aaltonen 1965), valtion Virastotalo (Stenros & Luukkonen 1967) ja Kaupunginteatteri (Stenros & Luukkonen 1959). (TMM 2002.)

Kuva 7.1: Aurajoki virtaa lähes kaikkien osa-alueiden lävitse. Oikealla kaupungintalo.

Aurajoki on merkittävä ekologinen käytävä myös kaupungin keskustassa. Joesta on tavattu lähes neljäkymmentä kalalajia ja lisäksi ympäräsuisiin kuuluvat nahkiainen ja pikkunahkiainen. Kaupunkivesistön tunnetuin asukkaaksi lienee meritaimen, jonka voi nähdä hyppäävän pintaan jopa aivan keskustan tuntumassa sen pyrkiessä mereltä kohti yläjuoksun kutualueita. Taimenen lisäksi Aurajokeen nousevat mm. merilohi, vaellussiika sekä harvinaistunut vimpa. (Karhu 2006.)

7.2: Valtion virastotalo sijaitsee Itsenäisyydenaukion puistossa. Yhdessä naapurinsa kaupunginteatterin kanssa nämä rakennukset muodostavat merkittävän, omaa aikakauttaan edustavan kaupunkitilallisen kokonaisuuden. Tyylillisesti yhtenäiset rakennukset ovat samojen arkkitehtien suunnittelemia.

Yhteydet

Osa-alue on kaupungin keskeisintä Aurajokirantaa. Samalla alue on yksi keskikaupungin merkittävimmistä julkisista tiloista. Se kokoaa ihmiset yhteen arkisin ja viikonloppuisin sekä toimii lukuisten tapahtumien areenana. Joki sitoo yhteen koko kansallisen kaupunkipuiston, niin toiminnallisesti, ekologisesti kulttuurisesti kuin sosiaalisestikin.

Rajautuminen

Pohjoisessa osa-alue rajautuu Auransiltaan (Vanha Turku, osa-alue 10) ja etelässä Myllysiltaan (Aurajoen teollisuusmiljö, osa-alue 3). Alueeseen kuuluu Aurajoen varsi viher- ja virkistysalueineen sekä sen varrella olevat, kansalliseen kaupunkipuistoon sopiviksi katsottavat korttelialueet (Itsenäisyydenaukion, virastotalon ja kaupunginteatterin muodostama kortteli, Wäinö Aaltosen museon kortteli, Turun Ylioppilasteatterin käytössä oleva torimainen kokonaisuus Läntinen Rantakatu 23:ssa sekä Marina Palacen kortteli).

Rakentamissuunnitelmien vuoksi Aurakadun, Kristiinankadun, Eerikinkadun ja Läntisen Rantakadun rajaamasta korttelista (mm. kaupungintalo ja Apteekkimuseo) rajauksen ulkopuolelle on jätetty kiinteistö 7-1-2 Aurakadun ja Linnankadun kulmasta (ks. kuva 7.8).

Kuvat 7.3 ja 7.4: Asemakaavamuutoksen (35/2004) yhteydessä suojeltava Radisson SAS Marina Palace (vas.) on mukana rajausluonnoksessa osana alueen modernien julkisten tilojen sarjaa. Mukaan voidaan liittää myös Läntinen Rantakatu 27:ssä sijaitseva rakennusryhmä, jonka 1900-luvun alkupuolen julkisivujen taakse kätkeytyy entinen suolamakasiini ja muita paloa edeltävän ajan kaupunkikerrostumia. Myös nämä liikekäytössä olevat rakennukset saanevat suojelumerkinnän vireillä olevassa kaavamuutoksessa (40/2006 "Poseidon").

Kuva 7.5: Kaupunkisuunnittelussa visioidaan usein ns. yhteisiä olohuoneita. Viihtyisät julkiset tilat syntyvät vasta kun onnistunut suunnittelu kohtaa sosiaalisen toiminnan ja vuorovaikutteisen tilankäytön. Taidetapahtumassa Olohuone 306,4 km2 kaupunkitiilan sosialisointia edistettiin mm. tuomalla katutilaan sohvakalustoja ja teatteriesityksiä. Taustalla oleva punainen Qwenselin talo on maamme vanhimpia säilyneitä kaupunkiasuntoja. Talossa toimii nykyisin Apteekkimuseo.

Suunnittelutilanne

Aurajoen länsiranta on mukana valtakunnallisesti merkittävien kulttuurihistoriallisten ympäristöjen luettelossa (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 45, RKY-kohde 194). Aurajokilaakson kulttuurimaiseman osana alue kuuluu ympäristöministeriön valitsemaan kansallismaisemiin (Kansallismaisema 1993, 18–19).

Maakuntakaava

Turun kaupunkiseudun maakuntakaavassa (2002) osa-alue on keskusta-toimintojen (C) ja taajamatoimintojen (A) aluetta. Alue kuuluu maakuntakaavan valtakunnallisesti merkittäviin maisema-alueisiin. Jokivartta pitkin kulkee seudullinen ulkoilureitti.

Yleiskaava

Yleiskaava 2020:ssa (2001) alue on osoitettu julkisten palvelujen ja hallinnon alueeksi (PY) sekä pääkeskustasoisten keskustatoimintojen alueeksi (C). Ylioppilasteatterin käytössä olevaa tonttia (Linnankatu 24) lukuun ottamatta osa-alue on yleiskaavassa *kulttuurihistoriallisesti, kaupunkikuvallisesti tai luonnonoloiltaan arvokasta aluetta*. Osa-alueen läpi, joen molemmin puolin kulkee pääviheryhteys.

Asemakaava

Korttelissa 1 (Linnankatu – Aurakatu – Läntinen Rantakatu – Kristiinankatu) on voimassa vuoden 1938 asemakaava (1/1938). Kaavassa on osoitettu ainoastaan tonttijako ja rakentamisessa noudatetaan rakennusjärjestystä (Turun kaupungin rakennusjärjestys 2002, 51 § ja 52). Kaavan mukaisen puistosuunnitelman (*Auranpuisto*) toteutuminen merkitsisi Qwenselin talon ja siihen liittyvien talousrakennusten purkamista. Kulttuurihistoriallisia ja kaupunkikuvallisia arvoja hävittävä kaava tulisikin ajanmukaistaa. Korttelin kaavaa on uusittu Kristiinankatu 1:n osalta (kaupunginkanslia). 1970-luvulla tehdyn kaavamuutoksen (asemakaava 16/1977) yhteydessä tontti on osoitettu hallinto- ja virastorakennuksille (YH). Osa-alueen muut tontit on osoitettu yleisten rakennusten (Y) sekä museorakennusten korttelialueiksi (YM).

Kaupunginteatterin takana oleva paikoitusaluetta koskee kaavamuutos (vireillä oleva asemakaava 50/2001), joka liittyy teatterirakennuksen ja virastotalon toiminnalliseen kehittämiseen.

Lainvoimaiset asemakaavat: 4/1917, 1/1938, 10/1997, 24/1961, 80/1964, 35/1967, 80/1964, 37/1988

Vireillä olevat asemakaavat: 50/2001 "Kaupunginteatteri + Virastotalo", 35/2004 "Marina Palace", 40/2006 "Poseidon" (15/1997)

Kuva 7.6: Erik Bryggman määritteli kotikaupunkinsa venetolppien värin palattuaan opintomatkaltaan Italiasta. Vaaleansiniset venetolpat kuuluvat kesäisen Aurajokirannan miljööseen. Tunnusomaisilla, selvästi erotettavilla ominaisuuksilla rakennetaan kaupunkidentiteettiä ja -imagoa.

Kehittämistarpeet ja suositukset

Bryggmanin sininen – välimerensinisen turkulainen vastine

Aurajoen venetolppien tarpeen vähentyessä myös niiden määrää on vähennetty. Satamatunnelmaa luovat, kesäiset "bryggmaninsiniset" venetolpat kuuluvat kuitenkin keskeisesti Aurajoen merelliseen rytmiin, kaupungin maisemalliseen minäkuvaan, paikalliseen veneilyperinteeseen ja ennen kaikkea Bryggmanin perintöön, jota arkkitehdin kotikaupungilla on velvollisuus vaalia. Rantautumispaikat ovat tarpeellisia joen virkistyskäytön ja matkailun kannalta, ja ne palvelevat kaupunkipuiston aktiivista hyödyntämistä. Näin ollen tolppien kunnossapitoa tulisi jatkaa ja niiden asentamisessa olisi hyvä huomioida myös tolppien visuaalinen vaikutus pitkinä sarjoina.

Kuva 7.7: Harmaalokki. ”Usein tolppien päässä istui lokkeja, ja tunnelma oli suorastaan kreikkalainen”, kertoo venetolppiin ihastunut läänintaiteilija Milla Järvipetäjä (Monto 17.10.006). Tämän pylvään sini on jo pahasti rapissut. Kuva Jarmo Laine.

Kaupungintalon puistikko

Kaupungintalon, matkailutoimiston ja Verdandin talon rajaamassa piha-piirissä on hienolle puitteet tasokkaalle ja viihtyisälle keskustapuistolle. Muutaman ruudun parkkipaikkana pidettyä aluetta kehystävät valtakunnallisesti arvokkaat rakennusperintökohteet ja jalopuut. Miljöö vaatisi arvonsa mukaista kohennusta. Kaupungintalo ja matkailutoimisto merkitsevät jatkuvaa arvovieraiden ja turistien virtaa. Toistaiseksi tarkentumattomien suunnitelmien ja ympäristön epämääräisen tilan vuoksi kohde on tässä esitetyssä rajausluonnoksessa mukana vain osittain (ks. rajautuminen), korttelin kehittyminen tai siihen liittyvien suunnitelmien valmistuminen ratkaisee lopullisen rajauksen.

Kaupunginteatterin ja virastotalon alueen kehittämissuunnitelmat

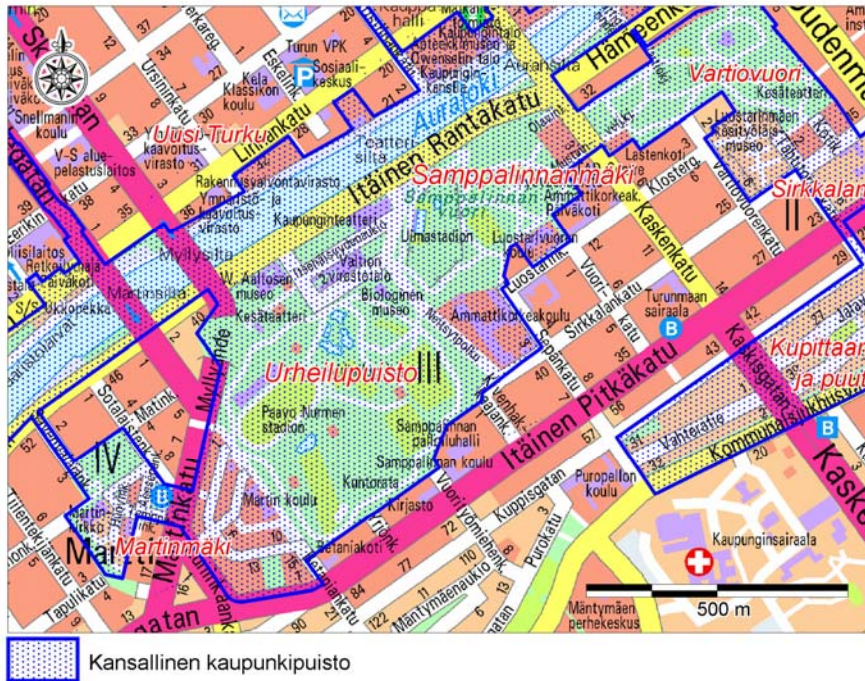
Kaupunginteatterin takana, virastotalon vieressä olevan jyrkkärinteisen, syvän kuopan (paikoituskäytössä) epäsiistiä ja epämääräistä ilmettä tulisi kehittää arvoympäristöön sopivalla tavalla. Kohteessa on vireillä kaavamuutos (vireillä oleva asemakaava 50/2001), jonka myötä ympäristöllinen tila kohennee. Kaavaluonnoksessa (50/2001, 31.1.3.2006) on esitetty virastotalolle korkeinta suojelumerkintää (sr 1; *kaupunkikuvallisesti erittäin arvokas rakennus*), joka merkitsee uskollisuutta kohteen rakennustaiteellisille, tyylillisille ja kaupunkikuvallisille piirteille. Samassa luonnoksessa on kuitenkin esitetty näiden arvojen kanssa ristiriidassa olevaa siipirakentamismallia.

Kuva 7.8: Kaupungintalon edustasta saataisiin helposti viihtyisä ja edustava keskustapuisto. Puitteet ovat erinomaiset.

Maanomistus

Linnankatu 14:n ja 16:n kiinteistöjä sekä Valtion virastotaloa lukuun ottamatta osa-alue on kaupungin omistuksessa. Linnankadun kiinteistöt omistavat Turun kansallinen kirjakauppa ja KOY Turun Julinia Fastighets Ab, Itsenäisyydenaukio 2:ssa sijaitsevan virastotalon kiinteistön omistaa Suomen valtio (Senaatti-kiinteistöt). (Ks. erillinen liite: kiinteistötiedot.)

Kartta 8.1: Osa-alueen raja-alue ja liittyminen muihin alueisiin.

8. Sampalinnanmäki ja Urheilupuisto

Arvot ja merkitys

Sampalinnanmäki

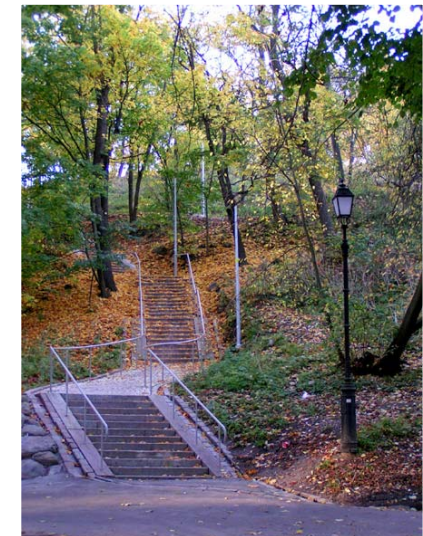
Empireajan kaupunkien säännöllisten julkisivupuistojen ohelle alettiin 1800-luvun loppupuolella rakentaa ajalle tyypillisesti vapaamuotoisia maisemapuistoja. Julkisesta kävelystä ja näyttäytymisestä, promeneeruksesta, oli tullut kaupungin herrasväen seurustelumuoto, jota varten tarvittiin pitkiä ja luontoa mukailevia käytäviä, joita somistivat istutukset, lammikot, ja joiden varsilta avautui yleviä näkymiä etäämmällä olevaan kaupunkiin. Turun rakentamattomina kohoavat jylhät kukkulat katsottiin sopiviksi tähän tarkoitukseen. (Schalin 2005 12–17.)

Kuva 8.1: Sampalinnanmäki tunnetaan erityisesti uimastadionistaan. Betonirakenteinen maa-uimala on ainutlaatuinen, 1900-luvun puolivälin urbanisoitumiseen, liikunta-aatteeseen ja funktionalismiin liittyvä ilmiö. Ratauimaloiden merkitystä osana suomalaista rakennusperintöä tai liikuntahistoriaa ei ole juurikaan käsitelty.

Kuva 8.2: Olavinpuistosta Sampalinnanmäelle johtavat portaat.

Sampalinnanmäki sai ensimmäiset istutuksensa jo 1860-luvulla. Silloin P. C. Rettig rakennutti länsirinteesen matkustuspaviljongin (v. Heideken 1865, alk. *Rettika*, nyk. *Ravintola Sampalinnna*), jonka ympäristösuunnitelmat laati maisema-arkkitehti Knut Forsberg. Viereisen Vartiovuoren puiston valmistuttua myös Sampalinnanmäen muut osat järjestettiin luonnonympäristöä jäljitteleväksi englantilaistyyppiseksi puis-

toksi kunnallisneuvos G. A. Petreliuksen lahjoituksen ansiosta. Ruotsalaisen A. F. Rydbergin ja kaupunginpuutarhuri M. Hammarbergin tekemiä suunnitelmia toteutettiin vähin erin. Lopullisen muotonsa puistokokonaisuus sai vasta 1950-luvulla, kun maauimala rakennettiin aikaisemmin paikalla olleen koristelamman tilalle. Samppalinnanmäkeä, kuten sen naapurikukkulalle rakennettua Urheilupuistoakaan, ei ajateltu pelkäksi herraskaiseksi promeneerauspuistoksi. Nousevan liikunta-aatteen mukaisesti puistoon rakennettiin useita aktiiviselle vapaa-ajalle, hyödylliselle liikunnalle varattuja tiloja, kuten peli- ja leikkikenttiä. Reformipuistoideologian päämääränä oli kasvattaa nuorisosta ja työväestöstä liikunnan avulla terveitä ja kaikin puolin mallikkaita kansalaisia. (Leino 2005 a; Häyrynen 2001, 24–26, 176–184.)

Kuva 8.3: Istu ja opi, puistopedagogiikkaa ja kotiseutukasvatusta 2000-luvun malliin. Tiesitkö, että Suomen ensimmäiset turnajaiset järjestettiin Turussa v. 1557? Tai että Pietari Brahe järjesti maamme ensimmäisen ilotulituksen Samppalinnanmäellä v. 1648? Myös maamme ensimmäiset radiolähetykset kajahtivat ettertiin Samppalinnanmäeltä 1920-luvulla. Turun kaupungin ja Fonetan yhteinen ”Ensimmäisenä Turussa” -kampanja toi Samppalinnanpuistoon paljon kaivattuja penkkejä, joiden kyltit kertovat Turun tarinaa Suomen historian tärkeimpänä paikkana.

Sosiaalinen edustamisen ja muodollisen käyttäytymisen merkitys osana kaupunkilaista puistokulttuuria on vähentynyt olennaisesti. Maisemapuistot, joiden hoitamiseen ei enää riitä samanlaisia resursseja kuin ennen, ovat kasvaneet ulos suunnitelmistaan ja rehevöityneet. Varsinkin hämärään aikaan puistot voidaan kokea jopa uhkaavina ja pelottavina paikkoina. Toisin kuin Vartiovuorella, jonka rinteille on noussut kerrostaloja, Samppalinnanmäeltä avautuvia upeita joelle suuntautuvia kaupunkinäkymiä voidaan haluttaessa palauttaa.

Kuva 8.4: Aurajokirannasta nousevan Samppalinnanmäen puisto on nuorisosaosima piknikpaikka. Kasvillisuus antaa suojan viihtymistä häiritseviltä valvoilta katseilta, mutta samalla kätkee kenties kaupungin arvokkaimman jokinäköalan. Taustalla häämöttää Qwenselin porvaristalon tiilikatto.

Kuva 8.5: Päiväpaistattelijöitä Urheilupuiston katajaisten kallioiden suojissa. Tavalliselle kansalle suunnattua käyttöpuistoa ei rakennettu yhtä mittavin maansiirto-operaatioin kuin muut kukkulapuistot, vaan mäelle jätettiin runsaasti avoimia kalliöitä.

Urheilupuisto

Urheilupuisto on Turun nykyisistä urheilukeskuksista vanhin, sen perustaminen käynnistyi 1890-luvulla talkootyönä. Urheilupuistokin edustaa kaupunkipuistojen historiassa kasvatuksellisia, terveydellisiä ja sosiaalisia päämääriä korostavaa reformivaihetta. Kansanpuistoksi suunnitellulla alueella oli aikoinaan mm. raittiusravintola, tanssilava, painisali, keinuja, kroketti- ja keilarata sekä hyppymäki (Leino 2005 b). Urheilupuistossa on edelleen lukuisia eri lajeille soveltuvia liikuntapaikkoja turvallisiksi aidattuja

leikkikenttiä. Alueen huomattavin areena on perinteikäs Paavo Nurmen stadion. Muita kukkulapuistoja karumpi Urheilupuisto on säilynyt kasvillisuuden puolesta melko avoimena ja se tarjoaakin huomattavia näköalapaikkoja. Alue on virkistyskäytössä talvisinkin, kummuilta lasketaan mäkeä ja lenkkipoluilla hiihdetään. Puiston pohjoisrinteellä sijaitsee ainutlaatuinen Biologinen museo, jossa on mm. alkuperäiset dioraamat 1900-luvun alusta. Puiston lounaislaidalla olevat pistetalot, saunarakennus (Totti Sora 1947) sekä aluetta ympäröivät lipunmyyntikojut sekä puistosommitelmat lintulampineen luovat alueelle urheiluaatteen kukoistuskauden, 1900-luvun puolivälin tunnelmaa, jota on syytä vaalia jatkossakin. (Leino 2005 b; TMM 2002; Viheralueohjelma 2006–2015, 2006.)

Kuvat 8.6 ja 8.7: Urheilupuisto ja Samppalinnanmäki ovat molemmat liikuntapuistoja. Ne on järjestetty urbaanien maisemapuistojen tapaan. Rakenteet sulautuvat osaksi luonto- maista ympäristöä, kaupunki on vieressä mutta kuitenkin selvästi puistosta erillään.

Laajan puistoalueen runsas ja monipuolinen lajisto, luonnontilaiset ympäristöt ja mielenkiintoiset rakennusperintökohteet tekevät Urheilupuistosta suosituksen retkeilykohteen, jonne lähistön lukuisat koulut suuntaavat kevätretkillään. Keskustan tärkeisiin keuhkoihin, puistometsiin mahtuu jonkin verran kolopuita, joita mm. veikeä pikkutikka tarvitsee ruoanetsintään ja pesäpaikakseen. Lepakot suosivat Urheilupuiston lammikoita, ja parhaimpina öinä niiden ympäriltä voidaan tavata toistakymmentä saalistajaa. (Karhu 2006.)

Yhteydet

Samppalinnanmäen ja Urheilupuiston muodostama kukkulapari ovat kaupunkikeskustan välittömässä yhteydessä. Mäenrinteet kohoavat vieressä virtaavan, koko kaupunkipuiston yhdistävän Aurajoen rannoilta. Kukkulat näkyvät laajalle, ja kukkuloilta katsellaan kaupunkia. Niiden maisemallinen merkitys ulottuu kauas kaupunkiympäristöön. Kaupunkisuunnittelun kannalta Samppalinnanmäki ja Urheilupuisto ovat alueellisesti arvokkaita esimerkkejä 1900-luvun alun urbaanista reformipuistosta.

Kuvat 8.8 ja 8.9: Mustainveljestenkujan ”nikkarijugendtalot” (A. Thomander 1908) reunustavat Samppalinnanpuistoa (yläkuva). Taustalla näkyy puutaloja lähes sata vuotta vanhempi Vartiovuoren observatorio. Korttelin muut rakennukset (alla) kuuluvat Aurakadun jatkeena olevan Kaskenkadun kerrokselliseen kaupunkimaisemaan. Korttelialue on suojeltu maakuntakaavassa. Kuvassa olevan tontin asemakaava on vuodelta 1907 (3/1907).

Rajautuminen

Luonnosteltu osa-alue rajautuu lännessä Betanianskatuun ja Martinkatuun, josta raja jatkuu asemakaavan viheraluerajan mukaisesti Paavo Nurmen puistotielle, Samppalinnankadulle, Volter Kilven kadulle ja Itäiselle Rantakadulle. Pohjoisessa rajana ovat Kaskenkatu ja Mustainveljestenkuja. Itärajana on asemakaavan viheralueraja, johon on liitetty puistoympäristöön selvästi kuuluvat oppilaitokset: Luostarivuoren koulu (ent. tyttölyseo ”Tipula”, Sadeniemi & Schjerfbeck RYH 1924) ja Turun AMK:n rakennukset (ark. tsto O. Holmberg 1966) sekä tämän kanssa samassa korttelissa oleva, turkulaista

identiteettiä rakentanut entinen synnytyssairaala Heideken (G. Nyström 1899). Samppalinnanpuiston pohjoisosaan rajautuva Kaskenmäen vanha rakennuskanta on otettu mukaan osaksi Samppalinnanmäen kokonaisuutta, vaikka maisemallisesti ne kuuluvat myös Aurakadun miljööseen.

Lisäksi osa-alueeseen kuuluvat Itäisen Rantakadun kaivopaviljonki (P. J. Gylich 1830-luku) ja ravintola Samppalinna (Heideken 1865) sekä Olavinpuisto. Jokirassa olevat virastotalo, Kaupunginteatteri, Itsenäisyydenaukio ja Wäinö Aaltosen Museo on liitetty 7. *Uusi Turku* -osa-alueeseen.

Vain löyhästi puistoon liittyvät oppilaitokset St. Olofskolan, Työväenopisto ja Turun AMK:n Kaskenkadunpuoleiset rakennukset on jätetty rajauksen ulkopuolelle. Luostarinkatu 15:n klassistinen koulurakennuksen (G. Wahlroos 1927, ”Skuffis”, Högre Svenska Lantbruksläroverket) maisemallinen liittyminen puistoalueeseen on merkittävästi kärsinyt uudisrakentamisesta, joten sekin on linjattu rajausluonnoksen ulkopuolelle.

Itäisen Rantakadun ja Volter Kilven kadun kulmauksessa on ”Hämähäkitonttina” tunnettu pysäköintialue. Keskenräisen oloinen tontti voidaan liittää kansalliseen kaupunkipuistoon nyt tai laajennusoptiona, kun suunnitelmat ovat pidemmällä. Keskeisellä paikalla olevalle alueelle voidaan odottaa syntyvän uusia, kaupunkikuvaa kohentavia arvoja korkeatasoisen julkisen rakentamisen muodossa (ks. kehittämistarpeet ja suositukset).

Kuva 8.10: Koulut ja niiden käyttäjät tekevät Samppalinnanmäestä suuren puistomaisen koulupihan. Sepänkatu 1:ssä sijaitseva oppilaitos (ark. tsto O. Holmberg 1966) edustaa oman aikakautensa korkeatasoista, ympäristönsä huomioivaa laitosarkkitehtuuria.

Kuva 8.11: Ennen runsaslukuisista myllyistä on jäljellä vain 1800-luvun puoliväliltä peräisin oleva mamsellimylly, jonka ympäristössä toimii Samppalinnan kesäteatteri. Saksalaisten mallipiirustusten mukaan rakennettu tuulimylly on kaunis, mutta paikalliseen ympäristöön nähden epätyyppillinen.

Suunnittelutilanne

Maakuntakaava

Turun kaupunkiseudun maakuntakaavassa (2002) osa-alue kuuluu valtakunnallisesti, alueellisesti tai seudullisesti merkittävien virkistysalueiden (V) sekä maakuntakaavan valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden luokkaan. Samppalinnan ravintola, Samppalinnan kaivo, Biologinen museo, tuulimylly ja myllärin talo ovat maakuntakaavan suojelukohteita (SR 027–SR 030) samoin Kaskenmäen vanha rakennuskanta (SR 026), joka on maakuntakaavassa osoitettu taajamatoiminnoille (A). Urheilupuisto on suojeltu kokonaisuutena (SR 031 ja SR 069).

Yleiskaava

Rakennuksia lukuun ottamatta osa-alue on yleiskaava 2020:ssa (2001) virkistysaluetta ja virkistys- ja liikuntapalvelujen aluetta (V). Se kuuluu myös kulttuurihistoriallisesti, kaupunkikuvallisesti, maisemallisesti tai luonnonoloiltaan arvokkaiden alueiden kokonaisuuteen. Koululaitosten osalta alue on osoitettu julkisille palveluille (PY), pohjoispään asuinrakennukset kuuluvat kerrostalovaltaiselle asuntoalueelle (AK).

Asemakaava

Samppalinnanmäki

Samppalinnanmäki on osoitettu puistoksi jo vuoden 1897 asemakaavassa (1/1897), joka on edelleen lähes koko Samppalinnan alueen kattava lainvoimainen kaava. Erikseen puistoalueeksi on myöhemmin merkitty Itäisen Rantakadun varren Sampplinnanpuisto (”Hämähäkkilotontti”) sekä Carl von Heidekenin polun ympäristö. Kaskenkadun ja Samppalinnanmäen välisen osuuden kiinteistöjen maaperä on muinaismuistolain rauhoittamaa (AL/sm), aluevaraukseksi on merkitty asuin-, liike- ja toimistorakennusten korttelialue (AK-1). Oppilaitoskiinteistöt on osoitettu yleisille rakennuksille (Y) ja ope-
tustoimintaa palveleville rakennuksille (YO).

Monet vanhoilla asemakaava-alueilla olevista arvorakennuksista ovat vailla asemakaavatasoa suojaa: Gylichin kaivonpäälysrakennus It. Rantakadulla (asemakaava 1/1897), Kaskenkatu 3:n puutalot (asemakaava 3/1907), Olavintie 4:n liikerakennus (asemakaava 6/1929) ja Ravintola Samppalinna esiintymislavoineen sekä maaumalajakokonaisuus (asemakaava 1/1897), Sepänkatu 1:n ammattikorkeakoulu ja Luostarivuoren koulu (asemakaavat 20/1987 ja 12/1967).

Kuva 8.12: Urheilupuiston käytävien varrella on monia lintulampia.

Urheilupuisto

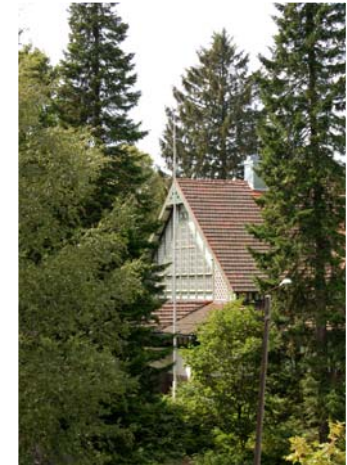
Urheilupuiston alue on kaavassa 17/1996 merkitty liikunta- ja virkistyspalveluiden alueeksi (VU). Alueen rakennukset ovat liikuntapalvelujen ja stadionin käyttöön tarkoitettuja huolto- ja katsomorakennuksia. Mylly ja myllärin talo on suojeltu asemakaavassa. Biologisen museon rinnetontti (Samppalinnankatu 5) on osoitettu museorakennuksille (YM), ja museorakennus on

suojeltu. Paavo Nurmen puistotiellä, korttelissa 16 on voimassa vuoden 1934 asemakaava (1/1934), jossa on osoitettu *Tontti ja likimääräinen rakennusala yleistä rakennusta varten*. Tonttia ei kuitenkaan ole rakennettu lipunmyyntikojua ja porttia lukuun ottamatta. Puistoalueella sijaitseva entinen tanssipaviljonki (rak. 1894, muutos T. Sora 1944), myöhempi painisali on merkitty asuinkäyttöön. Rakennusta ei ole asemakaavatasolla suojeltu, kuten ei myöskään Paavo Nurmen Puistotien varrella olevia ”Lehtori Blombergin asuntoa”, Totti Soran piirtämää funkkissaunaa (1947) vaikka alueella on melko tuore kaava (asemakaava 17/1996).

Lainvoimaiset asemakaavat:

1/1897, 3/1907, 6/1929, 7/1929, 1/1934,
78/1958, 88/1960, 12/1967, 20/1987,
8/1987, 7/1993, 21/1992, 17/1996,
32/2000

Kuva 8.13: Urheilupuiston laidalla oleva Biologinen museo pilkottaa kuusien siimeksestä.

Kehittämistarpeet ja suositukset

Biologisen museon ympäristö

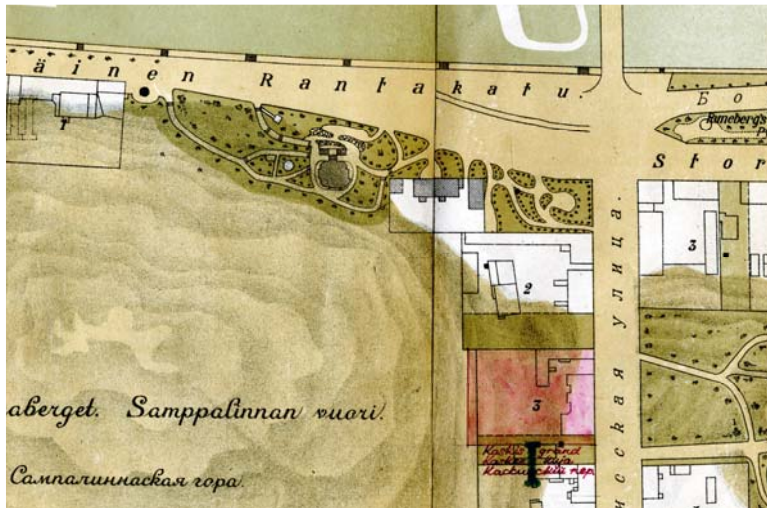
Kohteen keskeisiin nähtävyyksiin kuuluva skandinaavista kansallisromantiikkaa edustava Biologinen museo (A. Nyström 1907) jää suotta kätköön synkän kuusikon ja rehevöityneen kasvillisuuden taakse. Rakennuksen alkuperäiseen ideaan kuuluu valoisuus ja näkyvyys; lukuisten pieniruutuisten ikkunoiden oli tarkoitus tuottaa sisätiloihin mahdollisimman paljon päivänvaloa ennen sähkövalon aikaa. Lähiympäristöä hoitamalla kohde tulisi arvolleen sopivammalla tavalla esille. Näkyvyys ja ympäristön huoliteltu yleisilme lisäisi jokirannan tuntumassa olevan Biologisen museon kiinnostavuutta niin ympäristökasvatuskohteena kuin arkkitehtuurinähtävyytenäkin.

Samppalinnanmäki

Samppalinnanmäen joen puoleisen, rehevöityneen mäenrinteen säilyttämistä koskemattomana voidaan perustella luontoarvojen kannalta, mutta on huomioitava, että vielä 1800-luvun alkupuolella karua kalliota oleva Samppalinnanmäki on rakennettu viheralue ja kulttuurihistoriallisesti merkittävä puisto, jonka kulttuuriarvoja korostavaa hoitoa tulisi harkita ainakin joenrannan puoleisen rinteiden osalta.

Korkealta Samppalinnanmäeltä avautuu vaikuttavia kaupunkinäkymiä, joita umpeenkasvu häiritsee kesällä, alueen parhaimman käyttösesongin aikana. Aavistettavissa olevia huikeita kaupunkipanoraamoja tavoittelevat joutuvat usein kapuamaan korkeiden kallioiden jyrkille reunamille, jolloin myös taturmariski kasvaa.

Avoimmemmalle ympäristölle olisi edellä mainittujen lisäksi hygieeninen peruste: hyvän näkösuojan tarjoava, runsaaksi rehevöitynyt aluskasvillisuus on tehnyt joenpuoleisesta rinteestä yleisen kesäkäymälän, mikä haittaa alueen viihtyisyyttä. Eräs moniarvoisuutta kunnioittava hoitokeino mäkipuistoissa olisi, että puiston julkisivu ja keskeisimmät reitit olisivat siistittyjä, jolloin muissa osissa voitaisiin jättää alueita vähemmälle hoidolle.

Kartta 8.2: "Samppalinnan vuori" osittain lainvoimaisen, vuoden 1907 (3/1907) asemakaavan esittämänä. Kulttuurihistoriallisten puistojen arvonnukainen hoitaminen aloitetaan perehtymällä vanhoihin karttoihin ja kuviin. Niistä selviää mitä piirteitä puistossa tulisi korostaa, vaikei aivan alkuperäiseen asuun pyrittäisikään.

"Hämähäkkitorntti"

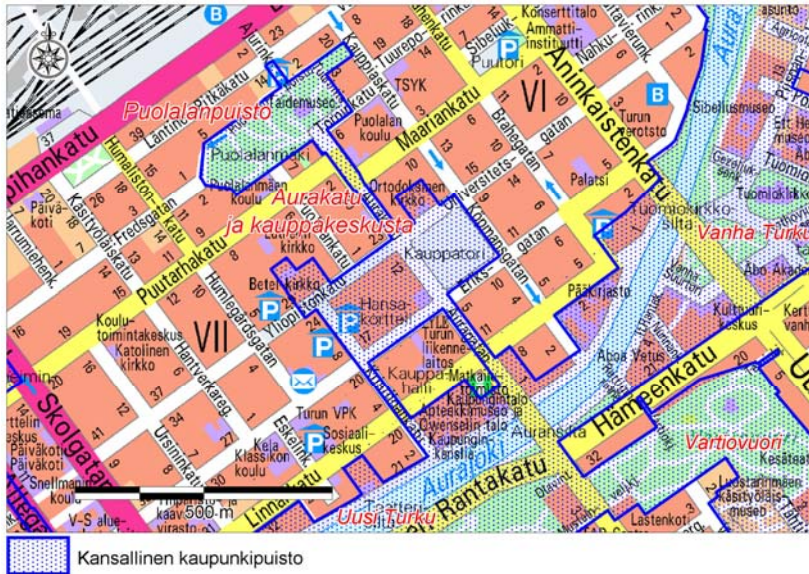
Kaupunginteatterin naapurissa olevalle, Itäisen Rantakadun ja Volter Kilven kadun kulmauksen tyhjälle tontille on etsitty lopullista käyttöä jo vuosikymmenet. Alun perin yliopiston kirjastoa varten kalliiseenimään louhittu aukko on ihmetyttänyt ohikulkijoita pitkään. Sen suulle on ilmestynyt jättimäistä hämähäkinverkkoa esittävä Outi Sarjakosken ympäristötaideteos (*Network* 1995), joka on antanut merkityksen ja nimen epäselvälle maisemalle. Viimeisimmissä suunnitelmissa on ehdotettu korkeatasoisen konserttitalon rakentamista. Eheyttävänä kaupunkitilana tontti voidaan liittää myös kansalliseen kaupunkipuistoon, sillä hyvin toteutettu julkinen rakentaminen tuo epämääräiselle alueelle uusia arvoja.

Maanomistus

Taloyhtiöiden omistamia Kaskenmäen kiinteistöjä (Olavintie 2, Kaskenkatu 1, Mustainveljestenkuja 1 ja 3) lukuun ottamatta osa-alue on kaupungin omistuksessa (ks. erillinen liite: kiinteistötiedot).

Kuva 8.14: Samppalinnanmäen rakentaminen puistiksi aloitettiin 1860-luvulla satamapaviljongin ympäristöä ehostamalla. Lähes 150-vuotias maisemapuisto kaipaasi jälleen kunnostustöitä.

Kartta 9.1: Osa-alueen raja-alue ja liittyminen muihin alueisiin.

9. Kauppakeskusta, Aurakatu ja Puolalanpuisto

Arvot ja merkitys

Kauppakeskusta

Kun puhutaan Turusta kulttuurihistoriallisena paikkana, ei voida unohtaa Turun merkitystä kauppakeskuksena, alueellisena markkinapaikkana, torina. Sitähän Turun nimikin lopulta merkitsee (ks. Itonen, Joki & Peltola 1975, 1425). Aikaisemmin päätori on sijainnut vanhassa keskustassa, ajan mittaan eri kohdissa Tuomiokirkon ympäristössä, Hämeentien (Hämeen Härkätien) päässä. Palon jälkeisessä uudelleenjärjestelyssä tori siirrettiin nykyiselle paikalleen Aurakadun varteen. Nykyinen Kauppatori oli Engelin asemakaavassa nimetty Raatihuoneentoriksi, jonka ympärille oli ajateltu julkisia rakennuksia ja edustuspuistoja. (Engel 1828; Lilius 1990, 257.)

Kuva 9.1: Aurakatu on kaupunkikuvallisesti keskustan tärkein katu. Se päättyy näyttävästi Puolalammäellä olevaan Taidemuseoon.

Turun kauppatori on edelleen kaupunkielämän keskuspaikka, kaupankäynnin ja kohtaamisen maisema. Nupukivipäällysteisenä säilytetyn torin ympäristössä on säilynyt vanhasta kaupunkirakenteesta ja mittakaavasta kertovia rakennuksia: kreikkalaiskatolinen kirkko (C.L. Engel / P.J. Gylich 1838, muutos Heideken 1881–82), Suomen ensimmäinen kivirakenteinen teatteritalo: Åbo Svenska Teater (C.L. Engel 1834–39 / P.J. Gylich 1846) ja uusrenessanssirakennus ”Apteekki” (Heideken 1865). Kaupalliseen keskustamiljööseen kuuluvista, mutta rajausehdotuksen ulkopuolelle jääneistä rakennuksista on mainittava Carlo Bassin (1831) suunnittelema ns. Ålandsbankenin talo tärkeänä muistumana empirekeskustan tilasuhteista, ja Turun kauppahalli (G. Nyström), joka on jo yli sadan vuoden ajan palvellut turkulaista elintarvikekauppaa. Nykyisin kauppakeskukset jatkavat torien, hallien ja markkinapaikkojen perinteitä. Turun Hansakortteli on osin vanhojen liikerakennusten arvokkaiden julkisivujen sisään rakennettu, nykyaikainen kauppakeskus, joka toimii torin ja hallin välittömässä yhteydessä. (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 45; TMM 2002.)

Kuva 9.2: Eerikinkadulla olevan Antintalon (K.V. Reinius 1891) porttikongi on yksi Hansa-korttelin sisäänkäynnistä.

Kuva 9.3: Aurakatu Taidemuseolta Kaskemäelle. Aurakatu on rakennuksen edustalla muuta osuutta leveämpi ja muotoon leikattujen jalopuiden kehystämä, mikä korostaa massiivisen museorakennuksen kaupunkikuvallista tehoa entisestään. Myöhempi kaupunkisuunnittelu on hylännyt tällaisen ruutukaavakaupungille tyypillisen, näyttävää maisemaa tuottavan pitkien ja suorien katujen päätteiden muotoilumallin.

Puolalanpuisto

Puolalanmäki on yksi keskusta-alueen merkittävimmistä rakennetun ympäristön kokonaisuuksista. Aurakadun päässä sijaitseva Puolalanpuisto kohosi vähäväkisten asuttamasta Puolalan kylästä eliittialueeksi 1900-luvun ensimmäisinä vuosina, kun mäkeä ryhdyttiin rakentamaan puistomaiseksi kokonaisuudeksi uuden, kansallisen tyyli-suunnan (*art nouveau / jugend*) viitoittamalla tavalla. Arvonnousun airuena toimi edelleenkin miljöötä hallitseva Taidemuseo, jonka valmistumisen jälkeen kukkula sai suojaisen reunusmuurin 1900-luvun alun tyylien mukaisista asuinrakennuksista. Puiston länsiosassa näemme miten jugendista siirryttiin pelkistetympään klassiseen tyyliin. (Kalpa 1971, 40–45.)

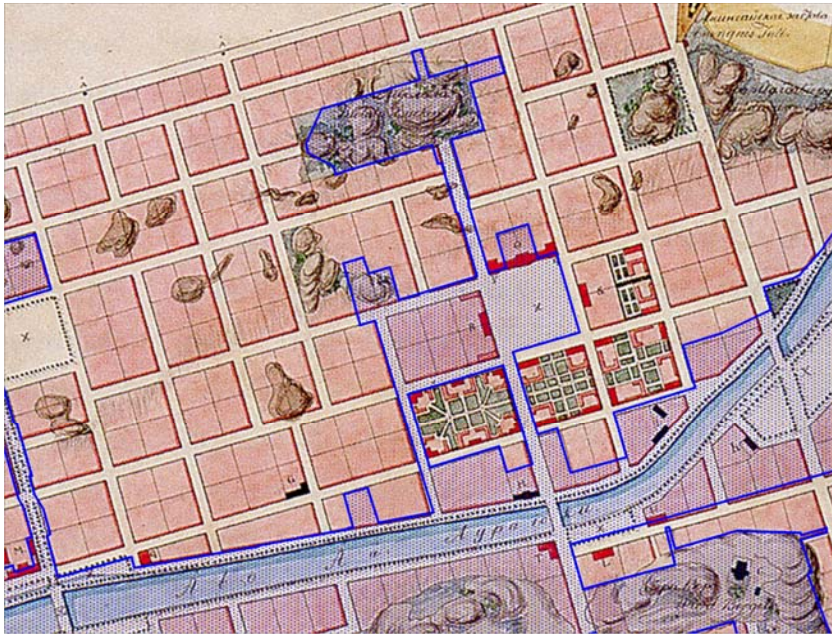
Suojaisa, vihreä ja valoisa Puolalanpuisto on kaikenikäisten kaupunkilaisten suosima ympärivuotinen virkistysalue. Jylhän Taidemuseon edusta toimii perinteisenä Vapun juhlinnan avajaispaikkana. Alueella pesivät kaupunkiolioissa viihtyvät koreat pikkulintumme kottarainen ja leppälintu (Karhu 2006).

Kuva 9.4: Puolalanpuisto on kaupunkilaisten suosima oleskelupaikka kesäisin. Lumisina talvina pikää mäkeä lasketaan pulkalla. Avointa puistoa reunustavat 1900-luvun alun tyylejä edustavat rakennukset, joiden rikas muotokieli on tärkeä osa puiston viihtyisyyttä. Kuvassa oleva Albatross on Turun kaupunkikuvaan merkittävästi vaikuttaneen arkkitehti Frithiof Strandellin (1910) arvostetuimpia töitä. Taiteilijatalonakin tunnetun rakennuksen ullakkohuoneistossa on pitänyt ateljeetaan muiden muassa Wäinö Aaltonen.

Yhteydet

Aurakatu yhdistää Puolalanpuiston ja kauppakeskustan suoraan jokirantaan, kaupunkipuiston ytimeen. Toisena merkittävänä yhdyskäytävänä toimii Kristiinankatu, jonka toisessa päässä virtaa Aurajoki, toisena päätteenä on Hospits Betelin (E. Bryggman) huomattava kaupunkitilallinen kokonaisuus (ks. kuva 9.6). Kauppatori ja Hansakortteli linkittyvät kulttuurisesti toisiinsa esitellen eri aikakausille tyypillisiä kaupankäynnin ja kohtaamisen paikkoja. Joen eteläpuolella Aurakatu muuttuu Kaskenkaduksi. Sen alla lepää Pyhän Olavin dominikaanisen luostarin rakennusten perustukset ja kellariverkosto, merkittävä kappale Turun ja koko valtakunnan sivistyksellistä ja hengellistä menneisyyttä.

Kartta 9.2: Osa-alueajaus ja vuoden 1828 asemakaava. Turun asemakaava oli kaupunkisuunnittelullinen esimerkki koko Euroopalle. Formalistinen ruutuakaava loi pohjan järjestelmälliselle, yhtenäiselle ja yhdenmukaiselle kaupunkikuvalle, jota oli mahdollisuus laajentaa samanmuotoisena käytännössä loputtomiin. Kaava määritteli tonttijaon, katu- ja korttelihierarkian sekä istutettavat julkiset alueet. Nykyisen Kauppatorin ympärille suunniteltiin väljää monumentaalikeskustaa hallintorakennuksineen. Aluetta alkoivat kuitenkin hallita kaupalliset toiminnot. (Lilius 1990, 256–264; Engel 1828; Asemakaava 1/1897.)

Rajautuminen

Aurakadun ja lisäksi kauppakeskustan osa-alueeksi on tässä esitetty ydinkeskustan merkittävin liikekeskustakokonaisuus, joka muodostuu Kauppatorista ja Yliopistonkadun, Aurakadun, Eerikinkadun ja Kristiinankadun rajaama kauppakeskukseksi katettu Hansa-kortteli.

Hospits Betelin ja As. oy Atriumin muodostama Bryggman-kokonaisuus on mukana arvokkaana osana kävelykadun miljöötä Kristiinankadun pääteaiheena. Lisäksi mukana on torimaisemaan keskeisesti kuuluva ortodoksinen kirkko seurakuntarakennuksineen ja Läntinen Rantakatu 9:n ja Aurakatu 1:n muodostama kiinteistö, johon kuuluvat Verdandin talo (F. Strandell 1898) sekä vuonna 1815 C. L. Engelin suunnitelmien mukaan rakennettu kolmi-kerroksinen kivitalo, jonka nykyasu on P. J. Gylihin (1828) käsialaa. (Ks. Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 45.)

Kuva 9.5: Kävelykatu (Yliopistonkatu). Vasemmalla Bryggmanin tuotantoa: Atrium ja Sammon talo, johon kaupungin keskushallinto hiljan muutti.

Aurakatu jatkuu maisemallisesti katkeamatta yli Auronsillan, jolloin kadun nimi muuttuu Kaskenkaduksi. Kaskenkadusta on mukana tilallisesti keskustamiljööseen kuuluva jyrkkä rinne, Kaskenmäki. Kaskenmäen rakennuskanta on esitelty osana Vartiovuoren ja Samppalinnanmäen puistojen (ks. osa-alueet 8. ja 11.).

Kuva 9.6: Vuonna 1929 valmistuneen Hospits Betelin sisäänkäynti, Betel-kirkon kello torni sekä hieman aiemmin valmistunut Atrium pylväineen ja portaikkoineen muodostavat arvokkaan ja monivivahteisen kaupunkitilan Kristiinankadun päätteeksi. Kävelykadun ympäristöönkin saumattomasti liittyvällä toriaukealla on selvästi havaittavissa Erik Bryggmanin tekemien italiamatkojen vaikutukset. Riitta Nikulan (1991, 27–33) mukaan kokonaisuus muodostaa ”eniten italialaishenkisen kaupunkitaiteellisen tilan Suomessa”. Itävalaistus muotoilee tilaa tavalla, joka oli Turussa uutta. Aukio on oikeutetusti saamassa nimensä Bryggmanin mukaan (vireillä oleva asemakaava 20/2005). Kokonaisuuden suunnitellut arkkitehti on kuvassa oikealla. Kuva Gustaf Weilin, teoksesta Erik Bryggman 1891–1955 arkkitehti. SRM 1991.

Osa-alueajauksen ulkopuolelle jäävät Forumin kauppakeskus ja Kopkolmio sekä vain osittain julkisiksi tiloiksi tulkittavat yksittäiset rakennukset. Puolalanpuisto on mukana yleiskaavan mukaisena virkistysalueena. Sitä ympäröivät asuinrakennukset ovat kulttuurihistoriallisesti ja ympäristöllisesti arvokkaita, mutta yksityisinä kiinteistöinä ne eivät sisälly luonnosteltuun rajaukseen (monet Puolalanpuiston maisemaan kuuluvista rakennuksista ovat osia kokonaisen korttelin mittaisista kiinteistöistä). Kauppahalli on jätetty rajauksesta tontin rakennussuunnitelmien vuoksi (halli on suojeltu).

Valtakunnallisesti arvokkaiden rakennusperintökohteiden luettelon (Rakennettu kulttuuriympäristö) tarkistamisen yhteydessä on osa ydinkeskustan liikerakennuksista mahdollisesti putoamassa listalta pois, samalla kun uusia turkulaisia kohteita on esitetty listattavan lisää. Rajausta tyrmäämättä, ympäristöministeriön edustaja Jukka-Pekka Flander kehottaa pohtimaan, onko esimerkiksi Hansakorttelilla sellaisia erityisarvoja, joilla kohteet sopivat osaksi kansallista kaupunkipuistoa.

Kokonaisuuden kannalta keskeisimmät alueet olisivat Puolalanpuisto sekä Aurakatu ja kävelykatu. Vireillä olevat kävelykadun ja torin yhteiset kehittämissuunnitelmat antanevat myös uusia mahdollisuuksia rajata kaupunkipuistoa.

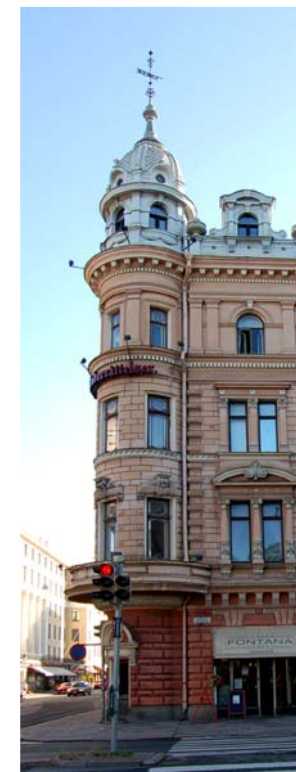
Kuva 9.7: Turun tori on edelleen kaupungin merkittävimpiä arkiympäristöjä. Engelin suunnittelema ortodoksinen kirkko valmistui raatihuoneelle varatulle tontille vuonna 1846.

Suunnittelutilanne

Puolalanmäki siihen liittyvine 1900-luvun alkupuolen rakennuksineen, Betel-kirkon ympäristö, Hansakorttelin vanha rakennuskanta sekä Aurakadun osuus välillä Linnankatu – Läntinen Rantakatu kuuluvat valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 45; RKY-kohteet 194, 195, 197 ja 198). Aurakadun Ruotsalainen teatteri ja Apteekkitalo sekä Eerikinkadun St. Erik on suojeltu rakennussuojelulain 60/85 nojalla.

Kuva 9.8: Kaupunkikuvan rakentaminen oli ennen porvariston kunniatehtävä. Palatsimainen, Verdandin talona tunnettu Aurakatu 1:n uusrenessanssitilo kuvaa 1800- ja 1900-lukujen vaihteen näyttävää liikerakentamista. Suunnittelijana toimi tuottelias F. Strandell. (Korttelin rakennusten historia, ks. Sjögren & Soiri-Snellman 1999.)

Maakuntakaava

Osa-alue on Turun kaupunkiseudun maakuntakaavassa (2002) keskustatoimintojen aluetta (C). Koko alue kuuluu toria lukuun ottamatta rakennetun ympäristön suojeltaviin kokonaisuuksiin (SR 853019). Pienemmistä kokonaisuuksista ja yksittäisistä rakennuksista on lisäksi erilliset suojelumerkinnät (SR 033 – SR 042).

Yleiskaava

Puolalanpuisto on yleiskaavassa 2020 (2001) merkitty virkistysalueeksi, muut osat ovat pääkeskustatasoisten keskustatoimintojen aluetta (C).

*Kuva 9.10:
Puolalan kylään
kuulunut, 1700-
luvun lopulta
peräisin oleva
Iso-Puolalan talo
säilyi Turun
palossa.*

Asemakaava

Osa-alue on osin vanhaa asemakaava-alueita, joissa ei ole maankäyttöön liittyviä korttelijakoa tarkempia määräyksiä. Tällaisia korttelialueita ovat suuri osa Puolalanpuistoa, Kauppatori, Atriumin ja Hospits Betelin kiinteistö (Yliopistonkatu 27–29, 27:n osalta asemakaavamuutos vireillä), Aurakatu 1:n ja Läntinen Rantakatu 9:n muodostama kokonaisuus. Näiden alueiden maankäyttöä ohjaa rakennusjärjestyksen 51 § (Turun kaupungin rakennusjärjestys 2002). Hansakorttelin vanha rakennuskanta on suojeltu. Kortteli on kaavoitettu liike- ja toimistorakennuksille (K-1 ja K-2). Taidemuseon lähin ympäristö on asemakaavassa 40/1989 osoitettu puistoksi (VP), yleiseksi rakennukseksi merkitty museorakennus on suojeltu. Ortodoksisen kirkko (suojeltu) ja seurakuntatalo sijaitsevat kirkkojen ja muiden seurakunnallisten rakennusten korttelialueella (YK).

Betel-kirkko (Yliopistonkatu 29) ja Hospits Betel (Yliopistonkatu 29) ovat vailla asemakaavan suojelua samoin Atrium (Yliopistonkatu 27), joka on esitetty suojeltavaksi asemakaavamuutoksen yhteydessä.

Kauppatorin kehittämiseksi on käynnistetty kaavamuutos ja suunnitelmista on laadittu osallistumis- ja arviointisuunnitelma (vireillä oleva asemakaava 51/2003). Myös Atriumin saneeraukseen liittyy kaavamuutos (vireillä oleva asemakaava 20/2005). Samassa yhteydessä rakennus esitetään suojeltavaksi ja sen edessä oleva aukio nimettäväksi Erik Bryggmanin mukaan.

Lainvoimaiset asemakaavat 1/1897, 2/1901, 4/1926, 3/1933, 29/1984, 4/1999, 11/2000, 38/1961, 40/1989, 2/1998

Vireillä olevat asemakaavat 51/2003 ”Kauppatori”, 20/2005 ”Atrium”

Laajennusoptio

Ns. Ålandsbankenin talo (C. Bassi 1831), torin alkuperäisestä mittakaavaa kuvaava rakennus on arvokas osa torimaisemaa. Ålandsbankenin kulman kautta voidaan ajatella laajennusoptiona Kauppiaskatua, jolla sijaitsee Turun Sanomien talo (A. Aalto 1930) ja Hamburger Börs (F. Strandell 1908) sekä kirjastokortteli. Kirjaston laajennusosan, uuden pääkirjastorakennuksen eheyttämisen korttelin valmistuttua saataisiin katua myöden merkittävä yhteys Aurajoelle ja Vanha Turku -osa-alueelle. Alueella on viritelty suunnitelmia joen molempien puolien ns. kulttuurikorttelien yhteyksien parantamisesta mm. rakentamalla vanha ”pennisilta” uudelleen.

Kehittämistarpeet ja suositukset

Kristiinankadun monumentaalipäätteeksi aseteltu Luostarivuoren koulu on kadonnut kaupunkikuvasta maiseman umpeenkasvun johdosta (ks. kuva 9.11). Näkymien ylläpidon ei tarvitse merkitä pitkällä aikavälillä suoritettavia mittavia raivauksia, säännöllinen kevyt hoito riittäisi. Kasvillisuutta olisi uskallettava hoitaa siten, että mahdollisimman monet ympäristöarvot, myös kulttuurihistorialliset ja maisemalliset, säilyisivät.

Kauppatorin kehittämiseen liittyy keskustelu käsin työstetyn luonnonkivi-pinnoituksen mahdollisesta poistamisesta. Kiveyksen korvaaminen historialliseen miljööseen sopimattomalla pinnoitteella laskisi torin ympäristöllisiä ja kulttuurihistoriallisia arvoja.

Kaupunkipuiston ulottaminen torille ei estä sen alle rakennettavan pysäköintitilan toteuttamista, vaikka epäilyksiä siitäkin on tuotu esille. Päinvastoin, autojen vieminen istutusten ja kävelykatujen tieltä maan uumeniin on kaupungin viihtyisyyden ja ekologian kannalta varsin tervetullut hanke.

Kuva 9.11: Kristiinankatu yhdistää Yliopistonkadun kävelykatuosuuden jokirantaan. Sappalinnamäellä kohoava Luostarivuoren koulu on kaupunkikuvaa ajatellen sijoitettu Kristiinankadun symmetriseksi ja näyttäväksi pääteaiheeksi. Nykyisin siitä näkyy vain osa kattoa. Kasvillisuuden rehevöitymistä voidaan pitää luontoarvona, mutta kaupunkiympäristön osia tulisi osata hoitaa monimuotoisesti, luontenomaisia piirteitä ja maisemallisia arvoja tukien.

Kuva 9.12 ja 9.13: Betel-kirkon (F. Strandell 1905) ja Auransillan (Armfelt, Nyström, Westerholm 1906) muutokieli kuvastaa 1900-luvun alun arkkitehtuuria.

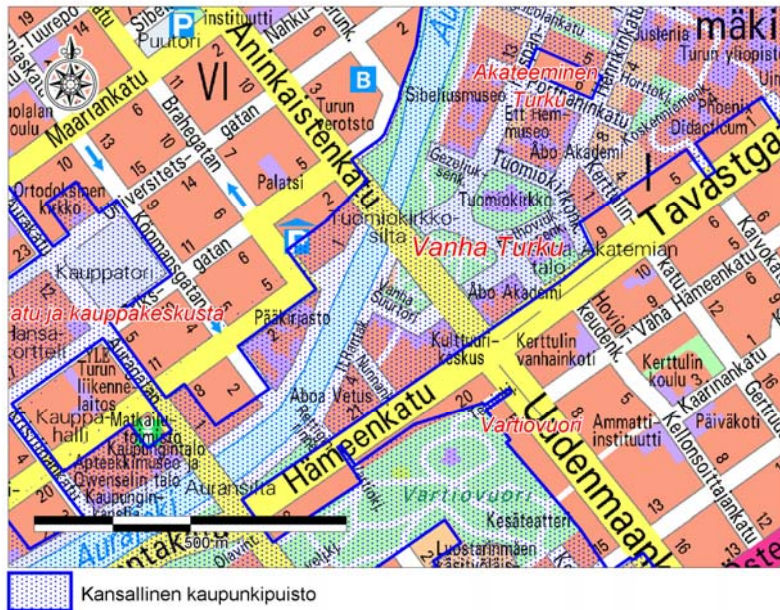

Maanomistus

Tori, katuosuudet ja Puolalanpuisto Taidemuseoineen ovat kaupungin omistuksessa. Kreikkalaiskatolisen kirkon kiinteistö (Yliopistonkatu 19) on ortodoksisen seurakunnan omistuksessa. Åbo Svenska teaterin kiinteistön (Eerikinkatu 13) omistaa Stiftelsen för Åbo Akademi ja Atriumin (Yliopistonkatu 27) As. Oy Atrium, Hostpits Betel ja Betel-kirkko muodostavat yhden kiinteistön (Yliopistonkatu 29), jonka omistajina ovat Suomen adventtikirkko ja kiinteistöosakeyhtiö Yliopistonkatu 29. Hansakorttelin liikekiinteistöt ovat kiinteistöosakeyhtiöiden omistamia. Läntinen Rantakatu 9 kiinteistön omistaa Fastighetsaktiebolaget Svenska Gården i Åbo. (Ks. erillinen liite: kiinteistötiedot.)

Kuva 9.14: Idänsuhteiden kulttuuriperintöä: ”Suomen ja Leningradin ystävyyspatsas” (A. Louhiso 1969) Puolalanpuistossa.

Kartta 9.1: Osa-alueen raja-alue ja liittyminen muihin alueisiin.

10. Vanha Turku

Arvot ja merkitys

”Sitä on syytä kutsua kaiken sivistyksen tyysijäksi”, toteaa Daniel Juslenius vanhan Turun ympäristöstä väitöskirjassaan *Aboa vetus et nova* (1700). Tuomiokirkko, Turun Linna ja Akatemian edeltäjä, katedraaliskoulu (kapitulikoulu) sekä markkinapaikka tekivät paikasta koko keskiaikaisen Suomen keskuksen, pääkaupungin. Turun vanha keskusta edustaa maamme vanhinta urbaanimiljöötä, jonka rakentaminen alkoi kansallisyhättömme, Turun Tuomiokirkon ympäriltä. Unikankareen kummun ympäristöön sijoitettiin kaikki kaupungin tärkeimmät rakennukset. 1300-luvulla kaupunki laajeni nykyisen Vanhan Suurtorin alueelle, josta muodostui hallinnollisen ja kaupallisen elämän keskus raatihuoneineen ja kauppapaikkoineen. Myöhäiskeskiajalla kaupunki laajeni ns. *toispual jokke*, nykyisen Läntisen Rantakadun seudulle, josta muodostui tärkeä uusi asuinalue, Aninkainen. Vanhan Turun ympäristön keskiaikainen luonne on säilynyt osin näihin päiviin saakka. (Äikäs 1999, 118–122.)

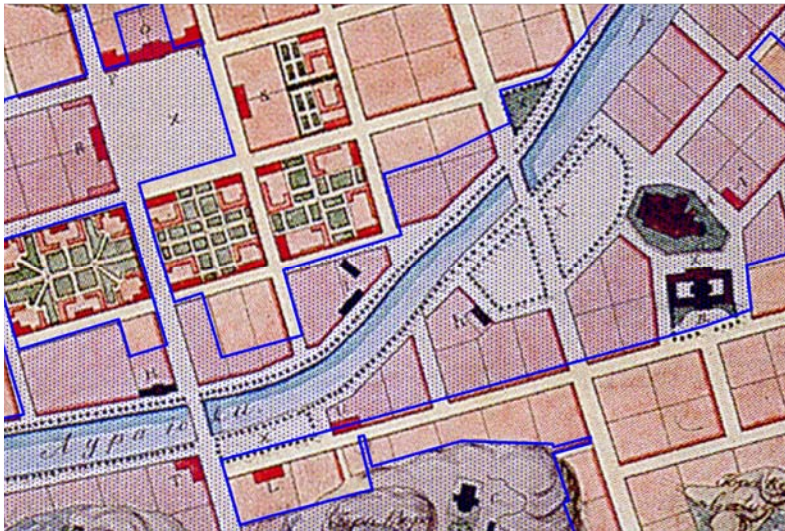
Turun keskusta-alueen arvokkaimmat puistot ja samalla maan vanhimmat kaupunkipuistot – Tuomiokirkkopuisto, Brahenpuisto ja Porthanipuisto – sijoittuvat Tuomiokirkon edustalle. Keskustan muotupuistot ja jokivarren jalopuuvivut perustuvat empireajan julkisten alueiden suunnitelmiin (C. L. Engel, P. J. Gylich). Jalojen lehtipuiden muodostamat säännölliset kujanteet edistivät paloturvallisuutta, mutta korostivat myös kaupungin tärkeimpiä alueita. Porthanin puistossa sijaitsee maamme ensimmäinen suurmiesmuistomerkki, kansallisen historian isäksi nimetyin Henrik Gabriel Porthanin patsas, joka paljastettiin vuonna 1864. (Schalin 2005, 12–17; Äikäs 1999, 125; ks. myös luku 1.2.)

Kuva 10.1: ”Suomen maan ja Suomen kansan arvohon asettajalle, tähän kaikki Suomen kansa muistopatsahan panetti”. Porthanipuisto on merkitty kansalliseksi muistipaikaksi, josta osoituksena Porthanin patsas ja puiston nimi. Taustalla Vanha Suurtori ja Katedraaliskola. Oikealla kunnostusöitä odottava kulttuurihistoriallisesti merkittävä, pohjoismaiden vanhin puistoravintola Pinella, joka patsaan pystytyksen aikaan siirrettiin nykyiselle paikalleen P. J. Gylichin (1863) suunnitteleman pylväikön päälle. ”Pinellan pylväiköstä” tehtiin Turun ensimmäinen ravintolaterassi 1970-luvulla. (Orell 2004.)

Alueen merkittävin maamerkki ja kansallisen historian symboli on tietysti Tuomiokirkko. Muut alueen tärkeimmistä rakennuksista ovat liittyneet Akatemian toimintaan ja hallintoon. Kulttuurihistoriallisesti kaikkein arvokkaimmaksi katsotaan Tuomiokirkon lähin ympäristö, jossa sijaitsevat mm. J. C. Trappin (C. Bassi 1836) ja Cajanderin (P. J. Gylich 1834) empi-retalot, joista jälkimmäisen jatkeeksi rakennettiin Åbo Akademin *Chemicum* vuonna 1951. Se on poikkeuksellinen modernin ajan rakennus: pehmentääkseen kontrastia eri-ikäisten rakennusten yhteisessä julkisivussa, Erik Bryggman suunnitteli laboratoriorakennukseen ajan arkkitehtuurille sangen epätyypillisiä klassisia koristeaiheita. (TMM 2002.)

Suurtorin ympäristön nykyisistä rakennuksista monet ovat nousseet keski-aikaisille perustuksille (esim. Brinkkala ja Katedraalikoulu sekä S. Bernerin 1736 suunnittelema Raatihuone). Puistoravintola Pinellan (rakennuttaja N. E. Pinello 1848, laajennus ja muutos G. Th. Chiewitz 1863) pöytäseurueisiin ovat kuuluneet maamme merkittävimmät kansallissankarit: Lönnrot, Runeberg, Topelius ja Snellman sekä muut keskeiset kulttuurivaikuttajat. Teollisuusperintöä edustavat Rettigin tupakkatehdas ja siihen liittyvä palatsirakennus, jotka valmistuivat 1920-luvulla. Alun perin tehtailijan perheen kodiksi suunniteltu Rettigin palatsi muutettiin Turun keskiaikaa tutkivaksi ja nykytaidetta esitteleväksi Aboa Vetus & Ars Nova -museoksi 1990-luvulla. Mainittakoon, että palatsin muurissa on James Cookin mukana purjehtineen turkulaisen Herman Spöringin muistomerkki. Joen länsipuolen merkittävimpiin kohteisiin kuuluvat ulkoasultaan Tukholman Ritarihuonetta jäljittelevä kirjastotalo (K. A. Wrede 1903) ja 1700-luvulla kaupungin huomattavimpana ravintolana toiminut ns. Ingmanin talo (nyk. asu F. Strandell 1904). Samalla alueella on jäänteitä 1600-luvulla puretusta Pyhän Hengen kirkosta. (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 44–45; TMM 2002; Orell 2004.)

Kartta 10.2: Rajaehdotus istuu lähes 200 vuoden ikäiseen asemakaavaan, mikä osoittaa kaupunkikuvan perustuvan monilta osin empireajan kaupunkijärjestelmään. Engelin laatima palonjälkeinen asemakaava (1828; kuvassa yksityiskohta) oli edistysellinen, mutta samalla avarakatseinen: vanha, keskiaikaiseen järjestykseen perustuva keskusta haluttiin säilyttää. Uusi keskusta sijoitettiin joen pohjoispuolelle, hieman lähemmäs jokisuuta.

Kuva 10.2: Kansallinen historia ja identiteetti kulminoituvat Aurajoen maisemaa yli 700 vuoden ajan hallinneeseen kansallispyhättöön. Paloa edeltävää kaupunkikuvaa on tutkittu Tuomiokirkon edustan kaivauksissa vuosien 2005–2006 aikana. Paikalta on löytynyt mm. Kaskennäellä sijainneelta luostarilta kirkolle johtanut katu sekä sen varressa olleiden, mitä ilmeisimmin arvovaltaisille henkilöille kuuluneiden rakennusten perustuksia.

Monet alueen rakennuksista ovat edelleen julkisia rakennuksia, mikä nostaa kohteen arvoa, sillä kansalaisilla on mahdollisuus tutustua fasadien takaiseen ja jopa maanalaiseen, keskiajalta periytyvään kaupunkiympäristöön. Keskiaikaisesta kaupunkirakenteesta kertovat kapeat kujat, tiivis rakentaminen sekä palautetut katu- ja torikiveykset joihin on merkitty entisten rakennusten paikkoja ja katulinjoja. Alueella järjestetään vuosittain vuorovaikutteinen näytelmä, keskiaikaiset markkinat, jotka puolestaan valottavat keskiajan sosiaalista tilaa. Vanhat torit ja hahmotettavat historialliset tielinjat kertovat tarinaansa Turusta kaupankäynnin ja kansankulttuurin keskuksena.

Radioalloilla kuuluvat Tuomiokirkon puolenpäivän kellonlyönnit ovat monelle osa päivittäistä kansallista äänimaisemaa. Joulunajan rauhoittuminen katsotaan usein alkavaksi juuri tältä paikalta Suomen Turun julistaessa joulurauhan vuosisataisen tradition mukaisesti hillityn juhlallisesti, kunnioittavalla hartaudella ja kansallislaulun siivittämänä.

Kuva 10.3: Mustatakkien ja ihmisten rinnakkaiselo on jatkunut keskiajalta saakka. Kuva Matti Valta.

Vanhan Turun puistojen kolopuissa pesivä naakka eli kirkhakkinen on Varsinais-Suomen maakuntalintu ja Turun symboli. Sosiaalinen ja älykäs lintu oppi jo vuosisatoja sitten pesimään ihmisen seuralaisena kirkoissa ja muissa suurissa rakennuksissa. Se onkin viihtynyt tuomiokirkon tornissa ja sen lähistöllä keskiajalta saakka. Vielä 1980-luvulla naakkayhdyskunnat Turun vanhan keskustan alueella kuuluivat maan suurimpiin, mutta nykyään valtaosa Turun naakoista elää Ruissalossa. (Karhu 2006.)

Yhteydet

Osa-alue on keskeinen osa Aurajoen kansallismaisemaa. Arvokas alue muodostaa näyttävän päätteen keskustan jokiranta-alueelle. Alue on kiinteästi yhteydessä *Akateemisen Turun* ympäristöön niin kulttuurisesti kuin fyysisestikin. Kohde on keskiaikaisen kaupungin ydinaluetta, joka laajeni länteen ja etelään muodostaen nykyisen keskustan joen länsipuolelle. Keskiaikaisena kauppakaupunkina Turulla on laajat kulttuurisiteet Itämeren kauppaa-alueelle ja Hansa-kaupunkeihin. Merkittävien maanteiden ja vesireittien yhtymäkohtana sekä tärkeänä hallinto ja kauppaa-alueena Vanhaa Turkuja voidaan pitää valtakunnan kulttuurihistoriallisena keskipisteenä.

Rajautuminen

Ehdotettu osa-alue rajautuu pohjoisessa Gezeliuksenkatuun ja Tuomiokirkkokatuun, itärajoina ovat Rothoviuksenkatu ja Hämeenkatu, etelässä alue rajoittuu Auransiltaan. Joen länsipuolelta osa-alue-rajauksessa ovat jokirannan viheralueiden ja Lönnrotinpuiston lisäksi seuraavat rakennusperintökohteet (Turun kaupunkiseudun maakuntakaava 2002, SR 033 ja SR 034, ks. myös Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 45):

– kortteli Solen: Läntinen Rantakatu 5 (Heurlinin koulu / Ch. Trappin asuinrakennus, C. Bassi 1830), Läntinen Rantakatu 7 (Sokeritehdas, C. F. Schröder 1758, muutoksia mm. Bassi 1829, P.J. Gylich 1840) Läntinen Rantakatu 9 (Sokeritehtaan asuintalo, C. L. Engel 1814, korjaus P. J. Gylich 1828)

– kortteli Sirius: Linnankatu 2 (Kaupunginkirjasto, K. A. Wrede 1903; maaherran viraston kansliarakennus, nyk. kirjastokäytössä, C. Bassi, Arppe 1817, A. Kajanus 1887; Hovioikeuden presidentin talo, nyk. musiikkikirjasto, S. Berner 1733, C. Bassi 1829), Läntinen Rantakatu 1–3 (Hotel du Nord / Triviaalikoulu, nyk. neuvola, alk. 1700-l, P. J. Gylich 1830; Kauppaseuran talo P. J. Gylich 1845; asuinrakennus A. Helenius 1899)

– Linnankatu 1 (asuintalo 1829, muutos Richardtson 1941; asuintalo osin 1830, muutos Richardtson 1930) ja Linnankatu 3 (Ingmanin talo alk. 1700-luvulta, muutos palon jälkeen P. J. Gylich, nyk. asu F. Strandell 1904; asuinrakennus 1833 P. J. Gylich, muutoksia 1800-l lopulla, nyk. mm. hautaustoimisto Perttala)

Kuva 10.4: Keskiaikaisen kaupungin kapeaa ja korkeaa katutilaa. Luostarin Välikatu oli kaupungin tärkein katu, se johti luostarilta tuomiokirkolle.

Suunnittelutilanne

Osa-alue on osoitettu valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuurihistoriallisesti ympäristöksi (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 44–45, RKY-kohteet 192 ja 194). Alue on merkittävä osa Aurajokilaakson kulttuuri- maisemaa, joka on yksi ympäristöministeriön luokittelemista 27 kansallismaisemista (Kansallismaisema 1993).

Maakuntakaava

Osa-alue on Turun kaupunkiseudun maakuntakaavassa (2002) keskusta- toimintojen aluetta (C). Alue kuuluu maakuntakaavan valtakunnallisesti arvokkaisiin maisema-alueisiin. Rakennetut korttelialueet on suojeltu maakuntakaavassa aluekokonaisuuksina (SR 853019: SR 005, SR 014–020, SR 033–034). Samaan rakennetun ympäristön suojelukohdeluetteloon kuuluvat myös Tuomiokirkko ja kirkkomaa (SR 001), Tuomiokirkkopuisto, Brahenpuisto ja Porthaninpuisto (SR 016) sekä Rettigin palatsin tontti rakenteineen (SR 020). Jokivartta pitkin on osoitettu rakennettavaksi yhtenäinen ulkoilureitti, jonka lopullisen sijainnin määrittelee tarkempi maankäytön ohjaus.

Yleiskaava

Turun yleiskaavassa 2020 (2001) kohde on merkitty julkisten palvelujen ja hallinnon alueeksi (PY) sekä joen länsipuolelta pääkeskustasoisten keskustatoimintojen alueeksi (C). Koko osa-alue kuuluu yleiskaavan *kulttuurihistoriallisesti, kaupunkikuvallisesti, maisemallisesti tai luonnonoloiltaan arvokkaaseen alueeseen*, jossa tapahtuvat muutokset tulee tehdä alueen ominaispiirteitä turmelematta. Aurajokivartta pitkin kulkee yleiskaavan pääviheryhteys.

Asemakaava

Osa-alueen ympäristö on keskeisiltä osiltaan lain suojaamaa muinaismuistoaluetta, jonka maankäyttö on tiukasti ohjattua. Läntisen Rantakatu 5–9:n kolmea rakennusta (maakuntakaavan SR 033) lukuun ottamatta vanha rakennuskanta on suojeltu asemakaavoin ja alueen historiallisen ilmeen ja ominaispiirteiden säilyminen on turvattu kaavamääräyksillä. Myös ka- tuosuudet Tuomiokirkon ympärillä on määrätty säilytettäväksi (asemakaa- va 2/2004). Suurin osa alueesta on varattu yleisille ja opetustoimintaa pal-

veleville rakennuksille (Y, YM ja YO). Linnankatu 3:n tontti ja ravintola Pinellan rakennukset ovat liike- ja toimistorakennusten (KL1, K-2) korttelialueilla. Linnankatu 1:n tontilla on voimassa vuoden 1897 asemakaava, joka osoittaa ainoastaan korttelijaon, rakentamisessa noudatetaan rakennusjärjestystä (Turun kaupungin rakennusjärjestys 2002).

Kohteen kaikki viheralueet (Lönnotinpuisto, Tuomiokirkonpuisto, Brahenpuisto, Porthaninpuisto, Runeberginpuisto sekä jokirantaosuudet) on osoitettu *valtakunnallisesti arvokkaiksi, kulttuuriympäristön ja maiseman kannalta tärkeiksi puistoiksi* (VP-1). Asemakaavan mukaan puistoalueilla olevia rakenteita, rantapenkereitä, tukimuureja, aitoja, kiveyksiä, polkuja, istutuksia yms. ei saa hävittää ja niitä tulee hoitaa alueen historiallisen arvon mukaisesti (asemakaavat 55/2003, 2/2004).

Rettigin korttelissa on rakennusoikeutta 1- ja 2-kerroksisille rakennuksille (asemakaava 40/1998). Alueelle saa sijoittaa vähäisissä määrin liike- ja toimistotiloja ja museotoiminnan kannalta välttämättömän asunnon. Kortteli on kaavassa kulttuurihistoriallisesti ja rakennustaiteellisesti arvokkaiden museorakennusten korttelialuetta sekä muinaismuistoaluetta, jonka rakenteita ei saa hävittää. Vanha rakennuskanta on suojeltu ja uudisrakentaminen tulee sovittaa alueen ominaispiirteisiin. Rakennusoikeus ei näin ollen ole uhka arvojen säilymiselle.

Lainvoimaiset asemakaavat 1/1897, 7/1961, 29/1960, 25/1984, 2/1994, 14/1997, 40/1998, 8/1999, 7/2003, 55/2003, 2/2004, 29/2004

Kuva 10.5. Pietari Brahe nimikkopuistos- saan. Tuomiokirkon ympäristön viheralueet ovat Turun keskustan vanhimpia edustus- puistoja. Taustalla Åbo Akademin käytössä oleva Cajanderin talo.

Kehittämistarpeet ja suositukset

Tuomiokirkkosillan ja pääkirjaston vanhan päärakennuksen välinen kaatosuus ei ole enää moottoriliikenteen kannalta merkittävää aluetta. Maisemaa edustavasti hallitsevan kirjaston edustan risteysmäisyyttä tulisikin kehittää aukiomaiseen suuntaan. Näyttävän kirjastofasadin tilavalle edustalle voitaisiin miljöosuunnittelun keinoin luoda edustava ja viihtyisiä oleskeluaukio ja kohtaamispaikka suihkulähteineen. Näyttävä ja kaupunkikuvallisesti arvokas suihkulähde on suotta pois käytöstä. Kirjaston merkitys tärkeänä kulttuurirakennuksena, sen sijainti joen varrella vanhaa keskustaa vastapäätä sekä uuden kirjaston valmistuminen vanhan viereen tekevät korttelialueesta erittäin huomionarvoisen kaupunkitilallisen kokonaisuuden, mikä edellyttää korkeatasoista ympäristösuunnittelua ja harkittua materiaalivalintaa.

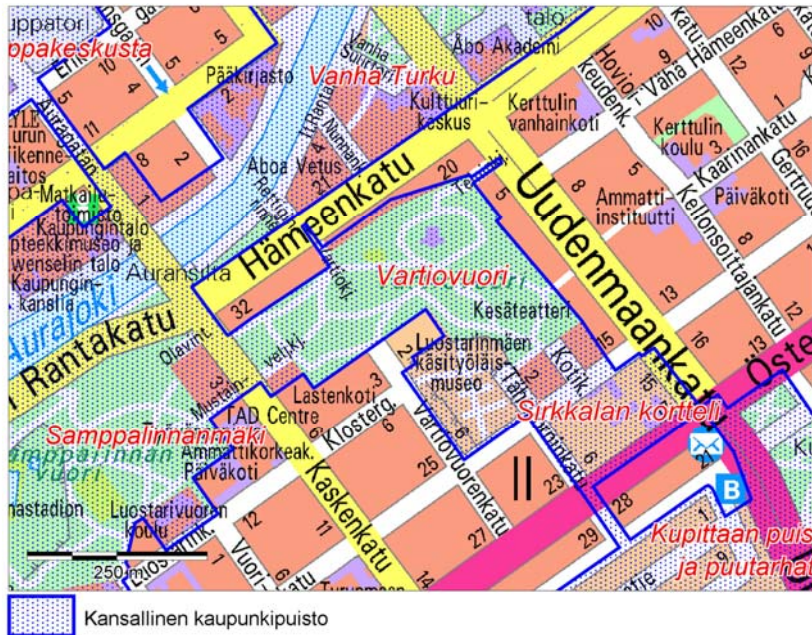
Maanomistajat

Suuriman osan maa-alasta omistaa Turun kaupunki. Tuomikirkko ja sitä ympäröivä kirkkomaa on Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymän omistuksessa. Tuomiokirkon torin ja Hämeenkadun välisen korttelin (Åbo Akademi), Rettigin tupakkatehtaan kiinteistön ja Linnankatu 1:n maanomistaja on Siftelsen för Åbo Akademi. Rettigin palatsin ja Aboa Vetus & Ars Novan muodostama kiinteistökokonaisuus on Kiinteistö Oy Taidepalatsin omistuksessa. Linnankatu 3:n kiinteistöt omistaa Oy Baloo Ab ja Kiinteistö Oy Casagrandentalo, Läntinen Rantakatu 5:n Kiinteistö Oy Carenia ja Läntinen Rantakatu 7:n Kiinteistö Oy Auransilta. (Ks. erillinen liite: kiinteistötiedot).

Huom. Läntinen Rantakatu 9 on rakennettu yhteen Läntinen Rantakatu 7 rakennuksen kanssa (kuvan 10.6 vihertävä rakennus ja keltainen sen oikealla puolella). Kiinteistötietoja tarkasteltaessa näyttää tämän vuoksi siltä, että L. Rantakatu 7–9:n rakennus on mukana vain osittain. Kiinteistörajojen mukaisesti L. Rantakatu 9 on käsitelty osa-alue 9:n yhteydessä.

Kuva 10.6: Näkymä Auransillalta tuomiokirkolle on Turun kuvatuimpia.

Kartta 11.1: Osa-alueen rajaustuonnos ja liittyminen muihin alueisiin.

11. Vartiovuori ja Sirkkalan kortteli

Arvot ja merkitys

Vartiovuori

Vartiovuori on nimensä mukaisesti vanha valvontapaikka, jokivarsikaupungin korkein kalliohuippu. Turkulaispovareiden perustama Vartiovuoren kaunistuskomitea ryhtyi kukkulan somistustoimiin jo vuonna 1842, minkä ansiosta silloin vielä karulle kalliolle rakennettiin portaat, tuotiin maata ja tehtiin istutuksia. Vartiovuoren puistoon on laadittu useita puutarhataiteellisesti korkeatasoisia toteutumattomia suunnitelmia. Lopullisen muotoonsa puisto kehittyi 1870-luvulla pohjoista puutarhakulttuuria edistäneen Suomen Talousseuran laadittamien puistosuunnitelmien mukaan. Puistokokonaisuus edustaa ajalle tyypillistä maisematyyliä, joka korostaa vapaamuotoisia, ikään kuin luonnollisia tiloja ja kauas avautuvia näkymiä. Alkuperäisistä sommitelmista lienee jäljellä jalopuita ja käytävälinjaukset. (Ks. lisää Soiri-Snellman 2001, 190–197.)

Kuva 11.1: Vartiovuorella sijaitseva observatorio on Turun tunnetuimpia maamerkkejä. Aikanaan se oli merkki modernin eurooppalaisen kulttuurikaupungin korkeasta sivistyksestä.

Vuoren huipulla sijaitsee observatorio, eräs Turun tärkeimmistä maamerkeistä. Engelin suunnittelema tähtitorni kuului jo paloa edeltävän Turun maisemaan. Akatemian ylpeydenaihe ja sivistyskaupungin tunnus, Suomen ensimmäinen tähtitieteellisiä tutkimuksia varten pystytetty rakennus valmistui vuonna 1820. Sen naapurissa on satumaisin aiheen koristettu, jugendtyylinen vesitorni. (TMM 2002.) Korkealle Vartiovuorelle kavutessa voi tutustua havainnollisesti kaupungin maise-mahistoriaan lukemalla opastauluja, joissa on kerrottu veden pinnan korkeusmuutokset aina siihen asti, kun kukkulan korkein laki oli vielä merestä pilkistävä kari.

Kuva 11.2: Vartiovuoren-puiston Kaskenmäelle suuntautuvaa rinnettä, Taustalla jugendlinna Hjorten.

Kuva 11.3: Tähtitornin edustalla on terassitasanne, johon on sommiteltu parterri-istutus

Vartiovuoren puiston vaiheisiin ja koko maamme puutarhahistoriaan liittyy paloa edeltävä Johan Gadolinin *Surutoin*, joka oli aluksi satoja hedelmäpuita käsittänyt yksityinen puutarha. Zacharias Topelius vertasi *Surutointa* Linnèn Hammarbyn puutarhan ”kainoksi jäljennökseksi”. 1800-luvun alussa *Suruttomasta* tuli yleisölle maksua vastaan avoin huvipuisto. Kaskaenahteen laella sijainneesta puistosta muistuttaa enää 1700-luvun lopulta peräisin oleva, lastenkotina toimiva ns. Gadolinin laboratorio. (Sihvo 2005, 46–48.) Vartiovuoren maisemaan sisältyvät kaupunkikuvallisesti ja rakennustaiteellisesti merkittävät F. Strandellin suunnittelema jugendlinna Hjorten (1903 ja 1906), Kotikadun vanhainkoti *Hemmet* (A. Krook & E. Hinderesson 1933 ja 1937) puutarhoineen sekä tämän naapurissa sijaitseva suojeltu rakennusryhmä (Kotikatu 2–4, Sirkkalankatu 17), jossa sijaitsee jugendrakennusten lisäksi paloa edeltävästä kaupungista säästynyt, Suomen Intendenttikonttorin (vuodesta 1865 yleisten rakennusten ylihallitus) johtaja C. Bassille kuulunut asuinrakennus (TMM 2002).

Kuva:11.4: Tähtitornin muurin sementtipinnoilla elää uhanalainen linnankultajäkälä. Kuva Kari Karhu

Vartiovuoren rinteän yläosasta on jo vuosikymmeniä tunnettu Suomen ainoa puistomataran esiintymä. Käsityöläismuseon alueella kasvaa puolestaan harvinainen muinaistulokaskasvi, kylämalva. Alueella pesii myös alun perin Intiasta Eurooppaan levinnyt kauniisti kujertava turkinkyyhky, joka on pienen kotimaisen populaationsa vuoksi luokiteltu vaarantuneisiin lajeihin kuuluvaksi. (Karhu 2006.)

Kuvat 11.5 ja 11.6: Luostarinmäen käsityöläismuseo perustettiin vuonna 1940. Se on ainutlaatuinen Turun palossa säästynyt laaja kaupunkimainen rakennuskokonaisuus. Alueen rakenne kuvaa kaupunkitilallista toiseutta, jonka äärellä voimme pohtia millaiseksi kaupunkimme olisi muodostunut, jos vuoden 1827 palo ei olisikaan syttynyt.

Luostarinmäen käsityöläismuseo

Luostarinmäen käsityöläismuseo on Vartiovuoren puiston välittömässä yhteydessä sijaitseva, kansainvälisesti arvostettu ulkoilmamuseo. Toisin kuin monissa muissa ulkoilmamuseoissa, Käsityöläismuseon rakennukset sijaitsevat alkuperäisillä paikoillaan. Esiteollista kaupunkimiljöötä edustava kohde on kaupunkimme ainoa rakennetun ympäristön yhtenäinen kokonaisuus, joka säästyi pohjoismaiden suurimmassa kaupunkipalossa 1827. Alue säilytti uudesta kaupunkirakenteesta poikkeavan muotonsa vaikka palon jälkeinen säännöllinen ruutukaava (Engel 1828) jatkui olemassa olevasta korttelirakenteesta piittaamatta yli Luostarinmäenkin. 1950-luvulla ulkomuseoalueeksi kaavoitettu (asemakaava 34 /1956) pienimittakaavaisten puutalojen ja kapeiden kujien muodostama kaupunginosa kuvaa esiteollisen ajan kaupunkikuvaa ja kansanomaisia asuinoloja. Rakennuksissa työnäytöksiä antavat käsityöläiset esittelevät vanhoja työtapoja ja tekevät tärkeää työtä ammattikunnan kulttuuriperinnön saralla. (Turun maakuntamuseo 2006.)

Sirkkalan kortteli

Käsityöläismuseon naapurissa oleva Sirkkalan kortteli on monipuolinen, kaupunkirakentamista ja sen eri suuntauksia kuvaava kohde, jossa on nähtävillä eri-ikäistä rakennusperintöä empirestä jugendiin. Lisäksi alueella on punatiilisiä verstaserakennuksia sekä harvinaisia, Turun palolta säilyneitä rakennuksia. Alueella toimii useita kouluja, siksi sitä kutsutaan myös Sirkkalan koulukortteliksi.

Kuva 11.7: Sirkkalan kortteli, lasten kaupunki. Alueen vanhoissa rakennuksissa toimii useita kouluja sekä päiväkotia. Puukaupungin umpikorttelit ovat turvallisia leikkipaikkoja keskellä kaupunkiakin.

Yhteydet

Vartiovuoren puisto on välittömästi yhteydessä keskikaupunkiin ja kukkuloiden rajaamaan Aurajokiympäristöön. Osa-alue päättyy Sirkkalan korttelin kautta Uudenmaantulliin, joka aikaisemmin oli kaupungin ja maaseudun raja. Uudenmaakadun ja Kupittaaankadun risteys on nykyisin ruutukaavakaupungin raja, jolta alkaa *Kupittaaan puistot ja puutarhat* -osa-alue. Vartiovuori ja Sampalinnanvuori ovat kukkulapari, joita erottaa Kaskenkatu ja yhdistää luostarin munkkiyhteisön mukaan nimetty Mustainveljestenkuja.

Kupittaaan ruotsalaistaloalue ja Luostarinmäki ovat visuaalisesti yhteydessä toisiinsa Tähtitorninkadun kautta. Entisenä graniittilouhoksena Vartiovuoren kukkula on yhteydessä laajaan ympäristöönsä, mm. Akatemiantalon pylväät tiedetään louhitun Vartiovuorelta (Soiri-Snellman

2001, 190). Mikäli yleiskaavan pääviheryhteys toteutuu, saadaan Sirkkalan korttelin kautta luonteva kulkuyhteys Kupittaaalta Vartiovuorelle ja edelleen jokirantaan.

Kuva 11.8: Vartiovuorelta avautuu monia merkittäviä näkymiä.

Rajautuminen

Osa-alue on rajattu asemakaavan mukaisesti. Asemakaavan puisto- ja museoalueiden lisäksi mukana ovat niihin maisemallisesti liittyvät maakunta- ja asemakaavojen suojellut rakennusperintökohteet. Mukana ovat siten Hjorten (Kaskenkatu 4a), Hemmet (Kotikatu 1) ja Sirkkalan kortteli sekä Kotikadun koillispuolen neljä rakennusta (Kotikatu 2 ja Sirkkalankatu 17). Sirkkalan kortteli rajautuu Tähtitornin-, Sirkkalan- ja Uudenmaankatuun sekä Itäiseen Pitkätatuun.

Suunnittelutilanne

Vartiovuori ja Luostarinmäen käsityöläismuseo kuuluvat valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 45, RKY-kohde 193).

Maakuntakaava

Osa-alue on Turun kaupunkiseudun maakuntakaavassa (2002) taajama-toimintojen aluetta (A). Vartiovuoren puisto kuuluu maakuntakaavan valtakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen. Puisto ja siihen liittyvät rakennukset on suojeltu (SR 022–026).

Yleiskaava

Yleiskaava 2020:ssa (2001) Vartiovuorenpuisto on virkistysaluetta (V). Puistoa ympäröivät rakennukset, Käsityöläismuseon alue sekä Sirkkalan kortteli ovat kerrostalovaltaisella asuntoalueella (AK). Vartiovuori ja Luostarinmäen museoalue ovat *kulttuurihistoriallisesti, kaupunkikuvallisesti, maisemallisesti tai luonnonoloiltaan arvokasta* aluetta, jonka ominaispiirteet tulee säilyttää. Sirkkalan korttelin lävitse on merkitty toistaiseksi toteutumaton pääviheryhteys keskustan, Vartiovuorenpuiston ja Kupittaaanpuiston välille.

Asemakaava

Vartiovuoren viheralue on asemakaavassa puistoa (VP), jonka suurinta osaa koske suojelumääräys (VP/s). Luostarinmäen käsityöläismuseoalue ja sen naapurina olevat Vartiovuorenkadun puutalot tontteineen on asemakaavassa osoitettu museorakennusten tai niihin verrattavien rakennusten korttelialueeksi, osa alueesta on muinaismuistoaluetta (EM1; YM1; SM). Rakennukset on suojeltu asemakaavamerkinnoin.

Hjorten (Kaskenkatu 4a) ja Hemmet (Sirkkalankatu 19) sijaitsevat tonteilla, joiden asemakaavat ovat vuosilta 1897, 1905 ja 1907. Näissä kaavoissa on osoitettu ainoastaan tonttijako. Rakennusmääräykset ja -tehokkuus on määritelty rakennusjärjestyksessä (Turun kaupungin rakennusjärjestys 2002, 52 §). Sirkkalan kortteli on opetustoimintaa palvelevien ja yleisten rakennusten aluetta, joka on suojeltu korttelialueena (YO-1/s ja Y-1/s).

Kuva 11.9: Sirkkala Skola. Koko Sirkkalan korttelialue on suojeltu asemakaavalla.

Lainvoimaiset asemakaavat:

1/1897, 3/1905, 2/1907, 16/1972, 22/1979, 44/1991, 14/1997, 8/1999, 1/2005

Kehittämistarpeet ja suositukset

Kuva 11.10: Asfalttoinnin ansiosta Vartiovuorenpuistoa voidaan hoitaa raskaalla kalustolla. Asfalttipinnat istuvat kuitenkin huonosti kulttuurihistoriallisesti arvokkaaseen viherympäristöön

Laajan Vartiovuorenpuiston loisto on vähitellen hiipumassa. Istutukset ovat vanhentuneet ja villiintyneet, yksityiskohtat ovat kadonneet. Monet tärkeät näkymät peittyvät kasvillisuuden tai uudisrakentamisen taakse. Käytäviä on päällystetty asfaltilla. Melko yksipuoliseksi käyneen puistoalueen kehittämismahdollisuuksia tulisi tutkia. (Ks. myös Heli Kanervan suositukset 2002.)

Vanhoja asemakaavoja (erityisesti asemakaava 1/1897) tulisi ajanmukaistaa, sillä vanhentuneet suunnitelmat ja rakennusoikeudet sallivat ympäristöön oleellisesti vaikuttavan rakentamisen. Ympäristöarvoiltaan merkittävä yhteys Kupittaaan ja Luostarinmäen sekä koko Vartiovuoren välille voitaisiin ajatella laadittavan yleiskaava 2020:n mukaisesti Sirkkalan koulualueen lävitse. Luonteva ja alueen historialliseen asuun sopiva reitti syntäisi korttelin sisäistä palokujaverkkoa käyttämällä.

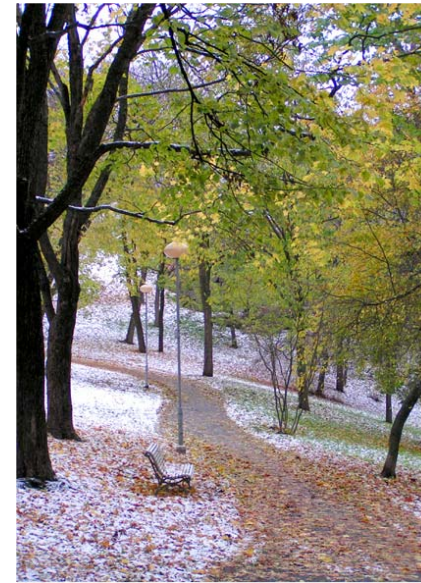
Maanomistus

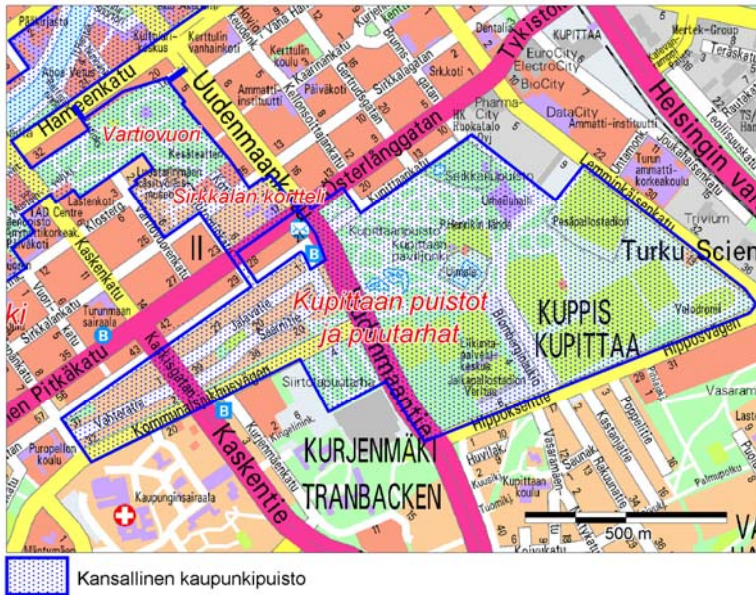
Kotikatu 1–4:ä lukuun ottamatta osa-alue on kaupungin omistuksessa. Kotikatu 1:n (Hemmet) kiinteistönomistaja on Stiftelsen Hemmet i Åbo. Kotikatu 2 kiinteistön omistaa Asunto oy Lausteentorni 3, Kotikatu 4 kiinteistön omistaja on Asunto oy Sirkkalankatu 1. (Ks. erillinen liite: kiinteistötiedot.)

Kuva 11.11: Villa Solaris, Volter Kilven koti (A.R. Spoof & A. Nyström 1900 / Arkk. tsto Jung & Jung 1939). Vartiovuorenpuiston maisemissa on monia mielenkiintoisia rakennusperintökohteita. Vartiovuorenrkatu 1:n yksityinen asuinrakennus ei ole mukana esitetyssä rajauksessa. Kiinteistön omistava osakeyhtiö (Solaris i Åbo) on halutessaan toki tervetullut kansalliseen kaupunkipuistoon.

Kuva 11.12: Mutkittelevat polut ovat maisemapuistolle tyypillisiä. Ensilumi on laskeutunut pehmentämään Vartiovuorenpuiston kovia käytäviä.

Kartta 12.1: Osa-alueen rajaustuonnos ja liittyminen muihin alueisiin.

12. Kupittaa puistot ja puutarhat

Arvot ja merkitys

Kupittaa puisto

Kupittaa puisto on Suomen vanhin ja laajin kaupunkipuisto. Sen alue on toiminut kaupungin virkistys- ja kokoontumispaikka vuosisatojen ajan. Jo 1500-luvulla Kupittaa luonnossa vietettiin keskikesän juhlia. Paikalla oli myös teloituspaiikka ja siellä pidettiin markkinoita sekä kaupattiin ja laidunnettiin hevosia. Kupittaa on tunnettu lähteistään ja hyvästä vedestä. Kupittaa lähde on ikivanha uhripaikka, johon myöhäempi muistitieto liittyy myös kristinuskon saapumisen Suomeen. Lähteen ympärille kehittyi myöhemmin merkittävää kylpylätoimintaa. Vanhan kylpylän rakennuksista on enää jäljellä kultti- ja terveyslähteen katteena oleva Pyhän Henrikin kiviopaviljonki (C. Bassi 1824). Kylpyläperinnettä jatkaa jo vuonna 1912 avattu maauimala. (Kupittaa Turun kaupungin arkistolähteissä 2005, TMM 2002.)

Kuva 12.1: Kupittaa hirvi vartio puistoa Uudenmaantullin tuntumassa. Kannat ovat perinteisiä kaupunkipuiston komistajia.

Varsinainen puistoalue, puutarha-taiteellinen kokonaisuus, perustettiin aluksi kylpylävieraiden promenadiksi vuonna 1820. Kupittaa toimi maamme vanhimmat puutarha-alan yhdistykset: Suomen Talousseuran puutarhatoimikunta, Trädplanteringsällskapet sekä Finska trädgårdsodlingssällskapet. Suomen ensimmäinen puutarhakoulu perustettiin Kupittaa vuonna 1841. Kansan sivistämiseen ja kouluttamiseen sekä puutarhaviljelyn edistämiseen keskittyneiden toimijoiden jäljiltä alueella on poikkeuksellisen runsas lajisto. Nykyisen Seikkailupuiston alueella toimineen koulun rakennuksista yksi on säilynyt. (Kupittaa Turun kaupungin arkistolähteissä 2005.) Kupittaa laajan puistoalueen muita erikoisuuksia ovat Seikkailupuisto, liikennepuisto, lintupuisto sekä erittäin monipuoliset urheiluareenat. Alueella on useita eri pelikenttiä, urheiluhalli, bmx-rata, velodromi ja skatepark.

Kuva 12.2: Kupittaa puiston merkittävimmän näkymän muodostavat pitkä promeniakseli ja sen pääteenä oleva Pyhän Henrikin lähde.

Kuva 12.3: Sympaattinen siili on aina ollut ihmiselle mieluinen seuralainen. Kuva Matti Valta.

Kupittaaipuiston lintulammikolla kaupunkilaiset ovat päässeet havainnoida Suomen oloissa hyvinkin eksoottisia lintulajeja jo vuosikymmenien ajan (lintuinfluenssavaaran vuoksi linnut ovat tosin tällä hetkellä siirrettyinä väliaikaiseen suojaan). Puisto ja sen vihreä lähiympäristö ovat ihanteellista asuinseutua myös kotoisille kaupunkieläimille. Siilien määrä on jo jonkin aikaa ollut laskussa liikenteen ja petoeläinten takia. Kupittaaipuiston ja siirtolapuutarhan siilikanta on edelleen melko runsas, koska täällä siileille on edelleen tapana jättää ruokaa ja rakentaa talvipiiloja horrostamista varten. (Karhu 2006.)

Kuva 12.4: Kupittaaan Urheiluhallin (M. & M. Jaatinen 1971) lasiseinä peilaa maisemaa.

Kuva 12.5: Raveja järjestettiin Kupittaaalla 1970-luvulle asti. Ajasta muistona ovat Erik Bryggmanin (1948) suunnittelema totalisaattorirakennus ja Hippoksen tien nimi. Turun Hippos ry perustettiin vuonna 1894 ja ravirata valmistui vuonna 1902.

Siirtolapuutarha

Kupittaaan puistokokonaisuuteen liittyvä siirtolapuutarha perustettiin vuonna 1934. Entiselle niitylle laadittu rakennussuunnitelma ja korttelijako tuottivat yhtenäisen, tuulelta suojatun ja valoisa pienoiskaupungin, todellisen puutarhakaupungin, jossa on edelleen alkuperäisiin suunnitelmiin kuuluneita perennoja ja hedelmäpuita ja sekä joitakin rakenteita (esim. vadelma-aitoja). Rakennuksia on muutettu yksilöllisesti, alkuperäisiä ja tälle paikalle tyypillisiä piirteitä on niissäkin edelleen havaittavissa. (Teppo-Pärnä 2006.)

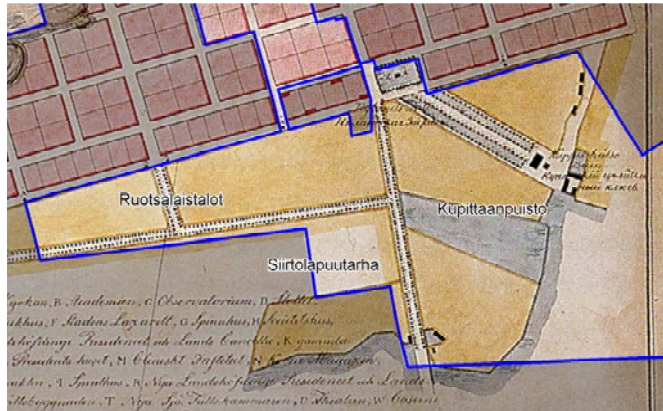

Kuva 12.6: Siirtolapuutarha on ihannekaupungin pienoismalli ”oikean” kaupungin sisällä. Sijaintinsa vuoksi tämä kaupunkiminiatyöri on monelle viljelijälle korvaamaton.

Siirtolapuutarha-alue edustaa merkittävää puutarhahistoriallista vaihetta sekä kaupunkilaista, aatteellista ja yhteiskuntapoliittista viheraluejärjestelmää. Oman palstan hoitamisella uskottiin välttävän sosiaalisilta ongelmilta, sillä työväestölle voitiin tarjota mielekästä ja tuottavaa vapaa-ajantoimintaa. Merkittävän ravinnonlisän ohella puutarhanhoidon katsottiin antavan ehyttäviä luontokokemuksia kotiseudusta irtautuneille, maaseudulta kaupunkiin muuttaneille tilattomille työläisille. Geometrian ihannetta noudattavat palstapuutarhat liitettiin usein suuriin julkisiin viheralueisiin. (Salmela 2001, 114–118.)

Kuva 12.7: Siirtolapuutarhassa kansanomaisen puutarhataiteen mestareiden yksilölliset luomukset kukoistavat leikkimielin kilpaa toistensa kanssa. Toisin kuin julkisissa puistoissa, täällä on havaittavissa itse tekemisen into ja populaarikasvitieteen rohkeat tutkimusretket.

Kartta 12.2: Rajausluonnos Engelin asemakaavalla 1828 (yksityiskohta). On mielenkiintoista huomata, että ruotsalaistaloalue on rakennettu puistokaduihki sommiteltujen kaupungin sisääntuloväylien ja niiden muodostamien kahden korttelin sisään. Alue on siis yhdistelmä klassista formaalia ja modernia vapaamuotoista kaupunkia. Kaksi erilaista kaupunkimallia täydentävät luontevasti toisiaan muodostaen vehreän puutarhakaupunginosan.

Ruotsalaistalot

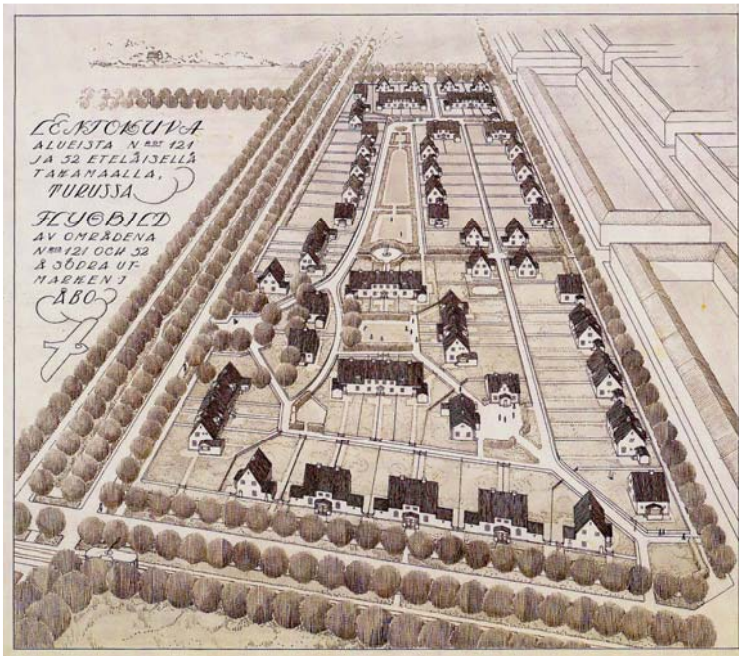
Kupittaasta aiottiin puutarhakaupunkia jo vuonna 1910 kaupunginpuutarhuri Harald Söderbergin aloitteesta. Suunnitelma ei kuitenkaan toteutunut. 1920-luvulla Bertel Jung laati Puistokylä-suunnitelman, jonka toteutumista pidettiin jo varmana. Konsepti oli kuitenkin liian kallis toteutettavaksi. 30 vuotta myöhemmin samaiselle suunnittelualueelle Uudenmaantien ja Seppäkadun välille pystytettiin ruotsalaistaloalue, moderni ja rationalisoitu puutarhakaupunkisovellus. (Andersson 2002, 80–88; ks. myös asemakaava 23/1947.)

Kuva 12.8: Ruotsalaistalot sijoitettiin kaupungin välittömään yhteyteen ja sovitettiin olemassa olevan rakenteeseen (ks. kartta 12.2). Se on yksi paikallisen kaupunkisuunnittelun onnistuneimmista projekteista, vaikka suunnittelu ja rakentaminen toteutettiin poikkeusoloissa. Talot ovat vuosien varrella jonkin verran tietysti muuttuneet, mutta niiden perushahmo ja mittasuhteet ovat säilyneet.

Kupittaan omakotitalot saatiin lahjoituksena Ruotsista valmiina elementteinä. Ruotsalaisten standardien mukaan valmistetut tyyppitalot poikkeavat jonkin verran kotimaisesta ”rintamamiestalosta”. Aikanaan uudenlaisissa kaupunkikodeissa ja niiden ympäristöissä korostui ydinperheen yksityinen ja maanläheinen asumisihanne. Perhekeskeisyys ja puutarhatontit palvelivat sodasta toipumista ja elämän jatkumista. Arkkitehtuuri antoi lupauksen paremmasta huomisesta. (Saarikangas 1993).

Ruotsalaistaloalue on säilyneisyytensä ja laajuutensa vuoksi kaupunkialueen merkittävin jälleenrakennuskauden asuin ympäristökokonaisuus. Suorien kehyskatujen rajaamat mutkittelevat keskuskadut, inhimillinen mittakaava ja naapureiden läheisyys luovat alueelle järjestystä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta, jotka myöhemmässä lähiörakentamisessa menetettiin. Ominaispiirteensä säilyttäneitä, tasapainoista jälleenrakennuskauden puutarhakaupunkialuetta voidaan pitää modernin kaupunkisuunnittelun klassikkona, malliesimerkinä, jossa yhdistyvät rationaalisuus, estetiikka ja sosiaalinen hyvinvointi.

Kuva 12.9: Bertel Jungin 1920-luvun alussa visioima Kupittaa puutarhakaupunki. TKAO.

Yhteydet

Kolme toisistaan eroavaa vihreää kokonaisuutta sijaitsevat kaikki toistensa naapureina, joita toisaalta yhdistävät, toisaalta erottavat Uudenmaantie ja Kunnallissairaalantie. Tämä keskittymä nostaa yksittäisten kohteiden arvoa, ja tekee samalla Kupittaasta puistojen kaupunginosan. Kupittaankentän halki Pyhän Henrikin lähteelle kulkeva

Kupittaa puiston promenadi, pääakseli liittyy alueen Sirkkalan kortteliin ja edelleen Vartiovuoren ja Luostarinmäen kokonaisuuteen. Luostarinmäen rinteeltä, Sirkkalankadun kanssa risteävää Tähtitorninkatua pitkin, avautuu kaupunkikuvallisesti merkittävä yhdistävä näkymä ruotsalaistaloalueelle. Tähtitorninkatu on 200 vuoden poikkileikkaus kaupunkisuunnittelun vaiheisiin. Uudenmaantien varrella oleva tullin paikka kertoo Kupittaa olleen ennen kaupungin ja maaseudun raja. Nyt Uudenmaantulli on portti puutarhakaupunginosaan. Ruotsalaistaloalue on kuin suurempaan mittakaavaan sovitettu versio naapurin siirtolapuutarhasta, puutarhakaupungin pienoismallista.

Kuva 12.10: Kupittaa on puistojen ja puutarhojen kaupunginosa. Ilmakuva TKAO.

Rajautuminen

Kupittaa puiston rajaukseen sisältyy Kupittaa puistokokonaisuus viher- ja liikunta-alueineen. Aluetta rajaavat Kupittaaankatu, Lemminkäisenkatu, Hippoksentie ja Uudenmaantie. Uudenmaantien ja Itäisen Pitkädun risteyksessä sijaitseva Kupittaa kenttä sisältyy rajausluonnokseen. Siirtolapuutarhan aluetta rajaavat pohjoisessa Uudenmaantie ja Kunnallissairaalantie, etelässä alueen selvinä rajoina ovat Citymarketin asfaltoidut piha- ja paikoitus-alueet. Ruotsalaistalokorttelit rajoittuvat Uudenmaan- ja Kunnallissairaalantiehen, Kupittaa- ja Sepänkatuun.

Suunnittelutilanne

Maakuntakaava

Kupittaa puistoalue on Turun kaupunkiseudun maakuntakaavan (2002) virkistysaluetta. Puiston vanha rakennuskanta ja ruotsalaistaloalue ovat kaavan suojelukohteita (SR 853021 ja SR 065).

Yleiskaava

Yleiskaava 2020:ssa (2001) Kupittaa puisto on osoitettu virkistysalueeksi (V), jonka lävitse kulkee pääviheryhteys. Jäähallin ja stadionin alue on virkistys- ja liikuntapalvelujen aluetta (VU). Ruotsalaistaloalue on pientalovaltaista asuntoaluetta (AP). Siirtolapuutarha on loma-asutuksen sekä ryhmäpuutarhojen ja palstaviljelyn käyttöön tarkoitettua loma- ja matkailualuetta (R).

Kuva 12.11: Jo useamman polven ajan turkulaiset tenavat ovat opetelleet liikenteen pelisääntöjä Kupittaa mainiossa liikennepuistossa.

Asemakaava

Asemakaavassa Kupittaa puistoalue on merkitty suurimmalta alaltaan virkistysalueeksi (V), puistoksi (VP) sekä urheilu- ja virkistyspalvelujen alueeksi (VU ja VU-1). Muut osat on osoitettu myös leikkipuistoksi (VK-1) sekä hivi- ja viihdepalvelujen korttelialueeksi (PV). Asemakaavassa Pyhän Henrikin lähteelle johtavan pääakselin ympäröimä puisto on suojeltua viheraluetta, jossa *rakennelmien tulee sopeutua historiallisen puiston luonteeseen* (VP-1/s). Urheiluhallin tontti on urheilutoimintaa palvelevien rakennusten korttelialuetta (YU). Osa-alueen eteläosa on urheilutoimintaa tai *ympäristövaikutuksiltaan vastaavia*

ulkoilmatapahtumia palvelevien rakennusten korttelialuetta, jossa pysyvien rakenteiden *ulkonäköön ja ympäristöön sopeutumiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota* (YU-1). Bryggmanin suunnittelema katsomo, puutarhurin asuinrakennus ja Pyhän Henrikin lähteen kaivorakennus sekä urheiluhalli on suojeltu. Aivan osa-alueen itäpäässä sijaitsevalla Kupittaaankentällä on voimassa vuoden 1897 kaava (1/1897), jossa Uudenmaakadun, Itäisen Pitkätien, Kellonsoittajankadun ja Kupittaaankadun rajaama kortteli on osoitettu viheralueeksi. Kupittaa puistoalueelle on laadittu maisemasuunnitelma (Arkkitehtitoimisto Lukka oy 2001 / 2002.)

Ruotsalaistaloalue on suojeltu erillispientalojen korttelialueena (AO/s). Korttelien reunustavat viheralueet on osoitettu puistoiksi (VP). Uudenmaantien ja sitä reunustavien tonttien välinen osa on suojaviheraluetta (EV-1). Kaskenkadun varressa oleva, samalta aikakaudelta oleva vanha liikerrakennus on asuin-, liike- ja toimistorakennusten korttelialuetta, jonka *ympäristö tulee säilyttää* (AL/s).

Siirtolapuutarhan kaavassa (4/1951) alueen tontit on osoitettu viljelypaloiksi, joista rakentamiseen saa käyttää enintään 1/10:a.

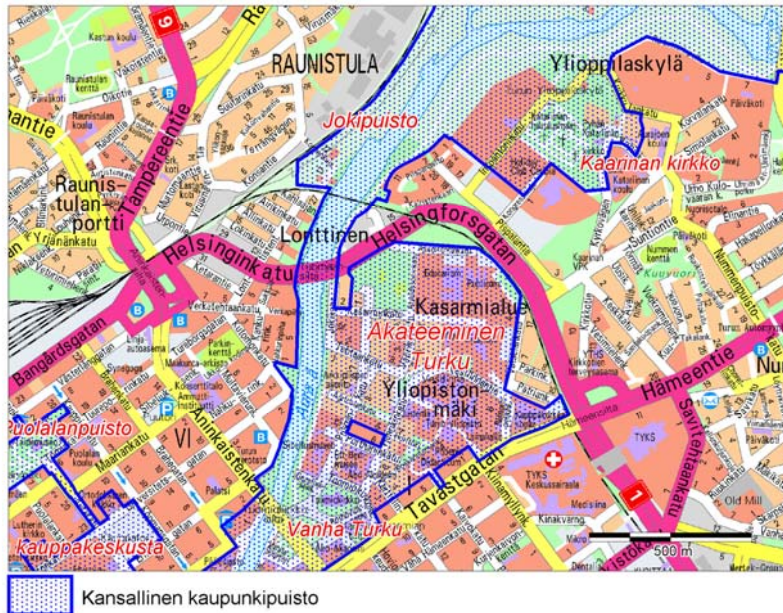
Lainvoimaiset asemakaavat: 1/1897, 4/1951, 14/1998, 30/1999

Kehittämistarpeet ja suositukset

Vartiovuorenpuiston ja Kupittaa puiston välisten viheryhteyden järjestäminen nostaisi alueen kaupunkiympäristön arvoja entisestään ja eheyttäisi virkistysverkkoa. Tilallista yhteyttä voitaisiin korostaa Tähtitorninkadun pysäköinnin uudelleenjärjestämisellä ja olemassa olevaa kiveystä lähtökohtana käyttävällä miljöörakentamisella. Liikenteeltään rauhallinen, empirekaavaan pohjautuva leveä katu sopisi erinomaisesti arvoalueita yhdistäväksi uudeksi puistokaduksi. Yleiskaava 2020 mukaisen viheryhteyden rakentamista Sirkkalan koulukorttelin lävitse Vartiovuorelle on syytä tutkia lähemmin.

Maanomistus

Kuutta yksityisomistuksessa olevaa ruotsalaistalotonttia lukuun ottamatta osa-alue on Turun kaupungin omistuksessa (ks. erillinen liite: kiinteistötiidot.)

Kartta 13.1: Osa-alueen rajaustuomios ja liittyminen muihin alueisiin.

13. Akateeminen Turku

Arvot ja merkitys

Yliopistoalue

Turku toimi maamme sivistyksellisenä keskuksena jo dominikaanisen Pyhän Olavin luostarin aikana. Nuoreen Turun kaupunkiin vuonna 1249 perustettu luostari oli Suomen ensimmäisen. Kaskenmäellä toimineessa konventissa opiskeltiin mm. teologiaa. Seuraavalla vuosiadalla perustettiin Tuomiokirkon yhteyteen edelleen toiminnassa oleva katedraaliskoulu. Suomen ensimmäinen ja Ruotsin kolmas yliopisto, Turun Akatemia, perustettiin kruunun käskystä vuonna 1640. Akatemian opetus noudatti länsieurooppalaista traditiota. Turun suomalainen yliopisto (Turun yliopisto) aloitti opetuksen Yliopistonkadulla, entisessä hotelli Phoenixissa vuonna 1922. Aarne Ervin suunnittelemat modernit laitosrakennuksen valmistuivat 1950-luvulla Yliopistonmäelle. Silloin myös

Kuva 13.1: Vapaan kansan lahja vapaalle tieteelle. Turun yliopiston pääraennus Yliopistonmäellä on modernin Turun ja suomalaisen sivistyksen ikoni.

Turun kauppakorkeakoulu aloitti toimintansa. Turun korkeakoulujen opiskilaiden ja henkilökunnan määrä on asukkaisiin nähden korkein koko maassa. (Laaksonen 2006).

Yliopistoalueen keskus sijaitsee Yliopistonmäellä, joka aiemmin tunnettiin Ryssänmäkenä ja Vesilinnanmäkenä. Muut korkeakoulutoiminnot ovat sijoittuneet kukkulan ympäristöön. Alueen itäosassa, kauppakorkeakoulun tuntumassa sijaitsee Bryggmanin voittaman suunnitelman perusteella rakennettu kokonaisuus, johon kuuluvat Turun ensimmäinen uimahalli, maamerkinä kohoava ylioppilastalo ja ravintola. Rakennukset ovat edelleen alkuperäisessä käytössään ja ne edustavat Turulle tyypillistä, puhtaan valkoisen funktionalismin vastapainoksi nousutta jälleenrakennuskauden romantiikkaa. Samoilla kohdilla sijaitti aikanaan Hämeen tulli. (Uusitalo 1982, 345–352; TMM 2002.)

Kuva 13.2: Arkkipiispan asuntona tunnettu, vuonna 1887 (T. Lindqvist & J. Ahrenberg) valmistunut uusrenessanssipalatsi puutarhoineen on alueen vaikuttavimpia rakennuskokonaisuuksia.

Tuomiokirkolta alkavan Piispankadun seutu on maamme merkittävimpiä rakennettuja ympäristökokonaisuuksia. Kohde on aikanaan ollut statusarvoltaan Turun parhaita aluetta, jolla asui kirkon ja koululaitoksen palveluksessa työskenteleviä korkeassa asemassa olevia virkamiehiä ja varakkaita porvareita. Suuri osa vaurauden ja sivistyksen osoituksiksi pystytetyistä arvorakennuksista on säilynyt. Alueen kenties tunnetuin rakennustaiteellinen nähtävyys on Akatemiatalo (Gjörvell 1802, Bassi & Engel 1827), jonka interiööriä pidetään maamme kauneimpana. Vanha ja uusi kasvava yliopistoalue, vanhan kaupungin paraatipaikat, kasarmialue sekä yläjuoksun varren työympäristöt ovat ajan mittaan kasvaneet kiinni toisiinsa muodostaen laajan, kulttuurihistoriallisesti monimuotoisen ja kerroksellisen alueen, jonka vanhimmat osat ovat 1600-luvulta. (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 44; TMM 2002.)

Kuvat 13.3 ja 13.4: Rakennetun ympäristön tekee yhtenäiseksi niiden yliopistollinen käyttö, joka antaa leimansa koko alueelle. Moderni rakennuskanta on pääpiirteissään korkealaatuista ja ympäristöön hyvin sovitettua. Rautatehtaan korttelin uudisrakentamisessa (Åbo Akademi, Arken) on huomioitu olemassa oleva rakenne, korttelimuoto ja mittakaava.

Kirkon ympäristöstä pohjoisempaan siirryttäessä maiseman ylevä luonne muuttuu tehdasrakennusten myötä arkisemmaksi. Valtaosa alueen teollisuusrakennuksista ovat nykyisin Åbo Akademin käytössä. Rautatehtaan kortteli ”Arken” on erityisen onnistunut esimerkki ympäristöarvoja kunnioittavasta olemassa olevan rakenteen kierrättämisestä ja erityyppisten rakenteiden yhteensovittamisesta täydentävällä uudisrakentamisella.

Puutarhan perustaminen Turun Akatemian yhteyteen oli kotimaisen kasvitieteen merkittävin historiallinen vaihe. Renessanssivaikutteinen korttelipuutarha oli laajalti seurattu puutarhataiteen kansallinen esimerkki. Merkittävimpiä alueella vaikuttaneita kasvitieteen uranuurtajia olivat ensimmäisen suomalaisen kasvikirjan (Catalogus Plantarum 1673) kirjoittanut lääketieteen professori Elias Tillandz, piispa Juhana Browallius ja taloustieteen professori Pehr (Pietari) Kalm, joka kehitti suomalaisiin oloihin sovitettua rationaalisen ja taloudellisen puutarhatyyppin. Sibeliuksen puistossa jokimaisemaa hallitseva, Kalmin istuttamaksi sanottu tammi muistuttaa meitä akatemian muotopuutahan paikasta. (Ruoff 2001 39–53; Lemström 2001, 120–128; Häyrynen 2001, 14–17.) Nykyisin yliopistollinen puutarha toimii Ruissalossa.

Professori Kalmin mukaan puutarhan tuli olla paitsi hyödyllinen myös kaunis ja käytännöllinen:

”Puutarha perustetaan nelion tai suorakulmion muotoon, sivun pituus tulisi olla noin 70 kyynärää (noin 40 metriä). Puutarha ympäröidään pensasaidalla ja jaetaan neljään kortteliin. Korttelien kulmiin, sivujen keskelle ja korttelin keskelle istutetaan hedelmäpuu. Korttelit ympäröidään marjapensasaidoilla, ravinto- ja rohdoskasvit kasvatettiin kortteleiden sisäpuolella. Puutarhan keskipäivien leveydeksi suositeltiin 5-6:tta kyynärää, eli noin kolmea metriä, käytävät suositeltiin päällystettäväksi soralla tai nupukivillä naisväen hameenhelmojen ja kenkien varjelemiseksi. Käytävien leikkauskohtaan, eli puutarhan keskipisteeseen oli soveliaasta istuttaa muotoon leikattu kuusi tai jokin muu kaunis elementti.” (Ruoff 2002, 51.)

Kuva 13.5: Pietari Kalmin sanotaan kasvattaneen tammensa terhosta asti. Ruotsin ensimmäisen yliopistollisen puutarhan paikalla on 1960-luvun konstruktivismia edustava Sibelius-museo. Kuva Kari Karhu.

Tarkkampuujapataljoonan kasarmialueesta kertovat muutamat säilyneet, 1800-luvulta peräisin olevat rakennukset, jotka nekin ovat korkeakoulujen käytössä. Kasarmialueen luoteiskulmassa on jo 1800-luvun lopulla puistoksi osoitettu (asemakaava 1/1897) *Tuomaanpuisto* viheralueineen, leikkikenttineen ja kansallisine muistomerkkeineen. Hoitamaton puistikkosuus Tuomaanpuiston mäen päällä on kaupunkilaislasten mieleen oleva epämuodollinen ja jännittävä leikkipaikka.

Yliopistonmäen ympäristön puistikot sopivat virkistäytymisen lisäksi myös opiskelutarkoituksiin. Biologianopiskelijat suuntaavat yleensä Kasarmirinteen jalavien ja vaahteroiden hallitsemaan metsikköön heti ensimmäisenä opiskelusyksenään. Metsikön lehtevällä pohjalla elää monia kiinnostavia pieneläimiä, kuten kauniin raidallisia valkojuulitarhakotiloita. Erikoisin lajeista on erittäin uhanalainen puistokaksoisjalkainen, joka on monella muulla alueella hävinnyt rakentamisen tieltä. Kasarmirinteen sekä Tuomaanpuiston metsiköissä voi tavata myös harvinaisen perhoslajin, jalavannopsasiiven. (Karhu 2006.)

Kuvat 13.6 ja 13.7: Laajan yliopistoalueen välivöhykkeet ovat joko muodollisia viheralueita tai lähes luonnontilaisia, puistomaisia välitiloja, mikä lisää alueen monipuolista viehättävyyttä ja sitoo erityyppisiä kohteita yhteen. Ylhäällä 2000-luvun taitteessa valmistuneen kemianlaitoksen ympäristöä, alla Vesilinnan viereinen Kasarmirinteen puistikko, jossa on säilynyt osia Hämeen tullin aidasta.

Ylioppilaskylä

Akateemisen Turun kokonaisuuteen kuuluu Helsingintien pohjoispuolella sijaitseva Ylioppilaskylä, opiskelijoiden asuinalue. Keskiäikaista Kaarinan (nyk. Pyhän Katariinan) kirkkoa ympäröivä ja Aurajokimaisemaan liittyvä modernistinen, aikansa ihanteita hyvin edustava pienmittakaavainen kokonaisuus on toteutettu kahdessa osassa. Vanha osa eli länsiosa valmistui vuonna 1969 suunnittelukilpailun voittaneiden Jan Söderlundin ja Erkki Valovirran piirustusten mukaisesti. Uudempi pohjoisosa (ei raju luonnoksessa) valmistui vuosikymmen myöhemmin. Kylän rakennusten erittäin pitkälle viety standardointi näkyy kokonaisuuden yleisilmeessä. (Turun kaupunkiseudun maakuntakaava 2002.) Rakennusten sijoittelu ja piharakentaminen yhdessä puujulkisivujen käytön kanssa noudattelevat puutarhakaupungin ideaa. Ylioppilaskylä (länsiosa) on merkittävä vaihe vanhimman yliopistokaupunkimme arvokkaassa traditiossa.

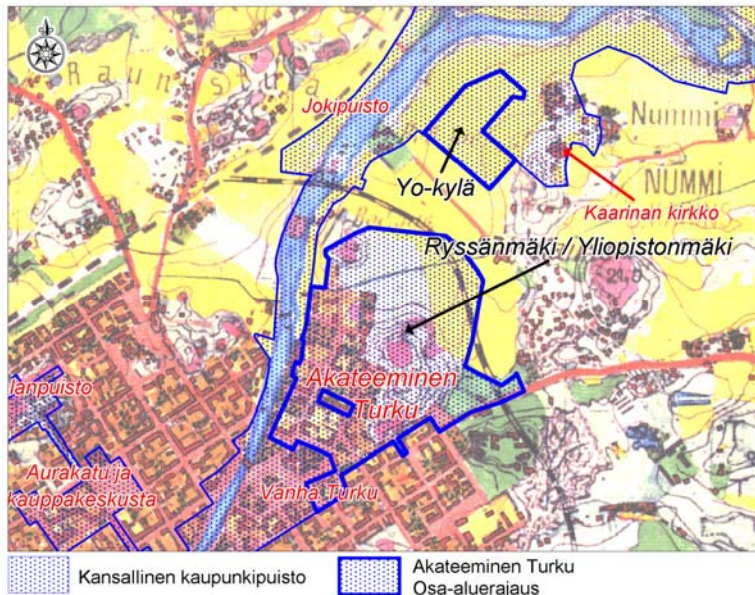
Kuva 13.8: Ylioppilaskylän länsiosan rationaalista estetiikkaa.

Yhteydet

Laaja osa-alue myötäilee Aurajokea, joka rantoineen on merkittävä virkistysreitti ja ekologinen käytävä, lähes kaikkia osa-alueita yhdistävä akseli. Kokonaisuus alkaa Turun vanhasta keskustasta ja jatkuu jokivartta ylös, jossa kokonaisuuteen liittyy ylioppilaskylä omana esikaupunkinaan. Ylioppilaskylän tuntumasta alkaa valtakunnallisesti arvokas Aurajokilaakson kulttuurimaisema, jota kansallisessa kaupunkipuistossa edustaa *jokilaakson kylät* -osa-alue.

Rajautuminen

Rajausperusteena on käytetty yleiskaava 2020:n (2001) arvoaluerajausta (ks. suunnittelutilanne), johon on liitetty yliopistoalueen myöhemmät laajennusosat ja Kauppakorkeakoulun kiinteistö Helsinginkadun varrelta. Osa-alueeksi katsotaan tässä koko Aurajoen, Helsinginkadun, Hämeentien ja Tuomiokirkkokadun sisään jäävä rakennetun ympäristön kokonaisuus sekä lisäksi Akateemiatalo ja ylioppilaskylän vanha osa (länsiosa). Hämeenkadun puoleiset asuinkerrostalot eivät sisälly rajausehdotukseen, raja kulkee Hämeenkatu 1–9 osalta korttelin puolivälin tonttirajoja pitkin. Kiinamylynkatu 2 puutalojen mukanaolo ei ole kokonaisuuden kannalta välttämätöntä, mutta osana alueen ilmettä nämä suojellut kaksi asuinpuutaloa on esitetty sisältyvän rajaukseen. Alueelle epätyypilliset ja maiseman mittakaavaan sopimattomat Porthaninkadun asuinkerrostalot (Porthaninkatu 4 ja 6) on jätetty rajauksen ulkopuolelle. Muut asuinrakennukset ovat mukana rajauksessa, ne sopivat miljööseen ja niitä voidaan pitää osana alueen luonnetta.

Kartta 13.2: Akateeminen Turku – rajausluonnos 1800-luvun lopun senaatinkartalla. Suuri osa yliopistoalueesta kuuluu vanhaan ruutukaavakaupunkiin, joka päättyi Ryssänmäkeen. Kun sinne kohosi 1900-luvun puolivälissä moderni Turun yliopisto, mäki sai uuden nimen, Yliopistonmäki. Yo-kylä rakennettiin Kaarinaan kirkon edustalle, joka tässä on vielä laajaa peltoaukeaa. TKAO.

Osa-alueella on tässä tarkasteltu valtakunnallisesti huomattavana kampuskokonaisuutena. Arvoasemansa vakiinnuttaneiden rakennusten lisäksi Tuomiokirkkokadun, Porthaninkadun, Piispankadun ja Henrikinkadun rajaamassa korttelissa olevat 1960- ja 1970-luvun korkeakoulurakennukset aikansa tuotteina samoin kuin hyvää ja laadukasta laitosrakentamista edustavat kasarmialueen uudet yliopistorakennukset voidaan katsoa olevan merkittävä osa elinvoimaista korkeakoulualueutta.

Suunnittelutilanne

Alueen vanha rakennuskanta kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 44–45, RKY-kohde 192). Osa-alue liittyy läntisiltä osiltaan välittömästi Aurajoen kulttuurimaisemaan, joka on yksi ympäristöministeriön luokittelusta 27 kansallismaisemasta (Kansallismaisema 1993).

Maakuntakaava

Osa-alue on Turun kaupunkiseudun maakuntakaavassa (2002) keskusta-alueen (C) aluetta. Helsinginkadun eteläpuolelle sijoitettavien uusimpien yliopistorakennusten aluetta ja Kauppakorkeakoulun tonttia lukuun ottamatta koko osa-alue on maakuntakaavassa *kulttuuriympäristön tai maiseman kannalta tärkeää aluetta* (valtakunnallisesti, maakunnallisesti tai seudullisesti arvokas maisema-alue), jota koskee arvoja säilyttävä ja niihin tukeutuva suunnittelumääräys. Alue kuuluu maakuntakaavan rakennetun ympäristön suojelukokonaisuuksiin (SR 853019: SR 002–004, SR 006–010, SR 012–SR 013, SR 017). Jokivartha pitkin on osoitettu rakennettavaksi yhtenäisen ulkoilureitti, jonka lopullisen sijainnin määrittelee tarkempi maankäytön ohjaus.

Ylioppilaskylän alue on taajamatoimintojen aluetta (A). Kylän länsiosa on suojelukohde (SR 853010).

Yleiskaava

Turun yleiskaava 2020:ssa (2001) ehdotettu osa-alue on varattu julkisten palveluille ja hallinnolle (PY). Jokiranta, alueen vanha rakennuskanta sekä Turun yliopiston 1950–1970 -luvuilla rakennetut ympäristöt ovat *kulttuurihistoriallisesti, kaupunkikuvallisesti, maisemallisesti tai luonnonoloiltaan arvokasta aluetta*, jossa tapahtuvat muutokset tulee tehdä alueen ominaispiirteitä turmelematta. Aurajokivartta pitkin kulkee yleiskaavan pääviheryhteys keskustaan ja yläjuoksulle. Ylioppilaskylä on kerrostalovaltaista asuntoaluetta (AK).

Asemakaava

Yliopistoalue

Valtaosa alueesta on asemakaavoitettu opetustoimintaa ja korkeakoulu-toimintaa palvelevien rakennusten korttelialueeksi (YO, YOY). Helsinginkadun tuntumassa olevalle uudisrakennusten alueelle saa sijoittaa myös *päätoimintaa tukevia liike- ja tuotantotiloja ja vähäisissä määrin asuin- ja majoitustiloja*. Tuoreempien asemakaavojen yhteydessä vanhaa rakennuskantaa on suojeltu. Piispankadun keskivaiheilla olevat asuinrakennusten kokonaisuudet sekä säilyneet kasarmirakennukset ympäristöineen on suojeltu korttelialueina. Modernia rakennusperintöä ei ole suojeltu asemakaavalla, kuten ei myöskään Piispankadun pohjoispään korttelien osia, joissa on voimassa vuoden 1897 asemakaava. Ko. kaavassa ei ole rakentamistapaan liittyviä tarkempia ohjeita, vaan alueella noudatetaan rakennusjärjestystä (Turun kaupungin rakennusjärjestys 2002, 51 §). Arvojen säilymistä turvaamiseksi asemakaavoja olisi ajanmukaistettava näiltä osin.

Tuomaanpuisto sekä Vesilinnan alue ovat puistoa (VP), Kasarminrinteen puistikon ja siihen liittyvän Pelikaanipuiston luonnonarvojen säilymistä tuetaan merkinnällä VP/s: *puisto, jossa jalopuiden luontainen uusiutuminen on turvattava*. Akatemian talon kortteli on säilytettäväksi määrätty hallinto- ja virastorakennusten korttelialuetta, joka sijaitsee muinaismuistoalueella.

Ylioppilaskylä

Ylioppilaskylän länsiosa on asemakaavassa (17/2001) suojeltu asuinkerrostalojen korttelialueena (AK-1/s). Yo-kylän sisällä, Inspehtorinkadun varrella sijaitsee Turun ylioppilaskyläsäätiön hallintorakennus sekä kaupallisia tiloja, kyseinen tontti on palvelurakennusten korttelialuetta (P).

Lainvoimaiset asemakaavat:

1/1897, 64/1956, 17/1957, 6/1959, 6/1959, 81/1959, 56/1964, 48/1966, 21/1970, 3/1974, 18/1981, 23/1987, 8/1988, 17/1991, 53/1991, 41/1992, 4/1993, 12/1992, 32/1995, 6/1997, 46/1998, 17/2001, 64/2001, 28/2004

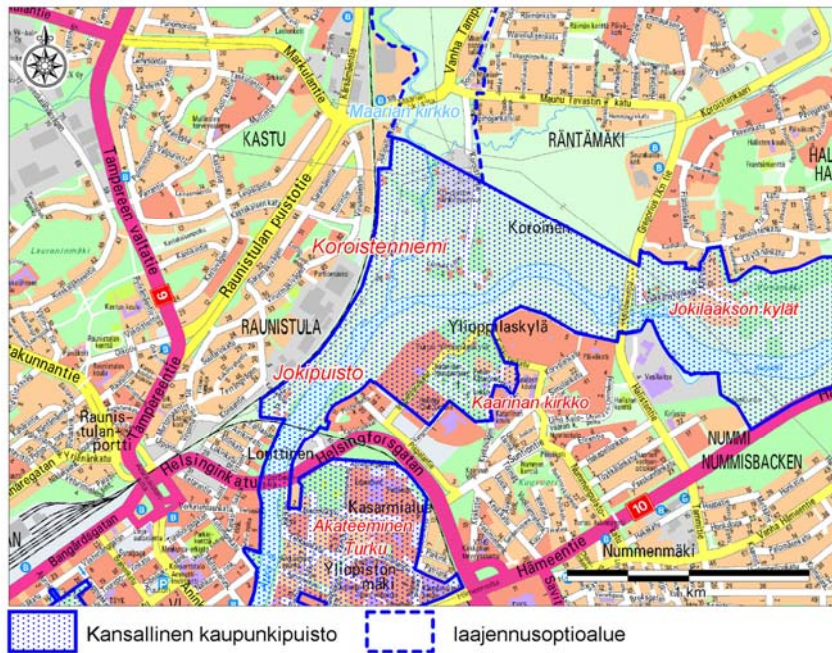
Kehittämistarpeet ja suositukset

Julkisten alueiden 1800-luvulta peräisin olevaa puustoa uusittaessa vaarana ovat liian kirjavat tulkinnat historialliseen miljööseen sopivista lajeista. Hoito- ja käyttösuunnitelmassa tulisi opastaa sopivien kujannepuiden valitsemisessa ja tähdätä yhtenevien istutuskokonaisuuksien luomiseen ja ylläpitoon.

Tuomaanpuiston luoteisosan hoitamaton kukkulapuistikko on rikastuttava lisä viereiselle, normitetulle viheralueelle. Kukkula tarjoaa virikkeellisen leikkiympäristön lähialueen lapsille. Näköalapaikan arvokkaita, nykyisellään kasvillisuuden peittämiä näkymiä historiallisen keskustan suuntaan voitaisiin avata ja samalla tukea valoa vaativien jalopuiden kasvua. Hoito olisi hyvä toteuttaa kohteen epämuodollisen luonteen kärsimättä.

Maanomistajat

Alueen suurimmat maanomistajat ovat Turun kaupunki ja Suomen valtio (Senaatti-kiinteistöt). Huomattava osa kiinteistöistä on yliopistollisten säätiöiden omistuksessa (Stiftelsen för Åbo Akademi ja Turun ylioppilaskyläsäätiö). Alueella olevista yksityisistä asuinkiinteistöistä monet ovat kiinteistöosakeyhtiöiden omistamia. (Ks. erillinen liite: kiinteistötiedot.)

Karta 14.1: Osa-alueen rajausluonnos ja liittyminen muihin alueisiin.

14. Koroistenniemi ja Jokipuisto

Arvot ja merkitys

Koroistenniemi

Jo vuonna 1905 muinaismuistoalueeksi rauhoitettu Aurajoen ja Vähäjoen väliin jäävä Koroistenniemi on yksi kansallisen historiamme merkittävimmistä paikoista. Turun syntymä- tai perustusajankohdasta kiistellään edelleen, mutta varmaa on että vuonna 1229 piispanistuin siirrettiin Nousiaisten Moisiosta otollisempaan paikkaan Aurajoen suulle. Nykyisen Turun kaupungin kehitys on katsottu saaneen alkunsa Koroisista, joka on Suomen vanhin tunnettu kirkollinen ja maallinen hallintokeskus. Koroistenniemellä oli hyvät ja suojaisat kansainväliset ja maansisäiset kulkuyhteydet, kiinteää asutusta ja kauppapaikka. Silloisessa

Kuva 14.1: Koroistenniemen muinaismuistoalue on tärkeä myös kulttuurikasvillisuuden kannalta. Museovirasto hoitaa aluetta mm. niittämällä.

merenlahdessa sijainneelle niemelle pääsi purjehtien ja paikka oli helposti puolustettavissa. Turvallisuuden vuoksi kirkon lisäksi paikalle rakennettiin jyrkät piispanlinna ja vallihaudat. Paikalla olleeseen kirkkoon on haudattu kolme piispaa, jotka olivat käytännössä myös koko Suomen hallitsijoita. Viimeinen Koroisista leposijansa saanut piispa, Catillus kuoli vuonna 1286. Aura- ja Vähäjoenlaakson keskuspaikan muistumina ovat kirkon, piispanlinnan ja kastarin perustat sekä yli 300 haudan hautausmaa. Lähiympäristössä olevat Maarian ja Kaarinan kirkot sekä rautakautiset asuinpaikat ja kalmistot kertovat seudun olleen kulttuurisesti erittäin merkittävää aluetta. (Pihlman & Kostet 1986, 2–19, 66–67.)

Kuva 14.2: Rantakukka, loppukesän kukkija houkuttelee hyönteisiä jokilaaksossa.

Kuva 14.3: Koroistenniemi ja Jokipuisto vetävät puoleensa päiväperhosia kotoa ja kaukaa – kuvassa lähes vuosittain Välimereltä Pohjolaan vaeltava ohdakeperhonen. Kuva Kari Karhu.

Koroistenniemen ketoalueen kasvit kertovat alueen pitkään jatkuneesta kulttuurivaikutuksesta. Mahdollisesti ravintona käytetyt mäkikaura ja ahdekaura ilmaisevat paikalla olleen rautakautisen asuinpaikan. Perinteisenä lääkekasvina tunnettu heinäratamo on myös merkki alueen esihistoriallisesta asutuksesta. (Karhu 2006.) Aurajoen pohjoispuolella, muinaismuistoalueen välittömässä yhteydessä on Koroisten maatila (asuinrakennukset 1800-luvulta) ja joen eteläpuolella, yo-kylän edustalla on viljelykäytössä olevia vuokrapalstoja. Käytössä olevat viljelyalueet ja paikoin säilyneet avo-ojat ovat kaupunkioiloissa erittäin arvokkaita ja tuovat ympäristöön miellyttävää vaihtelua. Perinteisen maankäytön luomat luontotyypit säilyvät vain jatkuvalla hoidolla ja käytöllä.

Jokipuisto

Aurajokivarsi Tuomiokirkolta Koroisiin on ruutukaavan ulkopuolisena alueena kehittynyt luonnostaan vapaamuotoiseksi rantapuistoksi, jossa kasvaa runsaasti luonnonvaraisia jalopuita (lehmus, jalava, vaahtera, saarni, tammi). Helsingin radalle tultaessa alue muuttuu nopeasti pensasvoittoiseksi ja avonaisemmaksi jokilaaksoksi. Jokipuisto toimii virkistysreittien vihreänä kehystenä ja suojana harvinaisillekin luontokappaleille: alueelta tavataan mm. jalavanopsasiiven ainut vakiintunut kanta maassamme. (Karhu 1994.)

Kuva 14.4: Jokipuisto alkaa Tuomiokirkon tuntumasta. Tästä eteenpäin Helsingin radalle saakka Jokipuisto ei ole varsinaisesti puistoa vaan luonnontilaista viheraluetta. Oikealla Turun akatemian puutarhan paikasta muistuttava, Pietari Kalmin tammi.

Yhteydet

Koroistenniemeltä alkaa valtakunnallisesti arvokas Aurajoen kulttuuri- maisema (Arvokkaat maisema-alueet 1992, 40–41). Joki kulttuurisena ja ekologisena käytävänä yhdistää osa-alueen kaupungin keskustaan ja maa-seutuun sekä muuhun kaupunkipuistoon. Kirkolta kirkolle vievänä kulttuuriväylänä joki sitoo lähialueen pyhäköt ja Koroisten piispankirkon muinaismuistoalueen toisiinsa. Vanhana satamapaikkana alue on yhteydessä saaristoon ja Itämeren kulttuuri- ja ekosysteemiin.

Osa-alue alkaa Jokipuistona Gezeliuksenkadun vaiheilta Turun keskiaikaisesta keskustasta. Koroistenniemeä pidetään historiallisen tai jopa esihistoriallisen ajan alueellisenä keskuksena. Maankohoamisen vaikutusten vuoksi kohde ei enää sijaitse strategisella paikalla, mutta kuitenkin kaupungin välittömässä yhteydessä.

Rajautuminen

Osa-alueen on ehdotettu alkavan etelässä Vanhan Turun osa-alueen päättyessä Gezeliuksenkatuun. Jokiympäristö rajautuu Koroisiin asti asemakaavan viheralueiden mukaisesti, jonka jälkeen rajaus noudattelee yleiskaava 2020:n aluevarausrajoja. Idässä osa-alue päättyy maisematilallisesti Halisten siltaan, josta alkaa *Jokilaakson kylät* -osa-alue.

Pohjoisrajana on toistaiseksi rakentamaton tielinjaus (yleiskaava, päätie). Tielinja ja mahdollisesti myös valmisteilla oleva kulttuuripolkureitti (ks. Berry 2004) muokkaavat valmistuttuaan maisematilaa ja antavat uusia konkreettisia tarttumispintoja rajaukselle, jota on syytä tarkistaa myöhemmässä vaiheessa.

Kuva 14.5: Koroisten pellot. Laakea viljelyaukea kaupungin kupeella on arvokas osa Aurajoen maisemakuvaa.

Suunnittelutilanne

Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet

Koroisten ympäristö kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 44, RKY-kohde 191). Koroistenniemi on valtakunnallisesti arvokkaan Aurajoki-laakson maisema-alueen alkupisteenä sen avainkohde (Arvokkaat maisema-alueet 1992, 40–41). Maisema-alueeseen kuuluu Koroisten muinaismuistoalueen lisäksi koko Koroisten peltoalue Aurajoen pohjoispuolella sekä ylioppilaskylän uuden osan edustan jokiympäristö. Osa-alue on myös olennainen osa Aurajoen kulttuurimaisemaa, joka on yksi ympäristöministeriön nimeämistä 27 kansallismaisemista (Kansallismaisema 1993, 18–19).

Maakuntakaava

Osa-alue kuuluu Turun kaupunkiseudun maakuntakaavan (2002) valtakunnallisesti arvokkaiisiin maisema-alueisiin sekä *valtakunnallisesti, maakunnallisesti tai seudullisesti merkittäviin* virkistysalueisiin (V). Koroisten muinaismuistoalue on suojelukohde (SR 385007). Maakuntakaavassa on esitetty Aura- ja Vähäjokilaaksoja myötäilevät ohjeelliset ulkoilureitit.

Kaavassa on varaus kaksiajorataiselle yhdystielle, joka kulki osa-alueen pohjoispuolitse Halistenkosken tuntumasta, yli Koroisten peltoaukean Maarian kirkolle ja edelleen Raision suuntaan. Väylä vastaa yleiskaavan ohjeellista tielinjausta.

Yleiskaava

Rajaukseen sisältyvä alue kuuluu yleiskaavan 2020 (2001) *kulttuurihistoriallisesti, kaupunkikuvallisesti, maisemallisesti tai luonnonoloiltaan arvokkaiisiin* alueisiin, joiden ominaispiirteet tulee säilyttää. Koroisten sähköasemaa lukuun ottamatta osa-alue on kokonaisuudessaan virkistysaluetta (V). Sähköasema on merkitty erityisalueeksi (E). Osa-alueen lävitse kulkevat Aura- ja Vähäjokilaaksoja myötäilevät pääviheryhteydet. Yleiskaavan tielinjaus tulee toteutuessaan vaikuttamaan maisematiilaan ja rajausta tulee tarkastella tarkemmin tiehankkeen edetessä.

Asemakaava

Osa-alue on asemakaavoissa osoitettu muinaismuistoalueeksi (MM), puistoksi (P ja VP), puistoksi, jonka ympäristö säilytetään (VP/s), rantapuistoalueeksi (VP-1), lähivirkistysalueeksi, jonka ympäristö säilytetään (VL/s), leikkipuistoksi (VK), urheilu- ja virkistyspalvelualueeksi (VU) ja suojaviheralueeksi (EV). Jokipuiston osuus on *valtakunnallisesti arvokas kulttuuriympäristön ja maiseman kannalta tärkeä puisto* (VP-1).

Koroisten länsipuolella on voimassa asemakaavoja 1900-luvun puolivälistä (8/1946, 14/1959, 20/1959, 106/1959). Näissä kaavoissa on rakennusoikeutta teollisuutta varten, sekä toteutumattomien teiden aluevarauksia (Paattistentie, Vaasantie) Maakunta- ja yleiskaava osoittavat nämä asemakaavat selvästi vanhentuneiksi. Valtakunnallisesti arvokkaan alueen asemakaavat tulisi ajanmukaistaa.

Lainvoimaiset asemakaavat: 8/1946, 51/1958, 14/1959, 106/1959, 7/1972, 12/1974, 13/1985, 9/1985, 53/1991, 17/2001, 47/2001, 2/2004

Kehittämistarpeet ja suositukset

Näkymät ja ympäristön luonne

Laidun- ja viljelykäytöstä poistuneiden jokilaakson osien kulttuurimaisema uhkaa vähittäinen umpeenkasvu, josta kärsii maiseman lisäksi myös perinteiseen maankäyttöön liittyvä lajisto. Entisillä niityillä ja pelloilla kasvaa nuorta puustoa, ja rantatörmälle on juurtunut alueen luonteenomaisuutta ajatellen epätyypillistä ainesta kuten kookkaita havupuita. Kirkkojen ja Koroisten kunnan näkyminen tulisi mahdollisuuksien mukaan taata ainakin keskeisiltä katselupaikoilta.

Kuva 14.6: Joenranta on kasvanut paikoin niin umpeen, että on menetetty visuaalinen yhteys Turun merkittävimpään maisemaelementtiin Aurajokeen samoin kuin Koroistenniemeen, joka on yksi kansallisen historian tärkeimmistä ympäristöistä.

Aluetta koskevassa kulttuuripolkusuunnitelmassa (Berry 2004), joka seläisenaan toimii osa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmana, esitetään mm. lampaiden käyttämistä laidunmaiseman tuottajina ja ylläpitäjinä. Suunnitelmassa todetaan, ettei Koroisten muinaismuistoalueen ja Maarian kirkon välinen visuaalinen yhteys ole palautettavissa sähkölaitosta purkamatta. Yhteys voidaan kuitenkin osaksi palauttaa Vähäjoen kautta karsimalla sähkölaitoksen ja Vähäjoen välistä koivikkoa. Maarian kirkon kannalta Vähäjokilaakso on Aurajokea tärkeämpi maisemaelementti.

Koroisten muinaismuistoalue ja lähiympäristö

Valtakunnallisesti merkittävän Koroisten muinaismuistoalue on nykyisellään vaikea saavuttaa. Koroisten kumpu risteineen näkyy hyvin joen eteläpuolen kevyenliikenteen väylältä, josta tavallisimmin herää kiinnostus paikalle pääsemiseen. Ympäristö ei kuitenkaan tarjoa vihjeitä perille etsivälle, mikä voi olla syynä siihen, että paikka on lähes unohdettu.

Kulttuuripolkusuunnitelmassa on esitetty reittiopasteita, mutta kaikki opastaulut ovat joen pohjoispuolella. Joen eteläpuolelle, ylioppilaskylän edustan tuntumaan tulisi pystyttää reittiopaste(ita) ja lyhyt kuvaus kohteesta mahdollisesti myös englannin kielellä, sillä ylioppilaskylän ja kampuksen läheisyyden vuoksi alueella liikkuu runsaasti ulkomaalaisia.

Kuva 14.7: Pelon maisema. Suosittua kulkureittiä varjostavat rautatiesilta ja rehevöitynyt kasvillisuus. Hoitamattomuuden tuntu, tilan kapeus ja hämäryys tekevät liikkujan olon turvattomaksi päivälläkin.

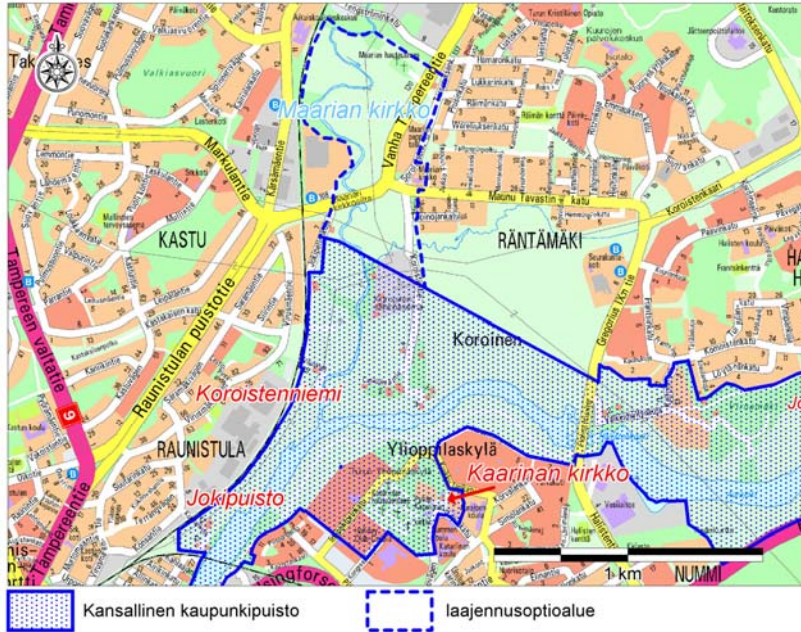

Jokipuisto

Jokipuisto-osuuden itäpuolta kulkee suosittu kevyenliikenteen reitti. Paikoitellen matkan varrella on ns. pimeitä paikkoja, jotka koetaan uhkaviksi ja pelottaviksi. Valaistusuhteita parantamalla voidaan hallita turvallisuutta ja viihtyisyyttä häiritseviä katvealueita vaarantamatta liiaksi luontoarvoja. Jokikadun teollisuuskiinteistön tulevassa ympäristörakentamisessa olisi hyvä kiinnittää huomiota entiseksi käyvän teollisuusalueen epämääräisen takapihan jäsentelyyn (takapihasta julkisivuksi).

Maanomistus

Suurimman osan alueesta omistaa Turun kaupunki. Muinaismuistoalue (lunastusyksikkö) kuuluu valtiolle samoin kuin alueen rataosuudet (RHK). Koroistentien varressa on yksi kiinteistö, joka on yksityisomistuksessa. (Ks. erillinen liite: kiinteistötiedot.)

Kartta 15.1. Osa-alueen rajaustuonnos ja liittyminen muihin alueisiin.

15. Kaarinan (Pyhän Katariinan) kirkko

ja

16. Maarian kirkko (laajennusoptio)

Arvot ja merkitys

Kaarinan (Pyhän Katariinan) ja Maarian kirkkojen ympäristössä Aurajoen ja Vähäjoen risteyksessä on jo ennen Turun perustamista sijainnut vakiintunutta asutusta ja todennäköisesti myös merkittävä kauppapaikka. Nuori Turku oli alun perin pinta-alaltaan melko pieni verrattuna naapuripitäjiinsä. Nyt naapurikunnat ovat sulautuneet kasvaneeseen Turkuun tai luovuttaneet sille osiaan. Naapuripitäjien entiset keskuspaikat,

perinteiset kirkonkylät ovat hajonneet, mutta keskiaikaiset harmaakivikirkot erottuvat edelleen ympäristöstään ilmaisten paikallisten keskusten aikaisemman sijainnin, samalla tehden näkyväksi aluerajojen hallinnolliset muutokset. Kaarinan kirkkoa kutsutaan nykyisin Pyhän Katariinan kirkoksi erotuksena uudesta Kaarinan kirkosta, joka sijaitsee alue-liitosten yhteydessä kutistuneen Kaarinan nykykeskustan tuntumassa. Maarian (Räntämäen) pitäjässä sijaitsi Turku edeltävä kauppakeskus ja vanha seurakunta. Nykyisin Koroinen samoin kuin koko Maaria kuuluvat Turkuun. (Pihlman & Kostet 1986, 2–9.)

Kuva 15.1: Kaarinan kirkko, Pyhän Katariinan kirkko.

Kirkkoympäristöt ovat varhaisimpia kollektiivisessa käytössä olevia avoimia viherympäristöjä. Ne jatkavat pyhien lehtojen, hiisien, kalmistojen ja muiden kulttipaikkojen perinnettä usein vielä samoilla paikoillakin. Näiden paikkojen merkitys piilee ympäristösuhteen pyhydessä. Jyhkeät kivirakennukset ja aidatut kirkkomaat korostavat eroa maallisen ja pyhän välillä. Kirkkoympäristöt, pyhät puistot ovat sakraalituloja, hiljentymisen ja rauhoittumisen paikkoja kaupunkielämän sykkeen sisällä. Eheytyksen paikkoina ja kirkollisen toiminnan keskuksina kirkkoympäristöt ovat lisäksi näkyvimpiä kansallisen historian muistipaikkoja ja monumentteja (lat. *monumentum* sanasta *monere*: muistuttaa, neuvoa, varoittaa).

Kaarinan kirkko – Pyhän Katariinan kirkko

Kaarinan keskiaikainen harmaakivikirkko on rakennettu 1300-luvulla. Se tuhottiin saman vuosisadan lopulla ja rakennettiin uudelleen 1400-luvulla, jolloin kirkkosali holvattiin kolmilaivaiseksi. Läntinen eteinen valmistui vuonna 1699. Gadolinin, Winterin ja Frenckellin hautakappelit ovat 1700–1800 -luvulta, kellotapuli on 1820-luvulta ja siunauskappeli 1920-luvulta. Kaarinan kirkkomaalla on ensimmäinen kansallismuumenttimme, Mathias Caloiniuksen hautamuistomerkki vuodelta 1828 (C.F. Sundvall, B.E. Fogelberg). (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 44.)

Maisemakokonaisuuteen kuuluu opetusministeriön asettaman pappilatyöryhmän mietinnössä *kulttuurihistoriallisesti erityisen arvokkaaksi* määrittelemä kirkkoherranpappila (1816), kirkkoaitat ja makasiini sekä kirkkoa ympäröivät Nummen kylän kantatalot (Simola, Kuikkula, Kyllä). (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 44, TMM 2002.)

Pyhä Katariina on oppineiden suojelupyhimys. Ehkäpä siksi ylioppilaiden asunnot ajateltiin rakennettavaksi kirkon välittömään yhteyteen 1960- ja 1970-lukujen taitteessa (ks. asemakaavat 21/1968, 7/1972). Onneksi kirkkoympäristön vanhan rakennuskannan hävittämistä merkinneestä suunnitelmasta luovuttiin ja ylioppilaskylästä muodostettiin oma erillinen alue kirkkoa ympäröiville pelloille.

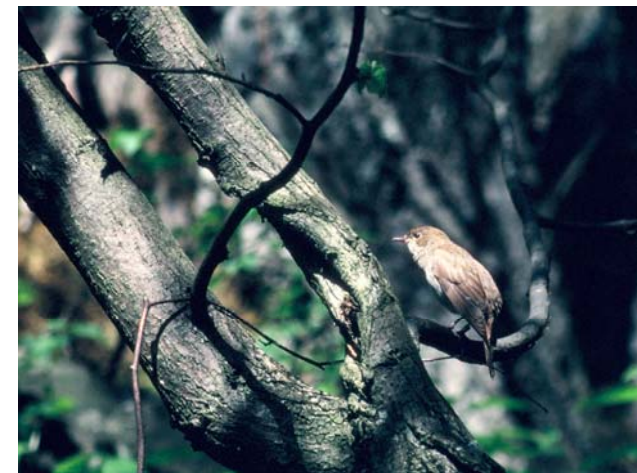
Kuva 15.2: Vanhat aitat reunustavat Pyhän Katariinan kirkkoaukiota.

Pyhän Katariinan kirkon hautausmaalla soivat alku-kesällä mitä erilaisimmat säkeet. Kultarinnan kiihkeä ja monipolvinen laulu kantautuu päivisin korkealta puiden latvuksista. Siihen sekoittuu surumielisemmin viheltelevä mustapääkerttu, joululaulun Sylvia. Hautausmaan rauhan rikkoo vain sen läheisyydessä pesivän fasaanin kovaääninen keväinen soidintörytely, jolla se kuuluttaa reviiirinsä omistusoikeutta. Hautausmaan jalopuissa viihtyy puiden viimeaikaisesta runsastumisesta hyötynyt harvinainen jäkälälaji, puistokarve. (Karhu 2006.)

Kuva 15.3: Hautausmaat, pyhät viheralueet ovat tärkeä osa kirkkomiljöötä.

Kuva 15.4: Satakieli aloittaa laulunsa hämärän tullen. Kuva Jarmo Laine.

Laajennusoptioalue: Maarian kirkko

Yleiskaava 2020:ssa ja Turun kaupunkiseudun maakuntakaavassa on esitetty suunnitteluohje tielinjaukselle (päätie / kaksiajoratainen valtatäi kantatie), joka kulkisi Maarian kirkon ja Koroisten välisellä alueella. Maarian kirkon seutu voidaan liittää osaksi kansallista kaupunkipuistoa, riippuen tielinjan toteuttamistavasta ja sen vaikutuksista maisemataan. Yleiskaavassa esitetty uusi tielinjaus saattaa onnistuessaan parantaa Maarian kirkon edustan ympäristön tilaa, sillä nykyisellään kirkon edusta on rauhatonta risteysaluetta.

Kuva 16.1: Maarian kirkko

Perimätiedon mukaan Maarian kirkon paikalla sijaitsi jo ennen kirkkolaitosta vakiintunut kulttipaikka, kyläkalmisto ja käräjäpaikka. Alueelta on löydetty rautakautisia asuinpaikkoja. Maarian kirkon tarkkaa ikää ei tiedetä, sen arvellaan valmistuneen 1300-luvulla tai 1400-luvun alkupuolella. Rakennuksen vanhin osa on varhaisempaan puukirkkoon liitynyt sakaristo 1200-luvulta. Harmaakiven lisäksi kirkon rakennusaineena on käytetty poikkeuksellisen paljon tiiltä sisätiloissa ja koristeellisissa päädyissä. 1400-luvulta peräisin olevat, 1900-luvun alussa uudelleen esiin otetut primitiiviset kalkkimaalaukset ovat suomalaisessa kirkkotaiteessa harvinaislaatuiset. Kokonaisuuteen kuuluu opetusministeriön asettaman pappilatyöryhmän mietinnössä *kulttuurihistoriallisesti erityisen arvokkaaksi* määrittelemä kirkkoherranpappila. (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 47; Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä 2006.) Maaria liitettiin Turkuun vuosina 1944 (osittain, mm. Rauhastula) ja 1967 (muut osat).

Maarian kirkon vaiheilta kantautuu öisin kansallisrunoilijoittemme lempilinnun, harvinaiseksi käyneen ruisrääkän, nariseva laulu. Turun seudulla melko tuore pesimälaji luhtakerttunen ryöpsäyttelee sekä säkeitään kesäkuuisessa yössä. (Karhu 2006.)

Kuva 16.2: Maarian pappila kyläraitin (Sorolaisenkatu) varrella.

Yhteydet

Kirkkomäet ovat kulttuurihistoriallisesti merkittävä osa Aura- ja Vähäjokivarsien ympäristöä. Kaukomaisemassa kirkkojen ympäristöllinen rooli on kaupunkirakentamisen vuoksi vähentynyt, mutta lähimaisemassa ne ovat edelleen monumentaalisia maamerkkejä. Kaarinan kirkko seisoo Aurajokivarressa ylioppilaskylän naapurina. Koroisissa Aurajokeen yhtyvä Vähäjoki liittää Maarian kirkon ympäristön kansallisen kaupunkipuiston ytimeen, Aurajokeen. Kirkot sijaitsevat Turun kaupungin entisenä keskuksena pidetyn Koroistenniemen välittömässä yhteydessä. Kaarinan kirkon ympäristö on urbanisoitunut voimakkaasti, kaupunkirakenne jatkuu jokivartta pitkin Halisiin saakka. Maarian kirkkoseutu puolestaan muistuttaa taajamakeskusta, kirkon ja joen väliin on jäänyt maisemallisesti arvokasta avointa tilaa. Maarian kirkolta Hämeeseen kulkeva Vanha Tampereentie myötäilee Vähäjokea, joka lienee maantietä vanhempi, vakiintunut kulkureitti pohjoisen erämaille.

Kuva 16.3: Vanhat reitit kulkevat kirkolta kirkolle, kylästä kylään. Toivottienä pidetty Pyhän Henrikin pyhiinvaellusreitti kulkee mm. Maarian kirkolta (kuvassa) Koroisiin.

Rajautuminen

Kaarinan kirkko

Kaarinan kirkon alue rajautuu etelässä Katariina Sienalaisen polkuun, lännessä Inspektorinkatuun, pohjoisessa Kuikkulankatuun, Papinkatuun ja Kirkkotiehen. Kirkkomiljööseen kuuluva kyläkokonaisuus on mukana rajauksessa. Kuikkulankadun varressa oleva koulu ei kuulu rajausehdotukseen. Myös Nummen koulu on ehdotettu jäävän rajauksen ulkopuolelle, sillä kohteeseen ei liity kokonaisuuden kannalta merkittäviä erityisarvoja. Kuikkulankadun varressa on tässä esitetyn rajausehdotuksen ulkopuolelle jäävä, Nummen kantatalojen pihapiiriin liittyvä, huonokuntoiseksi päässyt navettarakennus, joka sijaitsee vanhentuneeksi katsottavan asemakaavan (71/1961) teollisuustontilla. Suunnittelutilanteen muutokset vaikuttavat osa-alueajauksen lopulliseen muotoon.

Laajennusoptioalue: Maarian kirkko

Maarian kirkon ja pappilan lisäksi laajennusalueeseen on ehdotettu kuuluvaksi kirkkomiljööseen liittyvä Vähäjokilaakso Vanhan Tampereentien pohjoispuolelta sekä hieman kirkosta etäällä oleva ”keskinen” hautausmaa Vähäjoen rannalla (toinen hautausmaa ympäröi kirkkoa). Rajausehdotus noudattaa länsi- ja itäosiltaan yleiskaavan virkistysalueajauksista, jota on täsmennetty vastaamaan kiinteistörajat. Länsirajana on tällöin Vanhan Tampereentien varren liikekeskuksen kiinteistöraja ja Toijalan rata, alueen lounaiskärjessä rajaus noudattaa olemassa olevaa tielinjaa (Jokipellonkuja), sillä aluetta koskevassa asemakaavassa esitettyä Paattistentietä ei ole toteutettu (ks. asemakaava 8/1946). Idässä osa-alue rajautuu Terseruksenkaduksi ja Sorolaisenkaduksi nimettyyn linjaan. Pohjoisessa osa-alue päättyy Maarian hautausmaahan, etelässä rajausperusteena on yleiskaavan tielinjaa varten tehty aluevaraus (ks. osa-alue 14: kuva 14.5). Kaavan puolesta myös Terseruksenpuiston pohjoispuolella oleva, Terseruskentien ja Vanhan Tampereentien välinen, asemakaavassa suojeltu kortteli (AO/s) voidaan liittää laajennusoptioajaukseen. Rajaus voidaan toteuttaa myös suppeampana puiston ja korttelin välistä kulkevaa Saattopolkua pitkin.

Kuva 16.4: Savikkojoille tyypillinen mutkaisuus näkyy Vähäjoen alajuoksulla erityisen hyvin. Joen mutkiin, meandereihin, muodostuu pinnanmuodoiltaan ja pienimastoltaan erityislaatuista rantaniittyä. Kuva Kari Karhu.

Suunnittelutilanne

Kaarinan ja Maarian kirkkoympäristöt rakennuksineen kuuluvat valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin, ja niiden pappilat on määritelty *kulttuurihistoriallisesti erityisen arvokkaiksi pappilarakennuksiksi* (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 25,44, 47; RKY-kohteet 191 ja 214). Kaarinan kirkko on osa Aurajoen kulttuuri-alueita, joka on yksi kansallismaisemistamme (Kansallismaisema 1993, 18–19).

Maakuntakaava

Kaarinan ja Maarian kirkon kirkkoympäristöt ovat Turun kaupunkiseudun maakuntakaavassa (2002) taajamatoimintojen aluetta (A). Aura- ja Vähäjokilaaksot ovat osa *maakunnallisesti, alueellisesti tai seudullisesti merkittävää* virkistysaluetta. Samat alueet kuuluvat maakuntakaavan valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden joukkoon. Molemmat kirkot pappiloineen sekä Kaarinan Pyhän Katariinan kirkon ympäristöön liittyvät Nummen kylän kantatalot kuuluvat suojeltaviin rakennetun ym-

päristön kokonaisuuksiin (SR 853005, SR 853011). Kaarinan kirkkomäellä oleva rautakautinen kalmisto sekä Maarian kirkon alueella oleva rautakautinen asuinpaikka sekä mahdollinen kalmisto kuuluvat muinaismuistoalueiden luetteloon (SM 853067, SM 853035).

Yleiskaava

Kaarinan kirkon alue on yleiskaava 2020:n erityisaluetta (E). Kirkkomäen pohjoisrinne on virkistysaluetta (V). Kirkkoa ympäröivät pappila ja Nummen kantatallot sijaitsevat kerrostalovaltaisella asuinalueella (AK).

Maarian kirkon seutu on samoin erityisaluetta. Vähäjokilaakso on yleiskaavassa merkitty virkistysalueeksi, joka on *kulttuurihistoriallisesti, maisemallisesti tai luonnonoiloiltaan arvokasta* aluetta. Harkinnanvaraisesti mukaan liitettävä, Terseruksenkadun varressa sijaitseva asuinkortteli kuuluu yleiskaavan pientalovaltaisiin asuinalueisiin (AP).

Asemakaava

Kaarinan lähin kirkkoympäristö on asemakaavassa muinaismuistoaluetta (EM) ja hautausmaata (H). Voimassa olevassa vuoden 1968 asemakaavassa (asemakaava 21/1968) kirkkoherranpappilan tontti on merkitty asuinkeuhkoalueeksi (AK), ja vanha rakennuskanta on kaavassa suunniteltu korvattavan ylioppilasasunnoilla. Kirkonkylään kuuluvat Nummen kantatallot sijaitsevat asuinrakennusten korttelialueella (A), jossa on olemassa olevan rakenteen purkamisen mahdollistava rakennusoikeus (asemakaava 7/1972). Asemakaavat ovat asuinrakennusten korttelialueiden osalta selvästi vanhentuneita.

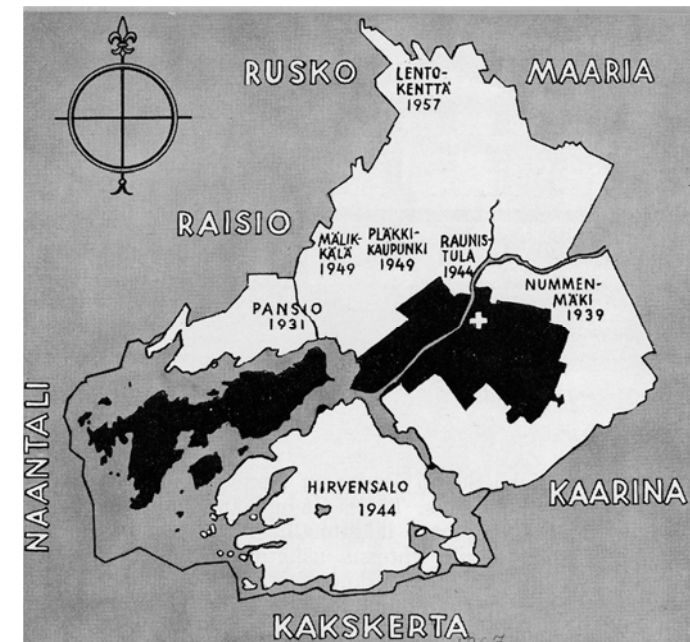
Maarian kirkkoa ympäröivine hautausmaineen ja pappiloinen on suojeltu asemakaavassa (YK/s). Pappilan pohjoispuolinen Terseruksenpuisto on säilytettävää viheraluetta (VP/s). Rajauksessa esitetty muu alue Vähäjoen ympäristöstä on puistoa (P ja VP). Terseruksenpuiston pohjoispuolella oleva, Terseruksentien ja Vanhan Tampereentien välinen kortteli on merkitty säilytettäväksi erillisten pientalojen alueeksi (AO/s).

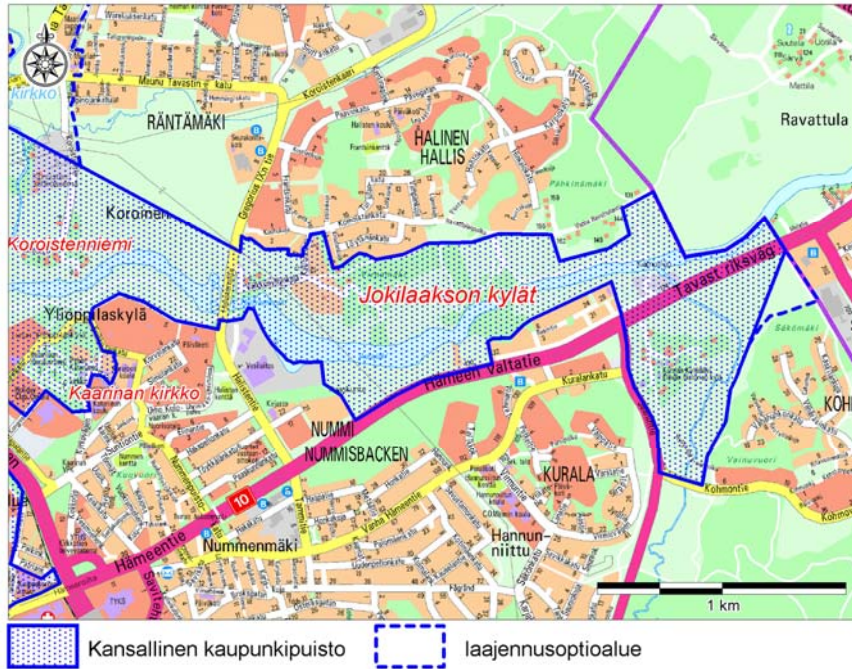
Lainvoimaiset asemakaavat: 8/1946, 20/1959, 71/1961, 21/1968, 36/1969, 6/1974, 16/1975, 26/1986, 41/1991, 11/2004

Maanomistus

Kaarinan (Pyhän Katariinan) kirkon kiinteistöt (kirkko, hautausmaa, pappila ja Pappilanmäen muinaismuistoalue) ovat Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymän omistuksessa. Päiväkodin kiinteistöt, katualueet ja aitat omistaa Turun kaupunki. Osa Kaarinan kirkonkylän asuinrakennuksista on yksityisten maanomistajien omistamia. Maarian kirkkoymäristön osa-alue on suurelta osin Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymän omistuksessa. Osa-alueen pohjoisosissa Vähäjoen länsipuoli kuuluu Turun kaupungille. Saattopolun pohjoispuolella oleva kortteli on yksityisomistuksessa. (Ks. erillinen liite: kiinteistötiedot.)

Kartta 16.1: "Turun kaupunki on jatkuvasti laajentunut ja laajenee varmaan vieläkin", omasteltiin Turun kotiseutuoppaassa 1960-luvun lopulla (Koskimies, Hirvola & Laaksonen 1966). Kartan vuosiluvut kertovat alueliitoksista. Maaria oli tuolloin vielä oma kuntansa, samoin Kakskerta.

Kartta 17.1: Osa-alueen rajaustuomios ja liittyminen muihin alueisiin.

17. Jokilaakson kylät

Arvot ja merkitys

Halisten ja Kuralan kylien seudut ovat olleet pysyvästi asuttuja ainakin rautakaudelta asti. Halisten ryhmäkylä ja Kuralan kylämäki ovat hyvin säilyneitä esimerkkejä perinteisestä länsisuomalaista jokivarren kulttuurimaisemasta, jota ylläpitää edelleen harjoitettava maataloustoiminta. Säilyneiden rakenteiden ohella jokilaakson kyliksi voidaan katsoa esihistorialliset kylät, joista ei aina ole helposti havaittavia merkkejä. Aurajoen pohjoispuolella kulkeva Virnamäen kulttuuri-luontopolku opastaa näiden kadonneiden kylien äärelle ja antaa arvokasta tietoa paikallisesta luonnosta. Paaskunnan torppa puolestaan on merkinä Kuralan ja Halisten välisellä jokiosuudella sijainneesta Paaskunnan kylästä, jonka muu vanha rakennuskanta on tuhoutunut. (Pihlman & Kostet 1986; Lehtonen 1997, 9–20.)

Kuva 17.1: Talusrakennukset suojaavat Halisten kylän kantatalon, Komoisten miespihaa.

Jokilaakson alueella on kaksi arvokasta pähkinäpensaslehtoa, Paaskunnan lehto sekä Ravattulan lehdon eteläinen reuna. Paaskunnan lehto edustaa Suomessa vähälukuisia joenvarsilehtoja. Sen rehevällä pohjalla kasvaa monia ihmisen hyödyntämiä kasvilajeja, kuten pähkinäpensaita ja nykyisin myrkyllisenä pidettyä sudenmarjaa, josta valmistettiin rohtoja ja leivän jatketta. (Karhu 2006.)

Kuva 17.2: Aurajokilaaksoa Ravattulan ja Virnamäen välissä. Aurajoki ympäristöineen on valtakunnallisesti arvokasta maisema-alueita, jonka arvot liittyvät perinteiseen maankäyttöön, jokilaakson avaraan viljelymaisemaan ja kyläasutukseen (Arvokkaat maisema-alueet 1992). Aurajokilaakson kulttuurimaisema on nimetty myös Suomen kansallismaisemaksi.

Kuva 17.3: Pähkinäpensaiden pähkinät olivat aiemmin tärkeää ravintoa ihmiselle. Nykyään sato päättyy oravien, hiirien ja pähkinähakkien talvivarastoihin. Kuva Jarmo Laine.

Halinen

Halinen sijaitsee Turun ainoan kosken, Halistenkosken tuntumassa kallioisella mäellä Aurajoen pohjoispuolella. Tiiviiseen ryhmäkylään kuuluu kolme taloa: Komonen (Kallonen), Frantsi (Koski-Frantsi) ja Tätilä (Kreula). Asuinpaikat, kauppapaikat, kuppikivet ja kalmistot osoittavat, että alue on ollut erittäin merkittävää kulttuuriseutua jo esihistoriallisella ajalla. Maan kohotessa ja joen madaltuessa kulku Halisiin tuli hankalammaksi, mutta esiin nousut koski teki kylästä merkittävän teollisuuskeskuksen. Ensimmäinen kirjallinen maininta Halisten kylästä on vuodelta 1352 ja samainen maininta on Suomen ensimmäinen myllyjä koskeva tieto. Myös Suomen ensimmäinen verkatehdas toimi kosken partaalla. Lisäksi kylässä oli väri- ja liitutehtaat, tamppimylly, vanuttamo sekä jauhomyllyjä. (Lehtonen 1997, 16–17; Pihlman & Kostet 1986; Turun kaupunkiseudun maakunta-kaava 2002).

Turun vesilaitos toimii edelleen Halisissa. Sen vanha rakennuskanta on paikallisesti arvokasta, mutta suljettuna teollisuusalueena sitä ei ole kuitenkaan liitetty rajausluonnokseen. Virkistyskäytön kannalta Halinen on erityisen merkittävä alueellisten virkistysreittien kokoajana ja melontakeskuksena. Koski on erittäin suosittu perhokalastuspaikka.

Kuva 17.4: Virnamäen kulttuuri- luontopolku kulkee Aurajokilaakson maisema-alueen katajaketojen, niittyjen, kalmistojen ja esihistoriallisten asuinpaikkojen lomitse esitellen jokivarren moninaisia kulttuuri- ja luontoarvoja.

Kurala

Kuralan kylämäki koostuu neljän tilan rakennusryhmästä: Vähä-Kohmo, Iso-Kohmo, Vähä-Rasi ja Iso-Rasi. Kuralassa on ollut kylämäistä asutusta ainakin vuodesta 600. Esihistorialliselle ajalle asti ulottuvasta asutuksesta ovat merkkeinä rautakautinen asuinpaikka ja kalmisto. (Lehtonen 1997, 18–19). Jaaninoja on Kuralan maisemakokonaisuuteen ja Aurajokeen liittyvä uoma, jonka ympärillä on laajahkoja maisemallisesti arvokkaita joenvarsiiniittyjä. Nykyisin Kylämäki toimii ns. elävän historian kylänä, jonka toiminnasta vastaa Turun maakuntamuseo. Jaaninojan itäpuolella aukeaa kaupunkioloissa harvinainen, avo-ojitettuina säilynyt peltopalsta. Kylämäki siihen liittyvine peltoineen ja niittyineen sijaitsee tärkeän sisääntuloväylän (Hämeentie) ja historiallisen Härkätien reitin varrella, joten ehjänä säilyneellä maatalousmaisemakokonaisuudella on erittäin tärkeä ympäristöllinen merkitys.

Kuva 17.5: Vähä-Kohmon väkeä Kuralassa.

Yhteydet

Kylät sijaitsevat Aurajokea reunustavilla mäillä, joilla asutus on jatkunut vuosisatoja. Joki varsineen on koko kaupunkipuiston kokoava ekologinen ja kulttuurinen käytävä. Jokivarren tärkeä virkistysreitistö on paikoin katkonainen, mutta aluetta ollaan kehittämässä (ks. luku 2.4; Berry 2004.)

Joen eteläpuolella oleva Kurala sijaitsee Hämeen Härkätien reitin varrella. Merkittävän historiallisen maantien kautta Turun kansallinen kaupunkipuisto saa viitteellisen yhteyden Liedon Vanhalinnan linnavuorelle ja edelleen Hämeenlinnaan saakka, maan ensimmäiseen kansalliseen kaupunkipuistoon.

Kuva 17.6: Kuralan kylämäen toiminta on tärkeää visualisen kulttuuriperintömme, länsisuomalaisen perinnemaiseman kannalta.

Rajautuminen

Rajaus noudattaa yleiskaava 2020:n viheraluerajausta, jota on joiltakin osin tarkennettu asemakaavan tai Turun kaupunkiseudun maakuntakaavan mukaiseksi. Itärajana on jokilaakson osalta Turun ja Kaarinan kaupunkien raja.

Rajausluonnokseen sisältyy yleiskaavan viheralueiden lisäksi Halisten ryhmäkylä (Komonen, Koski-Frantsi, Tätilä). Teitä ja virkistysreittejä lukuun ottamatta Halisten kylä on yksityisaluetta, mutta valtakunnallisesti merkittävänä kulttuurihistoriallisena ympäristönä sen liittäminen osaksi kansallista kaupunkipuistoa olisi perusteltua.

Kuva 17.7. Elävän historian kylän miljööseen kuuluvat tietysti myös maatalouden tuoksut ja äänet.

Kuralan kylämäen rajaukseen on vaikuttanut kaavallisten perusteiden lisäksi maisematilalliset tekijät, jolloin lännessä alue rajautuisi Kohmon puoleiseen metsärajaan (Vainuvuori–Säkömäki), Kohmontiehen ja Jaanintiehen. Kaarinan rajaa vastassa oleva, poikkeuksellisesti avo-ojaisena säilynyt pelto on yleiskaavassa (2001) osoitettu rakentamiseen, mutta on sitä tuoreammassa maakuntakaavassa (2002) merkitty virkistysalueeksi ja osin maisemallisesti arvokkaaksi alueeksi. Tässä esitetty raja perustuu visuaalisesti hahmottuvaan, Hämeentieltä avautuvaan avoimeen viljelymaisemaan, jolloin osa pellostä on jätetty laajennusoptioksi. Rajausta tulee tarkentaa aluetta koskevien suunnitelmien edetessä.

Vesilaitoksen alueella on paikallisia ja maisemallisia arvoja, mutta suljettuna teollisuusalueena se on jätetty rajausehdotuksen ulkopuolelle. Sinänsä mielenkiintoisen kohteen mukana olo edellyttäisi sen lävitse kulkevien, nykyisellään suljettujen kyläteiden avaamista.

Vanhan Ravattulantien varressa oleva kylä (Vanha Ravattulantie 144–162) ei ole mukana rajauksessa, sillä se ei ole visuaalisesti yhteydessä Aurajokeen, se ei ole yhtenäinen eikä kohteeseen liity kaupunkipuistokokonaisuuden kannalta olennaisia arvoja. Haluttaessa kylän takana kulkeva virkistyskäyttöön sopiva tieosuus voidaan ottaa mukaan rajaukseen parantamaan alueiden välisiä yhteyksiä ja kaupunkipuiston käytettävyyttä.

Kuva 17.8: Kurala on kaupungin ja maaseudun rajalla. Vanha Hämeentie oli aikanaan tuomiokirkolle ja torille vievä päätie.

Suunnittelutilanne

Aurajokilaakson kulttuurimaisema kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin sekä kansallismaisemiimme (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 44, RKY-kohde 191; Kansallismaisema 1993, 18–19). Kuralan kylämäkeä lukuun ottamatta alue on osa valtakunnallisesti arvokasta Aurajokilaakson maisema-aluetta (ks. kartta 17.2; Arvokkaat maisema-alueet 1992, 40–41).

Maakuntakaava

Osa-alue on myös maakuntakaavassa (Turun kaupunkiseudun maakuntakaava 2002) osoitettu valtakunnallisesti merkittäväksi maisema-alueeksi ja kulttuuriympäristöksi, joka on merkitty virkistysalueeksi. Halisten kylä rantamaisemineen kuuluu suojeltaviin rakennetun ympäristön kokonaisuuksiin (SR 853008). Alueella on useita esihistoriallisia muinaismuistokohteita (SM 853042–853067). Paaskunnan rinnelehto on maakunnallisesti arvokas, suojeltu joenvarsilehto (SL 853068).

Yleiskaava

Rajausluonnokseen sisältyvä alue kuuluu pääosin yleiskaava 2020:n (2001) *kulttuurihistoriallisesti, kaupunkikuvallisesti, maisemallisesti tai luonnonoloiltaan arvokkaisiin* alueisiin, joiden ominaispiirteet tulee säilyttää. Alue on valtaosin virkistysaluetta (V). Halisten asuinkorttelit ovat pientalovaltaisella asuinalueella (AP). Paaskunnan lehto ja Halisten keto ovat suojelualueita (S). Kuralan kylämäki on erityisaluetta (E). Kaarinan rajaa vastassa oleva pelto (maakuntakaavassa virkistysaluetta ja osin maisemallisesti merkittävää aluetta) on merkitty palveluille ja hallinnolle (PK).

Kuva 17.9: Riukuaidan ympäröimää katajakettoa Halisissa. Perinteinen maankäyttö tuottaa kaunista ja tasapainoista maisemaa, kaikkina vuodenaikoina.

Asemakaava

Valtaosa alueesta on asemakaavan mukaista viher- ja virkistysaluetta (V, VP, VL), josta merkittävä osa on osoitettu suojeltavaksi (VL/s). Myllärintalo pihapiireineen Valkkimyllynkujalla ovat erillispientalojen alueella (AO), rakennuksista osa on suojeltu. Halisten kylän korttelit ovat säilytettävää erillispientalojen aluetta (AO/s) tai säilytettävää maatalojen talouskeskusten aluetta (AM/s). Halisten alueella on kolme asemakaavaan merkittyä muinaismuistoaluetta. Paaskunnan torpan seutu on museorakennusten aluetta (YM).

Kuralan kylämäki on muinaismuistoaluetta, jossa saa harjoittaa museo- ja perinnetoimintaa (SM/ym). Kylän rakennuskanta on suojeltu. Kuralan edustalla, Aurajoen rannalla on pieni teollisuustontti (asemakaava 63/1959), jolle on rakennettu pumppaamo.

Ravattulan kohdalla, joen pohjoispuolella olevat rantapellot ovat asemakaavoittamattomalla alueella. Pieni kaavoittamaton alue on myös Kaarinan kaupunkiin rajautuvan pellon ja Kuralan kylämäen välissä Hämeentien eteläpuolella. Kaarinan rajaa vastassa oleva peltoalue on asemakaavoitettu jälleerakennuskaudella pientaloille (asemakaava 13/1948), Hämeentietä vastassa oleva kaistale pellostä on suojaviheraluetta (*Hämeentienpuisto*, asemakaava 10/1979). Alueen pientaloalueeksi osoittava asemakaava on vanhentunut (ks. *maakuntakaava* ja *yleiskaava*).

Lainvoimaiset asemakaavat 13/1948, 49/1955, 32/1957, 63/1959, 10/1979, 12/1979, 9/1984, 26/1985, 18/1993, 41/2004

Kuva 17.10: Kuralan karja hoitaa maisemaa Jaaninojan varressa...

Kuva 17.11: ... ja Museovirasto huolehtii Virnamäen rautakautisen asuin- ja kalmistoalueen ympäristöstä.

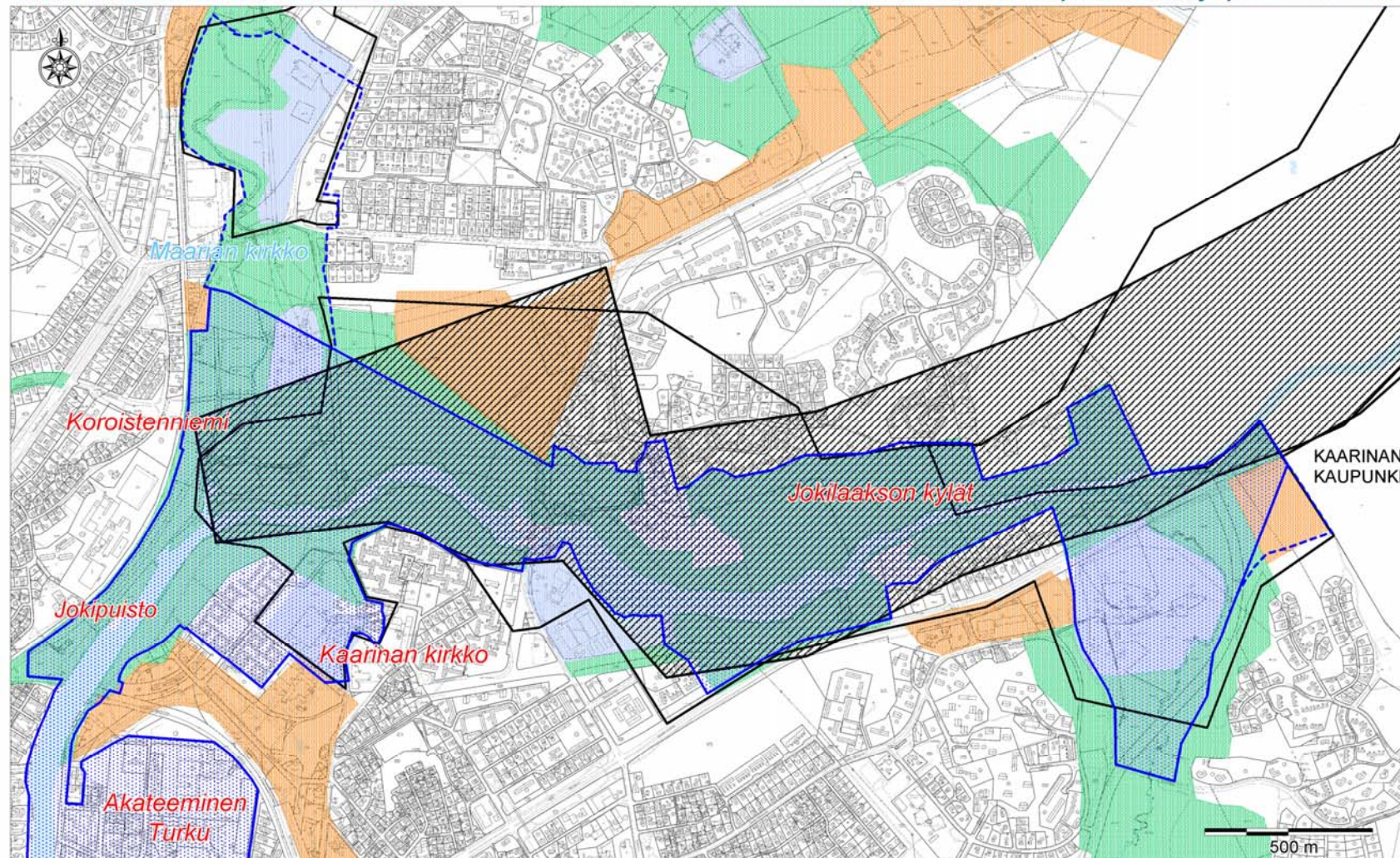
Maanomistus

Suurin osa alueesta on Turun kaupungin omistuksessa. Halisten ja Paaskunnan alueella on yksityisomistuksessa olevia kiinteistöjä. (Ks. erillinen liite: kiinteistötiedot.)

Valtakunnallisesti arvokkaan Aurajokilaakson maisema-alueen rajaus (yksityiskohta) ja alueen yleiskaavatiedot. Kaupunkipiistorajaus noudattelee pääasiassa kiinteistörajoja, minkä vuoksi suurpiirteisemmät aluerajaukset eivät osu aivan samoille linjoille.

TURUN KANSALLINEN KAUPUNKIPIIUSTO

Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet ja yleiskaavatiedot

Kansallinen kaupunkipiisto

- rajausluonnos (yksityiskohta)
- laajennusoptioalue

Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Arvokkaat maisema-alueet 1992)
- Valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö (RKY 1993)

Yleiskaava 2020:

- virkistysalue
- palvelun ja hallinnon alue
- erityisalue

LÄHTEET

Lyhenteet:

TKAO	(Turun kaupungin asemakaavaosasto.) Ympäristö- ja kaavoitusvirasto, asemakaavatoimisto. Linnankatu 34, Turku.
TMM	Turun maakuntamuseo. Kalastajankatu 4, Turku.
ÅABS	Åbo Akademis bildsamlingar. Åbo Akademi, Tuomiokirkkokatu 2–4, Turku.

Arkistolähteet

Asemakaava 1/1897. *Karta öfver Åbo Stad*. Vahvistettu 3.7.1897. TKAO.

Asemakaava 3/1914. Lars Sonck: *Plan till Omgestaltning af Platsen kring Mikales Kyrkan i Åbo Stad*. Vahvistettu 22. 9.1914. TKAO.

Asemakaava 3/1907. *Ote. Osoittaa III-kaup.osan 1-kortt. tontin n:o 3 asemakaavamuutoksen*. Vahvistettu 5.2.1907. TKAO.

Asemakaava 9/1923. *Piirustus Turun kaupungin asemakaavamuutoksen joka koskee neljättä ja viidettä kaupunginosaa sekä kolmannen kaupunginosan IV:ttä neljiötä*. Vahvistettu 4.12.1923. TKAO.

Asemakaava 1/1938. *Turun kaupungin VII-kaupunginosan korttelin No.1 asemakaavan ja tonttijaon muutosehdotus*. Vahvistettu 11.7.1938. TKAO.

Asemakaava 6/1945. *Turun kaupungin VII-kaupunginosan Kansakoulukorttelin (ent. Kirkkopuisto) asemakaavan muutos*. Vahvistettu 12.9.1945. TKAO.

Asemakaava 23/1947. *Turun kaupungin II kaupunginosan korttelien 21–25 sekä III kaupunginosan korttelien 21 ja 22 asemakaavan muutos*. Vahvistettu 6.2.1948. TKAO.

Asemakaava 15/1945. *Turun kaupungin IV kaupunginosan 14–16 ja 18 korttelin asemakaavan ja asemakaavamääräysten muutos*. Vahvistettu 10.1.1946. TKAO.

Asemakaava 1/1952. *Turun kaupungin IV kaupunginosan 14. ja 15. ja 27. korttelin sekä 16. korttelin tontin no. 4 asemakaavamuutos*. Vahvistettu 17.6.1952. TKAO.

Asemakaava 68/1952. 23.10.1953. TKAO.

Asemakaava 34/1956. Turun kaupungin II kaupunginosan entisen Luostarikorttelin sekä 8. ja 16. korttelien asemakaavamuutos. Vahvistettu 29.12.1956. TKAO.

Asemakaava 21.1968. *Asemakaavan muutos. Kaupunginosa: Nummi, kortteli: 88*. Vahvistettu 11.12.1969. TKAO.

Asemakaava 7/1972. *Asemakaavan muutos. Kaupunginosa: Nummi, korttelit: 23–25, 89–92*. Vahvistettu 15.9.1972. TKAO.

Berry, Eeva Kaisa: *Kulttuuripolkusuunnitelma* (Dr. 11374–2004). Turun kaupunki, ympäristö- ja kaavoitusvirasto, suunnittelutoimisto, Turku 30.6.2004.

Engel, Carl Ludwig: *Project till en ny plan charta o[c]h reglering af Åbo Stad*. 1828. TKAO.

Jung, Bertel: *Piirustus Turun kaupungin asemakaavamuutokseen joka koskee neljättä ja viidettä kaupunginosaa sekä kolmannen kaupunginosan IV:ttä neljiötä*. Turun asemakaavakonttori 22.1.1923. Vahvistettu sisäasiainministeriössä 4.12.1923. TKAO.

Karta Öfver Åbo Stad. Enligt gamla Plan och nya Regleringen. År 1828. TMM.

Valokuva 1955/6:6 (Reinberg, Johan Jakob: *Vy från Åbo, Slottsgatan 44–48*). ÅABS. Haettu tietokannasta 7.8.2006.

Ajantasakaavat ja tietokannat

*Ajantasa-ase*makaava. Xcity WebMap -tietokanta. Turun kaupunki, kiinteistölaitos, Turku 2006.

Hirvensalon osayleiskaava 2020 (7/1997). Yleiskaavayhdistelmä. Turun kaupunki, kiinteistö- ja rakennustoimi, kaavoitusosasto, Turku 22.2.2001.

Ruissalo. Osayleiskaava (17/91). Turun kaupunki, kiinteistö- ja rakennusvirasto, kaavoitusosasto, Turku 9.2.1998.

TMM 2002: Turun keskusta-alue. Suojelutavoitteet ja suojelutilanne. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset ja puistot. Inventointi. MapInfo-tietokanta. Kaarin Kurri, TMM 2002.

Turun kaupunkiseudun maakuntakaava. Vahvistettu 23.8.2004. Varsinais-Suomen Liitto, Turku 2002.

Rakennussuojelu- ja rakennusinventointitietokanta. Intranet, MapServer. Turun kaupunki, ympäristö- ja kaavoitusvirasto, yleiskaavatoimisto, Turku 2006.

Yleiskaava 2020 (45/1999). Lainvoimainen 28.7.2001 ja 29.5.2004. Turun kaupunki, ympäristö- ja kaavoitusvirasto, yleiskaavatoimisto, Turku 18.6.2001.

Kirjallisuus

Andersson, Harri: Huvilakaupunki. *Näkymätön kaupunki. Toteutumattomia suunnitelmia 1900-luvun Turusta* (66–88). Wäinö Aaltonen museo & Turun kaupungin ympäristö- ja kaavoitusvirasto, Turku 2002.

Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-aluejärjestelmän mietintö 66/1992. 2. osa. Ympäristöministeriö, Helsinki 1992.

Drake, Knut. Esipuhe. Soiri-Snellman, Helena: *Ruissalon huvilat. Turun Ruissalon, Iso-Pukin ja Pikku-Pukin huviloiden rakennushistoria ja rakennusluettelo* (7). TMM, Turku 1985.

Heino, Jari: Satavuotias kuningatar hallitsee läntistä Turku. *Turun Sanomat* 30.1.2005.

Härö, Mikko & Sinisalo, Jarkko: Rakennussuojelulliset tavoitteet Kakolanmäen asemakaavakilpailua varten. Muistio. Museovirasto, rakennushistorian osasto, Helsinki 6.11.2003.

Houtsonen, Lea: Oleskelua puistoissa. Puistoleikit -pelit. *Puistot ja puutarhat* (30–39). Suomen Kotiseutuliitto, Helsinki 2005.

Häyrynen, Maunu: Suomalainen puutarha. Häyrynen Maunu (toim.): *Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide* (10–30). Viherympäristöliitto ry & Puutarhataiteen seura ry, Helsinki 2001.

Häyrynen, Maunu: Helsingin kaupunkipuistot. Häyrynen Maunu (toim.): *Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide* (176–189). Viherympäristöliitto ry & Puutarhataiteen seura ry, Helsinki 2001.

Itkonen, Erkki, Joki, Aulis J. & Peltola, Reino: *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki 1975.

Juslenius, Daniel: *Vanha ja Uusi Turku*. Alkuteos Aboa vetus et nova, 1700. Suomennos Pekkanen, Tuomo & Seppälä-Pekkanen, Virpi. SKS, Helsinki 1987.

Kakola. Turun Kakolanmäen yleinen kansainvälinen aatekilpailu 26.5.–20.10.2004. Turun kaupunki ja Senaattikiinteistöt. S.I., 2004

Kalpa, Harri: *Muuttuva kaupunki – Turku eilen ja tänään II*. Turun Sanomat, Turku 1971.

Kanerva, Heli: *Turun keskustan suuralueen kaupunkikuvan keskeisiä piirteitä*. Turun kaupunki, ympäristö- ja kaavoitusvirasto, yleiskaavatoimisto, Turku 2002.

Kansallismaisema. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto, Helsinki 1993.

Karhu, Kari (toim.): *Luonnon monimuotoisuus Turussa*. Turun kaupunki, ympäristö- ja kaavoitusvirasto, ympäristönsuojelutoimisto, Turku 1994.

Karhu, Kari (toim.): *Luontoarvot kansallisen kaupunkipuiston rajausedotuksen alueella*. Muistio. Turun kaupunki, ympäristö- ja kaavoitusvirasto, ympäristönsuojelutoimisto, Turku 2006.

Knorring von, Nils: *Aurajoen veistämöt ja telakat*. Schildts, Espoo 1995.

Koskimies, A. T., Hirvola, Mikko & Laaksonen, Yrjö: *Vanhaa ja uutta Turku. Kotiseutuopas Turun seutua varten*. Valistus, Helsinki 1966.

Kupittaa Turun kaupungin arkistolähteissä. Näyttelyjulkaisu. Turun kaupunginkanslian hallintokeskus, Turku 2005.

Käyhkö, Niina: Ankara suojele oli koitua Ruissalon kohtaloksi. *Turun Sanomat* 21.5.2006.

Lemström, Juha: Suomen ensimmäiset kasvitieteelliset puutarhat. Häyrynen Maunu (toim.): *Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide* (120–128). Viherympäristöliitto ry & Puutarhataiteen seura ry, Helsinki 2001.

Lehtonen, Kaarin: *Aurajokilaakson maisema-alueen kulttuurihistorialliset arvot*. Varsinais-Suomen valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rakennetun ympäristön inventointiprojekti. Väliraportti I. Osa 1. Aura- ja Paimionjokilaakso. TMM, Turku 1997.

Leino, Juha: *Samppalinnanvuori (Samppalinnanmäki)*. <<http://www05.turku.fi/teknisetpalvelut/viheryksikko/samppalinnanp.html>> Turun kaupunki, tekniset palvelut, viherlaitos, Turku 2005 a.

Leino, Juha: *Urheilupuisto*. <<http://www05.turku.fi/teknisetpalvelut/viheryksikko/urheilupuisto.html>>. Turun kaupunki, tekniset palvelut, viherlaitos. Turku 2005 b.

Lilius, Henrik: Carl Ludwig Engel asemakaavoittajana. Lilius, Henrik (toim.): *Carl Ludvig Engel 1778–1840. Näyttely Helsingin tuomiokirkon kryptassa 7.8.–14.9.1990 (248–289)*. Opetusministeriö, Helsinki 1990.

Maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL). <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>>. Ajantasainen lainsäädäntö 5.2.1999/132. FINLEX. Valtion säädöstietopankki. Luettu 12.12.2006.

Muinaismuistolaki. 295/1963. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1963/19630295>>. Annettu Helsingissä 17. päivänä kesäkuuta 1963. FINLEX. Valtion säädöstietopankki. Luettu 12.12.2006.

Monto, Riitta: Milla Järvipetäjä näki venepaaluissa taideteoksen. *Turun Sanomat* 17.10.2006.

Nikula, Oscar & Nikula, Sigrid: *Turun kaupungin historia 1521–1600*. Turun kaupunki, Turku 1987.

Nikula, Riitta: Erik Bryggmanista ja hänen arkkitehtuuristaan. *Erik Bryggman 1891–1955 arkkitehti* (8–58). Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki 1991.

Orell, Jussi: Casagrande haluaisi kaivaa esiin Pinellan ”Pompeijin”. *Turun Sanomat* 23.12.2004.

Pihlman Aki & Kostet Juhani: *Keskiajan kaupungit 3. Turku*. TMM, Turku 1986.

Pukkinen, Mikko: Maamerkkejä kaupungissamme. *Suomen Turku 2/2006* (3). Turkuseura r.y., Turku 2006.

Rakennettu kulttuuriympäristö (RKY). Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museovirasto & ympäristöministeriö, Helsinki 1993.

Ruissalon hoito- ja käyttösuunnitelma. Turun kaupunki, kiinteistölaitos, Turku 2006.

Ruoff, Eeva: *Vanhoja suomalaisia puutarhoja*. Otava, Helsinki 2001.

Saarikangas, Kirsi: *Model Houses for Model Families. Gender, Ideology and the Modern Dwelling. The type-planned houses of the 1940s in Finland*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1993.

Salmela, Ulla: Varhaiset siirtolapuutarhat Suomessa. Häyrynen Maunu (toim.): *Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide* (114–118). Viherympäristöliitto ry & Puutarhataiteen seura ry, Helsinki 2001.

Schalin, Mona: Puutarhat, puistokadut ja istutukset. Suomalaisen kaupunkipuiston vaiheita. *Puistot ja puutarhat* (12–17). Suomen Kotiseutuliitto, Helsinki 2005.

Sihvo, Hannes: Ryytimaita, puutarhoja ja puistoja kirjallisuudessamme. *Puistot ja puutarhat* (46–48). Suomen Kotiseutuliitto, Helsinki 2005.

Valtakunnallisesti merkittävät esihistorialliset suojeelukokonaisuudet. Tiedotuksia 3 / 1983. Sisäasiainministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto, Helsinki 1983.

Sjögren, Folke & Soiri-Snellman, Helena: *Auragatan 1, kvarteret Solen. Historia kring ett hundraårigt hus i Åbo*. Fastighetsaktiebolaget Svenska Gården Verdandi, Turku 1999.

Soiri-Snellman, Helena: Turun Vartiovuorenpuisto. Häyrynen Maunu (toim.): *Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide* (190–197). Viherympäristöliitto ry & Puutarhataiteen seura ry, Helsinki 2001.

Soiri-Snellman, Helena: *Ruissalon huvilat. Turun Ruissalon, Iso-Pukin ja Pikku-Pukin huviloiden rakennushistoria ja rakennusluetelo*. TMM, Turku 1985.

Suomen arkkitehtuuripoliittikka. Valtioneuvoston arkkitehtuuripoliittinen ohjelma. Taiteen keskustoimikunta, opetusministeriö, Helsinki 1998.

Teppo-Pärnä, Viri: Siirtolapuutarhatkin ovat rakennusperintöämme. *Tuuma 2/2006* (12–15). Rakennusperinteen Ystävät ry, Turku 2006.

Topelius, Zacharias: *Matkustus Suomessa*. (1873). Näköispainos. Kustannus Oy Littera, Espoo 1984.

Topelius, Zacharias: *Vanha kaunis Suomi*. Alkuteos Finland framställt i teckningar (1845). Suom. Valpola, Aarne. Karisto, Hämeenlinna 2000.

Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä. <<http://www.turunseurakunnat.fi/portal/seurakuntayhtyma/suomi/>>. Luettu 21.4.2006.

Turun kaupungin rakennusjärjestys. Hyväksytty 4.3.2002; tullut voimaan 1.6.2002. Turun kaupunki, Turku 2002.

Turun maakuntamuseo. Verkkosivut. <<http://www.turkutouring.fi/Public/default.aspx?nodeid=4535&culture=fi-FI&contentlan=1>>. 2006.

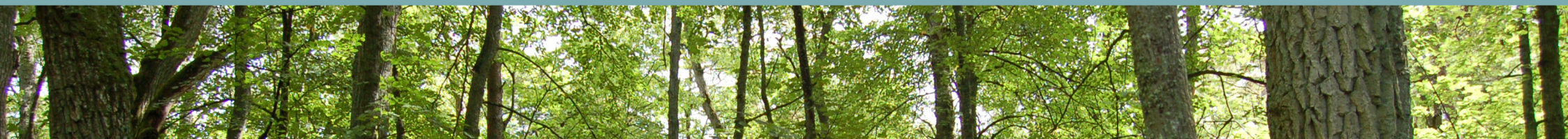
Uusitalo, Sinikka: *Turun kaupungin historia 1918–1970*. Turun Sanomat, Turku 1982.

Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden soveltaminen kaavoituksessa. Maankäyttö- ja rakennuslaki 2000. Opas 9. Ympäristöministeriö, Helsinki 2003.

Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista. Maankäyttö- ja rakennuslaki 2000, Opas 5. Ympäristöministeriö, Helsinki 2001.

Viheralueohjelma 2006–2015. Ehdotus. Turun kaupunki, kiinteistölaitos, Turku 2006.

Äikäs, Topi Antti: *Kulttuurimaantieteellinen tutkimus kaupunki-imagojen vaikutuksesta urbaaniin maisemaan*. Esimerkkeinä Turun ja Oulun tapaukset. Lisensiaattitutkimus. Maantieteen laitos. Oulun yliopisto, Oulu 1999.

YMPÄRISTÖ- JA KAAVOITUSVIRASTO
YLEISKAAVATOIMISTO

Linnankatu 34
ykv@turku.fi
puh. (02) 330 000

